Bibliotheca Sanctorum Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum Theologiae et christianarum Litterarum cultoribus accommodata.

SERIES SECUNDA

SCRIPTORES GRAECI ANTENICAENI

VOLUMEN III.

IRENAEI ADVERSUS HAERESES LIBRI QUINQUE

curante sac. doct. UBALDO MANNUCCI

(PARS I.)

ROMAE

Apud Directionem Bibliothecae Ss. Patrum

Via dei Crescenzi, 13-15

M DCCCC VII

Bibliotheca Sanctorum Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum Theologiae et christianarum Litterarum cultoribus accommodata.

SERIES SECUNDA

SCRIPTORES GRAECI

ANTENICAENI

VOLUMINIS III PARS I.

ROMAE

Apud Directionem Bibliothecae Ss. Patrum

Via dei Crescenzi, 13-15

M DCCCC VII

Irenaei

Lugdunensis Episcopi

Adversus Haereses

Libri quinque

CURANTE

Sac. UBALDO MANNUCCI

Theologiae et Philologiae Doctore

PARS I

ROMAE

Ex Officina typographica Forzani et Socii

Via Dogana Vecchia, 26

M DCCCC VII

Omnia iura proprietatis vindicabuntur

IMPRIMATUR
Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR
Iosephus Ceppetelli, Patriarcha Constantin. Vicesgerens.

IRENAEI

DETECTIONIS ET EVERSIONIS

FALSO COGNOMINATAE AGNITIONIS

LIBRI QUINQUE

PROLEGOMENA

I.

Notitiae biographicae.

Quae de Ir[enaei] vita extra dubium constitui possint, pauca sunt omnino atque his fere redeunt. Anno 177 p. C. n., Marco Aurelio Imperatore, ipse a coetu fidei confessorum *Lugduni* in carcere degentium, Romam missus est ad Eleutherum Pp. († 189) epistolam deferens, qua huius animus erga Montanistas, tunc temporis in Phrygia insurgentes, benigne flecteretur. Hac in epist. (cfr. Euseb. *H. E.* V, 4) Ir. iam commendatur « ut « pote aemulator testamenti Christi ac tamquam « presbyter Ecclesiae ». Posthaec « quum Pothinus « anno aetatis XC una cum Gallicanis martyribus « caesus esset, episcopatum Lugdunensis ecclesiae « post illum suscepit Ir. » (ib. c. 5). Demum post a. 190, quum iam Victor Pp. († 199) episcopos Asiae, ob eorum pertinaciam in celebrando Paschate die XIV Nisan, vi coercendos existimaret, ipse « epistolam ad Victorem scribens nomine fra- « trum quibus praeerat in Gallia... nomini suo

« respondens ac proposito *pacificus* » visus est. « Neque vero ad Vict. tantum, sed ad multos alios « ecclesiarum antistites de agitata quaestione lit- « teras in eamdem sententiam misit » (ib. c. 24).

Ex quibus, tantum vitae Ir. lapsus, qui ab a. 177 ad 191 decurrit, quadantenus inlustratur:[1] cetera omnia obscura sunt ac innumeris paene obruta controversiis. Verum, quum de eo scriptore res nobis agatur, qui christianae antiquitatis primus sit, et e potissimis, testis, ac propterea ex his ipsis controversiis plures aliae, praesertim quae ad rem biblicam et ad historiam pertinent, lucem accipiant, pretium sane operis censemus easdem saltem innuere.

De *patria* Ir. non gravis est dissensus. Fere enim inter omnes hodie convenit ex Asiae *provincia* Graecum exstitisse: quod nedum nomine, nedum lingua, qua utitur, verum maxime ipsius testimonio suadetur. Pluries enim nos docet, se, παῖς ὢν ἔτι,[2] ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ[3] fuisse ἐν τῇ κάτῳ Ἀσίᾳ[2] et quidem ubi videre potuisset Florinum παρὰ Πολύκαρπον, et hunc etiam episcopum audire,[2-3] nempe in *Smyrna*. Suspicetur quis cum Abbot[4]

(1) Nec plura suis temporibus nosse videtur HIERONYMUS [*De vir. inl.* 35]. Quin etiam Gregorius M. episcopo *Lugdunensi* haec sciscitanti rescribit Ir. scripta vel acta diu quaesita nullibi reperire potuisse [*Epp.* l. XI, 56].

(2) *Ep. ad Florin.* apud EUSEB. *H. E.* V, 20.

(3) *Adv. haeres.* III, III, 4. Cfr. EUSEB. *H. E.* V, 5; HIERON. l. c.

(4) *Notes on some passages in Lightfoot's Biblical essays* [*The Class. Rev.* 1895, Jun. p. 254 sqq.]. Ir. Syrum, vel saltem ex matre

Ir. eiusque parentes, ex Syria Romam et Lugdunum migraturos, tunc temporis Smyrnae hiemasse; verum id divinationi simile dicetur, quum *unicum documentum* ex quo liceat Ir. patriam agnoscere, Asiae provinciam, si non Smyrnam, innuat.

Acrior agitur controversia de anno quo Ir. lucem adspexerit. Qua in re nec veteres nec recentiores, nec ante nec post exortam quaestionem – ut aiunt – Ioanneam, concordes fuere neque sunt.[1] Et revera quae ipse Ir. ad hanc quaestionem solvendam elementa suppeditat, in unum sensum aegre conveniunt. Modo enim generationem suam, aetati qua Ioan. *Apoc.* exarata est [nempe a. 96 (*A. H.* V, 30, 3)] paulo posteriorem facit; modo vero se Polycarpum († 155) audivisse cuidam gratiae Dei sanctum hunc episcopum ad extremam usque senectam servantis, acceptum referre videtur (*A. H.* III, 3-4; = Euseb. IV, 15; *ep. ad Flor.* l. c.). Equidem ex neutra huiusmodi testimoniorum serie quid *positive* inferre licet;

Syra demonstrare nititur etiam Harvey in *Proleg.* ad edit. *Opp. s. Iren.* (vol. I, p. cliii sq.). Argumenta tamen quae affert rem non evincunt. Cfr. Ropes in *Bibl. Sacr.*, 1877, apr. p. 293 sqq. et Zahn (*Forschungen*, IV, 1900, vel *Realencycl.*3 IX, 407).

(1) De vett. scriptoribus nil moramur: quaestionis enim termini nostris diebus omnino muti sunt; illor. sententias accuratius recenset Lipsius in *Dict. of chr. Biogr.* sub voce: ac per totam aetatem ab a. 97 (Dodwell) ad a. 147 (Ziegler) discurrere docet. Propius ex illis rem assequutus Massuet a. 140 Ir. natum dixerat; verum quia Polycarpum a. 166 martyrium fecisse existimabat: quum igitur hodie compertum sit id nonnisi a. 155 accidisse [cfr. Harnack, *Chronol.* 381 sq.], claret reapse M. pro a. 129 stare.

excessiva etenim sequela in utraque acceptione; verum, si, quod multis hodie placet, Ir. natum a. 125–135 putare velis, nullum *invicti* roboris argumentum erit, quo ab hac opinione discedere cogaris.[1] Hanc igitur mediam sententiam libenter amplectimur.

Quanto tempore in Asia moratus sit Ir. certis documentis ostendi nequit: novimus quidem ex Armeni Sebaei (VI saec.) testimonio etiam Laodiciam in Phrygia ipsum conlustrasse:[2] verum quando et quousque nescimus. Fortasse quid maioris certitudinis afferat appendix martyrii Polycarpi ex cod. Moscov. 160 (hodie 159) docens Ir. Romae fuisse eodem anno quo Polycarpus martyrium subiit:[3] quamvis enim libenter concedamus illam ex

(1) De statu – ut aiunt – quaestionis pauca adnotamus. Primus ZAHN (*Forsch.* IV et V, et in *Realenc.* l. c.) in novum stadium rem invexit, dum praesertim ex l. c. ubi de *Apocal.*, ex fine *epist. ad Florin.*, ex chronologia itineris Antonini et presbyter. Asiae, ex append. ad martyr. Polic. [de qua mox] annum ortus dixerat c. a. 115; haec argumenta convellere conatus est HARNACK (*Chronol.* I, 323 sqq.), qui immo ex epist. ad Florin. atque ex chronologia huius lapsus in haeresim [c. a. 190?] docuit Ir. nonnisi post a. 130 et quidem aegre ante a. 135–142 nasci potuisse. Hunc sequuntur ex nostris Bardenhewer, Ehrhard aliique: argumenta tamen proposita, saltem ubi ostendere nititur Ir. ortum non esse ante a. 130, solide confutant ZAHN (*Forsch.* VI), CORSSEN, GWATKIN; ex nostris vero praesertim LABOURT (*Rev. bibl.* 1898) et GUTJAHR (*Glaubwürdigkeit* etc., 1904). Cfr. infra p. 27 not.

(2) HUBSCHMANN apud HARNACK, *Patrum Apost. Opera*, I², 2, 101.

(3) Hanc append. primus evulgavit v. GEBHARDT in *Ztschr. f. hist. Theol.* a. 1875, p. 362: nuperrime ex comparatione cum cod. Paris, 1452 spuriam ostendit HILGENFELD, *Ztsch. f. wiss. Theol.* a. 1905 ², p. 447 sq. Abiicienda saltem videntur quae de magisterio Ir. in Urbe ac de multorum conversione inibi docentur, quae efformata videntur super illa quae Ir. de Polycarpo tradit (III, 3, 4).

eadem manu quae acta scripsit, derivari non posse, ac multa in ea fabulosa inveniri, tamen factum illud praecipuum nequaquam a vero absonum videtur, praesertim si attendamus quam plene ac dilucide Ir. enarret quae inter Polycarpum et pontificem Anicetum anno antecedenti [154] gesta fuerint. (1)

Irenaeus a. 177 primum, ut initio diximus, indubiae historiae fines ingreditur, a sanctis martyribus Lugdunensibus egregie commendatus ἀδελφὸν καὶ κοινωνὸν... ζηλοτὴν ὄντα τῆς διαθήκης τοῦ Χριστοῦ. Eum Lugdunum secundam patriam elegisse, mirum esse nequit, si innumerae relationes quibus Gallia Asiae obligabatur attendantur: quum enim ea urbs centrum, ut ita dicam, tum vitae civilis, tum commercii Galliarum fuerit, satis explicatur, cur post primam illam immigrationem, quae Massiliae christianae veritatis lumen adducens Galliae ianuam patefecerat, altera sit sequuta qua christiani Asiae Lugdunum ipsam incolerent. Et novimus martyres ipsos Lugdunenses fere omnes graeca nomina praetulisse, (2) nec dubium est ex ipsorum testimonio inter eos fuisse patres Ecclesiae Lugdunensis. (3) Cum illis igitur et Ir. Gal-

(1) *Ep. Vict.* in fin. Cfr. v. g. haec: « Anicetus in ecclesia con-« secrandi munus Polycarpo honoris causa cessit ».

(2) Cfr. v. g. Ποθεῖνος, Ἐπίποδιος Ἐπάγαθος, Ἄτταλος Pergamensis, Ἀλέξανδρος Phrygius etc.

(3) Cfr. ep. ad Eccles. Phrygiae et Asiae apud Euseb. l. c. Hanc ipsam hypothesim firmant sollicitudines quas de Ecclesiis Asiae semper gesserunt Lugdunenses, quae et ipsa causa fuit harum epistolarum, et illius quam ad Eleutherum per Ir. miserunt.

liam petiisse videtur, operamque contulisse ad Ecclesiae fundamenta inibi iacienda.

A Pothino tunc episcopo, Ir. in presbyterum ordinatum fuisse, auctor est Hieronymus l. c.; verum, his demptis quae initio dedimus, nihil certi asserendum est de Ir. gestis in Gallia. Probari quidem poterit quod Zahn coniicit, ipsum Ir. epistolam Lugdunensium de martyribus illius Ecclesiae exarasse (Euseb. *H. E.* V, 14 sq.); item nec offendiculum praebent quae breviter meminit Gregorius Turonensis (*Hist. Franc.* I, 29) eumdem episcopum « praedicatione sua maxime totam civi- « tatem reddidisse christianam » aut quae Acta Ferreoli (16 iun.) de evangelizatis Ir. auctore pluribus Galliae regionibus ac fundatis Ecclesiis [1] tradunt; verum eadem pro indubitatis prodere non audemus. Hoc idem a fortiori dicendum de martyrio quod Christo reddidisse Ir. asserunt primus Hieronymus (a. c. 410), at tantum obiter nostrum afferens (*in Isa.* LXIV et similiter auct. *Quaest. ad Orthod.*) et Gregorius Turonensis (saec. IX), ratione prorsus fallaci eidem persecutioni quae sub Marco Aurelio efferbuit, martyrium sancti episcopi certissime superstitis, coniungens. [2] His, vel fortasse aliis ad has re-

(1) Cfr. HIRSCHFELD, *Zur Gesch. der Christent. in Lugdunum vor Konstantin* in *Sitzb. der kais. Akad. der Wiss. zu Berlin*, a. 1895, p. 394 sq.

(2) *Hist. Francor.* I, 29: de quo loco cfr. MONTET, *La légende de s. Irénée*, Genève 1880, vel ipsum BARDENHEWER, *Gesch. d. Altkirchl. Litterat.* I, 498.

deuntibus allusionibus, sepositis, *nil aliud* est nec in antiquioribus scriptoribus ac martyrologiis unde martyrium ipsum fidentius asseverari possit; in menologiis recentioribus[1] simul ponitur cum Irenaeo Sirmiensi martyre sub Diocletiano (a. 304, sub 25 mart.); ideo nonnulli putant ex hac nominum confusione (ansam etiam praebente voce κοινῶνος ἡμῶν a confessoribus Lugdunensibus in laudata epistola ad Eleutherum adhibita) ortam esse sententiam cui Turonensis calculum adiicit. Res tamen in incertum pendet.

Iren. ossa, quae iam ab eodem Gregorio efferebantur in ecclesia S. Ioannis inter sepulchra Epipodii ac Alexandri martyris Lugduni condita, ibidem a. MDLXII a Calvinianis violata ac dissipata sunt. Caput tamen recuperari potuit.

II.

Opera Irenaei.

Praecipuum omnium est opus, quinque constans libris, quod vulgo nomine *Adversus Haereses* effertur. Hoc quidem nomen eidem operi impositum a christiana antiquitate accepimus; nam et Eusebius (*H. E.* III, XXVIII, 6) iam illo utitur. Verum id nonnisi brevitatis causa ansam forte prae-

(1) Cfr. v. g. *Menologium* Basilii Porphyrog. [Migne, *P. G.* 117, col. 597, 601] et *Menol.* Sirleti [Basnage, III, 1, 460 sqq.].

bente Ir. qui ait Valentini errores recapitulationem esse omnium antecedentium haereseon (quapropter pluries se *contra omnes haereticos* ait decertare); in comperto est enim Ir. suo operi titulum praemisisse: Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως (Euseb. *H. E.* V, 7) quem latina versio effert (praef. lib. IV) *de detectione et eversione falso cognominatae agnitionis*: nisi quod nimia fidelitas vertentis non recte quae sit germana mens Ir., primo saltem obtutu, patefaciat. Nemini enim dubium erit Ir. verbis I. *Tim.* VI, 20 haeresim designare quam concrete recentiores omnes Gnosim appellant. Hunc igitur scopum sibi praestituit: detegere (ἐλέγχειν) *portentuosissima et altissima mysteria* Gnosticorum, in primis Valentini eiusque discipulorum, [1] qui ipsos Provinciae fideles inficere sua labe coeperant (l. I, c. 13, n. 3 et fr. syr. 28) eademque *refellere*; quod efficiens etiam amico cuidam ac conlegae (praef. ad l. I) morem geret hanc ei *procurationem scribendi* (III, 17, 1) committenti.

Opus hoc Ir. duplici libro absolvere constituerat: in primo falsi nominis gnosim *exponere*, in altero eamdem *evertere* (praef. lib. II); verum, dum eversioni studet res in immensum crescit: *rationes* enim libro II expositae, ei hiulcae videntur nisi etiam « praedicatio apostolorum, et Domini

(1) Apud Cramer (*Catena in Act.*) *A. II.* III, 12, 1 citatur ex opere κατὰ Οὐαλεντ[ίν]ου καὶ Μαρκίωνος [leg. Μαρκοῦ].

« magisterium et prophetarum annuntiatio » sedulo recolantur; igitur tertium librum adiungit, et hoc neutiquam rei sufficiente, *scripturalem* demonstrationem per quartum et quintum producit, ita ut in III evangelistarum et reliquorum apostolorum, praeter Paulum, sententiam rimetur, in IV Domini sermones, in V demum Pauli epistolas exquirere se dicat, at revera permulta de novissime eventuris exponat. Quod quidem non uno temporis tractu implevit. Probabile nobis est duos priores libros iam missos ad amicum fuisse, quum tertio manus admoveret Ir. (cfr. praef. lib. III, II, 6, VIII, 3, XI, 2, XXVII, 4). Certum tamen ex s. auctoris verbis, quartum librum separatim transmissum. Quintum demum, quo iam constituerat operi finem imponere (IV, XLI, 4), ipse nonnisi post iteratas amici postulationes aggressus est (praef. l. V).

Ex quibus iam conficitur nihil certi a nobis proferri posse de tempore quod operi huic Ir. insumpsit. Novimus tantum tertium librum scriptum esse Eleuthero pontifice (a. 175-189) quem Ir. postremum ponit in celebri indice l. III, c. III, n. 3. Exploratum est etiam persequutionem, quum IV liber conscribebatur, nullam fuisse; in eo etenim nominantur « qui in regali aula sunt fideles « habentes utensilia ex eis, quae Caesaris sunt », [1] quod quidem tantum Commodi regno (180-192)

(1) Cfr. IV, 30.

congruere videtur. Pressius tempus coniicere conati sunt nonnulli, ex III, 11, 8, ubi de Theodotionis versione sermo est, at frustra (cfr. Zahn, *Realencycl.*[3], IX, 403 sq.).

Textus graecus, quo in idiomate opus exaratum est ab Ir., periit. Id tamen non ante saec. XVI vel etiam XVII accidisse contendunt nonnulli post Zahn,[1] quum eiusdem textus mentio occurrat in indicibus quorumdam codicum deperditorum ex bibliothecis montis Athos et monasterii S. Iohannis ad Pathmos insulam; denegat vero Harnack, quia a. 1640 Meletius Syrigos in *Refut. Cyrilli Lucareos* [cfr. ap. Migne, *P. G.* VII, 430 sq.] graecum Ir. affert tantum ex versione textus latini. Fragmenta quaenam supersint et unde petita, integra haec editio docebit.

Textus graeci versio latina omnino servilis integra superest. Dissentiunt philologi utrum eandem noverit Tertullianus [cfr. *Adv. Valent.* in hac. *Bibl.*], quod longe veri simile est; extra dubium tamen illam Augustini aetate antiquiorem esse. Hanc quidem versionem exhibent adhuc codd. septem, omnes – docente Loofs[2] – ex eodem archetypo B saec. V (p. 59) derivati, ita tamen ut in duplici, utraque gallica, familia ponantur, quarum

(1) *Ztschr. für K. Gesch.* 1890; cfr. quoque in *Theol. Lit. Bl.* 1893, p. 495 sqq.

(2) *Die Handschriften der lat. Uebersetz. des Iren. u. ihre Kapitelteilung.*, Lipsiae, 1890, cfr. p. 93 sqq. Insignis dissertatio quoad codd. Vaticanos non omnino probatur.

altera seu septentrionalis [Corbeiensis?] ex *Claromontano*, saec. IX [C = n. 1669 bibl. Phillips, hodie Fenwick in Cheltenham Angl.] atque ex *Vossiano*, saec. XIV [V = n. 33 bibl. Univ. Leyden.]; altera seu meridionalis [Divionensis?] rursus in duas classes distincta continet sub prima *Arundelianum*, saec. XIII [A = Arund. 87 in bibl. Brit. Mus. Londini], sub altera vero quattuor codices bibliothecae Vaticanae, nempe *Vat.*[1] (n. 187) et *Ottob.*[1] (n. 1154) c. a. 1400; *Ottob.*[2] (n. 752) c. a. 1412, et *Vat.*[2] (n. 188) c. a. 1450. Neque varietates quas exhibent editio Erasmi et Feuardentii et collatio Latinii, Passeratii ac Mercierii (apud edit. Massuet et Stieren) alios ab his codd. prodere videntur. Editio *plene* critica adhuc non exstat, ut nobis vel solos codd. Vaticanos perscrutantibus compertum est.

Patria huius versionis, ex barbaris loquutionibus quibus haec conspergitur, Celtica videtur; Lugdunum ipsam vellet Batiffol;(1) at plene determinari nequit quousque de aetate qua prodiit non constabit.

Praeter latinam versionem plura fragmenta supersunt apud scriptores syros et armenos, quos

(1) *Littér. grecque*, p. 106; cl. IOH. MERCATI, efferens fragm. III, 3, 4 ex Agobardo allatum, quod a latina nostra versione plurimum dissentit, ratus est hoc esse ex celtica primaeva relliquiam, nostram vero ex Afr. romana [quam opinionem et Wolfflin (*Arch. f. lat. Lexicogr.*, 1892, p. 126 sq.) protulerat] esse repetendam (*Nuovi sussidi per la critica del testo di s. Cipr.*, 1899). At difficultatibus pressus hypothesim ipse reiecit (*Studi di lett. bibl. e crist. antica*, 1901).

suis locis indicabimus; haec tamen hucusque non tanta erant ut integram versionem Ir. in Oriente factam demonstrarent: at, quum nuperrime D.r Ter Mekerttscian codicem *armenum* duos postremos libros [ex versione syriaca (?)] referentem detexerit, dubium consistere nequit.

Superest, ad hodiernum operis statum constituendum, ut de ipsius divisione quaedam attingamus. Quinque libros ipsum Ir. persaepe innuere iam diximus, nec est cur in hac distinctione asserenda immoremur: at, hanc praeter, nil est in opere quod librorum partitionis cuiuscumque vestigia prodat: tamen codices antiquissimos capitum distinctionem exhibuisse non unum est indicium. Profecto Procopius Gazaeus in suo *Comment.* in cap. III *Genes.* recitat *A. H.* III, 23, 5 tamquam ex capite 59 et 65; fragmentum II, XXIV, 1 syriace inducitur « ex tra- « ctatu II, cap. 71 quod est caput 527 [sic] totius « libri ». Demum qualis sit partitio in capita apud omnes omnino codices nunc superstites ostendit Loofs, op. cit. p. 24–55, qui in illis optima adminicula invenit ad familias codicum constituendas. Quum autem hic doctor horum capitum inscriptiones fere ipsi Ir. non adscribat, easdemque satis ostendat saltem ab interprete adfixas (p. 61 sq.), nemo nos reprehenderit si illas pro posse in textu restituerimus prae antiquorum editorum partitionibus, ita tamen ut vulgatae et optimae Massuetii distinctionis rationem servaverimus.

2. Praeter quinque *A. H.* libros, his diebus edita est a D.re Mekerttscian armenica versio opusculi εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ad Marcianum fratrem,[1] syntheticam nempe fidei enarrationem atque ex V. T. demonstrationem exhibens, ab Ir. post confectum *Elenchum* adornatam. De hac saepe in adnotationibus sermo erit. — Aliorum complurium operum, fragmenta vel saltem memoria supersunt, quorum nomina damus.

3. Περὶ μοναρχίας ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν θεὸν ποιητὴν κακῶν ad Florinum, nondum (ut videtur) ab Ecclesia delapsum. Fragmentum refert Eusebius, V, 20, 4 (armenice Pitra, *Anal. sac.* II); huius momentum, ut innuimus, maximum est ad annum Ir. natalem statuendum. Quae Zahn (*Forsch.* IV, 306) apud Philast. *Haer.* 79 et August. *Adv. haer.* 66, ad hoc opus refert, dubia sunt.

4. Σπούδασμα περὶ ὀγδοάδος: fragm. ad scribas ap. Euseb. V, 20, 2. Argumentum operis est ogdoas Valentini; at contra Florinum scripsisse Ir. videtur. Huic operi praeterea adscribendum fragm. VIII ex gr. (25 syr.) relatum a Leontio *C. Nestor.* I, 23, quod in Cat. Seirae in *Octat.* cuidam operi κατὰ Βαλεντίνου decernitur.

5. Περὶ σχίσματος ad Blastum Romanum presbyterum, quem Eusebius secus Florinum nominat (V, 20,

(1) De huius opellae momento cfr. commentariolum nostrum in *Rivista storico-critica d. sc. teolog.*, 1907 2. Textus cum versione germanica exstat in collectione Lipsiensi: *Texte u. Unt.* XXXI, 1 (1907).

1; cfr. et. 15), Pseudo-Tertullianus primis quartodecimanis adscribit (*Haer.* XXII), Pacianus vero ortu Graecum ac montanistam fuisse refert (cfr. Zahn, l. c.). Huius tractatus fragmenta certa nulla supersunt; consonum tamen est rei propositae armenum VIII (apud Pitra, p. 34).

6. Ad Victorem Rom. Pont. Ir. quaedam scripsisse dubium esse nequit; fragmenta enim perspicua supersunt graece duo (nn. 3 et 4 distincta), quorum unum refert Euseb. *H. E.* V, 24, alterum, brevem sententiam referens, a Maximo Confess. serm. VII *de eleemos.* adducitur; ex syriacis autem XXVIII huc refertur. Verum disputant critici num una fuerit an plures epistolae: Zahn primum tenet, Maximi (renuentis tamen) testimonio fretus; Harnack alterum, non tam Hieronymi auctoritate (*Vir. ill.* 35) aut Photii (cod. 120) confidens, quam ex ipsa rerum pertractatarum serie arguens: haud facile enim suadetur Ir. tam grave argumentum quale erant Florini haeretici in christifideles damna (fragm. syr. 28) tantum per transennam tetigisse in eadem epistola qua pacis auctor efficiebatur episcopis orientis et occidentis de Pascha acriter dissentientibus. Fragmento graec. III, addenda est etiam allegatio quam auctor *Resp. quaest. 115 ad Orthod.* facit cuiusdam Ir. Περὶ τοῦ Πάσχα λόγος; nisi malueris dicere huiusmodi allegationem falsam esse ac sententiam desumptam ex Tertulliani libro *de oratione*, ubi prostat.

7. Eusebius meminit, quod initio dedimus, complures epistolas ab Ir. ad orientis episcopos missas in controversiam de Paschate (V, XXIV, 18). Ex his videtur esse fragm. syr. 26 (in ed. Pitra, alias 27) ad virum quemdam Ecclesiae Alexandrinae in quo ostendit aequum esse Pascha celebrare dominico die.[1]

8. Πρὸς Ἕλληνας λόγος συντομώτατος καὶ εἰς τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατος περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγράμμενος Ir. tribuitur ab Eusebio, V, 26; ubi nulla est ratio qua assentire possimus Hieronymo « Contra gentes vo- « lumen breve » ab eo quod est « de disciplina, « *aliud* » dicenti, qui falsus fortasse fuit ex lectione εἰς (unum) pro εἰς Ex hoc tamen sermone ad Graecos de disciplina nihil superest.

9. Βιβλίον διαλέξεων διαφόρων Eusebius nominat (V, 26) qui a Rufino « dialogi de diversis » redditur, a Hieronymo « variorum tractatus », a Sophronio vero rectius βίβλιον ποικίλων ὁμιλίων dicitur (Zahn, l. c.). Fragmenta huic adscribenda sunt praesertim ex graecis IX (X); XI (XII), ex syriacis XXIX ac XXXII, ex armenis II, quod inducitur « ex II serie « homiliarum S. Irenaei Apostolorum successoris ».[2]

10. Πρὸς Δημήτριον διάκονον Βιαίνης περὶ πίστεως λόγος cuius prostant fragmenta duo graeca, primum ex Maximo Conf. [cfr. Migne, *P. G.* VII, 1232],

(1) Hucusque ordinem chronologicum servavimus. Quae exinde damus incertis temporibus prodierunt.

(2) Quae sequuntur nullo Eusebii testimonio gaudent.

alterum ex cod. Miscell. Paris. 854, fol. 132 primus *graece* dedit Pitra (*Anal. sac.* II, 202). Huc adscribenda essent etiam fragm. syr. 30-31; nisi quod huic simillima in Curetonii *Spicileg. syr.* ex aliis codicibus cuidam operi Melitonis περὶ ὑπακοῆς πίστεως αἰσθητηρίων (cfr. Euseb. IV, 26, 2) adiudicentur; ideoque res in incertum pendet.

11. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀγέννητον τὴν ὕλην ex quo fragmentum XXXIV excerptum est a Pitra locupletius editum (*Anal. sac.* II, 203): id authenticum facile ostenditur ex collatione cum *A. H.* lib. II.

12. « Ex primo (capite?) commentarii ad Can« ticum » inducitur fragm. 26 ex syriacis, in quo agitur de hominis natura: inter dubia est accensendum.

13-15. Idem a fortiori dicendum de commentariis ad *Genesim* quorum mentio occurrit in cod. Pathm. ρϑ′ saec. x [Pitra, *Anal. sac.* II, 205]; fragm. V, 12, 2; II, 350; de libro περὶ τῆς ἁγίας τριάδος quem indicant cod. Coislin. 276, f. 138, cod. Hieros. S. Sepulchri 15, f. 204; de tractatu in historiam Elcanae et Samuelis (cod. Mus. Br. Syr. 12157, f. 198; cfr. Harvey, II, 507), ex quibus nec certum fragmentum nec memoria ad nos aliunde pervenit.[1]

16-18. Iren. etiam tribuitur tractatus Περὶ τοῦ παντὸς [αἰτίας] a Photio (cod. 48), sed quum frag-

(1) Cfr. Holl, *Fragmente vornicaenischer Kirchenväter aus Sacra Parallela*, Leipzig, 1899, p. 83.

mentum (ex graec. XII) ad hoc opus fortasse pertinens integre reperiatur in omonymo Hippolyti libro, Ir. abiudicandum videtur. Item nonnisi ex coniectura suspicari quis potest epistolam Ecclesiae Lugdunensis de suis anno 177-178 martyribus ab Ir. exaratam fuisse, eo quod prorsus similia Oecumenius ex quodam Ir. Περὶ τοῦ Σάγκτου καὶ Βλανδίνης (Βιβλίας?) scripto referat. Demum Ir. etiam scripsisse κατὰ τῆς τῶν μιαρῶν Ὀφιτῶν αἱρεσιαρχίας auctor est unus Anastasius Sinaita (lib. X *in Exaem.*) qui etiam perspicuum fragmentum inde affert (ex graec. XIV). Huius authentiae causa cum praefato Comm. in *Genesim* mihi communis videtur: equidem assentiendum non est cl. Harnack illud gnostico Apelli fere non adscribenti!

19-20. Tantum verbulum addendum est de Commentario in *Apocalypsim* quem in ms. Altoburgiensi detectum Martène et Durand Ir. adscripserunt. Omnes enim critici non posse Ir. foetum esse asserunt, quippe in quo Arii, Ambrosii et Augustini saepe mentio fiat. Alium autem commentarium in *Apocal.* scripsisse Ir. utique probari potest. Item post absolutissimam Harnackii dissertationem[1] nullum superest dubium, fragmenta quattuor a Tubingensi Pfaff a. 1715 evulgata ex innominatis codicibus Taurinensibus (frag. graec. 39-42) (quorum tamen genuinitas pluribus doctis viris suaderi non potuerat) nihil esse

(1) *Die Irenaeus Fragm. als Pfaff's Falschungen untersucht*, 1899.

praeter centonem quemdam ex Ir. locis a Pfaff concinnatum ut sanctum episcopum castris pietistarum adscriberet. Sufficiat, quod nonnulla σφάλματα typographica falsarius ad hilum exscripserit, v. g. ex Halloix ἐκκαλοῦμεν pro ἐπικαλοῦμεν.

III.

Momentum operis Irenaei.

I. — Quoad S. Scripturam.

Primum occurrit definiendus index librorum sacrorum quibus Noster utitur: hos ostendit enumeratio locorum qui ab eo recitantur,[1] nempe ex *Gen.* 80; *Ex.* 53; *Lev.* 3; *Num.* 11; *Deut.* 30; Iosue 5; *Iudic.* 1; *Reg.* I, 7; II, 3; III, 14; IV, 3; *Psalm.* 101; *Prov.* 9; Isa. 119; Ier. 37 (bis ex *Threnis*); Ezech. 11; Dan. 26; Ose. 9; Ioel. 4; Amos 4; Ion. 5; Mich. 3; Hab. 4; Zachar. 7; Mal. 6; Bar. sub nomine Ierem. saltem bis affertur (cfr. V, 35, 1); de *Sap.* plura in libro Διαλέξεων, ubi et de epist. *ad Hebr.* scripsisse tradit Eusebius (*H. E.* V. 2, 6); ex eadem parvam tantum sententiam (VI, 19) in IV, 38, 3 Noster allegat. Ex Dan. XIII quattuor vers. (cfr. IV, 26, 3) et ex c. XIV tres (IV, 5, 2) *historiam Susannae* et

(1) Additis locis ex Εἰς ἐπίδειξιν his quae ab Harvey, II, 513 sqq. enumerantur.

Belis cum Dracone referentes recitantur. Tobiam tantum nominat in canone prophetarum a Sethianis confecto (I, 30, 11), ubi etiam Aggaei, Nahum, Sophoniae nomina semel in toto opere occurrunt. At in opere Εἰς ἐπίδ. Dodekapropheton bis nominat. Nulla omnino mentio fit *Esth.*, *Paralip.*, *Eccl.*, *Cant.* [cfr. tamen sup. n. 12], Iob, Abd. et Machab. Esrae IV agnovisse fortasse ex comparatione III, 21 cum Esr. IV, 14 potest erui, at in canonem recepisse neutiquam.

Quattuor Evang. classico loco (III, 1, 1) suis singulis auctoribus tribuit ac insuper ad illa c. 626 ies provocat; ad *Acta* vero 53; *Epp.* Pauli (dempta quae ad Philem. est) non minus quam 266 ies, at de *Hebr.* paucas et anonymas sententias affert (cfr. II, 30, 9; IV, 11, 4), ex quo veri simile fit, quod ex Stephano Gobaro refert Photius (bibl. 232) hanc epistolam Paulo abiudicasse Ir. Item II Pet. Iac. Iud. semel vel iterum sententias imitatur, at nullum est certum indicium eas Nostrum agnovisse (cfr. v. g. IV, 16, 2; Iac. II, 23): e contraris tum I, tum II Ioan. (non ita III), tum *Apoc.* Ioanni Apostolo perspicuis verbis tribuit. Ex *Pastore* Hermae quaedam attingens (*Mand.* I, 1; XI, 3; *Sim.* IX, 12, 8; cfr. resp. *A. H.* I, 21, 1; 13, 3; II, 30, 9), *Mand.* II, 1, inducit formula ἡ γραφὴ λεγοῦσα (cfr. *Bibl.* ser. I, vol. IV, p. 17).

Quoad V. Testamenti historiam nullum Ir. est dubium conscriptos esse singulos libros ab auct.

quorum nomina referunt: censet eorum litteram, tempore captivitatis depravatam, regnante Artaxerse ab Esra sub Dei inspiratione coordinatam esse (ἀνατάξασθαι, III, 21, 2). Cum Aristobulo (ap. Euseb. *Praep.* XIII, 12, 2), Philone (*Vit. Moys.* II, 5), Iosepho Fl. (*Ant.* I, prooem. 3 et al.), Iustino (*Apol.* I, 31; *Dial.* 68, 71), ex litteris ps. Aristaei asserit Ptolomaeo Lagide auctore († 285 a. C.) LXX seniores Scripturas graece interpretatos esse; at nulla fulcitur nobis cognita auctoritate quum addit: illos separatos ad invicem eamdem interpretationem dedisse. Hanc igitur inspiratam LXX versionem Ir. fere unicam sequitur (cfr. et lat. Isa. 46, 9; 48, 22 ⟨*A. H.* I, 5, 4; 16, 3⟩; Dan. XII, 9 ⟨I, 19, 2⟩) hancque prae textu hebraico extollit, atque ex ea Aquilae et Theodotionis tunc recentes interpretationes coarguit (III, 21). Verum haud diffitemur saepe a textu hodierno huius versionis discedere Ir.: cuius rei haud minimae partes codicibus, quibus ille usus est nos vero caremus, sunt faciendae: liquet ergo quam studiosa manu sint colligendae. (Praecipuas indicat Swete, *Introd.* p. 416 sq.). Cfr. v. g. quomodo apud Iren. (et Iustin. *c. Tryph.*) referatur Ier. XLII, 11 (*A. H.* V, 31, 1; III, 20, 4; IV, 22, 1; 33, 12).

De N. autem Test. historia,[1] praeter ea quae universim de canone adnotavimus, maximi sunt

(1) Cfr. Camerlijnck, *St. Irénée et le Canon du Nouveau Testament*, Louvain, 1906.

facienda quae Ir. de aetate evangeliorum tradit (III, 1, 1) ac prae omnibus testimonium de Ioanne apostolo Evangelii, epistolarum et *Apocalypsis* auctore. Quae cum omnibus sint comperta, tantum reliquum est ut eorumdem vim paucis expendamus, quin tamen gravissimam quaestionem Ioanneam, quam vocant, denuo exagitandam, artem criticam quod attinet, assumamus. (1)

Igitur, quum Ir. testimonium nullum ambiguitati locum praebere possit, ad id tantum quaestio redit ut constituantur fontes ex quibus sua hauserit Ir. atque quanta sit hisce fontibus fides tribuenda ostendatur. Ir. enim, quum sua exscriberet, non minus quam LXX annorum intervallo a Ioannis aetate distabat, quo nempe tempore tunc utique potuisset genuina historica traditio fabulis infici. Profecto, quae docet Ir. se accepisse gloriatur a continuata serie testium ad Domini tempora usque pertingente. At quidem ab his etiam fontibus complura acceperat quae utique fidem exsuperant, ut ea quae de chiliastica vinea [V, 33, 3], de longaevitate Christi [II, 22, 5] etc. tradit. Ceterum notissimum est quantas fabulas v. g. Papias (unus ex his testibus et fortasse praecipuus) ut sermones Domini venditaret [cfr.

(1) Cfr. GWATKIN, *Irenaeus on the fourth Gospel* in *Contemp. Rev.* 1897, 221; LABOURT, *De la valeur du témoignage de St. Irénée dans la question johannine* in *Revue bibl.* 1898, p. 59 sqq.: CORSSEN in *Zeitschr. f. kath. Theol.* 1903; GUTJAHR, *Die Glaubwürdigkeit des Zeugnisse Irenaeus über dem IV Evang.* 1904 et alia ibidem allegata.

Bibl. ser. I, v. V², p. 15]. Accedit praeterea ipsum Ir. non semper omnia exacte referre quae noverat, v. g. quum, Eusebio teste, Papias sese Ioannis non apostoli, sed presbyteri Ioannis auditoris, discipulum faciat, Ir. [V, 33] rotunde Papiam apostoli auditorem vocat. Cur igitur non in idem erroris incidat, dum eumdem Ioannem Evangelii etc. auctorem dicit?

Haec sunt praecipua quae contra ἀξιοπιστίαν Ir. hac super re critici opponunt: at, saltem, non invicte. In primis equidem nulla ratio est cur series presbyterorum ab Ir. tradita ad *unum* Papiam revertere debeat. Maximum profecto negotium haec opponentibus facessunt, qui, nec sane pauci, id vindicant, nemini magis quam Polycarpo traditionem de Ioanne Ir. acceptam referre: qui nempe Smyrnensis episcopus, Scripturae consonans « multa – audiente Irenaeo – enarrabat ex « familiari consuetudine cum Ioanne ac reliquis « qui Dominum viderant, quaeque de Domino ex « ipsis audiverant, de miraculis illius ac de doctrina, « quae ab his qui Verbum vitae ipsi conspexerant « acceperat » [ep. ad Flor.]; atque princeps erat ex illis « qui in Asia apud Ioannem discipulum « Domini convenirent, permanente apostolo cum « eis usque ad Traiani tempora » (II, 22, 5).

Nec desunt qui praeclaram illam pericopen III, 1, 1, ubi tam multa paucis Ir. perstringit de quattuor evangeliorum origine, quaeque ipsa sua conci-

sione ac perspicuitate formulam innuit doctrinae extra controversiam positae, directe Polycarpo tribuant. Ceterum attende non ab omnibus profecto hodie doceri Papiam Ioannem presbyterum ab apostolo alium indigitasse (cfr. *Bibl.* l. c.): nec demum ullum esse qui firmiter tradere possit Papiam hunc ipsum presbyterum ut IV Evangelii auctorem prodidisse. Quibus positis satis colligitur testimonium Ir. fabulis illis, quas commemoravimus, neutiquam accenseri posse, saltem donec *aliunde* falsitas invictis argumentis extra controversiam ponatur.

Verum et verbum faciendum est de his ipsis falsis traditionibus quae ea tempestate, in Asia praesertim, genuinis immixtae sunt. Nec mirum: id enim in vulgi ingenio esse videtur, illustriora gesta ac nomina, vix quum apparuerint plurimis ornare fictionibus; neque de hac ipsa lege exemptam ipsam Christi ac primaevae christianitatis historiam norunt omnes, qui in apocrypham litteraturam, quae ante Irenaei tempora floruit, incumbunt. Haec utique et Ir. noster audivit, sicut et alii ante et post eum Patres, nec secus ac illi, quaedam huiusmodi suis operibus inseruit, ita tamen ut eadem a genuina Scripturarum praedicatione scite discerneret, ipsis etiam formulis relatis quibus assensui modus poneretur [cfr. V, 33, 4: « et adiecit dicens: Haec autem credibilia sunt « credentibus »]. Ceterum nonnisi parca manu er-

rores ex tam ubere copia selegit: Papiam enim nonnisi *semel* affert ad confirmandam narrationem de chiliastica vinea [V, 33, 3]; ex reliquis presbyteris nonnisi *unum*, quod teneri non possit, sibi assumit, i. e. Christum saltem XL annum attigisse, et hoc magis ex praepostera interpretatione Io. VIII, 57, quam ex illorum testimonio asserere videtur. At horum tantum caussa, pretiosissima quaeque ab eo relata vilipendere iniquum certe censebitur.

Superest igitur ad hanc tractationem absolvendam ut de textu N. T. quem legerit Ir. verbum addamus. Non omnibus numeris probari potest opinio Massuetii differentias huius textus ab hodierno, Ir. potius et interpreti, quam codicibus adscribentis; obstant enim frequentes apud Nostrum disputationes de genuina forma ac sensu minimorum etiam verborum [cfr. v. g. III, 7, 8, 12; V, 30, 1, etc.] et satis comperta interpretis fides. Manet ergo, quam iam de V. T. diximus, varietas codicis: qui tamen omnino non videtur intercidisse: si enim textum graecum, qui vetustae Italae versioni subest, simul cum eo qui a syriaca, praesertim Sinaitica et Curetoniana proditur, conferamus, Ir. littera haud procul iacebit.[1]

(1) Cl. SANDAY initum «Irenaei Novum Testamentum» nondum absolvit. Plura percipere est apud BURKITT, *Evangelion Da Mepharreshe*, 1905 (cfr. v. g. Io. I, 13; Matth. XXVIII, 19, Matth. et Luc. geneal. cum locis Iren. conlata): alia apud ipsum SANDAY, *The Old Itala*.

Neque his absolvuntur pretiosissima illa, quae ad S. Scripturam inlustrandam confert Ir.: nam et ars *exegetica* multum inde iuvari potest. Ir. equidem primus esse videtur ex Patribus, qui relationes U. T. profunde enodaverit, et momentum V. L. quoad Christi revelationem rite sit assequutus: quam scl. Legem non ut Marcion ac quidam etiam ex catholicis despexit, sed prout « thesaurum absconditum in agro, *cruce vero Christi* « revelatum » veneratus, et sedulo perscrutatus est [cfr. tot. lib. IV]. Ac mirum est qua praecellenti ratione totam mundi historiam veluti uno ictu exhibeat dum omnes gentes ac aetates in populo iudaico recapitulans, veluti aptissimos gradus a lapsu primaevo ad Christi crucem describit [cfr. v. g. IV, 11-16]. Nec minori perspicacia harmoniam Evv. ac omnium N. T. partium assequutus est ac contra Marcionitas, Lucae tantum ac Pauli scripta servantes, aliosque Gnosticos strenue vindicavit (cfr. III, 11-12), in quo labore neutiquam, quod quibusdam scriptoribus placuit, eorum indolem ac praesertim Pauli perperam intellexit, vel etiam despexit.[1] Etenim, ut de Paulo tantum loquamur, nulla sententiarum oppositione hunc ab Ir. discindi, acatholici etiam critici vindicarunt, qui immo in eo toti sunt ut

(1) WERNER, *Der Paulinismus Irenaei*, 1889; in prima parte tamen perutile opus. Cfr. JÜLICHER [*Theol. Litz.* 1890]; BONWETSCH [*Theol. Litbl.* 1891].

integram theologiam Ir. cum doctrina Pauli de recapitulatis omnibus in Adami et Christi antithesi arcte connectant. Quo etiam patet quanti sint facienda quae passim efferuntur Ir. minus recte sensisse de auctoritate Apostoli, hancque ne semel quidem ut Scripturam attulisse.

II. — Quoad historiam litter. christianae.

A) Catholicae.

Paucis quidem haec tractatio absolvi potest; Ir. enim tantum obiter quaedam in rem commemorat, dum Gnosticorum commenta refellere satagit. Praecipua tradit de *Evangeliis apocryphis* [gener. III, 11, 9; Ev. infantiae, I, 30, 14; Ebionit. I, 26, 2; III, 11, 7]; de I Clem. *ad Cor.* (III, 3, 3); de *Pastore* Herm. (cfr. supr.) qui primus ab eo recitatur; de *Dictis* Presbyteror. [cfr. Harnack, *Patrum Apost. Opp.* II]; de *Exeg. serm. Dni* Papiae [V, 33, 3 sq.]; de *Epist.* et mart. Polycarpi [III, 3, 4]; de *Ep.* Ignatii *ad Rom.*; de Iustini *Apolog.* [III, 2, 3; 4, 2; II, 31, 1; IV, 6, 2; 37, 6, et *Dial. c. Triph.* IV, 34, 4 et alia apud Otto, *Corpus Apolog.* tom. I, pars II, p. 601]. His enumeratis tantum addendum est verbulum de duobus *Syntagmatibus*, quorum alterum Iustinus (*Apol.* I, 26) κατὰ τῶν πασῶν γεγενημένων αἱρέσεων scripsisse fatetur (a criticis aliud existimatum a *Synt.*

contra Marcionem, cuius Ir. quaedam servat IV, 6, 2 ; V, 26, 1), alterum Photius [*Bibl.* 121] meminit ab Hippolyto conscriptum *contra 28 haereses* a Dositheo ad Noëtum decurrentes. Illud enim ex Iustino Ir. descripsisse, hoc vero ab Ir. Hippolytum partim desumpsisse nonnulli critici putant.

Missam facimus diuturnam controversiam quae hac super re inter Lipsium, Harnack, Hilgenfeld et Kunze exarsit.[1] Constat tamen hodie tum *A. H.* I, cap. XI, tum cc. XXII-XXX cardinem esse in quo horum operum restituendorum spes consistat. Si quis enim integrum librum primum Ir. percurrerit, statim animadvertet quam profunde haec capita a reliquis dissentiant. Dum enim Marci et Ptolemaei commenta late et dogmatice, ut ita dicam, in istis exponuntur, in illis Ir. sua documenta rigide perstringit ac in schemata fere adducit; praeterea stylum, rationem describendi etc. omnino immutata critici deprehendunt.

Verum, quidquid sit de hac controversia decernendum, haec, ut nuperrime ostensum est, id optimi attulit ut Irenaeici operis genesim quadantenus aperiret. Compluribus quippe criticis probabile est Ir., antequam suo maiori operi manum admoveret, iam multa edidisse privatim circa Gnosticos, quae Hippolytus eius discipulus, in suo

(1) Cfr. controversiae enarrationem apud DE FAYE, *Introduction à l'histoire du Gnosticisme* in *Revue d'histoire des religions*, 1902–1903.

primo Syntagmate, post multum temporis exscripserit, haecque plus minusve cum praedictis capitibus (quae apud criticos Ir. *Catalogum* audiunt) consensisse, auctis ex illis, quae de huiusmodi Syntagmate pseudo-Tertullianum (*Adv. haer.*; *Corpus Script. Lat.* XLVII), Philastrium (*de haer.*), Epiphanium sumpsisse constat. Haec etiam hypothesis iuvatur testimonio Photii qui l. c. totidem verbis scribit: Μαθητὴς δὲ Εἰρηναίου ὁ Ἱππόλυθος, ἥ δὲ τὸ σύνταγμα ... διαλαμβάνων, ταύτας δέ φησι ἐλέγχους ὑπορλήθειν ὁμιλοῦντος Εἰρηναίου. Aucta exinde sua de Gnosticis scientia uterque maiora molitus est: Ir. nempe Ἔλεγχον. Hippolytus vero *Refutationem*. Igitur hae partes et haec tempora in I. libri adstructione distingui possunt: 1) Compositus Catalogus (cap. XI et XXII-XXVII). 2. Auctus huiusmodi Catalogus ex documentis Ophiticis de quibus mox (cap. XXIX-XXXI). 3. Marci (XI-XIV) et Ptolemaei (I-VIII) systemata investigata, enarrata, breviterque perstricta (cap. IX-X; cap. XIV-XX).

Hinc etiam ratio redditur cur, etsi primus liber totus impendendus esset enarrationi, saepe tamen refutatio (separatis partibus iam adhaerens) locum occupet. Caeteros autem libros, quibusdam paucis exceptis, ex integro confectos esse progrediente tempore, non est dubium.

B) Gnosticae.

Quam uberrimam segetem praebeat Ir. ad litteraturam historiamque Gnosticorum cognoscendam, inde solum percipere licet, quod ipsius opus primum sit ex illis quae, a Patribus conscripta praecise contra eorum errores, usque ad nos pervenerint; atque fere omnes insequentis aetatis Patres ab Ir. suas de Gnosticis cognitiones magna ex parte desumpserint. Eadem ipsa quae mox delibavimus huc quoque faciunt.

Siquidem Ir. nonnisi post diuturna ac profunda in haereticorum quos oppugnat gesta et scripta, impensa studia, opus hoc aggressus est. Post enim ea, quae Hippoltyus in suo Syntagmate, ut diximus, servavit, ab Ir. primum professa, hic coepit, ut fatetur (I praef.), in eosdem errores altius inquirere, cum haereticis etiam pedem conferens, et ita multa ad novum opus parare, quae apte critici in quattuor classes distribuunt. Profert enim Ir. de Gnosticis:

a) quae ipse viderat dum pastoris munus obiret;

b) quae audiverat, tum a presbyteris, tum a non paucis Gnosticis, quos ad ovile reduxit;

c) quae attente perlegerat commentaria haereticorum quamplurima;

d) quae antecessores sui de Gnosticorum doctrina gestisque narraverant.

Imprimis notanda sunt quae tertio loco dedimus. Inquirendum est scl. quaenam haereticorum opera Ir. legerit, et quid ex illis in suum retulerit opus.

Iam a cap. I ad IX « eorum qui sunt circa « Ptolemaeum », compendiose quidem sententia exhibetur, verum, praesertim quae spectant ad Scripturarum interpretationem, « persaepe ipsae appo- « nuntur eorum dictiones » (παρεθέμην αὐτῶν τὰς λέξεις [I, 9, 1]). Id etiam confirmant paralleli loci qui saepe in Ir. exscribente bis eamdem sententiam occurrunt. Ex quo autem opere sint desumptae admodum non claret. Attamen eisdem subesse inter alia videntur, quae iam commemoratus erat, commentaria Ptolemaei in genere, ac praesertim expositio in Prologum Ioannis (quae I, 8, 5, ad verbum refertur) : his tamen alios Valentiniani generis, saepe doctrina dissentientes, fontes interserit. Marci libros c. XIV-XV 4, XVIII-XIX et Marcosiorum c. XVI et XVII excerptos ac contractos esse constat, quin moremur complurimas illas afferentes formulas quae ex eorum rituali c. XIV et XXI referuntur. Etiam ex *Antithesibus* Marcionis, quas pervulgatas postea fecit Tertullianus, fragmenta quaedam c. I, 27, 3 et III, 12, 12 servantur. De Valentino ipso complura prodit, non quidem ex scriptis illius, sed ex quodam romano authentico fonte, nobis quoque in summo pretio habendo. At, praeter hos certos

locos, adhuc alios superesse investigandos luculentissimum quod afferemus ex scriptis Barbeliotarum exemplum ostendet. Quae enim I, 29 illorum sententiae referuntur, nullo operum facto nomine, fere totidem verbis ex scriptis haereticorum quos arguit, ac praesertim ex Evangelio Mariae desumptas esse, nuperrime compertum est. Unde non procul a vero abest suspicio etiam aliorum quas refert doctrinas ex certis documentis saltem secunda manu descripsisse Ir. Quod si verum sit, mirum qua mole augerentur ex hoc opere testimonia Gnosticorum: horum enim saltem meminit praeterea Irenaeus: Simonis Magi (I, 23 et passim), Menandri (I, 23, 5), Cerinthi (I, 26, 1; III, 3, 4; 11, 1), Nicolaitarum (I, 26, 3; III, 11, 1), Ebionitarum (I, 26, 2; III, 11, 7; cfr. III, 15, 1; 21, 1; IV, 33, 4; V, 1, 3), Satornili ex documentis certis (I, 24, 1; 28 1); II, 28, 6; 31, 1), Basilidis (I, 24, 3; 28, 2; II, 2-3; 13, 8; 16, 2-4; 31, 1; 35, 1; III, 2, 1; (16, 1); IV, 6, 4), Heracleonis (I, 11, 3 (?); II, 5), Carpocratis (I, 25; (26, 2; 28, 2); II, 31, 1; 32, 5), cuius etiam συγγράμματα et incantationes prodit; Ophitarum, Cainitarum et Sethianorum (I, 30-31), Cerdonis (I, 28); qui omnes tractus saltem lucem affundunt ad eorum historiam et doctrinas cognoscendas.

Qualis autem ratio fuerit Ir. afferendi Gnosticorum scripta ac sententias, hodie ex indu-

bitato patet exemplo. Nam, quod ante nostram aetatem vanum erat exspectasse, alterum ex gnosticis operibus, quae ante Ir. exarata sunt, denuo in lucem prodidit curantibus Reinhardt et Schmidt, qui illud ex coptico quodam papyro transcribendum susceperunt. Est nempe Evangelium Mariae (alias Apocryphum Ioannis), cuius quosdam locos in latinum versos Ir. verbis in textu subneximus (cfr. I, cap. XXIX).

Quibus utique perlectis patet quonam iusto pretio sint aestimanda quae Ir. ex Gnosticis prodit. Qui nempe eorum prolixas enarrationes, breviter quidem contrahit, at perquam fideliter, ita ut nullum fere verbum proferat quod in eorum scriptis non habeatur. Sunt ideo quae ab eo suppeditantur optimae notae e l e m e n t a ad historiam gnoseos restituendam.

Non ita tamen ut Ir. u n i c e, in hoc negotio, fidere debeamus, quasi nempe in opere illius *absoluta* historia gnosticismi describatur. Id enim nec ipse s. episcopus in mente habuit: qui praesens tantum ovium suarum bonum intendens, ea tantum innuit quae ad haereticorum sui temporis commenta elucidanda ac refellenda inserviebant. Quod, ut efficiat:

a) permulta miscet ex diversis fontibus petita ut magis integre doctrina eorum percipiatur: sedulo igitur discernenda sunt singula ac suis quaeque auctoribus tribuenda: ita v. g. systema

Ptolemaei, qui c. I-VIII describitur, ex duplici vel etiam triplici documentorum serie compactum deprehenditur;

b) ordinem temporis quo haereses processerunt, ad unguem non servat, ac ita fit, ut non bene percipiatur in opere Ir. quo ligamine inter se haereticorum commenta nectantur nec quae fuerit primaeva, quae recentior imago systematis: igitur, singulis quaeque suis auctoribus adiudicatis, arte critica sunt fragmenta in diversas aetates quibus prodierunt distribuenda;

c) demum Ir. mens fuit tantum exteriorem systematis faciem fideliter describere, quin eidem cura intimas opinionum radices perscrutari, ac psychologicas, quae dicuntur, rationes nexusque percipere per quas ad haec commenta auctores pervenerint. Quo fit ut, accedente etiam veteris interpretis incuria ac sermone barbaro nimis, arida persaepe, absurditate fastidioque plena ea videantur, quae intimius perscrutata, cum aetatis ac hominum ingenio collata, naturali quadam necessitate effluere, sublimisque cuiusdam philosophiae et poëseos culmina attingere videntur. Ad hoc negotium sedula sunt manu colligenda quae apud alios auctores, Alexandrinos praesertim, horum commentorum concives, de gnosi ac Gnosticis traduntur, ex quibus saltem criterium desumi potest ad rectam horum quae ab Ir. traduntur interpretationem. En qua ratione optima elementa

ab Ir. suppeditata, tractanda sunt, ut operi simul et historiae fides servetur.

Verum, ne ex saepe repetitis longius commentarius producatur, pretium censemus operis si praecipua, quae huius artis ope relata sunt, veluti in indicem et conspectum exhibeamus.

Gnosis christiana (nam de ea tantum Ir. res est) ex triplici fonte ducta simul videtur, semitico, hellenico et christiano. Hellenica seu platonica est notio abstractissima Dei, qua omnino difficilis conceptu fit quaevis huius Dei cum mundo habitudo: item, exinde praecipue recipienda videtur notio huius adspectabilis mundi *vacui* et fluxi tamquam imperfectae imaginis mundi superioris, idealis, vita ac spiritu *pleni* (κένωμα–πλήρωμα). Semitici generis est conceptus entium Deum inter et homines mediorum (archangeli, angeli, patriarchae, etc.) quae, iuxta gnosim, Aeonum vel Archonton nomine donata, mundi superioris Pleroma inhabitant. Christiana demum religio lapsus, redemptionis et salutis notiones suppeditat, ac etiam, magna ex parte, apparatum externum doctrinae technicamque phraseologiam. Verum haec singula non ita cuiusque partis *propria* ut exinde unice deriventur; sed potius in illa peculiari temporum ac animorum conditione quae sub Christi tempus facta est (quaeque multo magis quam Valentinus, Simon vel etiam Philo gnosim peperit) eclectice *permixta* inveniantur. Huius

conditionis index praecipuus quidam aristocraticus mysticismus – ut aiunt – seu despectio rerum sensibilium, ac studium invisibilium, intellectualium, spiritualium bonorum quae scl. non omnibus pervia essent, immo nec cognita, sed conlegio cuidam electorum propria et separata: ita tamen ut qui illa adeptus esset, iam ab omnibus legibus carnis et naturae liberatus, ac salutis inamissibilis omnino compos aestimaretur: unde haud infrequens morum nefanda perditio.

Ex quo iam praecipua capita doctrinae gnosticae intelligere est. Dei invisibilis exsistentia admittitur, operatio vero tota Aeonibus concreditur, quorum series gradatim ad hominem per fabricationem ac gubernationem descendit, immo et ad terrena ac materialia deprimitur, a quibus tamen, ut a malis, homo gradatim sese extollere debet usquedum in Pleroma, a quo est, demum admittatur. Verum in his doctrinis pressius describendis, quod ad habitudinem Pleromatis cum mundanis, ad Aeonum series, origines et casus, et praesertim ad theoriam incarnationis et redemptionis spectat, multifariam dissentiunt scholae gnosticae. Harum historiam cum Ir. descripturis, praestat inde a limine veluti conspectum exhibere, in quo pateat locus ubi reponenda sint quae ab Ir. desumimus.

SCHOLAE GNOSTICAE QUAE ANTE IR. TEMPORA FLORUERE

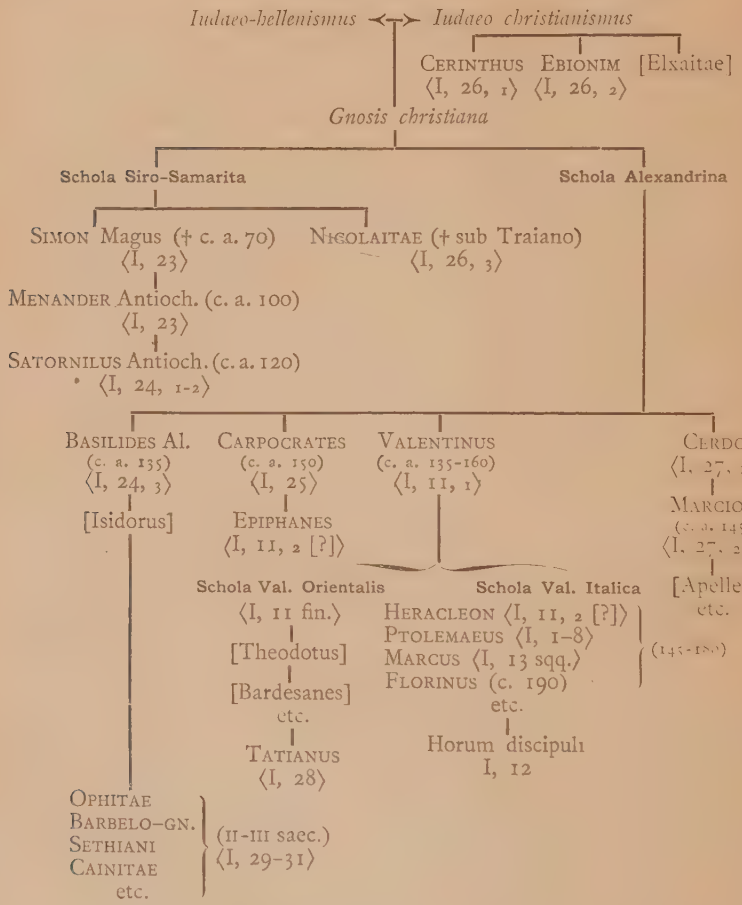

Ex his omnibus, nostra maxime interest systematis et scholae Valentinianae genesis et historia. Valentinus quidem acuti intellectus, fervidae phantasiae at etiam christiani sensus vir apud Cle-

mentem Al. perhibetur. Illius mentem duplex quaestio exagitasse videtur: quaenam videlicet mali esset origo, quique exinde ad Deum ascensus pateret. Noverat sane quidquid veri bonique in creatis rebus esset a Deo esse, at etiam Deum a rebus humanis maxime remotum compererat. Insuper, unde haec quae nec vera nec bona in rerum natura sunt? Quod si horum caussa discordia in Deo sit cogitanda, qui huius fontes, qui exitus, quae reparatio?

Quid autem ex his assidue cogitatis vir ipse deduxerit, prorsus latet.[1] Ir. enim ipsius scripta non videtur legisse nec sententiam plene assequutus; aliunde nihil traditum est: fragmenta apud Clementem animum quidem doctoris ostendunt, doctrinas non ita; discipulorum sententias late cognoscimus, verum certum est et ab ipsis Patribus saepe inculcatum plura hos addidisse placitis magistri. Doctrinae Valentinianorum autem ad duplicem seriem redeunt per quattuor fontes notam: systema italicum seu scholae Ptolemaei, ab Irenaeo traditum; systema orientale quod diversimode exponitur ab Hippolyto in *Philosophumenis*, et a Clemente Al. in *Excerptis ex Theodoto*. His omnibus antiquior est expositio quae in syntagmate Hip-

(1) Cfr. Heinrici, *Die Valentin. Gnosis* usw., Berlin, 1871; Schmitt, *Die Gnosis der Altertums*, Leipzig; De Faye, *Introduction à l'étude du Gnosticisme*, Paris, 1903 vel Buonaiuti, *Lo Gnosticismo*, Roma, 1907, p. 162 sqq., aliaque in his operibus allegata.

polyti tradebatur, quaeque restitui potest, ut diximus, ex ps. Tertulliano (*Adv. haeres.* 18); ex Philastrio et Epiphanio: verum haec non multa addunt his quae ex Ir. novimus: nihilque praeter XXX Aeones et pauca de Christo tradunt. His autem redeunt et alia: v. g. in Ir. expositionem quadrant pauca quae de epist. Ptolem. ad Floram deque commentariis Heracleonis deduci possunt: in Hippolytum et Epiphanium vero plura quae de copticis scriptis hactenus publicatis a Schmidt (Lipsiae, 1905), eruuntur. Ex hac autem documentorum farragine non parvi est negotii, componendo (ut aiunt) et dividendo, substratum commune depromere quod cunctis subsit, quodque, si non ipsum sit, certe Valentiniano systemati propius accedit. Huius igitur schema sic accipe.

Triplex fingitur mundus, seu potius mundi sese evolventis facies: perfectus seu Pleroma, medius seu Mesotes, infimus seu Kenoma: primo praeest Propator, alteri Demiurgus, tertio Cosmocrator: incolunt primum Aeones, alterum angeli, tertium vero homines ac daemones. In unoquoque autem veluti tria momenta intelliguntur: constitutio, casus, restitutio, quae quidem tria in Pleromate perfecte habentur, in ceteris vero confusa ac veluti obliterata. Pleroma constituitur successiva manifestatione Dei ab intra ad extra per Aeonas, seu momenta psychologica, iuxta successionem horum numerorum (1 in 4 in) $8 + 10 + 12 = 30$;

ita tamen ut in hac successione *virtus* magis debilitetur ac emergat *passio*, quae demum prorumpit ac separatur a Pleromate et reliquorum causa fit. Lapsus hic reparatur per *gnosim* seu per mysterium infiniti quo demum Aeones consummantur in unum. Restitutor seu redemptor est Christus-Spiritus S., harmonia finalis Iesus.

In reliquorum mundorum evolutione triplex momentum veluti absorbetur sublimiori conceptione, qua evolutio haec ut processus habetur quo *terminus eiectus* restauratur per gnosim in perfectum spiritum ac ita in Pleroma adducitur et in *Iesu* seu harmonia absumitur. Attamen quaedam lineae similitudinis adhuc percipi possunt: igitur Mesotetis constitutio fit evolutione eiectae passionis (seu fructus eius), cuius veluti lapsus est in dissolutione ac separatione substantiae ex qua demum Kenoma efformatur: restauratio eodem modo inchoatur a Christo-Spiritu, perficitur vero a Iesu per gnosim ac inditionem *seminis spiritalis*, in cuius perfectione terminus iam eiectus inducetur in Pleroma. Accessorium autem, seu fata substantiae, a qua Kenoma, super schema principale in immensum crescit (Demiurgus, Septem Caeli, [Ogdoas], tres substantiae, Cosmocrator, homines; quae omnia in schola praesertim Ptolemaei maxime sunt evoluta). Tertii mundi seu Kenomatis historia ad hominum fata recidit. Constitutio horum est ex quadruplici substantia; evo-

lutio in hoc ut quod in animali materiale est separetur [igni demum absumendum], spiritale vero perficiatur per gnosim; redemptio (mere *exemplaris*) fit per Christum coniunctum Iesu quatenus in eo separatur pneumaticum nempe Iesum in caelum redeuntem ante passionem, materiale vero cruci et morti relinquitur. Restitutio seu perfectio finalis in hoc est quod semen spirituale perfectum et a materiali separatum in Pleroma inducatur in divinitate resorbendum; caetera per ignem ad nihilum redigentur.

Lector sane percipiet quam late hic patere potuit discipulis Valentini profectus simul ac etiam deturpationis campus. In describendis scl. novem hisce phasibus, aut historia Sophiae, in evolvendis creationis, redemptionis, consummationis doctrinis, ac praesertim (quod caput fuisse videtur in scholis Gnosticorum) in illis fulciendis petitis a Scriptura N. T. (a Vet. enim abhorrebant) sententiis, utique doctrina in immensum crevisse potuit. Exinde infinita illa series magistrorum ac scholarum Valentinianorum quam testantur omnes ecclesiastici scriptores. Auream tamen periodum Valentinianismus brevissimam sortitus est. Iam enim cum Heracleone (insigne illo exegeta quem tam frequenter, nec semper inimico calamo, exscribit Origenes), Aeones quidam, veluti Nus, Oros, Sophia, Christus, Pneuma, « quos Valentinus in « ipsa summa divinitate ut sensus et affectus motus

« incluserat » [Tertull. *Val.* 14], tot attributis atque actionibus supponuntur ut plane personae divinae seu idola fiant non minus quam Demiurgus et Cosmocrator. Quo iam gnosticismus in vacuum ac fastidiosum *mythologismum* incidit ac acerrimis Patrum insectationibus [cfr. Ir. *A. H.* I, 11 fin.] veluti duplicem ansam praebet. Accessit his futilis divisio Christi pneumatici et psychici (ap. Hippol.) et inanis *christologia*; nec satis, quin etiam in Excerptis Theodoti tradatur absurdissimus *fatalismus astrologicus*, pessima ac vituperanda deturpatio hebdomadis angelorum a Demiurgo conditae; ac demum in Marci doctrinis inanis et abstrusa farrago alphabeto-theosophica, nefandae iuncta Sacramentorum nostrorum deturpationi, deprehendatur, quibus omnibus coronam imponit corruptio effrenata morum quam Noster non sine stomacho depingit. At sane haec omnia - ut habet Clemens - « nequaquam concessissent qui duces « et patres sententiarum fuere ».

C) Ad historiam catholici dogmatis.

Ir. ex catholica antiquitate primus est qui operis vere theologici auctor fuerit. Igitur illius testimonium magni quoque praeceptoris doctrinae momentum attingit, quem audivit fideliter insequens aetas: nec enim Hippolytus vel Tertullianus super aliud fundamentum quam super opus Ir. aedificare aestimarunt, ipsique alexandrini doctores,

Origenes, et Clemens, quamvis in multis ab eo dissentiant, haud pauca nec parva nostro accepta referunt, Methodio Olympiensi, Athanasio, Basilio, cetera quoque ab his forsan despecta prono suscipientibus animo. Cuius rei si rationem inquiras in hoc profecto invenies quod in opere Ir. doctrina catholica iam in suis fundamentis solide instituta, ac etiam in superstructis maxime profecisse comperiatur.[1] Iam enim apud Ir. perspicue designantur: *a*) regula fidei tamquam schema et fundamentum doctrinae theologicae; *b*) s. Scriptura, traditio, magisterium ecclesiasticum tamquam fontes praecipui ex quo illa sit haurienda; *c*) Incarnatio ac redemtio tamquam nucleum universae doctrinae credendae et operandae.

A) Ir. persaepe est in opponenda innumeris paene gnosticorum « fructificationibus » una ac pura universae Ecclesiae fide, quae « a prophetis « et apostolis orta, una, sibique semper constans « (III, 24, 1) in doctis et indoctis (I, 10, 2–3) usque « ad fines terrae disseminata est » (I, 10, 2) quasi ex hac oppositione veritas fidei catholicae magis eluceat (I, 9, 5, III, 24, 2; V, 20, 1–2; Ἐπιδ. 1–7). Huius autem fidei doctrinam perspicue « recapi-

(1) Ipse Renan huius rei testis est: « Si nous comparons main- « tenant le christianisme tel qu'il existait *vers l'an 180*, au christia- « nisme du IVe et Ve siècle, du moyen âge, de nos jours, nous trou- « vons qu'en réalité il s'est augmenté de très peu de choses »; *Hist. des orig. du christ.*, vol. VII, pag. 503. Harnack vero cum Ir. claudit periodum quam inscribit « Dogmatis efformatio ».

« tulatam » ostendit in regula seu canone veritatis (I, 9, 4 [gr.]): in symbolo quod saepe adducit (I, 10, 1; 22, 1; III, 3, 3, 41-2; IV, 33, 7; V, 20, 1 et alia apud Harnack [1] et Funk *Patr. App.* qui ex his locis formam primaevam tum romanam tam gallicam restituere satagunt).

B) Fusiorem vero dum symboli tum scripturarum declarationem nempe universae catholicae doctrinae thesaurum a traditione repetendum docet: de ea igitur classicam absolutamque sententiam profert. Quid ante ipsum traditio valeret, patet tum ex catholicorum (in primis Papiae, Hegesippi, Iustini) tum etiam ex gnosticorum testimoniis, qui nempe omnes ore sibi traditas a maioribus (apostolis, presbyteris) doctrinas vel etiam historias hoc nomine referunt. Hanc genericam acceptionem et Noster quidem fortiter tuetur, ita ut huiusmodi traditionem, etiam ubi quaevis scriptura defecisset, sufficere existimet (cfr. III, 1, 1; 41-2; Ἐπίδ. 3, 61); verum et media et locos ad hanc inveniendam perspicue describit.

Ecclesia quidem « est vitae introitus, propter « quod oportet quae sunt Ecclesiae cum summa « diligentia diligere et apprehendere veritatis tra- « ditionem » (III, 4, 1; cfr. III, 1-4); « nam nonnisi

(1) Verum non omnino probatur quod HARNACK (*Dogmeng.* I, 3, p. 326) docet « hanc regulam veritatis ab Ir. primum inventam esse « in symbolo baptismali », hanc enim identitatem nullatenus Ir. invehit sed apud omnes compertam testatur (I, 10, 2-3; III, 3, 1, 41-2).

« Ecclesiae Spiritus Dei praesens hoc munus concre-
« didit tamquam vitae ac unitatis pignus » (III, 24, 1; IV, 33, 7-9). At concrete magistros in Ecclesia adstruit episcopos qui successionem habent ab Apostolis, « cum eadem successione accipientes « charisma veritatis certum » (IV, 26, 2) ita ut suis temporibus quaevis « ex ecclesiis p r i n c i- « p a l i b u s » doctrinam Apostolorum a quibus fundatae sunt, illibate referant (III, 3-4). Verum unam prae omnibus sufficit audire « ad quam pro-
« pter potentiorem p r i n c i p a l i t a t e m necesse « est omnem convenire Ecclesiam h. e. eos qui sunt « undique fideles » Ecclesiam nempe « quam Ro-
« mae beati apostoli Petrus et Paulus fundaverunt « et constituerunt ». [1]

Hoc igitur triplici solidissimo fundamento innititur theologia Irenaei : quae, quam dives et uberrima sit paucis declarare sufficiat.

C) Si quis *symbolum* ipsum ab Ir. allatum inspexerit (I, 10, 1 huc integre transcribendum) statim percipiet quas veritates uberius Noster inlustraverit. Est nempe mysterium redemtionis, seu potius opus nostrae salutis in sua praeparatione, perfectione ac futura consummatione veluti *recapitulatio* totius fidei et doctrinae Ir. Et elegans quidem foret hunc ipsum ordinem referre ac veluti geminam exhibere huius theologiae ima-

(1) (III, 3, 2 cfr. et adnotat. nost. in h. l. interim vero FUNK in *Kunst-Gesch. Abhandl.* XVIII, 1).

ginem. Verum id operis ipsius ambitus docebit: in praesenti, ne uberiora persequuti pretiosa etsi minima relinquamus, satius erit pro indole huius *Bibl.*, usitatam in scholis rerum seriem ex operibus S. Episcopi parca manu seligere. (1)

Deum esse hominibus omnibus patere docet: quos enim Prophetae non erudierunt, vel qui protoplastae traditionem obliti sunt, hos mundi conditio vel Dei continua providentia Deum esse fateri cogit (III, 25, 1; cfr. II, 6, 1; 9, 1; 27, 2; IV, 6, 2). Nec est Deus nisi unus, nisi persona (III, 8, 3; II, 34, 4; IV, 2–5), nisi omnium creator et dominator (II, 30, 9; cfr. II, c. 1-6 [contra dualismum et pantheismum] c. V, 26, 2, ubi blasphemia pessima dicitur quae est contra Creatorem etc.). Quid autem Deus sit, in via mysterium est, quod nonnisi ex Filii revelatione quae quidem in patria perficietur (II, 25, 4) aperiri poterit (IV, 6, 4; 20, 6): tantum quod dici nequeat de Deo percipere possumus (III, 8, 3 etc.) vel quaedam ex analogia eidem tribuere (II, 28, 4–5; IV, 11, 2), nil tamen quod anthropomorphismum oleat (II, 13, 2-3; 28, 4–9). Deus scientiam habet futurorum

(1) Non tamen praetereundus cui videbitur indiculus qui I, X, 3 traditur, *doctae theologiae* sui temporis veluti delineatio. Ibi quoque momentum *recapitulationis* per Christi Incarnationem praecipuum exhibetur. Nam ex XIV quaestionibus quibus indic. constat septem huc referuntur ex quibus attende VIII « quare Verbum Dei caro factum est « et passum est », IX « quare in novissimis temporibus adventus Filii « Dei h. e. in fine apparuerit et non in initio », quas quaestiones primus post eum sibi proposuit s. ANSELMUS [*Cur Deus homo*].

(II, 28, 7; III, 16, 7; IV, 39, 4), omnia regit, etiam hominem (III, 25; IV, 20, 5), iustitia misericordiae amice conspirante (III, 25, 2; IV, xiv; Ἐπίδ. 8).

Simplicitati ac unitati Dei (II, 13, 3) neutiquam obstat *Trinitas* personarum, quam ex symbolo baptismali saepe et aperte profitetur Ir. (I, 10, 1; Εἰς ἐπίδ. c. 3, 6; 99, 100; cum notis Harnack inibi p. 56); quamquam autem apud illum nomen τρίας numquam in hunc sensum occurrat, tamen res per nomen significata indubie traditur: quum enim Ir. ait Deum, per nullam a semetipso distinctam virtutem, sed per Filium et Spiritum, in F. et in Sp. cuncta creasse (IV praef. 7, 4; 20 etc.), unitatem naturae penes trinitatem personarum perspicue tradit. Si vero singula spectes, coaeternitas (II, 30, 9; III, 18, 1; IV, 20, 3-7 etc.), consubstantialitas, immo et circuminsessio Patris et Filii, expressis verbis docetur: « Per Filium qui est in Patre et habet « in se Patrem, is qui est, manifestatus est « Deus » (III, 6, 2; IV, 6, 3 etc.); εἰς Ἐπίδ. 47: « Deus Pater, Deus Filius, quia qui de Deo natus « est, Deus est: ac propterea iuxta illius existen- « tiam, et iuxta vim essentiae eius *unus* Deus « praedicandus est; sed iuxta dispensationem no- « strae salutis, vere et proprie Filius; vere et « proprie Pater ». Quum autem, fatente Harnack [*Dogmeng.* I³, 539, n. 1], « nihil sit tam absonum « quam Nostro modalisticum errorem tribuere » (cfr. III, 6, 1-2; II, 28, 6; IV, 5, 2; 7, 4; 17, 6 etc.),

nihil deesse videtur quominus huius sententia in hac re absoluta et perfecta censeatur. Neque in natura ullam doceri differentiam Filii et Spiritus ostendunt loci ubi uterque coniuncti apparent in eadem dignitate (III, 21, 10; IV, 20; V, 6, 1): aliam tamen a Filio personam Spiritum esse ex professo ab eo ostenditur (IV, 20, 7, 4; III, 17, 3). Verbi generatio contra gnosticos pluries in suo germano sensu exponitur (II, 13, 8; 28, 5–6 iisdem nempe locis ubi captum nostrum exsuperare dicitur); processio Spiritus autem tantum adumbrari videtur ubi diversitas muneris explicatur (V, 12, 1; III, 1, 1 etc.).

Creationem quod spectat et primaevum hominis statum lapsumque, Ir., nemine denegante, in catholico sensu abundat. « Omnia enim – sic « ille – fecit libere et quemadmodum voluit Deus » (III, 8, 3 etc.), ipsam materiam (II, X, 3) et omnia in esse perseverant usquedum id Deus voluerit (II, 34, 3; Ἐπίδ. 7 sqq.). Homo vero, propter quem condita sunt omnia (V, 7, 4; 29, 1; Ἐπίδ. 11 sqq.), quamvis a Deo impeccabilis constitui potuit (IV, 38), tamen in sua relictus libertate ut mereri posset (IV, 37) prout libere ceciderant angeli (IV, 41; V, 21–25) libere et ipse cecidit (Ἐπίδ. 16), ita tamen ut eamdem libertatem non amitteret, qua et nunc « ipse sibi causa est ut « frumentum vel palea fiat » (IV, 4, 3; 15, 2; 37, 39). Hinc communio Dei, vita et lumen

et fruitio eorum quae sunt apud Deum abrupta: hinc separatio vitae seu mors, separatio luminis seu tenebrae, separatio Dei i. e. amissio eorum quae apud Deum sunt (V, 27, 2). Hanc quidem culpam, ad omnes homines propagatam (III, 21-23), Ir. mitigare nititur eo quod hominem in infantia constitutum (IV, 40, 3; Ἐπίδ. 16) facile fuerit sub praetextu immortalitatis decipi; quin etiam fere necessariam non dicit, ut homo rectius saperet (III, 20, 1–2; IV, 37-39): ideoque « eum odivit « Deus qui seduxit hominem, ei vero qui se- « ductus est, sensim paullatimque misertus est » (III, 23, 3-5). Hanc igitur caussam frequentius Ir. adstruit adventui Salvatoris: quem necessarium prorsus fuisse docet ut homo ad Dei communionem denuo potuisset pertingere (III, 18, 1-2; IV, 22-1), nam, prout omnes in Adamo peccaverant, ita omnes in Christo erant redimendi (V, 16, 3; 18, 3; III, 18, 7; 21, 10; Ἐπίδ. 31 sqq.) nec homo Deo uniri poterat nisi Deus homini prius uniretur (IV, 33, 3; 28, 2; V, 1, 1). Quae vero ipse saepe addit de bonis a Redemtore allatis, quaeque utique deperdita exsuperaverunt (V, 36, 3; III, 18, 7; V, 1-1) ea non videntur sufficere ut censeatur Ir. docturus futuram incarnationem etiam si homo non peccasset. Possunt enim intelligi de muneribus ex liberalitate donantis, non necessario et primario in opere redemtionis intentis.

Verum, quod caput est, ex dictis iam perspici

potest quid Ir. *de Christo* sentiret; si enim ut homo Deo uniretur, necesse prius erat Deum homini uniri, iam liquet hanc unionem in Christo praedicari. Nam, si Christus non verus homo, hominem redimere vix potuisset (V, 14, 2; 21, 1), si autem non Deus, quî divinam vitam homini attulisset? (III, 19, 21, etc.). Est igitur « Iesus « Christus vere homo, vere Deus: filius Dei filius « hominis factus » (IV, 6, 7), quae quidem confessio, tessera est unius Ecclesiae (III, 11, 3). Abs re sane esset loca congerere quibus Ir. vel Iesu Christi veram divinitatem contra Ebionitas, Valentinianos ⟨immo et futuros Adoptianos, III, 6⟩; veram autem humanitatem contra Marcionem praesertim tuetur. Res enim in confesso est apud omnes [cfr. Harnack, l. c. p. 550 sqq.]. Iam, qua ratione hanc unionem concipiat paucis damus: unionem enim necessariam docet ut recapitulatio omnium in Christo ex qua pendet redemtionis veritas et efficacia, concipi possit: hinc fortiter coarguit gnosticos Iesum alium a Christo dicentes (passim): verum et perfecte personalem eam doceri vel ex eo ostendi potest quod nulla fiat differentia inter actiones hominis et Verbi, ita ut communicatio - quam vocant - idiomatum ab eo expressis verbis tradatur (cfr. v. g. V, 18, 1) « ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super li- « gnum » (III, 16, 6 etc.; et V, 31, 2, ubi aeterna ostenditur). Qua ratione autem impleverit Chri-

stus hoc ipsum opus redemtionis, Ir. fuso calamo docet: in qua uberrima expositione liceat saltem innuisse aurea illa quae de virginali maternitate Mariae, atque de conceptu ex Sp. S. iuxta Scripturas a Nostro praedicantur (III, 22, 4; 21, 10; V, 17-19) ubi etiam opus co-redemtricis et advocatae sub eleganti Evae et Mariae oppositione describitur[1] (III, 21, 7; 22, 4; V, 19); de Christi resurrectione (cfr. v. g. II, 32, 3); de aetate Christi singulare illud II, 22, 5; III, 17, 4; Ἐπίδ. 74; at maxime, pro recente controversia de momento satisfactorio mortis Redemtoris V, 1, 1, ubi docet: « Suo igitur sanguine redimente nos Domino « et dante animam suam pro [ὑπὲρ] nostris ani- « mabus et carnem suam pro [ἀντί] nostris carni- « bus » (cfr. et III, 20): de descensu Christi ad inferos (V, 31, 1-2; IV, 27, 2; 22, 1).

Opere redemtionis perfecto, dominium Satanae in hominibus deletum est (V, 21-3; III, 18, 61) ac homo potest, si velit, ad communionem cum Deo restitui (III, 20, 2; 18-19; V, 16, 2; 18, 3; IV, 13, 4). Hanc quidem inchoat vita perfecte moralis (IV, 13, 1-3; III, 5, 2), verum non perficit nisi communio cum Verbo, quae est per fidem et opera, adspirante divina gratia. Huius *gratiae* saltem duplicem gradum docet Ir. nempe similitudinem divinam [εἴκων] (V, 16, 2; 1, 1; V, 38-39)

(1) Cfr. Riguet, *La théologie mariale d'Irénée* in *Annal. d. philos. chrét.*, 1905, p. 111 sqq.

et Spiritum S. inhabitantem [πνεῦμα] qui tantum a iustificatis possidetur (V, 6-9; 12 etc. ubi nulla videtur ratio qua hoc πνεῦμα tamquam secundam animam accipiamus, quod Ir. reprehendit in gnosticis I, 4-5). Necessitatem vero illius ad omne opus salutare (IV, 14, 1-3; III, 20, 3; II, 28, 6 etc.), praesertim ad perseverandum in iustitia (V, 2-3) uberius ostendit, at gratuitatem quoque [orationis efficaciam II, 28, 6] tuetur (II, 30; III, 19; IV, 6).

Media autem ad gratiam *Sacramenta*: horum vero dispensatrix Ecclesia; en igitur praecipua quae de his omnibus Ir. habeat; baptismatis necessitatem etiam pro infantibus (II, 22) graphice describit, ex Scripturis inlustrat (III, 17, 2-3; V, 15, 3; 18, 2) ac per eum πνεῦμα communicari docet (ibid.): ritum vero a Marcosiis deturpatum vindicat. Baptismate perficitur adoptio divina qua quis in Ecclesia constituitur (III, 6, 1): extra illam nonnisi fures et latrones (III, IV, 1) qui certe ad vitam numquam pertingent (V, 20, 2; IV, 14, 2). « Ecclesia autem sola puram oblationem offert « Creatori... corpus Domini sui et calicem san- « guinis eius » (IV, 18, 5): de qua oblatione plura et inlustria habet Ir.; docet enim illius historiam (IV, 18) et praefigurationem in prophetia Malachiae (IV, 17, 5), institutionem in suprema caena Redemtoris (IV, 17, 5), veritatem Corporis et Sanguinis Domini (V, 11, 2-3; IV, 18, 5; IV, 33, 2), quam etiam assumit ut hoc Corpore et Sanguine

enutritam carnem resurrecturam praedicet (IV, 18, 5; V, 2, 3[1]), in qua comparatione, transubstantiatio, aliquatenus indigitatur (cfr. et prestigia Marci huius fidei certum testimonium I, 14). Sacrificium demum esse Eucharistiam pluribus et ex professo ab eo evincitur (IV, 17-18). Poenitentia seu exomologesis bis saltem indicatur (I, 13, 7; I, 6, 3): at per transennam atque ea ratione qua de rebus omnibus notis agi solet.

Paucis demum attingenda quae ad *eschatologiam* referuntur quaeque latissime integro V libro pertractantur. Aurea quidem sunt multa quae ibidem de corporum resurrectione (V, 3, 16) contra Gnosticos, carnem tamquam absolute malam despicientes, disputat: hanc vero resurrectionem duplici tempore perficiendam docet: nam ante consummationem temporum Antichristus (cuius nomen investigari prohibet, V, 30) cum suis regnabit annis tribus et mensibus tribus: « tunc ve- « niet Dominus de coelis in nubibus, illum... in « stagnum ignis mittens: adducens autem iustis « regni tempora, septimam diem sanctificatam » (V, 30, 2; 35). Resurgent nempe hi omnes ac cum Domino in Ierusalem, terra ad miram ubertatem (chiliastice descriptam) fructificante (V, 33, 2), regnabunt mille annis « centuplum scl. accipien- « tes in hoc saeculo » (V, 30): his transactis

(1) De coelebri illo: ἄρτος προσλαμβανόμενος τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ οὐκετι κοινὸς ἄρτος ἐστὶν, ἀλλ' εὐχαριστία, suo loco dicemus.

resurgent et mali, et iudicium omnium, viventium et mortuorum fiet, indeque vita aeterna (V, 27-28 et 36). Ad quam etiam referuntur quae hinc de natura angelorum (II, 30, 6-7; III, 8, 3; 11, 8; 20, 4 etc.) deque visione Dei (IV, 20, 5; V, 36, 1) eiusque gradibus (V, 36, 2), inde vero de daemonum historia,[1] de poenarum aeternitate (V, 40, 41; ib. 28, 36) ac natura (III, 23, 3) tradit. De his omnibus suis locis disseremus. Quidquid tamen de theologica vi singularum doctrinarum iudicandum sit, in comperto est integrum V librum Irenaei ad historiam intimam primaevae traditionis christianae, maximi esse momenti.[2]

(1) Post lapsum, quum creatus est homo (III, 23, 8; IV, 40, 3) in terram missi angeli cum filiabus hominum congressi daemones procrearunt (IV, 16, 2; 36, 1) qui post Christum tantum suae damnationis conscii (V, 26, 2) nonnisi post iudicium cum hominibus in ignem deiicientur (V, 24, 4; 40, 3).

(2) Cfr. Buonaiuti, *Il millenarismo d'Ireneo* in *Riv. stor. crit. di scienze teolog.*, 1906, XII.

BIBLIOGRAPHIA

Editiones. Princeps. Des. Erasmi Roterod. *Opus eruditissimum divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum haereseon impias ac portentosas opiniones*, etc. Basileae, Froben, 1526, fol.; confecta est ex apogr. cod. Vat. 188 et duobus codd. (Hirsaugiensi deperdito et altero ignoto); pluries recusa; Gallasii Nicol. *Divi Irenaei... libri quinque adversus portentosas haereses Valentini et aliorum*, etc. s. l. [Genevae] ap. Io. Lepreux et et Io. Parvum, 1570; addidit graeca Epiph. et adnotat.; Grynaei Io. Iac. (tit. ut in Erasmiana), Basileae, per Euseb. Episcopium, 1571, in-8°; suffecit novam (eamque pessimam) versionem primi libri; Feuardentii Franc. O. F. M. secunda [prima parvi momenti a. 1575] *Adversus Valentini et similium Gnosticorum haereses libri V*, etc., Coloniae Agrippinae, ex off. Byrckmannica, a. 1596, fol.; sedulo recognovit latina ex codd. Vat. 188 [?] et Voss.; graeca multa addidit ex Eus. Theodor. et aliis; adhuc plura in ed. 1639 ex catenis ab Halloix evulgatis et 1675 cum scholiis Billii (qui novam et elegantiorem priorum 18 capitum versionem confecit), et Frontonis Ducaei; Grabe Io. Ern. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδονύμου γνώσεως βίβλια πέντε. *S. Ir. ep. L. contra omnes haereses libri quinque.* Oxoniae, e Teatro Sheldoniano, a. 1702, fol.; Editor emendavit latina ex cod. Arund., Voss. et apogr. Mercerii, commentarium addidit eruditissimum; Massuet Ren. O. S. B., id. tit. gr. lat.: *S. Irenaei... detectionis et eversionis falso cognominatae agnitionis seu contra haereses*

libri V. Parisiis, Cognard, 1710, in fol. Confecta est praecipue ex collat. cod. Clarom. et ex apogr. codd. Vatt. ut videtur; editio longe ceteris omnibus excellens: immanes Editoris labores ex apparatibus (in Bibl. Parisiensi adservatis) apprime patent; STIEREN AD. *Sancti Irenaei Lugdunensis Opera.* Lipsiae, Weigel, 1853, 2 vol. 8°, cum optimo apparatu ex codd. Vossian. et Mercer. textui Massuetiano subiecto; HARVEY (W. WIGAN) *Sancti Irenaei ep. Lugdunensis libros quinque adversus haereses...* ed. W. W. H. Cantabrigiae, typis academicis, 1857; 2 vol. in-8°; addidit tantum graecis quosdam locos ex *Philosophumenis* et fragmenta siro-armenica; recensio textus latini in paucis a Mass. differt, quandoque non bono iure.

Litteratura. De vita Irenaei. PRAT J. M. *Histoire de st. Irénée,* Lyon, 1843; BÖHRINGER Fr., *Irenaeus der Bischof von Lugdunum* od. die Bildung der altkath. Kirche u. Kirchenlehre im Kampfe mit dem Gnosticismus [Die Kirche Christi Bd. II]; Stuttgard, a. 1873; ZIEGLER H., *Irenäus der Bischof von Lyon.* Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der altkathol. Kirche, Berlin, 1871; LIPSIUS R. A. *Die Zeit des Irenœus v. Lyon und die Entstehung d. altkath. Kirche* (*Histor. Zeits.* 38, p. 241 sqq.); GOUILLOD A. *St. Irénée et son temps, deuxième siècle de l'Eglise,* Lyon, 1876; MONTET, *La légende d'Irénée et l'introduction du christianisme à Lyon,* Genève, 1880, 8°; HIRSCHFELD O., *Zur Geschichte des Christentums in Lugdunum vor Constantin* (Sitzungsbericht d. k. preuss. Akad. der Wiss. z. Berlin, 1895, p. 381 sqq.); HARNACK, ZAHN, GUTJAHR, opp. citt.; DUFOURCQ A. *St. Irénée,* Paris, Lecoffre, 1904.

De Scriptis Irenaei cfr. praesertim HARNACK-PREUSCHEN, *Gesch. d. altchristl. Litter.* Bd. I, 263 sqq.; HARNACK, *Chronologie d. altchr. Litt.* Bd. I, 1897, 320 sqq.; ZAHN, *Realencykl. d. prot. Theologie u. Kirche*[3] sub voce « Irenäus »; BARDENHEWER, *Gesch. d. altkirch. Litt.*, 1902, I, 499 sqq.; EHRHARD, *Die Altchristl. Litteratur und ihre Erforschung*, 1900, p. 265 sqq.

De doctrina Irenaei. Cabrol F. *La doctrine de St. Irénée* [Science cath. V, 97 sqq., 241 sqq., 304 sqq.]; Werner J. *Der Paulinismus des Irenaeus* [Texte u. Unt. 1889, VI, 2]; Harnack, *Dogmengeschichte*[3], p. 276 sqq.; 314 sqq.; Kunze J., *Die Gotteslehre des Irenaeus*, Leipzig, 1891; Duncker, *Des hl. Irenaeus Christologie*, Götting, 1843; Molwitz G., *De ἀναχεφαλαιώσεως in Ir. theologia potestate*, Dresdae, 1874; Koerber J. *S. Irenaeus de gratia sanctificante*, Wirceburgi, 1865; Hopfenmüller L. *S. Irenaeus de Eucharistia*; Dreher, *Die Zeugnisse des Ignatius Iustinus u. Irenaeus uber die Eucharistie als Sakrament*, Sigmaringae, 1871; Atzberger L. *Geschichte der christl. Eschatologie*, Freiburg, 1896, p. 219 sqq.; Klebba, *Die Anthropologie des hl. Irenaeus*, Münster, 1894. Quae magis particularia sunt suis locis dabimus in commentario.

SYNOPSIS LIBRI I.

(Cfr. pro I. parte TERT. *Adv. Valent.* [huius *Bibl.* III, 525 sqq.])

PRAEFATIO. Gnosticorum commenta eo perniciosiora quo magis abscondita revelaturus est ex illorum consuetudine. Loquendi rationem exscusat.

PARS PRIOR. — SCHOLAE PTOLEMAEI SYSTEMA.

A) **Quae fiant in Pleromate.** I. Triginta Aeones in ogdoadem, decadem ac duodecadem distributi; trigesimi numeri ex Scripturis demonstratio. II. Discordia in Pleroma ex aemulatione Sophiae invehitur: Sophia paene deperdita ab Horo seu Termino restituitur, partu illius seu Achamoth extra Pleroma separato. Christus et Spiritus S. consummant Aeones ac confirmant. Ex Aeonum collatione Iesus. III. Quibus Scripturae locis utantur haeretici ad haec commenta asserenda

B) **Quae fiant extra Pleroma.** IV. Achamoth Christus et Sp. S. invisunt; illam hos insequentem Horus cohibet; ex perturbationibus illius singula materialia efformata secreto asserunt haeretici. Rogante Achamoth ei Paracletus mittitur qui illam perficit ac purificat. V. Purificata vero Acham. Demiurgum emittit per quem et psychicas substantias creat, hominem quoque et daemones, ac reliqua omnia. Origo pneumatis. VI. Hominum triplex dicitur classis:

quidam pneumatici sunt gnosim pollentes et hi omnino servabuntur, quaecumque sint eorum opera (dexteri); alteri omnino materiales « qui nullam inspirationem incorruptionis « recipere possunt » sinistri; alii demum animales, inter quos Christi asseclae, non accipient salutem nisi per bonam conversationem et merita Redemtoris. Qui igitur spiritales dicuntur gnostici caeno volutantur perditisque utuntur moribus. VII. Novissimo eventura exponuntur. Achamoth et omnes pneumatici in Pleroma transibunt: illa Salvatori, hi Angelis nupturi. Materiam omnem absumet latens in ea ignis. Redemtorem psychicorum nonnisi materiae apparentias assumpsisse docent: ex quadruplici esse elemento psychico, pneumatico, oeconomia et ex Servatore, qui super eum tempore baptismi descendens, passioni nonnisi materiae speciem reliquit. Pneumaticorum genera: sacerdotes, prophetae et reges. Demiurgus omnia ignoravit donec Servator advenerit. Quae sint post huius adventum illius partes et fata. VIII. Ad haec commenta Scripturas detorquent haeretici.

Adumbratur confutatio. IX. Scripturas ac praesertim Ioannem evidenter his repugnare ostendit Ir., et omnem Ogdoadem unum esse Christum cuius divinitati eximium reddit testimonium. Scripturis haeretici utuntur ea ratione qua Homeri versibus centonum compactores. At eo res absolvitur quod nec quidem inter se consentiant; haec diversitas opinionum ostendit veritatem fidei quam Ecclesia universim collecta uno ore profitetur. X. Exponitur aureum hoc symbolum veritatis quod nec varietatem nec mutationem patitur, quamvis tam dissitas regiones fideles incolant, quamvis alii in Ecclesia aliis doctiores sint, quorum negotia describuntur.

PARS ALTERA. — Scholarum Gnosticarum variae sententiae.

A) Valentiniana. XI. *Valentini* duplex Horus ac nutans christologia; *Secundi* Ogdoas in tetradem sinistram, seu tenebrarum, dexteram, seu lucis; Sophia non Aeon, sed ex Aeonibus. Alius (*Heracleonis?*) tetras ante triginta Aeones et absurda metaphysica loquendi ratio quam irridet Ir. Aliorum etiam innumerae sententiae vel de ipso Bytho. XII. Ptolemaica doctrina a discipulis varie quidem cum philosophorum placitis conciliatur, at multae dissensiones in hoc negotio praesertim Redemtorem quod attinet. XIII. *Marcus* magistri doctrinas ad practicam iniquitatem convertit. Character moralis huius heresiarchae: artes, imposturae, avaritiae, luxuriae, quae incassum aliquando cesserunt, saepe tamen supremam seductis discipulis et mulieribus perniciem adduxerunt. XIV. Marci hypothesis: fingit supremam tetradem instar mulieris ad se descendisse arcana patefacturam. Sub aenygmatica literarum et numerorum farragine Valentinianorum Pleroma tradit. XV. De Iesu autem eadem methodo alphabeto-arythmetica non diversa tradit a Valentinianorum commentis: hanc autem methodum inter se pugnantia docere ostendit Ir., qui etiam verba senioris in Marci insaniam commemoratur. XVI. Sequitur insulsa parabolarum de ore drachmaque deperdita a Marcosiis conficta explicatio ex qua sumpta occasione eloquenter Ir. vesaniam illorum sane lugendam ostendit. XVII. Cosmologia Marcosiorum exponitur, seu potius quibusnam rebus creatis Pleroma figuratum dicant: tetrada nempe quatuor elementis quibus operationes si iungas (calor, frigus, humor, ariditas) ogdoada; decada decem coelis duodecada zodiaco &c. XVIII. Demonstratio scripturalis a Marcosiis ducitur: *a*) ex V. T. (XVIII-XIX); *b*) ex N. T. ubi apocrypha miscent (XX, XXI). Doctrina Redemptionis diversimode exponitur, at practicis

caeremoniis reducitur tota: baptismati vel redemtionem per gnosim vel thalami vel lavacri et unctionis ritum cum horrendis formulis sufficiunt; haecque nonnulli in finem vitae reiiciunt. Durum tamen omnium describere sententias; quibus rursus Ir. opponit (cap. XXII) regulam veritatis a qua onnes deflectunt.

B) Eorum quibus Valentinus successit. α) **Schola Siro-Samarita**. XXIII. *Simon* ab Apostolis reiectus magus efficitur; sese Deum profitetur qui in terris apparuerit ut Sophiam redimeret (in Helena socia), actionum moralitas malorum Angelorum calumnia: sequelae practicae. *Menander* huius doctrinae propagator. XXIV. *Saturninus* illam in paucis immutat ac docetismum explicite tradit. Mores asseclarum. β) **Scholae Alexandrinae** praeformatores. *Basilides* Angelorum bonorum et malorum doctrinam interpretatus, Pleromatis prima lineamenta tradit; non Iesum sed Simonem Cyren. crucifixum docet: nova genera magiae ad Angelorum malignitatem elidendam aperit. XXV. *Carpocrates* platonicae doctrinae de praeexistentia animarum insistens in hac tantum Christi puri hominis superioritatem reponit. Metempsychosim docet, omnium iniquitatum seminarium. Marcellina ex hac secta. γ) **Praeformatio gnoseos** in iudaizantium commentis. XXVI. *Cerinthus*, auctor doctrinae gnosticae de Iesu et Christo. Ebioneorum et Nicolaitarum mores. δ) **Scholae Marcionitae**, pater *Cerdon* qui primus Deum N. T. a Deo V. Legis alium dixit: auctor vero XXVII. *Marcion* qui Iesum contra Patrem pugnantem inducit, Redemtionem contra Creationem, Scripturas pro lubito reiicit. Hunc Ir. separatim refellere spondet.

C) Eorum qui simul cum Valentino ab his acceperunt. α) XXVIII. *Tatianus* et Encratitae Satornili et

Marcionis commenta partim sequuntur: ut Creatorem calumnientur matrimonium damnant atque Adae salutem denegant. β) E contrario Carpocratiani polygamiam et quodvis nefas laudant. γ) XXIX. *Barbelitarum* Pleroma atque doctrina de Christo et Spiritu. XXIX. *Ophitarum et Sethianorum* commenta: Serpens Sophiae incarnatio: lapsus hominum historia. XXXI. *Cainitae* a Iuda proditore edocti Marcionis et Carpocratis impietates in suum systema transferunt. Conclusio libri.

MONITUM

Quale nos iuverit consilium in Irenaei opere hoc quinquagesimo anno a postrema editione recensendo paucis accipe.

Textum latinum Massueti damus, ita tamen ut in nonnullis litteram Harvey vel Stieren praeferamus: ac etiam quae a quattuor codicibus Vaticanis (hos enim tantum inspicere licuit) feliciter nonnumquam servatur [cfr. v. g. I, 3, 5–6, p. 95 not. 1 et 96 not. 2].

Textum graecum, quattuor vel quinque fragmentis iam locupletatum a doctis viris, ex recentioribas operum, quibus servatur, editionibus desumimus: at Dindorfiana Epiphanii editio in omnibus, nec semper frustra [cfr. v. g. I, 4, 4 ⟨p. 102⟩ μετεσχηκέναι restitutum pro μὴ ἐσχηκ.] collata est cum cod. Vat. gr. 503 et Urbin. gr. 17; Cruiciana Hippolyti quandoque derelicta est favore edit. Dunckerii [v. g. I, 24, 1, φωτεινῆς pro φαεινῆς ⟨cod. φω|νῆς⟩ eo quod ipsa vox « lucida » ab Ir. I, 4, 2 ⟨p. 100⟩ φωτεινή reddatur]. Hinc fit ut textus quem damus cum nulla ex praecedentibus editionibus adamussim conveniat.

Romae, feriis Paschalibus a. 1907.

Sac. Ubaldus Mannucci.

[IRENAEI LUGDUNENSIS EPISCOPI DE DETECTIONE ET EVERSIONE FALSO COGNOMINATAE AGNITIONIS, (1) LIBER PRIMUS.]

PRAEFATIO. (2) 1. Quatenus veritatem refutantes (3) quidam inducunt verba falsa, et « genealogias infinitas, (4) quae « quaestiones magis praestant », quemadmodum Apostolus ait, « quam aedificationem Dei, quae est in fide »; et per eam, quae est subdole exercitata verisimilitudo, transducunt sensum eorum, qui sunt inexpertiores, et in captivitatem ducunt eos, falsantes verba Domini, interpretatores mali eorum, quae bene dicta sunt, effecti: et multos evertunt, attrahentes eos sub occasione (5) agnitionis ab eo, qui hanc universitatem

1. Ἐπεὶ τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόνενοί τινες, ἐπεισάγουσιν λόγους ψευδεῖς, καὶ « γενεαλογίας ἀπεράντους, αἵτινες ζητήσεις « μᾶλλον παρέχουσιν », καθὼς ὁ Ἀπόστολός φησιν, « ἢ οἰκοδομὴν « Θεοῦ τὴν ἐν πίστει » · καὶ διὰ τῆς πανούργως συγκεκροτημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων, καὶ αἰχμαλωτίζουσιν αὐτοὺς, ῥᾳδιουργοῦντες τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶς εἰρημένων γινόμενοι · καὶ πολλοὺς ἀνατρέπουσιν, ἀπάγοντες αὐτοὺς προφάσει γνώσεως ἀπὸ τοῦ τόδε

(1) De tit. cfr. Proleg. II, 1. Graeca usque ad XI, 4, servavit EPIPH. *Panarion*, XXXI, § 9 sqq.

(2) Praef. una constat periodo [*quatenus* completur ex *igitur*, p. 73].

(3) = reiicientes, ut alibi ap. Iren.; cfr. II, XII, 3; III, XIV, 2; XV, 2, etc.

(4) Est I *Tim.* I, 4 (cfr. variet. in ed. Tischend.); ἀπεράντους in EPIPH. h. l. habet quoque Cod. Vat. gr. 503 (saec. VIII); alii v. g. Urb. 17 (saec. X) ματαίας. Citatione Paulina (*Tit.* II, 8) incipit etiam Εἰς ἐπίδειξιν, ipsius Irenaei opus.

(5) I. e.: « praetextu » ut alibi v. g. II, 2.

constituit et ordinavit; quasi altius aliquid et maius[1] habentes ostendere, quam eum, qui coelum et terram, et omnia quae in eis sunt, fecit; suadenter quidem illi illiciunt per verborum artem simpliciores ad requirendi modum, male autem perdunt eos, in eo quod blasphemam et impiam ipsorum sententiam faciant in Fabricatorem, non discernere valentium falsum a vero.

2. Error enim secundum semetipsum non ostenditur, ne denudatus fiat comprehensibilis; suasorio autem cooperimento subdole adornatus, et ipsa veritate (ridiculum est et dicere) veriorem semetipsum praestat, ut decipiat exteriori phantasmate rudiores; quemadmodum a meliore nobis[2] dictum est de huiusmodi: Quoniam lapidem pretiosum sma-

τὸ πᾶν συστησαμένου καὶ κεκοσμηκότος, ὡς ὑψηλότερόν τι καὶ μεῖζον ἔχοντες ἐπιδεῖξαι τοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος Θεοῦ· πιθανῶς μὲν ἐπαγόμενοι διὰ λόγων τέχνης τοὺς ἀκεραίους εἰς τὸν τοῦ ζητεῖν τρόπον, ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες αὐτοὺς ἐν τῷ βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ τὴν γνώμην αὐτῶν κατασκευάζειν εἰς τὸν Δημιουργόν, μὴ διακρίνειν δυναμένων τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς.

2. Ἡ γὰρ πλάνη καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μὴ γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος· πιθανῷ δὲ περιβλήματι πανούργως κοσμουμένη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἑαυτὴν παρέχει φαίνεσθαι διὰ τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπειροτέροις· καθὼς ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἴρηται ἐπὶ τῶν τοιού-

(1) I. e. Bythos qui et *Pro*arche et *Pro*pator, longe Creatore seu Demiurgo excelsior [cfr. I, IV, 5, not.]. (Εἰς ἐπίδειξιν, § 99: «qui sibi «confingunt Patrem nostro Crea«tore excelsiorem, quo putant et «quid veritate maius invenisse: im«pii et blasphemi in Patrem et «Creatorem suum»).

(2) A meliore nobis: haec formula recurrit v. g. I, 13, 3, fin. III, 17, 4 ⟨idem videtur esse qui in Marcum invectus est I, 15, 6.⟩ Sententia vero, ab interpr. pessumdata restitui potest: «Lapidi pre«tioso smaragdo... vitrum dede«cus infert ei per artem assimi«latum».

ragdum magni pretii apud quosdam, vitreum in eius contumeliam per artem assimilatum, quoadusque non adest, qui potest probare, et artificium arguere (1) quod subdole sit factum. Quum enim commixtum fuerit aeramentum argento, quis facile poterit, rudis cum sit, hoc probare? Igitur ne forte et cum (2) nostro delicto abripiantur quidam quasi oves a lupis, ignorantes eos propter exterius ovilis (3) pellis superindumentum, a quibus cavere denunciavit nobis Dominus (4) similia quidem nobis loquentes, dissimilia vero sentienties: necessarium duxi, cum legerim commentarios ipsorum,(5) quemadmodum ipsi dicunt, Valentini discipulorum, quibusdam autem ipsorum et congressus, et apprehendens sententiam ipsorum, manifestare tibi, dilectissime, portentuosissima et altissima mysteria, quae non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum habent;(6) ut et tu cognoscens ea,

των. ὅτι λίθον τὸν τίμιον σμάραγδον ὄντα, καὶ πολυτίμητόν τισιν, ὕαλος ἐνυβρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὁπόταν μὴ παρῇ ὁ ἰσχύων δοκιμάσαι, καὶ τέχνην διελέγξαι τὴν πανούργως γενομένην· ὅταν δὲ ἐπιμιγῇ χαλκὸς εἰς τὸν ἄργυρον, τίς εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον, ἀκέραιος ὤν, δοκιμάσαι; ἵνα οὖν μὴ καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν συναρπάζωνταί τινες, ὡς πρόβατα ὑπὸ λύκων, ἀγνοοῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἔξωθεν τῆς προβατείου δορᾶς ἐπιβολήν, οὓς φυλάσσειν παρήγγελκεν ἡμῖν Κύριος, ὅμοια μὲν λαλοῦντας, ἀνόμοια δὲ φρονοῦντας, ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐντυχὼν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐνίοις δ' αὐτῶν καὶ συμβαλών, καὶ καταλαβόμενος τὴν γνώμην αὐτῶν, μηνύσαί σοι, ἀγαπητέ, τὰ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, ἃ οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐπεὶ μὴ πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἐξεπτύκασιν, ὅπως

(1) i. e. *detegere* (διελέγχειν cfr. et titul. operis). Seq. cfr. III, XV, 2.

(2) Graece: *absque nostra culpa.*

(3) Ita pro *ovillae* vel *ovinae* !

(4) MATTH. VII, 15: pro sequentibus cfr. TERTULL. *Praesc.* 38.

(5) *Commentarii* ex seq. *quemadm. dicunt* titulus videtur operis, fortasse Ὑπομνήματα Ptolemaei.

(6) ἐξεπτύκασιν = *exspuerunt*: vis loquutionis longe alia: = *non omnes admittunt* (χωροῦσιν) *quia non omnes*

omnibus his, qui sunt tecum, manifesta facias, et praecipias eis observare se a profundo insensationis,(1) et eius, quae est in Deum, blasphemationis. Et quantum nobis virtutis adest, sententiam ipsorum, qui nunc aliud(2) docent, dico autem eorum, qui sunt circa Ptolemaeum, quae est velut flosculum Valentini scholae, compendiose et manifeste ostendemus, et aliis occasiones dabimus secundum nostram mediocritatem ad evertendum eam, non stantia, neque apta veritati ostendentes ea, quae ab iis dicuntur: neque conscribere consueti, neque qui sermonum arti studuerimus: dilectione autem nos adhortante, et tibi et omnibus, qui sunt tecum, manifestare, quae usque adhuc erant absconsae, iam autem secundum gratiam Dei in manifestum venerunt doctrinae ipsorum. « Nihil enim est coopertum, quod non manifestabitur; et « nihil absconsum, quod non cognoscetur ».(3)

καὶ σὺ μαθὼν αὐτὰ, πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ φανερὰ ποιήσῃς, καὶ παραινέσῃς αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας, καὶ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν βλασφημίας. Καὶ, καθὼς δύναμις ἡμῖν, τήν τε γνώμην αὐτῶν τῶν νῦν παραδιδασκόντων, λέγω δὴ τῶν περὶ Πτολεμαῖον, ὥσπερ ἀπάνθισμα οὖσαν τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς, συντόμως καὶ σαφῶς ἀπαγγελοῦμεν, καὶ ἀφορμὰς δώσομεν κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα, πρὸς τὸ ἀνατρέπειν αὐτὴν, ἀλλόκοτα καὶ ἀσύστατα καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἀληθείᾳ ἐπιδεικνύντες τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, μήτε συγγράφειν εἰθισμένοι, μήτε λόγων τέχνην ἠσκηκότες· ἀγάπης δὲ ἡμᾶς προτρεπομένης σοί τε καὶ πᾶσι τοῖς μετά σου μηνύσαι τὰ μέχρι μὲν νῦν κεκρυμμένα, ἤδη δὲ κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς φανερὸν ἐληλυθότα διδάγματα αὐτῶν· « οὐδὲν « γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν, « ὃ οὐ γνωσθήσεται ».

cerebrum exspuerunt (sed plurimi integrum sanumque habent). Simile profert DINDORF (ed. opp. s. Epiph. p. 637) ex ps. Demosthenis orat. de Halonneso, p. 88, 1: « siquidem « vos cerebrum in reconditis, non « in naricibus prolapsum fovetis ».

(1) Aperta allusio ad Βυθὸν gnost.

(2) Gr. = falsa docent.

(3) MATTH. X, 26. Cfr. Vulg.

3. Non autem exquires a nobis, qui apud Celtas commoramur, et in barbarum sermonem plerumque vacamus, orationis artem, quam non didicimus, neque vim conscriptoris, quam non affectavimus, neque ornamentum verborum, neque suadelam, quam nescimus: sed simpliciter et vere et idiotice (1) ea, quae tibi cum dilectione scripta sunt, cum dilectione percipies, et ipse auges ea penes te, ut magis idoneus quam nos, quasi semen et initia accipiens a nobis: et in latitudine sensus tui in multum fructificabis ea, quae in paucis a nobis dicta sunt, et potenter asseres iis, qui tecum sunt, ea quae invalide a nobis relata sunt. Et quemadmodum nos elaboravimus, olim quaerenti tibi discere sententiam eorum, non solum facere tibi manifestam, sed et subministrationem dare, uti ostenderemus eam falsam: sic et tu efficaciter reliquis ministrabis secundum gratiam, quae

3. Οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν, τῶν ἐν Κελτοῖς διατριβόντων καὶ περὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολουμένων, λόγων τέχνην, ἣν οὐκ ἐμάθομεν, οὔτε δύναμιν συγγραφέως, ἣν οὐκ ἠσκήσαμεν, οὔτε καλλωπισμὸν λέξεων, οὔτε πιθανότητα, ἣν οὐκ οἴδαμεν· ἀλλὰ ἁπλῶς, καὶ ἀληθῶς, καὶ ἰδιωτικῶς τὰ μετὰ ἀγάπης σοὶ γραφέντα. μετὰ ἀγάπης προσδέξῃ, καὶ αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σεαυτῷ, ἅτε ἱκανώτερος ἡμῶν τυγχάνων, οἱονεὶ σπέρματα καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ ἀσθενῶς ὑφ' ἡμῶν ἀπηγγελμένα· καὶ ὡς ἡμεῖς ἐφιλοτιμήθημεν, πάλαι ζητοῦντός σου μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν, μὴ μόνον σοὶ ποιῆσαι φανερὰν, ἀλλὰ καὶ ἐφόδια δοῦναι πρὸς τὸ ἐπιδεικνύειν αὐτὴν ψευδῆ, οὕτως καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς διακονήσεις, κατὰ τὴν χάριν τὴν

(1) = *proprie*, secundum eorum characterem; vel, iuxta alios, absque affectatione, candide. Sequentia vide et. in Εἰς ἐπίδειξιν (§ 1, in med.) ad Marcianum fratrem eadem ratione scripta.

tibi a Domino data est, ut iam non abstrahantur homines ab illorum suadela, quae est talis.

CAP. I. NARRATIO OMNIS ARGUMENTI VALENTINI DISCIPULORUM. 1. Dicunt[1] esse quemdam in invisibilibus, et inenarrabilibus altitudinibus perfectum Aeonem,[2] qui ante fuit. Hunc autem et Proarchen, et Propatora, et Bython vocant: esse autem illum invisibilem, et quem nulla res capere possit.[3] Cum autem a nullo caperetur, et esset invisibilis, sempiter-

ὑπὸ τοῦ Κυρίου σοὶ δεδομένην, εἰς τὸ μηκέτι παρασύρεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς ἐκείνων πιθανολογίας, οὔσης τοιαύτης.

I, 1. Λέγουσί τινα εἶναι ἐν ἀοράτοις καὶ ἀκατωνομάστοις ὑψώμασι τέλειον Αἰῶνα προόντα· τοῦτον δὲ καὶ Προαρχὴν καὶ Προπάτορα καὶ Βυθὸν καλοῦσιν. .... ὑπάρχοντα δ' αὐτὸν ἀχώρητον

(1) Graecis Epiph. hic iungitur summula THEODORETI [*Haer. fab.* I, 7]; cfr. et TERTULL. *Adv. Val.* Liquet ex praefatis doctrinam Valentini ex schola Ptolemaei ab Ir. describi. De Ptolemaei vita nihil fere novimus. Nuperrime HARNACK *coniecit* eum Romae docuisse c. a. 145 ac (ex Eus. IV, 17) martyrem occubuisse c. a. 150–152 [*Texte u. Unt.* XII, 2, II, p. 3]. De scriptis autem non superest nisi *epist. ad Floram* (ap. EPIPH. *Haer.* XXXIII, 3–7; cfr. Iren. I, VII, 3): conclusio huius ep. nostra innuere videtur. Fontes autem scripti ab Ir. afferuntur Ὑπομνήματα ex quibus *saltem* Comm. in Prol. Ioann. *ipsis dictionibus* exhibetur (cap. VIII, 15). — Haec doctrina scholae italicae conferenda est cum seriori descriptione scholae orientalis quae *Philos.* VI–VII; *Excerpt. ex Theodoto* [ap. Clem. *Strom.* VIII] ac quibusdam scriptis copticis [*Pistis Sophia, Liber Ieû* etc. apud SCHMIDT, *Schrift. kopt. gnost.*, Lipsiae, 1905] exhibetur; (cfr. de his Proleg. p. 43 sqq.).

Irenaeo antiquiora sed exigua habes in PS. TERTULL. *Adv. omn. haer.* [rec. Kroymann, 1906, p. 218 sq.], VALENTINI *fragm.* [apud Clem. Alex. *Strom.* I–VI pass.]; fragm. HERACLEONIS apud Orig. Comm. in Ioann. (rec. A. E. Brooke, Cambridge, 1891). Haec quidem omnia bene Iren. inlustrant et, vicissim, ab eo inlustrantur, ut iam dubium superesse nequeat de Ir. veracitate.

(2) Aeonem, graece Αἰων = *aeternus* (vel *aevus*). *Dei* vice hoc nomen assumitur a Platone (*Tim.* 38A) et Epicteto (cfr. ARRIAN. II, 5).

(3) Haec pauca graecis desunt.

nus, et ingenitus, in silentio et in quiete multa fuisse in immensis aeonibus.(1) Cum ipso autem fuisse et Ennoean, quam etiam Charin et Sigen vocant: et aliquando voluisse a semetipso emittere hunc Bythum initium omnium (et velut semen prolationem hanc praemitti voluit), et eam deposuisse quasi in vulva eius, quae cum eo erat, Sige. Hanc autem suscepisse semen hoc, et praegnantem factam generasse Nun, similem et aequalem ei, qui emiserat, et solum capientem magnitudinem Patris. Nun autem hunc, et Unigenitum vocant, et Patrem, et Initium omnium. Una autem cum eo emissam Veritatem, et hanc esse primam et primogenitam pythagoricam quaternationem, quam et radicem omnium dicunt.(2) Est enim Bythus et Sige, deinde

καὶ ἀόρατον, ἀΐδιόν τε καὶ ἀγέννητον, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι ἐν ἀπείροις αἰῶσι. Συνυπάρχειν δ' αὐτῷ καὶ Ἔννοιαν, ἣν δὴ καὶ Χάριν, καὶ Σιγὴν ὀνομάζουσι· καί ποτε ἐννοηθῆναι ἀφ' ἑαυτοῦ προβαλέσθαι τὸν Βυθὸν τοῦτον ἀρχὴν τῶν πάντων, καὶ καθάπερ σπέρμα τὴν προβολὴν ταύτην, ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη, καὶ καταθέσθαι ὡς ἐν μήτρᾳ τῇ συνυπαρχούσῃ ἑαυτῷ Σιγῇ. Ταύτην δὲ ὑποδεξαμένην τὸ σπέρμα τοῦτο καὶ ἐγκύμονα γενομένην ἀποκυῆσαι Νοῦν, ὅμοιόν τε καὶ ἴσον τῷ προβαλόντι, καὶ μόνον χωροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ πατρός· τὸν δὲ Νοῦν τοῦτον καὶ Μονογενῆ καλοῦσι, καὶ Πατέρα, καὶ Ἀρχὴν τῶν πάντων· Συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ Ἀλήθειαν, καὶ εἶναι ταύτην πρώτην καὶ ἀρχέγονον πυθαγορικὴν τετρακτύν, ἣν καὶ ῥίζαν τῶν πάντων

(1) Restitue *aevis* vel saeculis: inopportuna hic Aeonum mentio.

(2) Pythagoreis utique ἡ πηγὴ τῆς φύσεως ἡ τετρακτύς (cfr. *Philosophum.* I) quia quaternarius numerus in se causam continet omnis numeri (ibid.) vel quia quattuor sunt mundi elementa. Verum haec cogitatio non prima Valentinum occupavit, qui de Sige nil habens pro quaternitate triadem ponit Abyssi Mentis et Veritatis, non tam ex theologiae aegyptiae [Nun–Ra–Mat] quam ex neoplatonicorum placitis quibus *Mens* per *Verbum* cuncta dicitur creasse; *Deus* vero a creatis omnino fingitur remotus (cfr. PSEUDO TERTULL. l. c.).

Nus et Alethia. Sentientem autem Unigenitum hunc in quae prolatus est,(1) emisisse et ipsum Logon et Zoen, patrem omnium eorum, qui post se futuri essent, et initium et formationem universi Pleromatis. De Logo autem et Zoe emissum, secundum coniugationem, Hominem et Ecclesiam, et esse hanc primogenitam octonationem, radicem et substantiam omnium, quatuor nominibus apud eos nuncupatam, Bython, et Nun, et Logon, et Anthropon.(2) Esse enim illorum unumquemque masculo-feminam, sic: initio

καλοῦσιν· ἔστι γὰρ Βυθὸς καὶ Σιγή, ἔπειτα Νοῦς καὶ Ἀλήθεια. Αἰσθόμενόν τε τὸν Μονογενῆ τοῦτον ἐφ' οἷς προεβλήθη, προβαλεῖν καὶ αὐτὸν Λόγον καὶ Ζωήν, πατέρα πάντων τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ Πληρώματος. Ἐκ δὲ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς προβεβλῆσθαι κατὰ συζυγίαν Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν· καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον Ὀγδοάδα, ῥίζαν καὶ ὑπόστασιν τῶν πάντων, τέτρασιν ὀνόμασι παρ' αὐτοῖς καλουμένην, Βυθῷ, καὶ Νῷ, καὶ Λόγῳ, καὶ Ἀνθρώπῳ. Εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀρρενόθηλυν, οὕτως· πρῶτον τὸν Προπάτορα

(1) Haec reddit TERT. l. c.: «Nus «simul accepit prolationis suae of- «ficium», quod ex seqq. explicatur. His nempe obscure innuitur *lex imitationis* [κατ' ἀκολουθίαν, Hippol.], vi cuius Aeon integram quam accepit vim prolificam ⟨gloriam⟩ Patris, declarare seu exserere debet nova emissione priori simili. Hoc, uti patet, principium est emanationum quae mox describentur et similitudinis, quae in tribus mundi partibus reperitur.

(2) Attende in his nominibus gradualem manifestationem Dei ad extra: qui nempe Abyssus erat, hic ut Mens revelatur, Mens autem in Logon prorumpit, qui ad Hominem pervenit totius mundi imaginem. Nota et syzygiam unum esse masculo femininum, ut mox dicetur: Deus enim ipse (c. s.) unus est Bythos qui in semetipso principium generationis invenit et parit ⟨cfr. de his AMÉLINEAU, *Essai*, p. 292 sqq. ANRICH, *Antike Mysterienw.*, qui hanc doctrinam gnosticos ex Orphicorum mysteriosophia desumpsisse docet, demum HIPPOL. qui pythagoricam eiusdem originem pluribus ostendit. *Philos.* l. I). Partus vero quia parenti similis, et ipse syzygos et ita porro: hinc ogdoas reapse nonnisi *tetras* est in Valentini germana sententia [Cfr. TERTULL. l. c.].

Propatorem illum coisse secundum coniugationem suae Ennoeae, id est cogitationi, quam Gratiam et Silentium vocant: Unigenitum autem, hoc est Nun, Alethiae, id est Veritati: Logon autem Zoae, id est Vitae: et Anthropon cum Ecclesia.

2. Hos autem Aeonas in gloriam Patris emissos, volentes et ipsos de suo clarificare Patrem, emisisse emissiones in coniugatione; Logon quidem et Zoen posteaquam emissus est Homo et Ecclesia, alteros decem Aeonas, quorum nomina dicunt haec: Bythius et Mixis, Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetos et Syncrasis, Monogenes et Macaria. Hi decem Aeones, quos dicunt ex Logo et Zoe emissos. Anthropon autem et ipsum emisisse cum Ecclesia Aeonas duodecim, quibus nomina haec donant: Paracletus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et Agape, Aenos et Synesis, Ecclesiasticos et Macariotes, Theletos et Sophia.(1)

ἡνῶσθαι κατὰ συζυγίαν τῇ ἑαυτοῦ Ἐννοίᾳ· τὸν δὲ Μονογενῆ, τουτέστι τὸν Νοῦν, τῇ Ἀληθείᾳ· τὸν δὲ Λόγον τῇ Ζωῇ, καὶ τὸν Ἄνθρωπον τῇ Ἐκκλησίᾳ.

2. Τούτους δὲ τοὺς Αἰῶνας εἰς δόξαν τοῦ Πατρὸς προβεβλημένους, βουληθέντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάσαι τὸν Πατέρα, προβαλεῖν προβολὰς ἐν συζυγίᾳ· τὸν μὲν Λόγον καὶ τὴν Ζωήν, μετὰ τὸ προβεβλέσθαι τὸν Ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἄλλους δέκα Αἰῶνας, ὧν τὰ ὀνόματα λέγουσι ταῦτα· Βύθιος καὶ Μῖξις, Ἀγήρατος καὶ Ἕνωσις, Αὐτοφυὴς καὶ Ἡδονή, Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, Μονογενὴς καὶ Μακαρία· οὗτοι δέκα Αἰῶνες, οὓς φάσκουσιν ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς προβεβλῆσθαι. Τὸν δὲ Ἄνθρωπον καὶ αὐτὸν προβαλεῖν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Αἰῶνας δώδεκα, οἷς ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται· Παράκλητος καὶ Πίστις, Πατρικὸς καὶ Ἐλπίς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις, Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, Θελητὸς καὶ Σοφία·

(1) In schola orient. [*Philos.* VI, 11, 29] Nous et Aletheia decadem, Logos et Zoe duodecadem procreant ⟨ex ps. Tert. l. c.; Philastr. etc., duodecadem ante decadem⟩. Nomina curiosius investigari mitti-

3. Hi sunt triginta erroris eorum Aeones, qui tacentur et non agnoscuntur. Hoc invisibile et spiritale secundum eos Pleroma, tripartite divisum in octonationem, et decada, et duodecada:(1) et propter hoc Salvatorem dicunt (nec enim Dominum eum nominare volunt(2)) triginta annis in manifesto nihil fecisse,(3) ostendentem mysterium horum Aeonum. Sed et in parabola eorum operariorum, qui in vineam mittuntur,(4) dicunt manifestissime triginta hos Aeonas de-

3. Οὗτοί εἰσιν οἱ τριάκοντα Αἰῶνες τῆς πλάνης αὐτῶν, οἱ σεσιγημένοι καὶ μὴ γινωσκόμενοι· τοῦτο τὸ ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτοὺς Πλήρωμα, τριχῇ διεσταμένον εἰς ὀγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ Κύριον αὐτὸν ὀνομάζειν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερὸν μηδὲν πεποιηκέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν Αἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τῶν εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπομένων ἐργατῶν φασι φανερώτατα τοὺς τριάκοντα τού-

mus: Massuet (et Harvey) decadem considerat tamquam Verbi Dei, duodecadem tamquam Spiritus S. enarrationem; Amélineau (p. 200 sq.) attendit in decade *masculos* Aeones *substantivis* nominibus, *feminas* vero *adiectivis*; et quidem ita, ut illa attributa Abyssi denotent, ista vero gradatim degenerent donec Aeon praevaricator Sophia emittatur: in duodecade vero *spiritûs* attributa facultatibus *animae* copulari. Verum, nulla certa lege haec nomina proferri, sed, ut habet ipse Ir. II, 14, 8 «frustra et « prout evenit», suadent ab Epiph. relata pro eisdem aeonibus [haer. 31, 2] Ἀμφιοῦ, Αὐραάν Βουκουά etc.! Neque haec mysteriosa vacuitas ab indole gnosticismi absona est.

(1) Pleromatis primum conceptum Valentino praebuisse aegyptiorum pantheon [*paut–neteru* generatim ex *octo* diis] auctor est Amélineau (p. 293 sq.), verum id maxime desumptum est ex oppositione platonica mundi huius vacui et fluxi (κήνωμα = vacuum), mundo ideali, aeterno ac spiritu *pleno* qui ex ideis archetypis [Aeonibus?] efformatur. Divisionem vero iuxta ordinem (4 + 4) + 10 + 12 = 30 pythagorica est: de 4 c. s.; 10 numerus est perfectus qui 4 priores numeros continet (1 + 2 + 3 + 4 = 10): 12 vero (= 4 × [4 − 1]) imperfectionem involvit.

(2) Dominus enim nomen Dei; vel quia, ut notum est, hebraei יהוה legunt Adonai = Dominus meus.

(3) Cfr. Luc. III, 23.

(4) Cfr. Matth. XX, 2.

claratos. Mittuntur enim alii quidem circa primam horam, alii circa tertiam, alii circa sextam, alii circa nonam, alii circa undecimam. Compositae igitur praedictae horae in semetipsas, triginta numerum adimplent. Una enim, et tres, et sex, et novem, et undecim, triginta fiunt. Per horas autem Aeonas manifestari volunt: et haec esse magna et admirabilia et abscondita mysteria, quae ipsi fructificant: et sicubi quid eorum, quae dicuntur (1) in Scripturis, poterunt adaptare, et assimilare figmento suo.

Cap. II, 1. [*WH. I, 2*]. Et Propatorem quidem eorum cognosci soli dicunt ei, qui ex eo natus est, Monogeni, hoc est, No: reliquis vero omnibus invisibilem et incomprehensibilem esse. Solus autem Nus, secundum eos, delectabatur videns Patrem, et magnitudinem immensam eius considerans exsultabat, et excogitabat reliquis quoque Aeonibus

τους Αἰῶνας μεμηνῦσθαι· πέμπονται γὰρ οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, οἱ δὲ περὶ τρίτην, οἱ δὲ περὶ ἕκτην, οἱ δὲ περὶ ἐνάτην, ἄλλοι δὲ περὶ ἑνδεκάτην· συντιθέμεναι οὖν αἱ προειρημέναι ὧραι εἰς αὐτὰς, τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι· μία γὰρ, καὶ τρεῖς, καὶ ἕξ, καὶ ἐννέα, καὶ ἕνδεκα, τριάκοντα γίνονται· διὰ δὲ τῶν ὡρῶν τοὺς Αἰῶνας μεμηνῦσθαι θέλουσι. Καὶ ταῦτ' εἶναι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ καὶ ἀπόῤῥητα μυστήρια, ἃ καρποφοροῦσιν αὐτοὶ, καὶ εἴ που τι τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς Γραφαῖς δυνηθείη προσαρμόσαι, καὶ εἰκάσαι τῷ πλάσματι αὐτῶν.

II, 1. Τὸν μὲν οὖν Προπάτορα αὐτῶν γινώσκεσθαι μόνῳ λέγουσι τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι Μονογενεῖ, τουτέστι τῷ Νῷ, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον ὑπάρχειν. Μόνος δὲ ὁ Νοῦς κατ' αὐτοὺς ἐτέρπετο θεωρῶν τὸν Πατέρα, καὶ τὸ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ κατανοῶν ἠγάλλετο· καὶ διενοεῖτο καὶ τοῖς

(1) «In multitudine» [ἐν πλήθει] delevit fortasse incautus scriba, quum comma initio simile «in Scripturis» occurrat; intellige: quidquid de *certa* multitudine habent Scripturae. Cfr. c. 18, l. II, 24.

participare magnitudinem Patris; quantus et quam magnus exsisteret, et quemadmodum erat sine initio, et incapabilis, et incomprehensibilis ad videndum. Continuit autem eum Sige voluntate Patris, quoniam vellet omnes hos in intellectum et desiderium exquisitionis Patris sui adducere. Et reliqui quidem omnes Aeones tacite quodammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre, et eam, quae sine initio est, radicem contemplari.(1)

2. Praesiliit autem valde ultimus et iunior de duodecade ea, quae ab Anthropo et Ecclesia emissa fuerat, Aeon, hoc est Sophia: et passa est passionem sine complexu coniugis Theleti; quae(2) exorsa quidem fuerat in his, quae sunt erga

λοιποῖς Αἰῶσιν ἀνακοινώσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς, ἡλίκος τε καὶ ὅσος ὑπῆρχε, καὶ ὡς ἦν ἄναρχός τε καὶ ἀχώρητος, καὶ ἀκατάληπτος ἰδεῖν· κατέσχε δὲ αὐτὸν ἡ Σιγὴ βουλήσει τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ θέλειν πάντας αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν καὶ πόθον ζητήσεως τοῦ προειρημένου Προπάτορος αὐτῶν ἀναγαγεῖν. Καὶ οἱ μὲν λοιποὶ ὁμοίως Αἰῶνες ἡσυχῇ πως ἐπεπόθουν τὸν προβολέα τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἰδεῖν, καὶ τὴν ἄναρχον ῥίζαν ἱστορῆσαι.

2. Προήλατο δὲ πολὺ ὁ τελευταῖος καὶ νεώτατος τῆς δωδεκάδος, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας προβεβλημένης, Αἰὼν, τουτέστιν ἡ Σοφία, καὶ ἔπαθε πάθος ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ συζύγου τοῦ Θελητοῦ· ὃ ἐνήρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν

(1) Huc quoque Ptol. a schola orient. videtur differre. Quae enim schola de hac Mentis praerogativa nil cogitans, Sophiae lapsum ideo explicat, quod et haec voluerit sicut Bythos, sine amplexu coniugis Theleti, procreare; non intelligens nempe Bython primum ex masculis, se vero ultimam ex feminis ideo imperfectissimam esse (*Philos.* VI, 30). Elegantius Ptol. hoc exemplo docet Spiritum tantum [mentem] rimari profunda Dei, ac nonnisi ex defectu Verbi (iussu Silentii) a communicandis quae noverat prohiberi (cfr. *Exc. Theod.* 29).

(2) Sensus est: passio... (desiderium exquirendi Patrem) iam exorsa fuerat, quum prolatio Mentis et Veritatis a Patre facta est, effectum vero habuit in Sophia depravata etc. [cfr. TERT. *Adv. Val.* 9]. Ratio philosophica est in promptu. Causa mundi visibilis ex lege imi-

Nun et Alethiam; derivavit autem in hunc Aeonem, id est Sophiam, demutatam, sub occasione quidem dilectionis, temeritatis autem, quoniam non communicaverat Patri perfecto, quemadmodum et Nus. Passionem autem esse exquisitionem Patris: voluit enim, ut dicunt, magnitudinem eius comprehendere. Dehinc quum non posset, quoniam impossibilem rem aggrederetur, in magna agonia constitutum propter magnitudinem altitudinis, et propter quod investigabile Patris est, et propter eam quae erat erga eum dilectionem, quum extenderetur semper in priora,(1) a dulcedine eius novissime forte absorptum fuisset, et resolutum in universam substantiam,(2) nisi ei, quae confirmat, et extra

Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον τὸν παρατραπέντα. προφάσει μὲν ἀγάπης, τόλμης δὲ, διὰ τὸ μὴ κεκοινῶσθαι τῷ Πατρὶ τῷ τελείῳ. καθὼς καὶ ὁ Νοῦς. Τὸ δὲ πάθος εἶναι ζήτησιν τοῦ Πατρός· ἤθελε γὰρ, ὡς λέγουσι, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καταλαβεῖν· ἔπειτα μὴ δυνηθῆναι, διὰ τὸ ἀδυνάτῳ ἐπιβαλεῖν πράγματι, καὶ ἐν τῷ πολλῷ πάνυ ἀγῶνι γενόμενον, διά τε τὸ μέγεθος τοῦ βάθους, καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν στοργὴν, ἐκτεινόμενον ἀεὶ ἐπὶ τὸ πρόσθεν, ὑπὸ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τελευταῖον ἂν καταπεπόσθαι, καὶ ἀναλελύσθαι εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ στηριζούσῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀῤῥήτου

tationis *eadem* est qua mundus invisibilis exstitit, etsi depravata (hinc ibi in masculo, huc in femina): est enim desiderium sui principii cognoscendi, quo et Pater emittit Nun similem ei per omnia. Ut haec identitas graphice exhibeatur, passio haec per Aeones transmigrare dicitur (cfr. Ir. II, 17, 5 sqq.; *Exc. Theod.* 7). Attende etiam cum Grabe pro « derivavit » graece vocem medicis usitatam ἀπέσκηψε adhiberi, de qua Galenus: « A pos-cemmata vocant affectiones « quum humores, loco quem prius « infestabant relicto, in alterum « confluunt ». Hinc Tert. l. c.: « derivarat – ait – ut solent vitia « in corpore (nota!) connata, in « aliud membrum perniciem suam « efflare ».

(1) Cfr. pro modo loquendi *Philip.* III, 3; immo Paulus ipse in figura Achamoth exhibetur VIII, 2.

(2) Cfr. Tert. l. c. Nota poëticam imaginem *mali* quod semel

inenarrabilem magnitudinem custodit omnia, occurrisset virtuti. Hanc autem virtutem et Horon vocant; a qua abstentum et confirmatum, vix reversum in semetipsum, et credentem iam, quoniam incomprehensibilis est Pater, deposuisse pristinam intentionem cum ea, quae acciderat, passione, ex illa stuporis admiratione.

3. [*WH. I, 3*]. Quidam autem ipsorum huiusmodi passionem et reversionem Sophiae, velut fabulam narrant: impossibilem et incomprehensibilem rem eam aggressam, peperisse substantiam informem, qualem naturam habebat femina (1) parere: in quam cum intendisset, primo quidem

μεγέθους φυλασσούσῃ τὰ ὅλα συνέτυχε δυνάμει. Ταύτην δὲ τὴν δύναμιν καὶ Ὅρον καλοῦσιν, ὑφ' ἧς ἐπεσχῆσθαι καὶ ἐστηρίχθαι, καὶ μόγις ἐπιστρέψαντα εἰς ἑαυτὸν, καὶ πεισθέντα ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀποθέσθαι τὴν προτέραν ἐνθύμησιν σὺν τῷ ἐπιγενομένῳ πάθει ἐκ τοῦ ἐκπλήκτου ἐκείνου θαύματος.

3. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν οὕτω πως τὸ πάθος τῆς Σοφίας καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μυθολογοῦσιν· ἀδυνάτῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ πράγματι αὐτὴν ἐπιχειρήσασαν τεκεῖν οὐσίαν ἄμορφον, οἵαν φύσιν ἔσχεν θήλεια τεκεῖν· ἣν καὶ κατανοήσασαν, πρῶτον μὲν λυπηθῆναι

conceptum in immensum extenditur (cfr. c. 3) cui utique Pater universorum *terminum* (Ὅρον) indicit. Reflectitur hic et doctrina platonica malum non esse nisi ex deficientia virtutis in causa (Sapientia incapax Abyssi). Cfr. fragm. Val. apud Clem. *Strom.* III: « metum con- « ceperunt Angeli, quando maiora « eloquutum est quam quae crea- « tae rei convenirent, liberius lo- « quendi sumpta fiducia de eo qui « invisibiliter dederat ei semen su- « pernae essentiae » (de homine tamen dicta) [cfr. alia apud Migne, *P. G.* VII, 1274].

Reversio Sophiae iuxta hos in hoc est ut illa intra Pleroma sit retenta: Enthymesim vero et superventam passionem deposuerit, utique extra Pleroma. Id insequens opinio veluti per partum mythologico more concretam reddit (ita intell. « veluti fabulam « narrant » = μυθολογοῦσιν).

(1) Nempe: ut solet femina sine complexu viri. *Philos.* VI, 30: « in « ingenito – aiunt – omnia sunt si- « mul; in genitis vero femina qui- « dem est quae *materiam* profert, « mas autem qui *formam* huic dat »; ubi influxus Aristotelicae doctri-

contristatam, propter inconsummationem generationis: post deinde timuisse, ne hoc ipsum finem habeat: (1) dehinc expavisse et aporiatam, ⟨id est, confusam,⟩ quaerentem causam, et quemadmodum absconderet id, quod erat natum. In his autem passionibus factam, accepisse regressionem, et in Patrem regredi conari: et aliquamdiu ausam, tamen defecisse, et supplicem Patris factam. Una autem cum ea rogasse et reliquos Aeonas, maxime autem Nun. Hinc dicunt primum initium habuisse substantiam materiae, de ignorantia, et taedio, et timore, et stupore.

4. Pater autem praedictum Horon super haec per Monogenem praemittit in imagine sua, sine coniuge, masculofeminam. (2) Patrem enim aliquando quidem cum coniuge Sige, modo vero et pro masculo, et pro femina esse vo-

διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς γενέσεως, ἔπειτα φοβηθῆναι μὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέλος ἔχῃ· εἶτα ἐκστῆναι καὶ ἀπορῆσαι, ζητοῦσαν τὴν αἰτίαν, καὶ ὅντινα τρόπον ἀποκρύψει τὸ γεγονός. Ἐγκαταγενομένην δὲ τοῖς πάθεσι λαβεῖν ἐπιστροφήν, καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναδραμεῖν πειρασθῆναι. καὶ μέχρι τινὸς τολμήσασαν, ἐξασθενῆσαι καὶ ἱκέτιν τοῦ Πατρὸς γενέσθαι· συνδεηθῆναι δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς λοιποὺς Αἰῶνας, μάλιστα δὲ τὸν Νοῦν. Ἐντεῦθεν λέγουσι πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης, ἐκ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς λύπης, καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῆς ἐκπλήξεως,

4. Ὁ δὲ Πατὴρ τὸν προειρημένον Ὅρον ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκόνι ἰδίᾳ, ἀσύζυγον, ἀθήλυντον· τὸν γὰρ Πατέρα ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς Σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ ἄῤῥεν, καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλουσι. Τὸν δὲ Ὅρον

nae, Hippolyto invisae, evidens est omnino.

(1) Cfr. TERTULL. l. c., vel melius *Exc. Theod.* 31; *Philos.* VI, 31: « contristati sunt [i. e. *omnes* Aeo- « nes] putantes ne similiter infor- « mes et inconsummati partus Aeo- « num forent; timuerunt vero ne « ruina quaedam haud diutius Aeo- « nes maneret » etc.

(2) Ex graec. habes: «... Horon, « non in syzygia, ideo sine femina » quemadmodum et ipse est. [Cfr. *Philos.* l. c.]. Interpres errat.

lunt. Horon vero hunc et Stauron, et Lytroten, et Carpisten, et Horotheten, et Metagogea vocant.(1) Per Horon autem hunc dicunt mundatam et confirmatam Sophiam, et restitutam coniugi. Separata enim intentione ab ea cum appendice passione,(2) ipsam quidem infra Pleroma perseverasse. Concupiscentiam vero eius cum passione, ab Horo separatam et crucifixam, et extra eum factam, esse quidem spiritalem substantiam, ut naturalem quemdam Aeonis impetum, informem vero et sine specie, quoniam nihil(3) apprehendisset. Et propter hoc fructum eius invalidum et femineum dicunt.

5. [*WH. I, 4*]. Postea vero quam separata sit haec

τοῦτον καὶ Σταυρὸν, καὶ Λυτρωτὴν, καὶ Καρπιστὴν, καὶ Ὁροθέτην, καὶ Μεταγωγέα καλοῦσι. Διὰ δὲ τοῦ Ὅρου τούτου φασὶ κεκαθάρθαι καὶ ἐστηρίχθαι τὴν Σοφίαν, καὶ ἀποκατασταθῆναι τῇ συζυγίᾳ· χωρισθείσης γὰρ τῆς Ἐνθυμήσεως ἀπ' αὐτῆς σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει, αὐτὴν μὲν ἐντὸς Πληρώματος μεῖναι· τὴν δὲ ἐνθύμησιν αὐτῆς σὺν τῷ πάθει ὑπὸ τοῦ Ὅρου ἀφορισθῆναι καὶ ἀποσταυρωθῆναι, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ γενομένην, εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικήν τινα Αἰῶνος ὁρμὴν τυγχάνουσαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὸν λέγουσιν.

5. Μετὰ δὲ τὸ ἀφορισθῆναι αὐτὴν ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος

(1) Cfr. Tert. *Adv. Val.* (in hac *Bibl.* III, 552, not. 1); *Exc. Theod.* 42; *Philos.* l. c. σταυρόν heic est *vallum* non *crucem* [cfr. *Iliad.* Ω 453 sqq.; Hipp. VI, 31: εἰς φρουρὰν καὶ Χαράκωμα τῶν Αἰώνων προβεβλημένος]; idem dic de insequente *crucifixam* quod displicet inter « separatam » et « extra eum « factam »; attamen facilius utraque simul acceptio *crux* et *vallum* passim apud Gnosticos intenditur. Carpistes a καρπός = manus (non *fructus*), i. e. ac *secernitor* (qui nempe *palmo* manus frumentum a paleis secernit) [Harvey].

(2) I. e. Enthymesi (= concupitum) cum passione huic connexa.

(3) Nempe *virilis seminis* ex dictis (p. 84, n. 1) : etenim κατὰ supponit alium a quo; ipsa vero mera Sophiae σύλληψις [Harvey]. Nota quoque hoc semen esse gnosim. (Cfr. infra IV, 1; V, 6).

extra Pleroma Aeonum, et mater eius redintegrata suae coniugationi, Monogenem iterum alteram emisisse coniugationem, secundum providentiam Patris, (1) Christum et Spiritum sanctum, (2) a quibus consummatos esse dicunt Aeoñas. Christum enim docuisse eos, coniugationis naturam, innati comprehensionem cognoscentes, sufficientes ⟨sive idoneos⟩ esse: (3) declarasse quoque in eis Patris agnitionem, quoniam incapabilis est, et incomprehensibilis, et non est neque videre, neque audire eum nisi per solum Monogenem. Et causam quidem aeternae perseverationis iis omnibus incomprehensibile Patris esse: generationis autem et formationis com-

τῶν Αἰώνων, τήν τε μητέρα αὐτῆς ἀποκατασταθῆναι τῇ ἰδίᾳ συζυγίᾳ, τὸν Μονογενῆ πάλιν ἑτέραν προβαλέσθαι συζυγίαν κατὰ προμήθειαν τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ ὁμοίως ταύτῃ πάθῃ τις τῶν Αἰώνων, Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, εἰς πῆξιν καὶ στηριγμὸν τοῦ Πληρώματος, ὑφ' ὧν καταρτισθῆναι τοὺς Αἰῶνας. Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀγεννήτου κατάληψιν γινώσκοντας, ἱκανοὺς εἶναι· ἀναγορεῦσαί τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος, καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι αὐτόν, ἢ διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ τὸ μὲν αἴτιον τῆς αἰωνίου διαμονῆς τοῖς λοιποῖς τὸ ἀκατάληπτον ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ γενέσεως αὐτοῦ

(1) Restitue hic ex graecis et Tertull. l. c.: « ne quae illa, alius « Aeonum similiter pateretur ». In Sch. Orient. Christus et Spiritus ante Horon processisse dicuntur ad perficiendam Enthymesin operatione quae apud Ir. c. IV, 1 narratur.

(2) Addit iterum Tertull. ex graec.: « solidandis rebus, et Ple« romati muniendo iamque fi« gendo »; *consummatos* intellige perfectos (cfr. p. 85, n. 1): non enim clausus numerus Aeonum nisi per Iesum (infra p. 89, n. 2).

(3) I. e. « docuisse eos, qui ex « coniugatione naturam accepe« rant (non ideo Monogene) con« tentos esse debere si sciant quae « Ingeniti agnitionem spectant: an« nuntiasse vero in eis de hac Pa« tris agnitione quoniam » etc. « sive idoneos » est glossa marg. ex Tertull. De huius loci sententia cfr. l. IV, 6, 4, circa medium.

prehensibile eius, quod quidem filius est.(1) Et haec quidem qui nunc emissus erat Christus in eis operatus est.

6. Spiritus vero sanctus adaequatos eos omnes gratias agere docuit, et veram requiem induxit. Et sic forma et sententia similes factos Aeonas dicunt, universos factos Noas et Logos, et omnes Anthropos, et omnes Christos: et feminas similiter omnes Alethias, et Zoas, et Spiritus,(2) et Ecclesias. Confirmata quoque in hoc omnia, et requiescentia ad perfectum, cum magno gaudio dicunt hymnizare Propatorem, magnae exultationis participantem. Et propter hoc beneficium, una voluntate et sententia, universum Pleroma

καὶ μορφώσεως τὸ καταληπτὸν αὐτοῦ, ᾧ δὴ υἱός ἐστιν. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἄρτι προβληθεὶς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἐδημιούργησε.

6. Τὸ δὲ ἓν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξισωθέντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαυσιν εἰσηγήσατο. Οὕτως τε μορφῇ καὶ γνώμῃ ἴσους κατασταθῆναι τοὺς Αἰῶνας λέγουσι, πάντας γενομένους Νόας, καὶ πάντας Λόγους, καὶ πάντας Ἀνθρώπους, καὶ πάντας Χριστούς· καὶ τὰς θηλείας ὁμοίως πάσας Ἀληθείας, καὶ πάσας Ζωὰς, καὶ Πνεύματα, καὶ Ἐκκλησίας. Στηριχθέντα δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅλα, καὶ ἀναπαυσάμενα τελέως, μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησὶν ὑμνῆσαι τὸν Προπάτορα, πολλῆς εὐφρασίας μετασχόντα. Καὶ ὑπὲρ τῆς εὐποιΐας ταύτης βουλῇ μιᾷ καὶ γνώμῃ τὸ πᾶν Πλήρωμα τῶν Αἰώνων, συνευδοκοῦντος

(1) « Ut reliqui Aeones in Plero- « mate perseverare possint requiri- « tur ut agnoscant Patrem com- « prehendi non posse (cfr. l. IV, « 6, 4; *Exc. Theod.* 7 sqq.): nam « comprendere eum est causa per- « severationis huic tantum qui ge- « neratio est et species Patris ». His omnibus completur *gnosis* superior qua superior mundus restituitur. — Alii tamen aliter difficillimum hunc locum exponunt.

(2) Spiritus Gnosticis femina est (ut hebraeis רוּחַ Ruach) et cum Christo syzygiam facit. Unificatio autem ostendit unitatem substantiae et perfectionis, qua Aeones non sint concipiendi nisi tamquam momenta psychologica in evolutione vitae divinae. Cfr. TERTULL. l. c. p. 539 vel potius *Exc. Teod.* 32 aut *Evang. Mariae* de quo c. 29, plura dicenda erunt.

Aeonum, consentiente Christo et Spiritu, unumquemque Aeonum, quod habebat in se optimum et florentissimum conferentes, collationem fecisse : et haec apte compingentes, et diligenter in unum adaptantes, emisisse problema, (1) et in honorem et gloriam Bythi perfectissimum decorem quemdam, et sidus Pleromatis, perfectum fructum Iesum, quem et Salvatorem vocari, et Christum, et Logon patronymice, ac Omnia, quoniam ab omnibus esset. Satellites quoque ei, in honorem ipsorum, eiusdem generis (2) Angelos cum eo prolatos.

Cap. III, 1. [*WH. I, 5.*] Haec igitur est quae intra Pleroma ipsorum (3) dicitur negotiatio et passi Aeonis, et paene

τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγιζομένου, ἕνα ἕκαστον τῶν Αἰώνων, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθηρότατον συνενεγκαμένους καὶ συνεγείσαντας καὶ ταῦτα ἁρμοδίως πλέξαντας, καὶ ἐμμελῶς ἑνώσαντας, προβαλέσθαι πρόβλημα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ Βυθοῦ, τελειότατον κάλλος τι καὶ ἄστρον τοῦ Πληρώματος, τέλειον καρπὸν τὸν Ἰησοῦν, ὃν καὶ Σωτῆρα προσαγορευθῆναι, καὶ Χριστὸν, καὶ Λόγον πατρωνυμικῶς, καὶ Πάντα, διὰ τὸ ἀπὸ πάντων εἶναι· δορυφόρους τε αὐτῷ εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς Ἀγγέλους συμπροβεβλῆσθαι.

III, 1. Αὕτη μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἐντὸς Πληρώματος ὑπ' αὐτῶν λεγομένη πραγματεία, καὶ ἡ τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, καὶ μετὰ

(1) Prolatio (a gr. προβάλλω).

(2) ὁμογενεῖς h. e. non (ut Tertull. l. c.) quasi ὁμοούσιος, sed uti in eadem prolatione qua Christus genitos [cfr. mox *συμπροβλ.*]; item c. IV, 4 «*coaetaneis* suis Angelis». – *Ipsorum* refer ad *Aeones*, quorum scl. vis ex hac emissione clarificatur. Cfr. Heracl. fr. 22 et 40 [Brooke, p. 79 et 91]. De Pleromate autem nota iuxta Ptolem. et italos hoc 34 Aeonibus constare (Ogdoas, Deças, Dodecas, Horos, Christus, Spiritus, Iesus), in Orientali vero schola et iuxta Valentinum [c. XI, 1; cfr. et fs. Tert. l. c.] XXX tantum: Bytho (sine Sige) ut principio, Horo tanquam termino, Iesu quia non perfecto ante restitutam Achamoth, non inclusis in Aeonum numero.

(3) Fortasse ex graec. «ab ipsis».

perditi, et quasi in multa materia (1) propter inquisitionem Patris calamitas, et Hori, et Crucis ipsorum, et Redemtoris, et Carpistae, et Horothetae, et Metagogei; ex agonia compago; (2) et primi Christi cum Spiritu sancto, de poenitentia (3) a Patre ipsorum postrema Aeonum genesis; et secundi Christi, quem Soterem dicunt, ex collatione composita fabricatio. Haec autem manifeste quidem non esse dicta, quoniam non omnes capiunt agnitionem ipsorum, mysterialiter autem a Salvatore per parabolas ostensa his, qui possunt intelligere, sic: triginta Aeonas significari per triginta annos, sicut praediximus,(4) in quibus nihil in manifesto dicunt fecisse Salvatorem; et per parabolam operariorum vineae. Et Paulum manifestissime dicunt Aeonas nominare saepissime, adhuc

μικρὸν ἀπολωλότος, ὡς ἐν πολλῇ ὕλῃ διὰ ζήτησιν τοῦ Πατρὸς συμφορὰ, καὶ ἡ τοῦ Ὥρου, καὶ Σταυροῦ, καὶ Λυτρωτοῦ, καὶ Καρπιστοῦ, καὶ Ὁροθέτου, καὶ Μεταγωγέως ἐξ ἀγῶνος σύμπηξις, καὶ ἡ τοῦ πρώτου Χριστοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐκ μετανοίας ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν μεταγενεστέρα τῶν Αἰώνων γένεσις, καὶ ἡ τοῦ δευτέρου Χριστοῦ, ὃν καὶ Σωτῆρα λέγουσιν, ἐξ ἐράνου σύνθετος κατασκευή. Ταῦτα δὲ φανερῶς μὲν μὴ εἰρῆσθαι, διὰ τὸ μὴ πάντας χωρεῖν τὴν γνῶσιν αὐτῶν, μυστηριωδῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διὰ παραβολῶν μεμηνῦσθαι τοῖς συνιεῖν δυναμένοις οὕτως· τοὺς μὲν γὰρ τριάκοντα Αἰῶνας μεμηνῦσθαι διὰ τῶν τριάκοντα ἐτῶν, ὡς προέφαμεν. ἐν οἷς οὐδὲν ἐν φανερῷ φάσκουσι πεποιηκέναι τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος. Καὶ τὸν Παῦλον φανερώτατα λέγουσι τούσδε

(1) Cfr. II, 2, n. 2 (p. 83 sq.).

(2) MASSUET legit ἐξαιώνιος σύμπηξις = hexaeonia compago [codd. latt. meliores: lex aeonia] nempe Horus sex dicta nomina in se coadunans; GRABE ἐξ ἀγῶνος σύμπηξις = ex agonia [Sophiae] consolidatio [per Horon, c. II, 5]. At nota TERTULL. hoc loco «Enthymeseos et «*coniunctae* passionis» meminisse, *Adv. Val.* c. XIII.

(3) Melius *post* poenitentiam (ἐκ μετανοίας [Sophiae scl.]), ut mox ex agonia = (probabilius) *post* agoniam.

(4) I. e. cap. I, 3 (p. 80 sq.).

etiam et ordinem ipsorum servare, sic dicentem: « In uni-« versas generationes saeculi saeculorum ».[1] Sed et nos ipsos denique in gratiarum actionibus dicentes, « aeonas aeo-« num »,[2] illos Aeonas significare: et ubicunque aeon aut aeones nominantur, in illos id referri volunt.

2. Duodecadis autem Aeonum emissionem significatam per id, quod duodecim annorum exsistens Dominus disputaverit cum legis doctoribus; et per apostolorum electionem: duodecim enim apostolos elegit. Et reliquos octodecim Aeonas manifestari per id, quod post resurrectionem a mortuis octodecim mensibus dicant conversatum eum cum discipulis.[3] Sed et praecedentes nominis eius duas literas iota et eta,[4] octodecim Aeonas significanter manifestare.

Αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ἔτι δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετηρηκέναι οὕτως εἰπόντα « εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν « αἰώνων » · ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας, « εἰς « τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων », ἐκείνους τοὺς Αἰῶνας σημαίνειν · καὶ ὅπου ἂν αἰὼν ἢ αἰῶνες ὀνομάζωνται, τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκείνους εἶναι θέλουσι.

2. Τὴν δὲ τῆς δωδεκάδος τῶν Αἰώνων προβολὴν μηνύεσθαι, διὰ τοῦ δωδεκαετῆ ὄντα τὸν Κύριον διαλεχθῆναι τοῖς νομοδιδασκάλοις, καὶ διὰ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἐκλογῆς · δώδεκα γὰρ Ἀπόστολοι. Καὶ τοὺς λοιποὺς δεκαοκτὼ Αἰῶνας φανεροῦσθαι, διὰ τοῦ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δεκαοκτὼ μησὶ λέγειν διατετριφέναι αὐτὸν σὺν τοῖς μαθηταῖς · ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προηγουμένων τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δύο γραμμάτων, τοῦ τε ἰῶτα καὶ

(1) *Eph.* III, 21. Ordo servatur eo quod prior prolatio Aeonis (saeculi) dein Aeonum (saeculorum) generationes perhibeantur.

(2) Verbis « in saecula saeculo-« rum » clauditur antiquissima doxologia quae iam a Paulo (l. c.) innuitur. Attende graece pro « gra-« tiarum action*ibus* » legi ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας.

(3) Ita et Ophitae, c. XXX, 14. Huiusmodi fabula [cfr. *Act.* I, 3] fundamentum est multorum apocryphorum librorum: prima mentio occurrit in *Ascensione Esaice.*

(4) Graece scl. I = 10, H = 8.

Et decem autem Aeonas similiter per iota literam, quod praecedit in nomine eius, significari dicunt. Et propter hoc dixisse Salvatorem: « Iota unum, aut unus apex non prae- « teriet, quoadusque omnia fiant ». (1)

3. Hanc autem passionem, quae circa duodecimum Aeonem facta est, significari dicunt per apostasiam Iudae, qui duodecimus erat apostolorum, et quoniam duodecimo mense passus est; (2) uno enim anno volunt eum post baptisma praedicasse. (3) Adhuc etiam in ea quae profluvium sanguinis patiebatur, manifestissime hoc significari: duodecim enim annis passam eam, per Domini (4) adventum esse sanatam,

τοῦ ἦτα, τοὺς δεκαοκτὼ Αἰῶνας εὐσήμως μηνύεσθαι. Καὶ τοὺς δέκα Αἰῶνας ὡσαύτως διὰ τοῦ ἰῶτα γράμματος. ὃ προηγεῖται τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, σημαίνεσθαι λέγουσιν. καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, « ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἕως « ἂν πάντα γένηται ».

3. Τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον Αἰῶνα γεγονὸς πάθος ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι διὰ τῆς ἀποστασίας Ἰούδα. ὃς δωδέκατος ἦν τῶν ἀποστόλων. καὶ ὅτι τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν· ἐνιαυτῷ γὰρ ἑνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ κεκηρυχέναι. Ἔτι τε ἐπὶ τῆς αἱμορρούσης σαφέστατα τοῦτο δηλοῦσθαι· δώδεκα γὰρ ἔτη παθοῦσαν αὐτὴν ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας

(1) Matth. V, 18.

(2) Subint. « Salvator », cuius nomen ideo omittitur quia semper oculis obversatur. De emendatione textus graeci huius difficillimi loci cfr. Dindorf in ed. *Epiph.*

(3) De hac opinione serio disceptant nuperrimi auctores (cfr. Nagl, Schubert, Dausch in *Bibl. Ztschr.* 1904-06; Zellinger, *Die Dauer offentl. Wirks. Iesu*, Münster, 1907) utrum Evangelio magis consona sit. Fendt [*Die Dauer* usw. (Monaci, 1906)], Van Bebber, Belser (in *Ioh. commentar.*) id affirmant. His sepositis, constat tamen communem triennii opinionem ante Eusebium non invaluisse. Ir. ipse *decenniun* tenet. Tertull. *c. Iud.* 9; Clem. Alex. *Strom.* I; Orig. *de princ.* IV, 5 et alii apud Patrizi, *Diss.* XIX, p. 189 sqq. cum Gnosticis aliquando sentire videntur.

(4) Hic et ubique Gnosticorum dicta referuntur; restitue « Salva-

cum tetigisset fimbriam vestimenti eius et propter hoc dixisse Salvatorem: « Quis me tetigit? » (1) docentem discipulos quod factum esset inter Aeonas mysterium, et curationem passi Aeonis. Per illam enim quae passa est duodecim annis, illa virtus (2) significatur, eo quod extenderetur, et in immensum flueret eius substantia, quemadmodum dicunt. Et nisi tetigisset vestimentum illius, (3) hoc est Veritatis primae tetradis, quae per fimbriam manifesta est, advenisse in omnem substantiam suam. (4) Sed stetit et quievit a passione per egressam virtutem filii. Esse autem hanc Horon volunt, qui curavit eam, et passionem separavit ab ea.

τεθεραπεῦσθαι, ἁψαμένην τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, « τίς μου ἥψατο; » διδάσκοντα τοὺς μαθητὰς τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς Αἰῶσι μυστήριον, καὶ τὴν ἴασιν τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος· ἡ γὰρ παθοῦσα δώδεκα ἔτη ἐκείνη ἡ δύναμις, ἐκτεινομένης αὐτῆς, καὶ εἰς ἄπειρον ῥεούσης τῆς οὐσίας, ὡς λέγουσιν, εἰ μὴ ἔψαυσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ, τουτέστιν τῆς Ἀληθείας τῆς πρώτης τετράδος, ἥτις διὰ τοῦ κρασπέδου μεμήνυται, ἀνελύθη ἂν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς· ἀλλὰ ἔστη καὶ ἐπαύσατο τοῦ πάθους· ἡ γὰρ ἐξελθοῦσα δύναμις τούτου, (εἶναι δὲ ταύτην τὸν Ὅρον θέλουσιν), ἐθεράπευσεν αὐτὴν, καὶ τὸ πάθος ἐχώρισεν ἀπ' αὐτῆς.

« toris » ut in gr.; cfr. p. 80, n. 2.

(1) Luc. VIII, 45 (Marc. V, 31).

(2) *Illa virtus* intell. Sophia. De seq. cfr. iterum p. 83, n. 2. Fluxui sanguinis malum fluens et cuncta pervadens assimilatur.

(3) Codd. interserunt gl. declarativam *Filii*, fortasse cum alio *hoc est* quod verborum ordinem perturbavit.

(4) Cfr. II, 25. Veritat*is* pro Veritat*em* ex errore positum est [gr. Ἀληθείας, sed ex praec. ἔψαυσε (tetigisset) quod genitiv. postulat]; loco *advenisse*, l. resolutam iri (ἀνελύθη non ἀνῆλθε). Igitur, vestimentum Filii seu Νοῦς (quae *maxime* oraverat pro Sophia [II, 3]) est sua coniux Veritas, quae, quum postrema sit in prima tetrade, pulchre in *fimbria* significatur. Ad seqq. nota « Ὅρον » utique a Monogene emitti ac proin huius virtutem esse. Cfr. vero Luc. VIII, 46 [VI, 19] de virtute quam egressam a se sensit Dominus.

4. Quod (1) autem: Salvatorem ex omnibus exsistentem Omne esse, per hoc responsum, « Omne masculinum ape- « riens vulvam », (2) manifestari dicunt. Qui cum omnia sit, aperuit vulvam excogitationis passi Aeonis, et separata ea extra Pleroma, quam etiam secundam ogdoadem ' vocant, de qua paulo post dicemus. (3) Et a Paulo autem manifeste propter hoc dictum dicunt: « Et ipse est omnia ». Et rursus: « Omnia in ipsum, et ex ipso omnia ». Et iterum: « In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis ». Et illud: « Recapitulata esse omnia in Christo per Deum ». (4) Sic interpretantur dicta, et quaecunque alia sunt talia.

5. [*WH. I, 6*]. Adhuc etiam de Horo suo (quem etiam plurimis (5) nominibus vocant) duas operationes habere eum ostendunt, confirmativam et separativam: et secundum id qui-

4. Τὸ δὲ, Σωτῆρα τὸν ἐκ πάντων ὄντα τὸ πᾶν εἶναι, διὰ τοῦ λόγου τοῦ, « πᾶν ἄρρεν διανοῖγον μήτραν ». ὀηλοῦσθαι λέγουσιν· ὃς, τὸ πᾶν ὢν, διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς Ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος· ἣν δὴ καὶ δευτέραν ὀγδοάδα καλοῦσι, περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου δὲ φανερῶς διὰ τοῦτο εἰρῆσθαι λέγουσι· « καὶ αὐτός ἐστι τὰ πάντα »· καὶ πάλιν, « πάντα εἰς « αὐτὸν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα »· καὶ πάλιν, « ἐν αὐτῷ κα- « τοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος »· καὶ τὸ, « ἀνακε- « φαλαιώσασθαι δὲ τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Θεοῦ »· οὕτως ἑρμηνεύουσιν εἰρῆσθαι, καὶ εἴ τινα ἄλλα τοιαῦτα.

5. Ἔπειτα περὶ τοῦ Ὅρου αὐτῶν, ὃν δὴ καὶ πλείοσιν ὀνόμασιν καλοῦσι, δύο ἐνεργείας ἔχειν αὐτὸν ἀποφαινόμενοι, τήν τε ἑρμαστικὴν καὶ τὴν μεριστικήν· καὶ καθὸ μὲν ἑρμάζει καὶ στη-

(1) Lege: *Hoc* ex graec.

(2) Cfr. *Ex.* XIII, 2, ap. Luc. II, 23, ubi tamen aperiens est foetus.

(3) Lege: aperuit [ut foecundans, non ut foetus] vulvam Enthymeseos Sophiae, quae [Enth.] separata erat etc. Locus ad quem alludit est c. IV, 4 infra.

(4) Cfr. resp. *Col.* III, 11; *Rom.* XI, 36; *Col.* II, 9; *Eph.* I, 10, quae hic aliquantisper immutata perhibentur.

(5) Lectio codd. Vatt.

dem, quod firmat et constabilit, Crucem esse; secundum id vero, quod dividit et scindit, Horon.(1) Salvatorem autem sic manifestasse operationes eius: et primo quidem confirmativam, in eo quod dicit: « Qui non tollit crucem suam et sequitur « me, discipulus meus esse non potest ». Et iterum: « Tol- « lens crucem, sequere me ».(2) Separativam autem in eo quod dicit: « Non veni mittere pacem, sed gladium ». Et Ioannem dicunt hoc ipsum manifestasse, dicentem: « Ven- « tilabrum in manu eius, emundare aream, et colliget fru- « mentum in horreum suum, paleas autem comburet igni « inextinguibili »;(3) et per haec operationem Hori significasse. Ventilabrum enim illud crucem interpretantur esse, quae scilicet consumit materialia omnia, quemadmodum paleas ignis: emundat autem eos qui salvantur, sicut ventilabrum triticum. Paulum autem apostolum et ipsum remi-

ρίζει, Σταυρὸν εἶναι, καθὸ δὲ μερίζει καὶ διορίζει, Ὅρον· τὸν μὲν Σωτῆρα οὕτως λέγουσι μεμηνυκέναι τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἑδραστικὴν ἐν τῷ εἰπεῖν· « ὃς οὐ βαστάζει « τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ μοι, μαθητής μου οὐ δύ- « ναται εἶναι »· καὶ, « ἄρας τὸν σταυρὸν ἀκολούθει μοι »· τὴν δὲ διοριστικὴν αὐτοῦ ἐν τῷ εἰπεῖν· « οὐκ ἦλθον βαλεῖν « εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν ». Καὶ τὸν Ἰωάννην δὲ λέγουσιν αὐτὸ τοῦτο μεμηνυκέναι, εἰπόντα· « τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, « διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα, καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην « αὐτοῦ, τὰ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ »· καὶ διὰ τούτου τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ὅρου μεμηνυκέναι· πτύον γὰρ ἐκεῖνο τὸν Σταυρὸν ἑρμηνεύουσιν εἶναι, ὃν δὴ καὶ ἀναλίσκειν τὰ ὑλικὰ πάντα, ὡς ἄχυρα πῦρ· καθαίρειν δὲ τοὺς σωζομένους, ὡς τὸ πτύον τὸν σῖτον. Παῦλον δὲ τὸν Ἀπόστολον καὶ αὐτὸν ἐπι-

(1) Immo duos Horous a Valent. agnosci docet IR. XI, 1. — PHILO (Περὶ τ. κοσμοπ.) de *horizonte* duplicem hanc virtutem asserit. — In latinis *et scindit* addimus auctor. cod. Vat.[1] fol. 3 A et Ottob.[1] fol. 5 A.

(2) LUC. XIV, 27, et MARC. X, 21 (varietates graec. insignes sunt).

(3) Cfr. resp. MATTH. X, 34; MATTH. III, 12 (LUC. III, 17).

nisci huius crucis dicunt sic: « Verbum enim crucis his qui « pereunt, stultitia est: his autem qui salvantur, virtus Dei ». Et iterum: « Mihi autem non eveniat in ullo gloriari, nisi « in Christi cruce, per quem mihi mundus crucifixus est, et « ego mundo ». (1)

6. Talia igitur de Pleromate ipsorum, et plasmate universorum dicunt, adaptare cupientes ea quae bene dicta sunt, iis quae male adinventa sunt ab ipsis. Et non solum autem ex Evangelicis et Apostolicis tentant ostensiones facere, convertentes interpretationes, et adulterantes expositiones: sed etiam ex Lege et Prophetis, quum, quando (2) multae parabolae et allegoriae sint dictae et in multa trahi possit ambiguum per expositionem, propensius ad figmentum suum et dolose adaptantes, in captivitatem ducunt a veritate eos, qui non fir-

μιμνήσκεσθαι τούτου τοῦ Σταυροῦ λέγουσιν οὕτως· « ὁ λόγος « γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ « σωζομένοις δύναμις Θεοῦ » · καὶ πάλιν· « ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο « ἐν μηδενὶ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ « ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ ».

6. Τοιαῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ Πληρώματος αὐτῶν, καὶ τοῦ πλάσματος πάντων λέγουσιν, ἐφαρμόζειν βιαζόμενοι τὰ καλῶς εἰρημένα τοῖς κακῶς ἐπινενοημένοις ὑπ' αὐτῶν· καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν Εὐαγγελικῶν καὶ τῶν Ἀποστολικῶν πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις ποιεῖσθαι, παρατρέποντες τὰς ἑρμηνείας, καὶ ῥᾳδιουργοῦντες τὰς ἐξηγήσεις· ἀλλὰ, καὶ ἐκ Νόμου καὶ Προφητῶν, ἅτε πολλῶν παραβολῶν καὶ ἀλληγοριῶν εἰρημένων, καὶ εἰς πολλὰ ἕλκεσθαι δυναμένου τοῦ ἀμφιβόλου διὰ τῆς ἐξηγήσεως, δεινοτέρως τῷ πλάσματι αὐτῶν καὶ δολίως ἐφαρμόζοντες, αἰχμαλωτίζουσιν

(1) I *Cor.* I, 18 (ἡμῖν delent et. codd. gr. F, G; ex latt. Amiat. Fuld.; itala, Cyprian., Ambrosiast. etc.); *Gal.* VI, 14.

(2) Ita ex Ott.[1] (fol. 5 b) et Vat.[1] (f. 3 b) restit.; legebatur: « cum « multae... poss*int* ». Notanda quadripartitio S. Scripturae hinc in Legem et Prophetas, inde vero in Evangelica et Apostolica.

mam fidem in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unum Iesum Christum filium Dei conservant. (1)

Cap. IV, 1. [*WH. I*, 7]. Ea vero quae extra Pleroma (2) dicuntur ab iis, sunt talia: Enthymesin illius superioris Sophiae, quam et Achamoth (3) vocant, separatam a superiore Pleromate cum passione, dicunt in umbrae et vacuitatis locis (4) defervisse per necessitatem: extra enim lumen facta est, et extra Pleroma, informis et sine specie, quasi abortus, ideo quia nihil apprehendit. Misertum autem eius superiorem Christum, et per crucem extensum, (5) sua vir-

ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς μὴ ἑδραίαν τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ διαφυλάσσοντας.

IV, 1. Τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος λεγόμενα ὑπ' αὐτῶν ἐστιν τοιαῦτα· τὴν Ἐνθύμησιν τῆς ἄνω Σοφίας, ἣν καὶ Ἀχαμὼθ καλοῦσιν, ἀφορισθεῖσαν τοῦ Πληρώματος σὺν τῷ πάθει, λέγουσιν ἐν σκιᾶς καὶ κενώματος τόποις ἐκβεβράσθαι κατὰ ἀνάγκην. Ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ Πληρώματος, ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρωμα, διὰ τὸ μηδὲν κατειληφέναι· οἰκτείραντά τε αὐτὴν τὸν ἄνω Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐπεκταθέντα, τῇ

(1) Nota symboli orientalis initium, et cfr. praef. cuius argumentum huc recurrere videtur.

(2) Cap. IV et V describitur cosmogonia gnostica. Ad quam restituendam documenta praecipua ab Ir. suppeditantur: cetera vero, at incompleta et seriora, ab Hippol. et libris gnosticis III saeculi. Substratum rerum ex sententia Valent. restituere conati sumus in *Proleg.* Cfr. ibid. p. 45, et infra p. 111, n. 2.

(3) Est nomen hebr. Sophiae, quo utuntur Gnost. distinctionis gratia.

(4) Umbra et vacuitas opponitur mox ad lumen et Pleroma. Tertull. l. c. et Iren. II, 14, 2, provocant ad vacuum et inane Epicuri; verum chaos philosophis et christianis (*Gen.* I, 2) notum erat. *Defervisse* imperitus interpres pro *efferbuisse*, seu dolore incensam esse, ob infelicia sua fata (κατ' ἀνάγκην), ponit! Cfr. p. 85, n. 1.

(5) I. e. extra Horon usque se protendens [cfr. III, 18, 2, *superextensus Horo i. e. fini*]. Igitur syzygia Christus–Spiritus (II, 5 et

tute formasse formam, quae esset secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem: et haec operatum recurrere,(1) subtrahentem suam virtutem, et reliquisse illam, uti sentiens passionem, quae erga illam esset per separationem Pleromatis, concupiscat eorum quae meliora essent, habens aliquam odorationem immortalitatis relictam in semetipsa a Christo et Spiritu sancto. Quapropter et ipsam duobus nominibus vocari, Sophiam paternaliter (pater enim eius Sophia vocatur) et Spiritum sanctum ab eo, qui est erga Christum Spiritus. Formatam autem eam et sensatam factam, statim autem evacuatam ab eo qui invisibiliter cum ea erat Verbo, hoc est Christo, in exquisitionem egressam eius luminis, quod se dereliquisset: et non potuisse apprehendere illud, quoniam coercebatur ab Horo. Et sic Horon

ἰδίᾳ δυνάμει μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν· καὶ πράξαντα τοῦτο ἀναδραμεῖν, συστείλαντα αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ καταλιπεῖν αὐτὴν, ὅπως αἰσθομένη τοῦ περὶ αὐτὴν πάθους διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Πληρώματος, ὀρεχθῇ τῶν ἀφερόντων, ἔχουσά τινα ὀδμὴν ἀφθαρσίας, ἐγκαταλειφθεῖσαν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὸ καὶ αὐτὴν τοῖς ἀμφοτέροις ὀνόμασι καλεῖσθαι, Σοφίαν τε πατρωνυμικῶς (ὁ γὰρ πατὴρ αὐτῆς Σοφία κλήζεται), καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν Πνεύματος. Μορφωθεῖσάν τε αὐτὴν, καὶ ἔμφρονα γενηθεῖσαν, παραυτίκα δὲ κενωθεῖσαν τοῦ ἀοράτως αὐτῇ συνόντος Λόγου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ζήτησιν ὁρμῆσαι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς καὶ μὴ δυνηθῆναι καταλαβεῖν αὐτὸ, διὰ τὸ κωλυθῆναι ὑπὸ τοῦ Ὅρου. Καὶ ἐνταῦθα τὸν Ὅρον

mox) ad Achamoth descendit, ut huic (quae *informis* erat et sine specie eo quod nihil *apprehendisset*) conferret formam quamdam qua fieret saltem substantia, etsi nil agnitionis (virilis seminis?) eidem tribueret: hoc enim Paracleti Iesu munus est, qui postremo cum Achamoth syzygiam efficiet (cfr. c. VII).

(1) Scl. in Pleroma. Paulo aliter HIPP. VI, 31, et *Exc. Theod.* 23, ea perfectione donatam docent Achamoth, qua ceteri Aeones.

coercentem eam ne anterius irrueret, dixisse « Iao », unde et Iao nomen factum dicunt. (1) Quum non posset pertransire Horon, quoniam complexa fuerat passionem, (2) et sola fuisset derelicta foris, omni parti passionis succubuisse multifariae et variae exsistentis; et passam eam, tristitiam quidem, quoniam non apprehendit; timorem autem, ne quemadmodum eam lumen, sic et vita relinqueret; consternationem autem super haec : in ignorantia autem omnia. (3) Et non quemadmodum mater eius prima Sophia Aeon, demutationem in

κωλύοντα αὐτὴν τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς εἰπεῖν « Ἰαώ » · ὅθεν τὸ Ἰαὼ ὄνομα γεγενῆσθαι φάσκουσι. Μὴ δυνηθεῖσαν δὲ διοδεῦσαι τὸν Ὅρον, διὰ τὸ συμπεπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀπολειφθεῖσαν ἔξω, παντὶ μέρει τοῦ πάθους ὑποπεσεῖν πολυμεροῦς καὶ πολυποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ παθεῖν αὐτὴν, λύπην μὲν, ὅτι οὐ κατέλαβεν · φόβον δὲ, μὴ καθάπερ αὐτὴν τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ ζῆν ἐπιλίπῃ, ἀπορίαν τε ἐπὶ τούτοις · ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα. Καὶ οὐ καθάπερ ἡ μήτηρ αὐτῆς, ἡ πρώτη Σοφία Αἰὼν, ἑτεροίωσιν ἐν τοῖς πάθεσιν εἶχεν, ἀλλὰ ἐναντιότητα.

(1) In mss. *Iaoth*, hebr. (Vatt. *iam, Iaoth*) : vera lectio *Iao* servatur a Tert. ; sit ne nomen יהוה a Graecis ita lectum, an, ut putat Harvey, collectio litterarum symbolicarum I (י = Iahve) A et Ω (principium et finis), apud synagogas hellenistarum frequens, iudicet peritior. [Cfr. Baudissin, *Der Ursprung des Gottesnamens* Ἰαώ in *Zeitschr. f. hist. Theol.* 1875]. In utraque hypothesi sanctum et terribile nomen est; cfr. Is. XLIV, 6; Epiph. XXVI, 10; Hipp. VII, 31; *Pistis S.* (edit. Schmidt, p. 126).

(2) I. e. passio qua Aeon Sophia capta fuerat, quaeque a Sophia separata adhaesit (complexa fuerat) ad Achamoth : haud mirum ergo Acham. ratione illius a Pleromate prohibitam (cfr. II, 2–3, 4).

(3) Cfr. II, 3 fin. ; Hipp. VI, 32 : « in anxietate multa constituta est, « reputans a quonam formam re « cepisset, quid et ubinam Sp. S., « quid hunc prohibuerit apud illam « manere, quisve sibi beatam et « pulchram visionem invidisset. « Ex quibus in passionibus facta « est » etc. Cfr. et. *Pistis Sophia* (Schwartze, p. 30) et *Exc. Theod.* 31. — « In ignorantia autem (cuius « figura *ignis* tribus elementis sub- « iectus [c. VII]) omnia » quia nempe nulla adhuc formatio κατὰ γνῶσιν facta fuerat.

passionibus habuit, sed contrarietatem. (1) Super haec autem evenisse ei et alteram affectionem conversionis ad eum qui vivificavit.

2. Eam collectionem et substantiam fuisse materiae (2) dicunt, ex qua hic mundus constat. De conversione enim, mundi et Demiurgi omnem animam genesin accepisse: de timore autem et tristitia reliqua initium habuisse. A lacrymis enim eius factam universam humidam substantiam: a risu autem lucidam: a tristitia autem et pavore corporalia mundi elementa. Aliquando enim plorabat et tristis erat, quomodo dicunt, quod derelicta sola esset in tenebris et in vacuo: aliquando autem in cogitationem veniens eius quod dereliquerat eam lumen, diffundebatur et ridebat: aliquando autem rursus timebat: aliquando consternabatur, et extasin patiebatur.

Ἐπισυμβεβηκέναι δ᾽ αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν, τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντα.

2. Ταύτην σύνταξιν καὶ οὐσίαν τῆς ὕλης γεγενῆσθαι λέγουσιν, ἐξ ἧς ὅδε ὁ κόσμος συνέστηκεν. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστροφῆς τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Δημιουργοῦ πᾶσαν ψυχὴν τὴν γένεσιν εἰληφέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου καὶ τῆς λύπης τὰ λοιπὰ τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι· ἀπὸ γὰρ τῶν δακρύων αὐτῆς γεγονέναι πᾶσαν ὑγρὸν οὐσίαν· ἀπὸ δὲ τοῦ γέλωτος, τὴν φωτεινήν· ἀπὸ δὲ τῆς λύπης καὶ ἐκπλήξεως, τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα. Ποτὲ μὲν γὰρ ἔκλαιε καὶ ἐλυπεῖτο, ὡς λέγουσι, διὰ τὸ καταλελεῖφθαι μόνην ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ κενώματι· ποτὲ δὲ εἰς ἔννοιαν ἥκουσα τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, διεχεῖτο καὶ ἐγέλα· ποτὲ δ᾽ αὖ πάλιν ἐφοβεῖτο· ἄλλοτε δὲ διηπόρει καὶ ἐξίστατο.

(1) I. e. passiones Aeonis successive demutatae fuere (cfr. II, 3: « primo quidem... post deinde... « dehinc...» etc.); Achamoth contra simul eas pertulit. Harvey vero demutationem intelligit degenerationem post quam tantum passiones factae sunt: dum in Acham. passiones congenitae fuere.

(2) Igitur non ipsam materiam sed huius essentiam: quod mox habet, revera nonnisi post operationem Paracleti accidit. Cfr. *Philos.* VI, 32; PS. TERTULL. l. c.

3. [*WH. I, 8*]. Et quid enim? Tragoedia[1] multa est iam hic, et phantasia uniuscuiusque illorum, aliter et aliter graviter exponentis, ex quali passione, et ex quali elemento substantia generationem accepit. Quae etiam convenienter videntur mihi non omnes velle in manifesto docere, sed solos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus mysteriis praestare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quibus Dominus noster dixit: « Gratis accepistis, gratis « date »: sed separata[2] et portentosa, et alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Quis enim non eroget omnia quae sunt eius, uti discat, quoniam a lacrymis Enthymeseos, quae est ex passione Aeonis, maria, et fontes, et flumina, et universa humida materia generationem acceperunt: de risu autem eius lumen; de pavore autem et inconstabilitate corporalia mundi elementa?

3. Καὶ τὶ γάρ; τραγῳδία πολλὴ λοιπὸν ἦν ἐνθάδε, καὶ φαντασία ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν, ἄλλως καὶ ἄλλως σεβαρῶς ἐκδιηγουμένου ἐκ ποταποῦ πάθους, ἐκ ποίου στοιχείου ἡ οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν· ἃ καὶ οὐκ ἀπεικότως δοκοῦσί μοι μὴ ἅπαντας θέλειν ἐν φανερῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἢ μόνους ἐκείνους τοὺς καὶ μεγάλους μισθοὺς ὑπὲρ τηλικούτων μυστηρίων τελεῖν δυναμένους. Οὐκέτι γὰρ ταῦτα ὅμοια ἐκείνοις, περὶ ὧν ὁ Κύριος ἡμῶν εἴρηκε, « δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε »· ἀλλὰ ἀνακεχωρηκότα, καὶ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια μετὰ πολλοῦ καμάτου περιγινόμενα τοῖς φιλοψευδέσι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκδαπανήσειε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα μάθῃ ὅτι ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, θάλασσαι, καὶ πηγαί, καὶ ποταμοί, καὶ πᾶσα ἔνυδρος οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα;

(1) Ita corrigit et interpungit Ottob. I. Ceteri codd. habent: « Et quidem enim tragoedia » etc.

(2) Id est abstrusa (ἀνακεχωρηκότα); sententia Domini est MATTH. X, 8.

4. Volo autem aliquid et ego conferre fructificationi eorum. Quoniam enim video dulces quidem quasdam aquas, ut fontes, et flumina, et imbres, et talia; quae autem sunt in mari salsas: adinvenio non omnia a lacrymis eius emissa, quoniam lacrymae salsae sunt qualitate. Manifestum est igitur, quoniam salsae aquae hae sunt a lacrymis. Opinor autem eam, in agonia et in inconstantia grandi constitutam, et sudasse. Unde etiam secundum argumentationem ipsorum suspicari oportet, fontes et flumina, et si quae sunt aliae aquae dulces, generationem habuisse a sudoribus eius. Non est enim suadibile, quum sint unius qualitatis lacrymae, alteras quidem salsas, alteras dulces aquas ex iis exisse. Hoc autem magis suadibile, alteras quidem esse a lacrymis, alteras vero a sudoribus. Quoniam autem et calidae et austerae (1) sunt quaedam aquae in mundo, in-

4. Βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς συνεισενεγκεῖν τι τῇ καρποφορίᾳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδατα ὄντα, οἷον πηγὰς, καὶ ποταμοὺς, καὶ ὄμβρους, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐν ταῖς θαλάσσαις ἁλμυρά· ἐπινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς προβεβλῆσθαι, διότι τὸ δάκρυον ἁλμυρὸν τῇ ποιότητι ὑπάρχει· φανερὸν οὖν, ὅτι τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα ταῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων. Εἰκὸς δὲ αὐτὴν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ καὶ ἀμηχανίᾳ γεγονυῖαν καὶ ἱδρωκέναι· ἐντεῦθεν δὴ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν, ὑπολαμβάνειν δεῖ, πηγὰς καὶ ποταμοὺς, καὶ εἴ τινα ἄλλα ὕδατα γλυκέα ὑπάρχει, τὴν γένεσιν μετεσχηκέναι ἀπὸ τῶν ἱδρώτων αὐτῆς· ἀπίθανον γὰρ, μιᾶς ποιότητος οὔσης τῶν δακρύων, τὰ μὲν ἁλμυρὰ, τὰ δὲ γλυκέα ὕδατα ἐξ αὐτῶν προελθεῖν· τοῦτο δὲ πιθανώτερον, τὰ μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἱδρώτων. Ἐπεὶ δὲ καὶ θερμὰ καὶ δριμέα τινὰ ὕδατά ἐστιν ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν ὀφείλεις, τί ποιήσασα, καὶ ἐκ ποίου μορίου

(1) = acres. Cfr. similem irrisionem apud Nilum ascetam (*ep. ad Carpion.* inter epp. Ioannis Chrys. 234).

telligere debes, quid faciens, et ex quo membro emisit has. Apti sunt enim huiusmodi fructus argumento ipsorum.

5. Quum igitur peragrasset omnem passionem mater ipsorum, et vix quum elata esset, (1) ad obsecrationem conversa est huius luminis, quod dereliquerat eam, hoc est, Christi, dicunt: qui regressus in Pleroma, ipse quidem, ut datur intelligi, pigritatus est secundo descendere: (2) Paracletum autem misit ad eam, hoc est, Salvatorem, praestante ei virtutem omnem Patre, et omnia sub potestate tradente: et Aeonibus autem similiter, (3) uti « in eo omnia conderentur, « visibilia et invisibilia, throni, divinitates, dominationes ». Mittitur autem ad eam cum coaetaneis suis angelis. Hanc autem Achamoth reveritam eum, dicunt primo quidem coo-

προήκατο ταῦτα· ἁρμόζουσι γὰρ τοιοῦτοι καρποὶ τῇ ὑποθέσει αὐτῶν.

5. Διοδεύσασαν οὖν πᾶν πάθος τὴν μητέρα αὐτῶν, καὶ μόγις ὑπερκύψασαν, ἐπὶ ἱκεσίαν τραπῆναι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν· ὃς ἀνελθὼν εἰς τὸ Πλήρωμα, αὐτὸς μὲν εἰκὸς ὅτι ὤκνησεν ἐκ δευτέρου κατελθεῖν, τὸν Παράκλητον δὲ ἐξέπεμψεν πρὸς αὐτὴν, τουτέστι τὸν Σωτῆρα, ἐνδόντος αὐτῷ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν ὑπ' ἐξουσίαν παραδόντος, καὶ τῶν Αἰώνων δὲ ὁμοίως, ὅπως « ἐν αὐτῷ τὰ « πάντα κτισθῇ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, θεότητες, κυριό« τητες » · ἐκπέμπεται δὲ πρὸς αὐτὴν μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ τῶν ἀγγέλων. Τὴν δὲ Ἀχαμὼθ ἐντραπεῖσαν αὐτὸν λέγουσι

(1) I. e. a passionibus aegre emersisset. Descriptio obsecrationum Acham. argumentum est frequentis literaturae gnosticae. Specimina sunt XII psalmi poenitentiales Sophiae in op. *Pistis Soph.* [edit. Schwartze, p. 30–81].

(2) *Exc. Theod.* 23 aliter: « ab « omnibus Aeonibus pariter ac a « Paracleto detentus est » (ἐκρατήθη).

(3) Subaudi: praebentibus virtutem. Cfr. I fin. Redemtor necessario idem est quia eaedem passiones. — Versus est *Col.* I, 16; apud *Exc. Theod.* 24 et 43 adduntur βασιλεῖαι et λειτουργίαι de quibus postremis et *Pistis S.* pluries agit.

pertionem imposuisse propter reverentiam: deinde autem cum vidisset eum cum universa fructificatione sua, accurrisse ei, virtute accepta de visu eius.(1) Et illum formasse eam formationem, quae est secundum agnitionem,(2) et curationem passionum fecisse eius, separantem eas ab ea, et non eas neglexisse: nec enim erat possibile eas exterminari quemadmodum prioris, eo quod iam habilia et possibilia essent;(3) sed segregantem separatim commiscuisse et coagulasse, et de incorporali passione in incorporalem materiam transtulisse eas: et sic aptabilitatem et naturam fecisse in eis, ut in congregationes et corpora venirent, uti fierent duae substantiae, una quidem mala ex passionibus, altera autem conversionis passibilis: et propter hoc virtute Salvatorem fa-

πρῶτον μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι δι' αἰδῶ, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρποφορίᾳ αὐτοῦ, προσδραμεῖν αὐτῷ, δύναμιν λαβοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· κἀκεῖνον μορφῶσαι αὐτὴν μόρφωσιν τὴν κατὰ γνῶσιν, καὶ ἴασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς· χωρίσαντα αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμελήσαντα δὲ αὐτῶν· (οὐ γὰρ ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι, ὡς τὰ τῆς προτέρας, διὰ τὸ ἕκτικὰ ἤδη καὶ δυνατὰ εἶναι) ἀλλ' ἀποκρίναντα χωρὶς συγχέαι καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά· εἶθ' οὕτως ἐπιτηδειότητα καὶ φύσιν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγκρίματα καὶ σώματα ἐλθεῖν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην ἐκ τῶν παθῶν, τήν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ. καὶ διὰ τοῦτο δυνάμει τὸν Σωτῆρα δεδημιουργηκέναι φάσκουσι.

(1) Cfr. *Exc. Theod.* 44: « Vi-« dens illum Sophia similem lumini « a quo derelicta fuerat, exsulta-« vit prae gaudio, et currens ado-« ravit eum; at videns masculos « angelos qui simul cum eo erant « emissi (cfr. Iren. fructificatio) « erubuit et velamentum sibi ob-« duxit ». Consonat *Pistis Sophia*, 43–45: immo et IREN. VIII, 2 magis huic versioni convenire videtur.

(2) Cfr. p. 97, n. 5. Apud *Exc. Theod.* 45 et 46, Paracl. Achamoth docet ἀπὸ πατρὸς ἀγεννήτου τὰ ἐν Πληρώματι καὶ τὰ μεχρὶ αὐτῆς: igitur hic quoque salus incipit per gnosim (cfr. I, 3).

(3) TERT.: « eo quod iam habi-« tum et robur contraxissent ». Cfr. *Exc. Theod.* 45.

bricasse dicunt.(1) Hanc autem Achamoth extra passionem factam concepisse de gratulatione eorum, quae cum eo sunt luminum visionem,(2) id est, angelorum qui erant cum eo, et delectatam in conspectu eorum peperisse fructus secundum illius imaginem docent, partum spiritalem secundum similitudinem factum satellitum Salvatoris.

Cap. V, 1. [*WH. I, 9*]. Tria igitur haec cum subsistant secundum eos, unum quidem ex passione, quod erat materia, alterum vero de conversione, quod erat animale: alterum vero quod enixa est, quod est spiritale, sic conversa est in formationem ipsorum. Sed spiritale quidem non potuisse eam formare, quoniam eiusdem substantiae ei erat.(3)

Τὴν δὲ Ἀχαμὼθ ἐκτὸς τοῦ πάθους γενομένην, καὶ συλλαβοῦσαν τῇ χαρᾷ τῶν σὺν αὐτῷ φώτων τὴν θεωρίαν, τουτέστιν τῶν ἀγγέλων τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγκισσήσασαν αὐτοὺς, κεκυηκέναι καρποὺς κατὰ τὴν εἰκόνα διδάσκουσι, κύημα πνευματικὸν καθ' ὁμοίωσιν γεγονὸς τῶν δορυφόρων τοῦ Σωτῆρος.

V, 1. Τριῶν οὖν ὄντων τούτων ὑποκειμένων κατ' αὐτοὺς, τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πάθους, ὃ ἦν ὕλη· τοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, ὃ ἦν τὸ ψυχικόν· τοῦ δὲ ὃ ἀπεκύησεν, τουτέστιν τὸ πνευματικὸν, οὕτως ἐτράπη ἐπὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ μὲν πνευματικὸν μὴ δεδυνῆσθαι αὐτὴν μορφῶσαι, ἐπειδὴ ὁμοούσιον ὑπῆρχεν

(1) I. e. hanc incorpoream [immo et anorganicam] materiem ita constituit (non quidem actu sed potentia), ut posset in omnia corpora devenire et, iuxta originem, vel in malam verti substantiam [ex passionibus, cfr. IV, 1, p. 99] vel in bonam seu, potius, bonitate capacem [ex conversione, ibid. p. 100]. Ideoque optime dicitur Salvator creasse *virtute* seu in potentia, non actu, quippe qui meram *aptabilitatem et naturam* contulit. Cfr. *Exc. Theod.* 47; Hipp. VI, 32; *fragm. Valent.* ap. Migne, VII, 1275 sub finem.

(2) Nempe de grato eorum aspectu. Cfr. Hipp. l. c.; Tertull. c. 17.

(3) « Fere enim paria et *consubstantiva* in alterutrum valere natura negavit »; Tert. c. 18.

Conversam autem in formationem eius, quae facta erat de conversione eius, animalis substantiae, emisisse quoque a Salvatore doctrinas. (1) Et primo quidem formasse eam de animali substantia dicunt Deum patrem, (2) et salvatorem, et regem omnium eiusdem substantiae ei, id est, animalium, quas dextras vocant; et eorum quae ex passione et ex materia, quas sinistras dicunt. Ea enim quae post eum sunt, eum dicunt formasse latenter motum a matre sua. Unde et Metropatorem, et Apatorem, et Demiurgum (3) eum, et Patrem vocant: dextrorum quidem patrem dicentes eum, id est, psychicorum; sinistrorum vero, id est, hylicorum, demiurgum: omnium autem regem. Hanc (4) enim Enthymesin volentem

αὐτῇ· τετράφθαι δὲ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς γενομένης ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς ψυχικῆς οὐσίας, προβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθήματα. Καὶ πρῶτον μεμορφωκέναι αὐτὴν ἐκ τῆς ψυχικῆς οὐσίας λέγουσι τὸν πατέρα καὶ βασιλέα πάντων, τῶν τε ὁμοουσίων αὐτῷ, τουτέστιν τῶν ψυχικῶν, ἃ δὴ δεξιὰ καλοῦσι, καὶ τῶν ἐκ τοῦ πάθους καὶ τῆς ὕλης, ἃ δὴ ἀριστερὰ λέγουσι· πάντα γὰρ τὰ μετ' αὐτὸν φάσκουσι μεμορφωκέναι, λεληθότως κινούμενον ὑπὸ τῆς μητρός· ὅθεν καὶ Μητροπάτορα, καὶ Ἀπάτορα, καὶ Δημιουργὸν αὐτὸν, καὶ Πατέρα καλοῦσι, τῶν μὲν δεξιῶν πατέρα λέγοντες αὐτὸν, τουτέστι τῶν ψυχικῶν, τῶν δὲ ἀριστερῶν, τουτέστι τῶν ὑλικῶν, δημιουργὸν, συμπάντων δὲ βασιλέα. Τὴν γὰρ Ἐνθύμησιν ταύτην βουληθεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν Αἰώνων τὰ

(1) = in praxim deduxit quod a Salvatore didicerat, formans nempe res non tantum κατ' οὐσίαν sed etiam κατὰ γνῶσιν.

(2) Hic qui nunc exhibetur Deus, noster est Deus omnium Creator. Hinc aestimare licet quam sublimia Gnostici sibi visi sint attigisse. Omnia nempe quae hucusque exposita sunt supra Deum nostrum et haec quae nos cognoscimus omnia, constituta sunt!

(3) = etymolog.: fabricator, ideoque Creator et Dominus.

(4) Enthymesis operata est ad imaginem Pleromatis. Igitur, ut Bythos Aeonibus ignotus, ita et illa Demiurgo qui Monogenis imaginem refert, sicut angeli, qui ab eo sunt, reliquorum Aeonum. Cfr. *Exc. Theod.* 49 et HERACLEON. ap. Brooke, p. 52.

in Aeonum honorem omnia facere, imagines dicunt fecisse ipsorum, magis autem Salvatorem per ipsam. Et ipsam quidem, in imagine invisibilis Patris, conservasse incognitam a Demiurgo. Hunc autem unigeniti Filii: reliquorum vero Aeonum eos, qui ab hoc facti sunt angeli et archangeli.

2. Patrem itaque et deum dicunt factum eorum quae sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium psychicorum et hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, et de incorporalibus corporalia facientem,(1) fabricasse quae sunt caelestia et terrena, et factum hylicorum et psychicorum, dextrorum et sinistrorum fabricatorem, levium et gravium, sursum advolantium, et deorsum devergentium: septem quoque caelos fecisse, super quos Demiurgum esse

πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πεποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν Σωτῆρα δι' αὐτῆς· καὶ αὐτὴν μὲν ἐν εἰκόνι τοῦ ἀοράτου Πατρὸς τετηρηκέναι μὴ γινωσκομένην ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ· τοῦτον δὲ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν Αἰώνων τοὺς ὑπὸ τούτου γεγονότας ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους.

2. Πατέρα οὖν καὶ θεὸν λέγουσιν αὐτὸν γεγονέναι τῶν ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, ποιητὴν ὄντα πάντων ψυχικῶν τε καὶ ὑλικῶν· διακρίναντα γὰρ τὰς δύο οὐσίας συγκεχυμένας, καὶ ἐξ ἀσωμάτων σωματοποιήσαντα, δεδημιουργηκέναι τά τε οὐράνια καὶ τὰ γήϊνα, καὶ γεγονέναι ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν δημιουργὸν, κούφων καὶ βαρέων, ἀνωφερῶν καὶ κατωφερῶν. Ἑπτὰ γὰρ οὐρανοὺς κατεσκευακέναι, ὧν ἐπάνω τὸν Δημιουργὸν λέ-

(1) Igitur Demiurgi est *potentiam*, quam a Paracleto materia habebat ut hylica vel psychica fieret et in corpora transiret (IV, 5), ad actum reducere [*confusa* ⟨indeterminata⟩ discernere, et corporalia facere]; dein ex psychica dextra, levia etc., ex hylica contraria exprimere (cf. *Exc. Theod.* 47), quod inchoat a creatione *septem* caelorum a quibus sibi regnum et nomen est. Septem huiusmodi dari caelos in mythologia aegyptia, assyra, hellenica et cabalistica, notum est: immo et apud hos populos septem caeli cum septem angelis moderatoribus iidem sunt. Cfr. IV, 1, 1. Ir. ipse (Εἰς ἐπίδ. § 9) ad haec trahit septem Spiritus dona et alia.

dicunt. Et propter hoc Hebdomadam vocant eum,(1) matrem autem Achamoth Ogdoada, servantem numerum primogenitae et primariae Pleromatis ogdoadis. Septem autem caelos, quos intellectuales esse dicunt; angelos autem eos tradunt et Demiurgum et ipsum angelum, Deo autem similem, quemadmodum et Paradisum supra tertium caelum exsistentem virtutem, archangelum quartum dicunt esse, et ab hoc aliquid accepisse Adam conversatum in eo.(2)

3. Haec autem Demiurgum dicunt a semetipso quidem putasse in totum fabricasse; fecisse autem ea Achamoth. Caelum enim fecisse nescientem caelum, et hominem plasmasse ignorantem hominem, terram autem ostendisse non scientem terram, et in omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorum, quae faciebat, et ipsam matrem; semeti-

γουσιν εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο Ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτὸν, τὴν δὲ μητέρα τὴν Ἀχαμὼθ Ὀγδοάδα, ἀποσώζουσαν τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀρχεγόνου, καὶ πρώτης τοῦ Πληρώματος ὀγδοάδος. Τοὺς δὲ ἑπτὰ οὐρανοὺς, οὓς εἶναι νοητούς φασιν· ἀγγέλους δὲ αὐτοὺς ὑποτίθενται, καὶ τὸν Δημιουργὸν δὲ καὶ αὐτὸν ἄγγελον. Θεῷ δὲ ἐοικότα· ὡς καὶ τὸν Παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ὄντα, τέταρτον ἀρχάγγελον λέγουσι δυνάμει ὑπάρχειν, καὶ ἀπὸ τούτου τι εἰληφέναι τὸν Ἀδὰμ διατετριφότα ἐν αὐτῷ.

3. Ταῦτα δὲ τὸν Δημιουργὸν φάσκουσιν ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν ᾠῆσθαι κατασκευάζειν, πεποιηκέναι δ' αὐτὰ τῆς Ἀχαμὼθ προβαλλούσης· οὐρανὸν γὰρ πεποιηκέναι, μὴ εἰδότα τὸν οὐρανόν· καὶ ἄνθρωπον πεπλακέναι, ἀγνοοῦντα τὸν ἄνθρωπον· γῆν τε δεδειχέναι, μὴ ἐπιστάμενον τὴν γῆν· καὶ ἐπὶ πάντων οὕτως λέγουσιν ἠγνοη-

(1) Cfr. Hipp. l. c.; *Exc. Th.* 47, de columnis *septem* a Sapientia excisis. Ubi Hebdomas et Ogdoas nominantur, certe Pleroma in mentem revocatur.

(2) Paradisum ut IV caelum-angelum tradit *Exc. Th.* 51: qua ratione ignoramus. Notanda quae heic de Adamo innuuntur (cfr. Εἰς ἐπίδ. 12 sqq.) quaeque suspicionem inducunt Gnosticos primaevum lapsum substantialiter ex *Genesi* enarrasse. Cf. immo c. 30 Ophitarum commenta.

psum autem putasse omnia esse.(1) Causam autem ei fuisse matrem eius talis operationis(2) dicunt, quae sic voluerit producere eum: caput quidem et initium suae substantiae, dominum autem universae operationis. Hanc autem Matrem et Ogdoadem vocant, et Sophiam, et Terram, et Hierusalem, et Spiritum sanctum, et Dominum masculiniter. Habere autem medietatis locum eam, et esse quidem super Demiurgum, subtus autem sive extra Pleroma usque ad finem.(3)

4. [*WH. I, 10*]. Quoniam quidem materialem substantiam ex tribus passionibus constare dicunt, timore, et tristitia, et aporia; de timore quidem et de conversione animalia subsistentiam accepisse: de conversione quidem Demiurgum volunt genesin habuisse: de timore autem reli-

κέναι αὐτῶν τὰς ἰδέας ὧν ἐποίει καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα· αὐτὸν δὲ μόνον ᾠῆσθαι πάντα εἶναι. Αἰτίαν δ' αὐτῷ γεγονέναι τὴν μητέρα τῆς οἰήσεως ταύτης φάσκουσι, τὴν οὕτω βουληθεῖσαν προαγαγεῖν αὐτὸν, κεφαλὴν μὲν καὶ ἀρχὴν τῆς ἰδίας οὐσίας, κύριον δὲ τῆς ὅλης πραγματείας. Ταύτην δὲ τὴν Μητέρα καὶ Ὀγδοάδα καλοῦσι, καὶ Σοφίαν, καὶ Γῆν, καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον ἀρσενικῶς. Ἔχειν δὲ τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτὴν, καὶ εἶναι ὑπεράνω μὲν τοῦ Δημιουργοῦ, ὑποκάτω δὲ ἢ ἔξω τοῦ Πληρώματος, μέχρι συντελείας.

4. Ἐπεὶ οὖν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστῆναι λέγουσι, φόβου τε, καὶ λύπης, καὶ ἀπορίας· ἐκ μὲν τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύστασιν εἰληφέναι· ἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς τὸν Δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι,

(1) De Demiurgi ignorantia cfr. HIPP. VI, 34; *Exc. Theod.* 49; HERACL. (*fragm.* ap. Brooke, p. 52).

(2) Forsitan leg.: *opinationis*.

(3) Cfr *Proleg.* p. 44 de tribus universorum partibus. Ad μεσότην quod attinet in *Exc. Theod.* 31 docetur angelos in Pleromate masculos, ibi feminas esse; cfr. plura apud HERACL. *fr.* 40 (Brooke, p. 91 sqq.); de fine (consummatione omnium rerum) v. cap. VII.

quam omnem animalem substantiam (1) mutorum animalium, et hominum. Et propter hoc superiorem (2) eum existentem praescire quae sunt spiritalia, et se putasse solum deum, et per prophetas dixisse: « Ego Deus, et praeter me nemo ». (3) De tristitia autem spiritalia malitiae (4) docent facta: unde et diabolum genesin habuisse, quem et Cosmocratorem vocant, et daemonia, et omnem spiritalem malitiae substantiam. Sed Demiurgum quidem psychicum filium matris suae dicunt, Cosmocratorem vero creaturam Demiurgi; et Cosmocratorem quidem intelligere ea quae sunt supra eum, quoniam sit spiritalis malitia; Demiurgum vero ignorare, cum sit animalis. Habitare matrem quidem ipsorum in eo qui sit [super]coelestis locus, hoc est in medietate;

ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ὑπόστασιν, ὡς ψυχὰς ἀλόγων ζώων, καὶ θηρίων, καὶ ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τινὰ πνευματικά. αὐτὸν νενομικέναι μόνον εἶναι θεὸν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρηκέναι· « ἐγὼ Θεὸς, πλὴν ἐμοῦ οὐδείς ». Ἐκ δὲ τῆς λύπης τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγονέναι· ὅθεν τὸν διάβολον τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ὃν καὶ Κοσμοκράτορα καλοῦσι, καὶ τὰ δαιμόνια, καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν τῆς πονηρίας ὑπόστασιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν Δημιουργὸν υἱὸν ψυχικὸν τῆς μητρὸς αὐτῶν λέγουσι, τὸν δὲ Κοσμοκράτορα κτίσμα τοῦ Δημιουργοῦ· καὶ τὸν μὲν Κοσμοκράτορα γινώσκειν τὰ ὑπερ αὐτὸν, ὅτι πνεῦμά ἐστι τῆς πονηρίας· τὸν δὲ Δημιουργὸν ἀγνοεῖν, ἅτε ψυχικὸν ὑπάρχοντα. Οἰκεῖν δὲ τὴν μητέρα αὐτῶν εἰς τὸν ὑπερ-

(1) Supple hic ex graecis: *ut animas*... Cfr. *Exc. Theod.* 48.

(2) Male legit ἀνώτερον προγιγν. pro ἀτονώτερον γινώσκειν, i. e. (ut TERT. habet) « invalidus spiritalia « accedere ». Cfr. mox dicenda de Cosmocratore.

(3) *Deut.* IV, 35; Is. XLV, 5.

(4) *Eph.* VI, 12. Cosmocrator = princeps huius mundi, vel, iuxta PAUL. l. c., « corrector tenebrarum « harum », nomen est in Cabbala usitatum, ad quod alludere videtur IOAN. XII, 31. De eo cfr. HIPP. VI, 33; HERACL. 20, 45 et 37 ubi 70 λόγοι spiritalia malitiae dicuntur.

Demiurgum vero in eo qui sit in caelo locus, hoc est hebdomade: Cosmocratorem vero in eo qui sit secundum nos mundo. De expavescentia vero et aporia, quasi de vesaniori, corporalia, quemadmodum praediximus,(1) mundi elementa facta esse: terram vero secundum expavescentiae statum, aquam vero secundum timoris motum, aerem vero secundum maestitiae fixionem: ignem vero omnibus his inesse mortem et corruptelam, quemadmodum et ignorantiam omnibus tribus passionibus inabsconsam docent.(2)

5. Quum fabricasset igitur mundum, fecit et hominem choicum,(3) non autem ab hac arida terra, sed ab invisibili

ουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μετότητι· τὸν Δημιουργὸν δὲ εἰς τὸν ἐπουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ ἑβδομάδι· τὸν δὲ Κοσμοκράτορα ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ. Ἐκ δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ ἀμηχανίας. ὡς ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου τὰ σωματικά, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου στοιχεῖα γεγονέναι· γῆν μὲν κατὰ τὴν ἐκπλήξεως στάσιν, ὕδωρ δὲ κατὰ τὴν φόβου κίνησιν, ἀέρα δὲ κατὰ τὴν λύπης πῆξιν· τὸ δὲ πῦρ ἅπασιν αὐτοῖς ἐμπεφυκέναι θάνατον καὶ φθοράν, ὡς καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῖς τρισὶ πάθεσιν ἐγκεκρύφθαι διδάσκουσι.

5. Δημιουργήσαντα δὴ τὸν κόσμον, πεποιηκέναι καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν χοϊκόν· οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ξηρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ

(1) Cfr. IV, 2 et not. p. 100.

(2) De hoc igne cfr. *Exc. Theod.* 48: cur mors et corruptela, vide VII, 1.— His absolvitur cosmogonia Gnosticorum de qua v. *Proleg.* p. 45 sq. Gradus sunt: I. Conceptio et separatio Achamoth; II. Perfectio potentiae illius per formam substantiae et gnosim ex quo demum triplex *informis* incorporea mundi materia prodit, ex passione hylica, ex conversione psychica, ex contemplatione pneumatica; III. Informatio per ministerium primae creaturae seu Demiurgi qui omnia ad actum reducit, caelos ex psychica, ex hylica cetera ducens. Cfr. Hipp. l. I de Neoplatonicorum placitis his similibus; Diog. Laert. III; Heinrici *Valent. Gnosis.* — Sequenti § transitus fit ad anthropologiam.

(3) Choicus, a χοῦ = limo. Cfr. de creat. hom. *Exc. Theod.* 2, 21, 50, 53, 55; Hipp. VI, 34 sqq.; *fragm.* Valent. (*Strom.* II, 20; IV, 13); Heracl. 16 (Brooke, p. 71); *Pistis S.* (Schmidt), p. 48. Ad sequentia nota hominem per-

substantia, et ab effusili et fluida materia accipientem: et in hunc insufflasse psychicum definiunt. Et hunc esse secundum imaginem et similitudinem factum: secundum imaginem quidem hylicum esse, proximum quidem, sed non eiusdem substantiae esse Deo: secundum similitudinem vero psychicum, unde et spiritum vitae substantiam eius dictam, cum sit ex spiritali definitione. Post deinde circumdatam dicunt ei dermatinam tunicam:(1) hanc autem sensibilem carnem esse volunt.

6. Partum vero matris ipsorum, quae est Achamoth,

τῆς ἀοράτου οὐσίας, ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ῥευστοῦ τῆς ὕλης λαβόντα· καὶ εἰς τοῦτον ἐμφυσῆσαι τὸν ψυχικὸν διορίζονται. Καὶ τοῦτον εἶναι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γεγονότα· καὶ κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὑλικὸν ὑπάρχειν, παραπλήσιον μέν, ἀλλ' οὐχ ὁμοούσιον ὄντα τῷ Θεῷ· καθ' ὁμοίωσιν δὲ τὸν ψυχικόν, ὅθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰρῆσθαι, ἐκ πνευματικῆς ἀποῤῥοίας οὖσαν. Ὕστερον δὲ περιτεθεῖσθαι λέγουσιν αὐτῷ τὸν δερμάτινον χιτῶνα· τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι θέλουσι.

6. Τὸ δὲ κύημα τῆς μητρὸς αὐτῶν τῆς Ἀχαμὼθ (ὃ κατὰ

fectum apud Gnosticos constare: 1° ex corpore [pars choica, *imago* Demiurgi, non ex terra, sed ex subst. fusili, nempe limo]; 2° ex anima [*similitudo* Demiurgi ab hoc inspirata]; 3° ex carne [seu ex subst. solida]; 4° ex pneumate [seu spiritu] ab Acham. concepto in adventu Paracleti ac latenter immixto, seu *conseminato*, insufflationi Demiurgi: hoc semen est Ecclesia seu praedestinatio ad gnosim. Iamvero homo in triplici ponitur differentia: *a*) homo hylicus, qui ex 1° et 3° tantum constat; *b*) psychicus qui insuper 2m accepit; *c*) pneumaticus qui et pneuma habet. Ex his vero: *a*) *nequit recipere* gnosim, ideo peribit; *b*) *potest*, ideoque ab eo pendet utrum salvus fiat; *c*) *nequit amittere*, ideo «immortalis ab «initio» est [Valent. l. c.]. Nullo negotio adnotabis hic deturpationem complurium dogmatum catholicorum, et praeformatos Praedestinatianorum errores.

(1) Cfr. *Exc. Theod.* 55. De consimili opinione Origenis longa exstitit controversia [cfr. v. g. Huet, *Origeniana*, XII, 8, ubi et de (ps.?) Iust. Περὶ ἀναστάσεως, 7, disputat. Cfr. et not. in Tert. o. c. p. 574].

(quem secundum inspectionem eorum angelorum qui sunt erga Salvatorem generavit), exsistentem eiusdem substantiae matri suae, spiritalem, et ipsum ⟨enim⟩ ignorasse Demiurgum dicunt: et latenter depositum esse in eum, nesciente eo, uti per eum in eam, quae ab eo esset, animam seminatum, et in materiale hoc corpus, gestatum quoque velut in utero in his et amplificatum, paratum fiat ad susceptionem perfectae rationis.(1) Latuit igitur, quemadmodum dicunt, Demiurgum, conseminatus insufflationi eius a Sophia, spiritalis homo, inenarrabili virtute et providentia. Quemadmodum enim matrem suam ignoravit, sic et semen eius. Quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, exemplum superioris Ecclesiae:(2) et hunc esse in semetipsis hominem

τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλων ἀπεκύησεν), ὁμοούσιον ὑπάρχον τῇ μητρὶ, πνευματικὸν, καὶ αὐτὸ ἠγνοηκέναι τὸν Δημιουργὸν λέγουσι· καὶ λεληθότως κατατεθεῖσθαι εἰς αὐτὸν, μὴ εἰδότος αὐτοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψυχὴν σπαρὲν, καὶ εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα, κυοφορηθὲν ἐν τούτοις καὶ αὐξηθὲν ἕτοιμον γένηται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου λόγου. Ἐλαθεν οὖν, ὥς φασι, τὸν Δημιουργὸν ὁ συγκατασπαρεὶς τῷ ἐμφυσήματι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σοφίας πνευματικὸς ἄνθρωπος ἀῤῥήτῳ δυνάμει καὶ προνοίᾳ. Ὡς γὰρ τὴν μητέρα ἠγνοηκέναι, οὕτω καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ Ἐκκλησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀντίτυπον τῆς ἄνω Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτ, εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἄν-

(1) Gr. λόγου = sermonis (TERT.). Est nempe ipsum obiectum seu ipsa propositio gnoseos. *Exc. Theod.* 53: « ut os [ὁστοῦν] scl. anima *rationa-* « *lis* non esset vacua sed spiritalis « medulla plena ». De hoc λόγῳ plena doctrina traditur apud *Philos.* VI, 34 ac *fragm.* VALENT. (*Strom.* II, 20). Est enim « verbum quod « ex ore communis fructus *Plero-* « *matis* (Iesu) et Sophiae immis- « sum est in terram ac in anima « tamquam in hospitio cohabitat « quum daemones absunt » (*Philos.*; ita et HERACL. *fr.* 20 cit.). « Quum « hoc in corde sit receptum, sancti- « ficatum est cor, atque luce prae- « fulget; ideoque beati sunt qui tale « cor habent; nam ipsi Deum vi- « debunt » (VALENT.).

(2) Cfr. *Exc. Theod.* 2, 21, 39, 40, 53, 58; HERACL. *fr.* 13 (Brooke,

volunt, uti habeant animam quidem a Demiurgo, corpus autem a limo, et carneum a materia, spiritalem vero hominem a matre Achamoth.

Cap. VI, 1. [*WH. I, 11*]. Quum sint igitur tria, alterum materiale (quod etiam sinistrum vocant) ex necessitate perire dicunt, quippe quum nullam spirationem incorruptelae recipere possit: animale vero (quod etiam dextrum appellant) quum sit medium spiritalis et materialis, illuc redigi, quocumque declinaverit: spiritale vero emissum esse, uti hic animali coniunctum formetur, coeruditum ei in conversatione.(1) Et hoc esse dicunt « sal », et « lumen mundi ».(2)

θρωπον ἀξιοῦσιν, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς τὴν μὲν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τοῦ χοὸς, καὶ τὸ σαρκικὸν ἀπὸ τῆς ὕλης, τὸν δὲ πνευματικὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς Ἀχαμώθ.

VI, 1. Τριῶν οὖν ὄντων, τὸ μὲν ὑλικὸν, ὃ καὶ ἀριστερὸν καλοῦσι, κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν, ἅτε μηδεμίαν ἐπιδέξασθαι πνοὴν ἀφθαρσίας δυνάμενον· τὸ δὲ ψυχικὸν, ὃ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, ἅτε μέσον ὂν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ, ἐκεῖσε χωρεῖν, ὅπου ἂν καὶ τὴν πρόσκλισιν ποιήσηται· τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκπεπέμφθαι, ὅπως ἐνθάδε τῷ ψυχικῷ συζυγὲν μορφωθῇ, συμπαιδευθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ. Καὶ τοῦτ' εἶναι θέλουσι τὸ « ἅλας », καὶ τὸ « φῶς τοῦ κόσμου »· ἔδει

p. 68). Ecclesia est principium electionis seu praedestinationis (*Exc.* 39: ἐκκλησία ἥτις ἐστὶ τὸ γένος τὸ ἐκλεκτόν): attende hoc semen electionis non esse ex defectione Sophiae, sed directe derivari a contemplatione angelorum [ἀποῤῥοία τοῦ ἀγγελικοῦ (*Exc.* 2)] et quidem Pleromatis, ideo τοῦ ἀῤῥήνος [cfr. p. 109, n. 3]. Quo perficitur similitudo huius Eccl. cum superiori.

(1) I. e. spiritale emittitur ad animale iuvandum quatenus utrumque coniunctum *formatur* seu perficitur (in scientiam) ex conversatione terrena (*hīc*). Inde etiam spiritale iuvatur, quippe quod *pusillum* emissum ac perfectione indigens (cfr. fin. h. c. p. 120); maxime tamen animale, ad quod sermonem coarctat Ir. Cfr. *Exc. Theod.* 56.

(2) Matth. V, 13.

Opus erat enim animali sensibilibus disciplinis. Ob quam causam et mundum fabricatum esse dicunt, et Salvatorem autem ad hoc venisse animale, quia suae potestatis est, ut id salvet. Quae enim[1] salvaturus erat, eorum primitias eum suscepisse dicunt: ab Achamoth quidem spiritale, a Demiurgo autem indutum[2] psychicum ⟨id est animalem⟩ Christum, a dispositione[3] autem circumdatum corpus, animalem habens substantiam, paratum vero inenarrabili arte, ut et visibile, et palpabile, et passibile fieret. Et hylicum autem nihil omnino suscepit: non enim esse hylicum capacem salutis. Consummationem vero futuram, quum formatum

γὰρ τῷ ψυχικῷ καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων. Διὸ καὶ κόσμον κατεσκευάσθαι λέγουσι, καὶ τὸν Σωτῆρα δὲ ἐπὶ τοῦτο παραγεγονέναι τὸ ψυχικόν, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιόν ἐστιν, ὅπως αὐτὸ σώσῃ. Ὧν γὰρ ἔμελλε σώζειν, τὰς ἀπαρχὰς αὐτὸν εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀκαμὼθ τὸ πνευματικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεδύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστόν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατεσκευασμένον δὲ ἀῤῥήτῳ τέχνῃ, πρὸς τὸ καὶ ὁρατὸν καὶ ψηλαφητὸν καὶ παθητὸν γενέσθαι· καὶ ὑλικὸν δὲ οὐδ' ὁτιοῦν εἰληφέναι λέγουσιν αὐτόν· μὴ γὰρ εἶναι τὴν ὕλην δεκτικὴν σωτηρίας. Τὴν δὲ συντέλειαν ἔσεσθαι, ὅταν μορφωθῇ καὶ τελειωθῇ γνώσει πᾶν

(1) Nempe substantiae hominum de quibus p. 111 sq. n. 3, excepta, ut dicetur, *hylica*. (Cfr. et *Pistis*, p. 8, 17, 77 etc.). Cfr. cum his c. II fin.

(2) Subaudi: *esse*.

(3) I. e. dispensatione (οἰκονομία) quo nomine Graecis venit « Incarnatio ». Cfr. *Exc. Theod.* 59 et 62. — Valentini docetismus patet etiam ex fragm. epist. ad Agathopum (*Strom.* III, 8): de discipulorum controversiis cfr. *Philos.* VI, 35; Iren. ipse alias opiniones innuit, v. g. VII, 2: at non satis distinctis fontibus. Fortasse haec (*Ob quam causam* usque ad *semet-ipsos dicunt*) parenthesim efficiunt, quae perficitur ex V, 2-5; VII, 1 (*Quum autem – ut iam non sit*) et innuunt opinionem a ceteris huius sectionis partibus distinctam. Hinc etiam habes cur TERT. dixerit (c. 26) se heic *ex disperso* colligere: nempe, uti videtur, ex hoc cap. VI, 1; ex VII, 3-4; VII, 2; VII fin. Cfr. HEINRICI *Val. Gnosis*, p. 89 sqq.

et perfectum fuerit scientia omne spiritale, hoc est, [spiritales] homines, qui perfectam agnitionem habent de Deo, et hi qui ab Achamoth initiati sunt mysteria: esse autem hos semetipsos dicunt.

2. Erudiuntur autem psychica ⟨id est animalia⟩ psychici ⟨id est animales⟩ homines, qui per operationem et fidem nudam firmantur, et non perfectam agnitionem[1] habent. Esse autem hos nos, qui sumus ab Ecclesia, dicunt. Quapropter et nobis quidem necessariam esse bonam conversationem respondent: aliter enim impossibile esse salvari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spiritales, omnimodo salvari dicunt. Quemadmodum enim choicum impossibile est salutem percipere (non enim esse illum capacem salutis dicunt), sic iterum quod spiritale (quod semetipsos esse volunt) impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscumque fuerint

τὸ πνευματικὸν, τουτέστιν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, οἱ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες περὶ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαμὼθ μεμυημένοι μυστήρια· εἶναι δὲ τούτους ἑαυτοὺς ὑποτίθενται.

2. Ἐπαιδεύθησαν δὲ τὰ ψυχικὰ οἱ ψυχικοὶ ἄνθρωποι, οἱ δι' ἔργων καὶ πίστεως ψιλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες· εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς λέγουσι· διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ἀποφαίνονται· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι· Αὐτοὺς δὲ μὴ διὰ πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικοὺς εἶναι, πάντη ⟨τε καὶ πάντως⟩ σωθήσεσθαι δογματίζουσιν. Ὡς γὰρ τὸ χοϊκὸν ἀδύνατον σωτηρίας μετασχεῖν· (οὐ γὰρ εἶναι δεκτικὸν αὐτῆς λέγουσιν αὐτοὶ) οὕτως πάλιν τὸ πνευματικὸν, ὃ αὐτοὶ εἶναι θέλουσιν, ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, κἂν ὁποίαις συγκαταγέ-

(1) Oppositionem inter ψιλὴν πίστιν et τελείαν γνῶσιν ostendit CLEM. (*Strom.* II, c. 3 init.): « Valentiniani nobis ut simplicioribus « *fidem* adscribentes, sibi, necessario salvandis ob discretivum spiritum, *agnitionem* decernunt, magis hanc ab illa, quam spiritale « ab animali distare autumantes ». Ubi scopus gnoseos evidens est.

factis. Quemadmodum enim aurum in coeno depositum non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, quum coenum nihil nocere auro possit: sic et semetipsos dicunt, licet in quibuscumque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam.(1)

3. [*WH. I, 12*]. Quapropter et intimorate omnia quae vetantur, hi, qui sunt ipsorum perfecti, operantur, de quibus Scripturae confirmant, quoniam « qui faciunt ea, regnum « Dei non hereditabunt ».(2) Etenim idolothyta indifferenter manducant, nihil inquinari ab his putantes, et in omnem diem festum ethnicorum, pro voluptate in honorem deorum factum, primi conveniunt;(3) uti in nihilo quidem absti-

νωνται πράξεσιν. Ὃν γὰρ τρόπον χρυσὸς ἐν βορβόρῳ κατατεθεὶς οὐκ ἀποβάλλει τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν φύσιν διαφυλάττει, τοῦ βορβόρου μηδὲν ἀδικῆσαι δυναμένου τὸν χρυσὸν, οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, κἂν ἐν ὁποιαις ὑλικαῖς πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεσθαι, μηδὲ ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.

3. Διὸ δὴ καὶ τὰ ἀπειρημένα πάντα ἀδεῶς οἱ τελειότατοι πράττουσιν αὐτῶν, περὶ ὧν αἱ Γραφαὶ διαβεβαιοῦνται, « τοὺς « ποιοῦντας αὐτὰ βασιλείαν Θεοῦ μὴ κληρονομήσειν ». Καὶ γὰρ εἰδωλόθυτα ἀδιαφόρως ἐσθίουσι, μηδὲν μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἡγούμενοι· καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἑορτάσιμον τῶν ἐθνῶν τέρψιν εἰς τιμὴν

(1) Hippol., Clem., Orig. imo et ipse *Liber Ieû* (II, 55) eadem testantur. Num vero προπάτορες quoque τῶν δογμάτων [Clem.] eadem sensissent, quod spectat inamissibilitatem salutis, ambigendum non est: hanc enim invenisse, omnium tunc temporis desiderium erat. Cfr. VALENT. (*Strom.* IV, 13): « Ab initio « vos immortales estis et filii vitae « aeternae; *et mortem* vobis adsci« scere (μερίσασθαι) voluistis ut « eam consumeretis et aboleretis, « et mors in vobis moreretur et per « vos etc. ». Cfr. TERT. *De resurr. carn.* 19. Gnosim tamen ad sublimia non ad nefanda vertebant illi: at consequentias practicas doctrinarum non satis praecavere, omnibus errorum magistris proprium est.

(2) *Gal.* V, 21.

(3) Pretiosa hic habes de disciplina Eccl. II saec. Cfr. similia apud FUNK, *Didascal.* I, p. 176, 330.

neant, quod est apud Deum et apud homines odiosum muneris homicidiale spectaculum.(1) Quidam autem et carnis voluptatibus insatiabiliter inservientes, carnalia carnalibus, spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipsis clam eas mulieres, quae discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multae saepe ab his suasae, post conversae mulieres ad Ecclesiam Dei, cum reliquo errore et hoc confessae sunt.(2) Alii vero et manifeste, ne quidem erubescentes, quascumque adamaverint mulieres, has a viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alii vero valde modeste initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, gravida sorore a fratre facta.

τῶν εἰδώλων γινομένην πρῶτοι συνίασιν, ὡς μηδὲ τῆς παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεμισημένης τῆς τῶν θηριομάχων καὶ μονομαχίας ἀνδροφόνου θέας ἀπέχεσθαι ἐνίους αὐτῶν. Οἱ δὲ, καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς κατακόρως δουλεύοντες, τὰ σαρκικὰ τοῖς σαρκικοῖς, καὶ τὰ πνευματικὰ τοῖς πνευματικοῖς ἀποδίδοσθαι λέγουσιν. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν λάθρα τὰς διδασκομένας ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναῖκας διαφθείρουσιν, ὡς πολλαὶ πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἔπειτα ἐπιστρέψασαι γυναῖκες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, σὺν τῇ λοιπῇ πλάνῃ καὶ τοῦτο ἐξωμολογήσαντο· οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸ φανερὸν ἀπερυθριάσαντες, ὧν ἂν ἐρασθῶσι γυναικῶν, ταύτας ἀπ' ἀνδρῶν ἀποσπάσαντες, ἰδίας γαμετὰς ἠγήσαντο. Ἄλλοι δὲ αὖ πάλιν σεμνῶς κατ' ἀρχὰς, ὡς μετὰ ἀδελφῶν προσποιούμενοι συνοικεῖν, προϊόντος τοῦ χρόνου ἠλέγχθησαν, ἐγκύμονος τῆς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ γενηθείσης.

(1) Gr. habes: « odiosum be- « stiariorum et gladiatorum ho- « micidiale spectaculum »; at interpres (hinc colliges quam vetustus) usus est verbo, dixerim, technico ac perraro. Cfr. SVETON. *in Caes.*: « Bestias ad *munus* com- « paratas... spectacula varii ge- « neris: *munus* gladiatorium etc. ».

(2) Cfr. praesertim quae de Marco dicentur, c. XIII, 5. Confessionem privatam post MASSUET viderunt heic non pauci, verum non sufficienti ratione; immo verba

4. Et alia multa odiosa et irreligiosa facientes, nos quidem, qui per timorem Dei timemus etiam usque in mentibus nostris et sermonibus peccare,(1) arguunt quasi idiotas, et nihil scientes; semetipsos extollunt, perfectos vocantes, et semina electionis. Nos enim in usu(2) gratiam accipere dicunt, quapropter et auferri a nobis: semetipsos autem proprie possidere, desursum ab inenarrabili et innominabili syzygia descendentem habere gratiam, et propterea adiici eis.(3) Quapropter ex omni modo oportere eos semper syzygiae meditari mysterium.(4) Et hoc suadent insensibilibus, his sermonibus dicentes sic: Quicumque in saeculo est, et uxorem non amat, ut ei coniungatur, non est de veri-

4. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ μυσερὰ καὶ ἄθεα πράσσοντες, ἡμῶν μὲν διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ φυλασσομένων καὶ μέχρις ἐννοίας καὶ λόγου ἁμαρτεῖν, κατατρέχουσιν, ὡς ἰδιωτῶν, καὶ μηδὲν ἐπισταμένων· ἑαυτοὺς δὲ ὑπερυψοῦσι, τελείους ἀποκαλοῦντες, καὶ σπέρματα ἐκλογῆς. Ἡμᾶς μὲν γὰρ ἐν χρήσει τὴν χάριν λαμβάνειν λέγουσι· διὸ καὶ ἀφαιρεθήσεσθαι αὐτῆς· αὐτοὺς δὲ ἰδιόκτητον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ἀνωνομάστου συζυγίας κατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν· καὶ διὰ τοῦτο προστεθήσεσθαι αὐτοῖς. Διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον. Καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως· ὃς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ

« cum reliquo errore » nimis generalia sunt ut integritatem ipsam huius confessionis, ac propterea valorem sacramentalem *ex hisce solis* ostendas.

(1) Cfr. v. g. HERMAE *Vis.* I, sub init.; vel Εἰς ἐπίδειξιν, 2, ex quibus aptum his commentarium habes.

(2) Loquutio iuridica notatu digna: *in usu* = in usufructu; *proprie* = in proprietate possidere.

(3) Cfr. MARC. IV, 25; LUC. XIX, 26: « habenti dabitur » etc. De vanagloria Gnosticorum cfr. III, 15, 2.

(4) Cfr. TERTULL. c. 30 (p. 583); verbum gr. μελετᾶν simul *meditari* et *exercere* exprimit: quod etiam latini verbi (a *metiri*?) etymon innuit (cfr. PLAUT. *Stich.* IV, 34). Infra ἀνοήτους aptius vertitur *stolidis* quam *insensibilibus*.

tate, et non transiet in veritatem. Qui autem de saeculo[1] est, mixtus mulieri non transit in veritatem: quoniam in concupiscentia mixtus est mulieri. Quapropter nobis quidem, quos psychicos vocant, et de saeculo esse dicunt, necessariam continentiam, et bonam operationem, uti per eam veniamus in medietatis locum. Sibi autem, spiritalibus et perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen,[2] quod est inde pusillum quidem emissum, hic autem perfectum factum.

Cap. VII. 1. [*WH. seq. I, 12*]. Quum autem universum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem

οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν· ὁ δὲ ἀπὸ κόσμου ὢν κρατηθεὶς γυναικὶ, οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν, διὰ τὸ ἐν ἐπιθυμίᾳ κρατηθῆναι γυναικός. Διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς, οὓς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐγκόσμους εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον· αὐτοῖς δὲ πνευματικοῖς τε καὶ τελείοις καλουμένοις μηδαμῶς· οὐ γὰρ πρᾶξις εἰς Πλήρωμα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τὸ ἐκεῖθεν νήπιον μὲν ἐκπεμπόμενον, ἐνθάδε δὲ τελειούμενον.

VII. 1. Ὅταν δὲ πᾶν τὸ σπέρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμὼθ τὴν μητέρα αὐτῶν μεταστῆναι τοῦ τῆς μεσότητος τόπου λέγουσι,

(1) Haec oppositio in «saeculo... «de saeculo» efformata videtur super Ioann. XVII, 11-14: «*in* mundo «sunt... et... non sunt *de* mun«do»: non sunt scl. de mundo quamvis sint in mundo, qui partem nobiliorem sui, seu pneuma, extra ordinem naturalis creationis (cfr. p. 113 sq. n. 2) acceperunt: alii e contra, qui eo carent, omnino sunt de mundo. Quapropter illi, si mulieri misceantur, id agunt ex principio supernaturali, ex imitatione Aeonum (cfr. etiam infra c. XXXI, 1 fin.), ut clarificent syzygias, ac praesertim primam Mentis et Veritatis (cur hanc praesertim, cfr. Ioann. l. c. v. 17); si non misceantur, hanc syzygiam ex qua sunt non bene referunt, nec ostendunt «ge«nerositatem suam» (Tertull. l. c.). Alii vero qui omnino sunt de mundo, nec de Veritate noverant an sit, omnino ex concupiscentia miscentur etc. Cfr. *Philos.* VI, 19. Videas etiam Ir. III, 15, 2.

(2) Id est *pneuma*; cfr. V, 6 (p. 113, n. 2); VI, 1 (p. 114, n. 1 sq.).

ipsorum transire de medietatis loco dicunt, et intra Pleroma introire, et recipere sponsum suum Salvatorem, qui est ex omnibus factus, uti syzygia fiat Salvatoris et Sophiae, quae est Achamoth. Et hoc esse sponsum et sponsam:(1) nymphonem(2) vero universum Pleroma. Spiritales vero exspoliatos animas,(3) et spiritus intellectuales factos, inapprehensibiliter et invisibiliter intra Pleroma ingressos, sponsas reddi his qui circa Salvatorem sunt angelis. Demiurgum vero transire et ipsum in matris suae Sophiae locum, hoc est, in medietatem. Iustorum quoque animas refrigerare(4) et ipsas in medietatis loco. Nihil enim psy-

καὶ ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθεῖν, καὶ ἀπολαβεῖν τὸν νυμφίον αὐτῆς τὸν Σωτῆρα, τὸν ἐκ πάντων γεγονότα, ἵνα συζυγία γένηται τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Σοφίας τῆς Ἀχαμώθ. Καὶ τοῦτο εἶναι νυμφίον καὶ νύμφην, νυμφῶνα δὲ τὸ πᾶν Πλήρωμα. Τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδυσαμένους τὰς ψυχὰς καὶ πνεύματα νοερὰ γενομένους, ἀκρατήτως καὶ ἀοράτως ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθόντας, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλοις. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μεταβῆναι καὶ αὐτὸν εἰς τὸν τῆς μητρὸς Σοφίας τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι· τὰς τε τῶν δικαίων ψυχὰς ἀναπαύσεσθαι καὶ αὐτὰς ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ.

(1) De quibus scl. MATTH. XXV, 6; et ubique in Scripturis similia.

(2) = thalamus: νύμφων; cfr. MATTH. V, 20 (graec.). Videas etiam quae c. XXI, 3 de ritu thalami dicuntur, quaeque periti super ritus mysticos orphicos et eleusinos (παστός) efformata docent. Cfr. ANRICH, l. c.

(3) Exuentes quas a Demiurgo acceperant ψυχάς (cfr. V, 4, init.); quia: « nihil ψυχικόν in Pleroma « transibit [hic fin.] ». Cfr. *Exc. Theod.* 64, qui nuptias ita declarat: « ad visionem Spiritus admitten- « tur, ad intellectuales et aeternas « coniugationes nuptias ». Cfr. HERACL. *fr.* 12, 15, 35 (ed. Brooke, p. 67, 70, 88).

(4) Refrigerare, etiam active pro ἀναπαύσεσθαι in monumentis christianae antiquitatis bene notum est. Cfr. HERACL. *fr.* 42 (Brooke, p. 96); *Exc. Theod.* 63–66. Notandum nomen *iustorum*, δικαίων, ad significandos psychicos et hos qui sunt circa Demiurgum: medium quidem est inter ἀγαθός et ἀδίκαιος,

chicum intra Pleroma transire. [*WH. I, 13*]. His autem factis ita, is qui latet in mundo ignis, exardescens et comprehendens,(1) universam materiam consumit, et ipsum simul consumptum abire in id, ut iam non sit. Demiurgum autem nihil horum cognovisse ostendunt ante Salvatoris(2) adventum.

2. Sunt autem(3) qui dicunt emisisse eum et Christum filium suum, sed et animalem: et de hoc per prophetas loquutum esse. Esse autem hunc qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit, et in hunc in baptismate descendisse illum, qui esset de Pleromate ex omnibus, Salvatorem, in figura columbae:(4) fuisse autem in eo et illud,

Μηδὲν γὰρ ψυχικὸν ἐντὸς Πληρώματος χωρεῖν. Τούτων δὲ γενομένων οὕτως, τὸ ἐμφωλεῦον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαφθὲν, καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ὕλην συναναλωθήσεσθαι αὐτῇ, καὶ εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μηδὲν τούτων ἐγνωκέναι ἀποφαίνονται πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

2. Εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προβαλέσθαι αὐτὸν καὶ Χριστὸν υἱὸν ἴδιον, ἀλλὰ καὶ ψυχικόν· καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν προφητῶν λελαληκέναι. Εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος κατελθεῖν ἐκεῖνον τὸν ἀπὸ τοῦ Πληρώματος ἐκ πάντων Σωτῆρα, ἐν εἴδει περιστερᾶς· γεγονέναι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἀπὸ

sicut Demiurgus medium locum inter Propatora et Cosmocratora tenet. Cfr. praesertim PTOLEM. *Ep. ad Floram*, et *Proleg.* p. 44 sq.

(1) Gr. ἐξαφθέν = comburens (an ita scriptum, corruperint librarii?). — Cfr. et II, 29, 3; TERT. c. 32. Quod rem propositam spectat, cfr. V, 4, p. 111, n. 2; *Exc. Theod.* 81; *Apocal.* XX, 9, 14.

(2) Cfr. haec cum illis quae ex alio fonte, c. VI, 1 (p. 115, n. 3) exposita sunt.

(3) Fragmentum «Sunt autem – « per tubum transit » exstat syriace in cod. Nitr. 12/157, fol. 127 (VIII saec.). Convenit omnino cum vers. lat. sed loco « de hoc » habet « per hunc ».

(4) Cfr. infra c. XXI, 2; XXVI, 1.

quod est ab Achamoth, semen spiritale. Dominum igitur nostrum ex quatuor his compositum fuisse dicunt, servantem typum primogenitae et primae quaternationis; de spiritali, quod erat ab Achamoth: et de animali, quod erat de Demiurgo: et de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte: et de Salvatore, quod erat illa, quae descendit in eum, columba.(1) Et hunc quidem impassibilem perseverasse (non enim possibile erat pati eum, quum esset incomprehensibilis et invisibilis): et propter hoc ablatum esse, quum traheretur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi. Sed ne id quidem quod a matre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile enim et illud, quippe spiritale, et invisibile etiam ipsi Demiurgo.(2) Passus est

τῆς Ἀχαμὼθ σπέρμα πνευματικόν. Τὸν οὖν Κύριον ἡμῶν ἐκ τεσσάρων τούτων σύνθετον γεγονέναι φάσκουσιν, ἀποσώζοντα τὸν τύπον τῆς ἀρχεγόνου καὶ πρώτης τετρακτύος· ἔκ τε τοῦ πνευματικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τῆς Ἀχαμὼθ, καὶ ἐκ τοῦ ψυχικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, ὃ ἦν κατεσκευασμένον ἀῤῥήτῳ τέχνῃ, καὶ ἐκ τοῦ Σωτῆρος, ὃ ἦν κατελθοῦσα εἰς αὐτὸν περιστερά. Καὶ τοῦτον μὲν ἀπαθῆ διαμεμενηκέναι (οὐ γὰρ ἐνεδέχετο παθεῖν αὐτὸν ἀκράτητον καὶ ἀόρατον ὑπάρχοντα)· καὶ διὰ τοῦτο ἦρθαι, προσαγομένου αὐτοῦ τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν κατατεθὲν πνεῦμα Χριστοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῆς μητρὸς σπέρμα πεπονθέναι λέγουσιν. Ἀπαθὲς γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ πνευματικὸν, καὶ ἀόρατον καὶ αὐτῷ τῷ Δημιουργῷ. Ἔπαθε δὲ λοιπὸν

(1) Haec nova sent. (cfr. etiam c. XV, 2 quae Marcus doceat) igitur distinguit Christum psychicum filium Demiurgi, et Iesum de Pleromate (c. I fin.) compactum; his additur ut in ceteris electis pneuma. De Christo psychico exaggerantur docetica: Aeon vero in forma columbae ex novo additur (cfr. TERT. qui c. 26 hoc tacet, meminit vero c. 27; *Exc. Theod.* 61). In *Exc. Theod.* utrumque separatim habes: tres substantiae frag. 59; quarta vero, seu περιστερά, frag. 16. Cfr. HERACL. *fragm.* 8 et 10 [BROOKE p. 64 sq.]. Hanc non fuisse Valentini sententia patet vel ex PS. TERTULL. *Adv. haer.* c. 18.

(2) Attende analogiam huius ignorantiae cum sententia Ignatii

autem, secundum hos animalis Christus, et ille qui ex dispositione fabricatus, in mysterio, ut ostendat per eum mater typum superioris Christi, illius qui extensus est Cruci, et formavit Achamoth formationem secundum substantiam: omnia enim haec exempla illorum esse dicunt.(1)

3. Eas vero,(2) quae habuerunt semen id, quod est ab Achamoth, animas, meliores dicunt fuisse quam reliquas: quapropter et plus eas dilectas a Demiurgo, non sciente causam, sed a semetipso putante esse tales. Quapropter et in prophetas, aiunt, distribuebat eas, et sacerdotes, et reges. Et multa de [ab] hoc semine dicta per prophetas exponunt: quippe quum altioris naturae esset.(3) Multa au-

ὁ κατ' αὐτοὺς ψυχικὸς Χριστὸς, καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένος, μυστηριωδῶς, ἵν' ἐπιδείξῃ δι' αὐτοῦ ἡ μήτηρ τὸν τύπον τοῦ ἄνω Χριστοῦ, ἐκείνου τοῦ ἐπεκταθέντος τῷ Σταυρῷ, καὶ μορφώσαντος τὴν Ἀχαμὼθ μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν· πάντα γὰρ ταῦτα τύπους ἐκείνων εἶναι λέγουσι.

3. Τὰς δὲ ἐσχηκυίας τὸ σπέρμα τῆς Ἀχαμὼθ ψυχὰς ἀμείνους λέγουσι γεγονέναι τῶν λοιπῶν· διὸ καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἠγαπῆσθαι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, μὴ εἰδότος τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ λογιζομένου εἶναι τοιαύτας. Διὸ καὶ εἰς προφήτας, φασὶν, ἔτασσεν αὐτὰς, καὶ ἱερεῖς, καὶ βασιλεῖς. Καὶ πολλὰ ὑπὸ τοῦ σπέρματος τούτου εἰρῆσθαι διὰ τῶν προφητῶν ἐξηγοῦνται, ἅτε ὑψηλοτέρας φύσεως ὑπάρχοντος· πολλὰ δὲ καὶ τὴν μητέρα

et aliorum, qui docent ideo desponsatam Mariam Iosepho ut Partus eius diabolo celaretur.

(1) Nempe ut Achamoth redimeretur necesse fuit ut Christus superior per Horon seu Stauron se protendens eam attigerit (cfr. IV, 1); ut homo redimatur alius Christus alia cruce pertenditur. Quam similitudinem inter longe diversa Gnostici, eisdem adhibitis verbis, ostendunt. Redemtionem autem hanc mere exemplarem fingunt, ut diximus *Proleg.* p. 46.

(2) Haec, ut dixi, restitue cap. V fin. Enarrant nempe effectus pneumatis inditi. De prophetis plura habes apud HERACLEON. *fragm.* 5 (Brooke, p. 56 sq.); cfr. et *Philosoph.* VI, 35.

(3) Semen hoc, cunctis rebus, ipso Demiurgo, excellentius, pro-

tem et matrem de superioribus dixisse dicunt; sed et per hunc, et per eas, quae ab hoc factae sunt animae.(1) Ac deinceps dividunt prophetias, aliquid quidem a matre dictum docentes, aliquid a semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo:(2) et Iesum tantumdem aliquid quidem [a] Salvatore dixisse, aliquid a matre, aliquid a Demiurgo, quemadmodum ostendemus procedente nobis sermone.

4. Demiurgum autem, quippe ignorantem quae essent super eum, moveri(3) quidem in his quae dicuntur, contempsisse vero ea, aliam atque aliam causam putantem, quam(4)

περὶ τῶν ἀνωτέρω εἰρηκέναι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου καὶ τῶν ὑπὸ τούτου γενομένων ψυχῶν. Καὶ λοιπὸν τέμνουσι τὰς προφητείας, τὸ μέν τι ἀπὸ τῆς μητρὸς εἰρῆσθαι θέλοντες, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ σπέρματος, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰησοῦν ὡσαύτως, τὸ μέν τι ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρηκέναι, τὸ δέ τι ἀπὸ τῆς μητρὸς, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καθὼς ἐπιδείξομεν ἔτι προϊόντος ἡμῖν τοῦ λόγου.

4. Τὸν δὲ Δημιουργὸν, ἅτε ἀγνοοῦντα τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, κινεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, καταπεφρονηκέναι δὲ αὐτῶν, ἄλλοτε ἄλλην αἰτίαν νομίσαντα, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦον

fundiora scrutatur [V, 4, p. 110] et per prophetas exponit (attende, etsi detortam, doctrinam inspirationis).

(1) Notum est Gnosticos, sublimitate capti quam Sapientiales libri V. T. exhibent, ex quibus multa verba ac res suis *superioribus* accommodarunt, Sophiam ipsam seu Matrem Achamoth suarum traditionum auctricem dixisse.

(2) Exemplar huius divisionis habes in PTOLEM. *ep. ad Floram*, ubi *Pentateuchi* partes Deo, Demiurgo et Cosmocratori fiunt; cfr. HERACL. *frag.* 20 fin.; alia infra ubi de Saturnino, Basilide, Marcione, Sethianis. Idem vero asserit ORIG. (*in Exech.* I): « Valentiniani sunt, qui « ex Vett. Scripturis alias a divi- « niore et sublimiore potentia, a- « lias dicunt esse a debiliore ».

(3) I. e. commotum esse.

(4) Pro *quam* pone *sive* (ἤ); est enim prima causa debilior quam D. putat, i. e. quaedam libertas assumpta a spiritu, quem ipse indiderat (cfr. sup. *aliquid ab ipso Demiurgo*), quique, ut ventus, ubi vult spirat; altera est homo, nempe huius naturalis vis; tertia vero dolus et fraus aliorum spirituum (daemonum, pythonum, spiritalis ma-

spiritus qui prophetat (habens et ipse suam aliquam motionem), sive hominem, sive perplexionem peiorum: et sic ignorantem conservasse[1] usque ad adventum Salvatoris. Quum venisset autem Salvator, didicisse eum ab eo omnia dicunt, et in gaudium ei cessisse[2] cum omni virtute sua, et eum esse illum in Evangelio centurionem, dicentem Salvatori: « Et ego enim sub potestate mea habeo milites « et servos, et quod iussero faciunt ».[3] Perfecturum autem eum eam, quae secundum ipsum est, mundi creationem,[4] usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter Ecclesiae diligentiam[5] atque curam, et propter agnitionem[6] praeparati praemii, quoniam in locum matris transibit.

(ἔχον καὶ αὐτὸ ἰδίαν τινὰ κίνησιν), ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὴν προσπλοκὴν τῶν χειρόνων καὶ οὕτως ἀγνοοῦντα διατετελεκέναι ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Σωτῆρος, μαθεῖν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ πάντα λέγουσι, ἄσμενον αὐτῷ προσχωρήσαντα μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἑκατόνταρχον, λέγοντα τῷ Σωτῆρι· « καὶ γὰρ « ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἐμαυτοῦ ἐξουσίαν ἔχω στρατιώτας καὶ δούλους, « καὶ ὃ ἐὰν προστάξω, ποιοῦσι ». Τελέσειν δὲ αὐτὸν τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν μέχρι τοῦ δέοντος καιροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμέλειαν, καὶ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑτοιμασθέντος αὐτῷ ἐπάθλου, ὅτι εἰς τὸν τῆς μητρὸς τόπον χωρήσει.

litiae). Ita interpretor, loco προσπλοκήν (quae vox incognita est graecis) legens διαπλ. Iuxta alios vero pro *per*plexionem legend. (ob simile in codicibus compendium *con–*, *per–*) *com*plexionem deteriorum nempe carnalium. Cfr. quid de oraculis senserint antiqui apud PLUTARC. (op. omon.), APUL. (*De deo Socratis*), IAMBLYCHUM, PROCLUM etc.

(1) Gr. *perseverasse* = διατετελεκέναι; Int. fortasse legit, ut iam V, 1 fin., διατετηρηκέναι. At in codicibus Vatt. ambigue positum inveni ex ratione mox dicta.

(2) Gr. ad eum accessisse (Tert. *accurrit*) cum omnibus viribus.

(3) MATTH. VIII, 9; LUC. VII, 8: milites = homines; servi = angeli (v. 1); cfr. Εἰς ἐπίδ. 8.

(4) F. l. ex graec. [*pro*]*curationem*.

(5) = dilectionem (cfr. init. § 3) erga eos qui eligentur.

(6) Attende *mereri* et *agnoscere* [ἐπίγνωσιν] Gnosticis idem esse.

5. [*WH. I, 14*]. Hominum autem tria genera dicunt;(1) spiritalem, psychicum, choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth; ut ostendant et ex his tres naturas, iam non secundum unumquemque, sed secundum genus.(2) Et choicum quidem in corruptelam abire: animale vero, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum: si vero peiora, transire et ipsum ad similia. Spiritalia vero inseminat Achamoth, ex illo tempore usque nunc, propter quod et animae erudientur quidem hic: et semina enutrita, quia pusilla emittantur, post deinde perfectione digna habita,(3) sponsas reddi Salvatoris angelis respondent; animabus eorum ex necessitate in medietate cum Demiurgo refrigera-

5. Ἀνθρώπων δὲ τρία γένη ὑφίστανται, πνευματικὸν, ψυχικὸν, χοϊκὸν, καθὼς ἐγένοντο Κάϊν, Ἄβελ, Σήθ· καὶ ἐκ τούτων τὰς τρεῖς φύσεις, οὐκέτι καθ' ἕνα, ἀλλὰ κατὰ γένος. Καὶ τὸ μὲν χοϊκὸν εἰς φθορὰν χωρεῖν· καὶ τὸ ψυχικὸν, ἐὰν τὰ βελτίονα ἕληται, ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ ἀναπαύσεσθαι· ἐὰν δὲ τὰ χείρω, χωρήσειν καὶ αὐτὸ πρὸς τὰ ὅμοια· τὰ δὲ πνευματικὰ, ἃ ἐγκατασπείρει ἡ Ἀχαμὼθ ἔκτοτε ἕως τοῦ νῦν δικαίαις ψυχαῖς, παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα, διὰ τὸ νήπια ἐκπέμπεσθαι, ὕστερον τελειότητος ἀξιωθέντα, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις δογματίζουσι, τῶν ψυχῶν αὐτῶν κατ' ἀνάγκην ἐν μεσότητι μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπαυσαμένων

(1) Cfr. cap. VI init., cuius argum. hic rursus assumitur: *Exc. Th.* 54: «choicus κατ' εικόνα, psychicus «καθ' ὁμοίωσιν, spiritale κατ' ἰδέαν «Θεοῦ est».

(2) I. e. tres naturae iam non describuntur quatenus in unoquoque homine sunt (cfr. V, 5, p. 111 sq. n. 3), sed quatenus ex eorum participatione tria genera efformantur hominum: cur Seth supra Abelem ponatur docet Scriptura: Abel enim *iustus*, non reapse bonus dicitur et perfectus (*Exc. Theod.* 54: «rationa«lis et iustitiae dedita natura»): Seth vero spiritalis in ipso nomine significatur (cfr. *Gen.* IV, 25: «posuit «mihi Deus *semen*»). Quae reliqua sunt in hoc §, iam vidimus VI, 1 et 4.

(3) Ex gr. (male lectis ab int.) restitue: Spiritalia vero, quae ex illo tempore usque nunc ⟨i. e. ad finem⟩ animabus inseminaverit Acham., hic erudita et enutrita (quoniam pusilla emissa sunt) post deinde etc. Cfr. *Exc. Th.* 56 et 63.

turis in aeternum. Et ipsas autem animas rursus subdividentes, dicunt quasdam quidem natura bonas, quasdam autem natura malas. Et bonas quidem has esse, quae capaces seminis fiunt: alias vero natura nequam, numquam capere illud semen.

Cap. VIII, 1. [*WH. I, 15*]. Quum (1) sit igitur tale illorum argumentum, quod neque prophetae praedicaverunt, neque Dominus docuit, neque apostoli tradiderunt, quod abundantius (2) gloriantur plus quam caeteri cognovisse; de his quae non sunt scripta legentes, et (quod solet dici) de arena resticulas (3) nectere affectantes, fide digna aptare conantur his quae dicta sunt, vel (4) parabolas dominicas, vel dictiones prophetica̅s, aut sermones apostolicos, ut figmentum illorum non sine teste esse videatur; ordinem quidem et textum Scripturarum supergredientes, et quantum in ipsis est, sol-

εἰς τὸ παντελές. Καὶ αὐτὰς μὲν τὰς ψυχὰς πάλιν ὑπομερίζοντες λέγουσιν, ἃς μὲν φύσει ἀγαθὰς, ἃς δὲ φύσει πονηράς. Καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς ταύτας εἶναι τὰς δεκτικὰς τοῦ σπέρματος γινομένας· τὰς δὲ φύσει πονηράς μηδέποτε ἂν ἐπιδέξασθαι ἐκεῖνο τὸ σπέρμα.

VII. 1. Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν οὔσης, ἣν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν, ἣν περὶ τῶν ὅλων αὐχοῦσιν πλέον τῶν ἄλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγινώσκοντες, καὶ (τὸ δὴ λεγόμενον), ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν ἐπιτηδεύοντες, ἀξιόπιστα προσαρμόζειν πειρῶνται τοῖς εἰρημένοις, ἤτοι παραβολὰς κυριακὰς, ἢ ῥήσεις προφητικὰς, ἢ λόγους ἀποστολικοὺς, ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἶναι δοκῇ· τὴν μὲν τάξιν καὶ τὸν εἱρμὸν τῶν Γραφῶν ὑπερβαίνοντες, καὶ, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, λύοντες τὰ μέλη τῆς ἀλη-

(1) Hic § I gr. exstat quoque in op. s. Ephraemi Syri *de virtut.* c. 8: syriace pars «Quomodo si «quis – eloquia Dei» in codd. Nitr. 12/157 et 14/629 VIII saec. His utimur ad graeca emendanda.

(2) Gr: περὶ τῶν ὅλων = de omnibus. Int. legit περισσοτέρως.

(3) I. e. funes. Ephr. σχοινίον.

(4) = utpote.

ventes membra veritatis.(1) Transferunt autem et transfingunt, et alterum ex altero facientes, seducunt multos ex his quae aptant ex dominicis eloquiis male composito phantasmati. Quomodo si quis regis imaginem bonam fabricatam(2) diligenter ex gemmis pretiosis a sapiente artifice, solvens subiacentem hominis figuram transferat gemmas illas, et reformans faciat ex his formam canis vel vulpeculae, et hanc male dispositam; dehinc confirmet et dicat, hanc esse regis illam imaginem bonam, quam sapiens artifex fabricavit ostendens gemmas, quae bene quidem a primo artifice in regis imaginem compositae erant, male vero a posteriore in canis figuram translatae sunt; et per gemmarum phantasiam(3) decipiat idiotas, qui comprehensionem regalis for-

θείας. Μεταφέρουσι δὲ καὶ μεταπλάττουσι, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλου ποιοῦντες ἐξαπατῶσι πολλοὺς τῇ τῶν ἐφαρμοζομένων κυριακῶν λογίων κακοσυνθέτῳ φαντασίᾳ. Ὅνπερ τρόπον εἴ τις, βασιλέως εἰκόνος καλῆς κατεσκευασμένης ἐπιμελῶς ἐκ ψηφίδων ἐπισήμων ὑπὸ σοφοῦ τεχνίτου, λύσας τὴν ὑποκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ἰδέαν, μετενέγκοι τὰς ψηφῖδας ἐκείνας, καὶ μεθαρμόσοι, καὶ ποιήσοι μορφὴν κυνὸς ἢ ἀλώπεκος, καὶ ταύτην φαύλως κατεσκευασμένην, ἔπειτα διορίζοιτο, καὶ λέγοι ταύτην εἶναι τὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνην εἰκόνα τὴν καλήν, ἣν ὁ σοφὸς τεχνίτης κατεσκεύασεν, δεικνὺς τὰς ψηφῖδας τὰς καλῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ πρώτου εἰς τὴν τοῦ βασιλέως εἰκόνα συντεθείσας, κακῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὑστέρου εἰς κυνὸς μορφὴν μετενεχθείσας, καὶ διὰ τῆς τῶν ψηφίδων φαντασίας μεθοδεύοι τοὺς ἀπειροτέρους, τοὺς κατάληψιν βασιλικῆς

(1) I. e. « partes veritati debitas, « pessumdantes » ; duplex scl. vitium; extrinsecus quia nihil de ordine, intrinsecus quia nihil de vero sensu sermonis curant. – Loco τάξιν, Ephr. λέξιν, at vitiose, legit.

(2) Graece, tria haec verba sunt in abl. absoluto; at accusat. adhibent pariter Ephr. et codd. Syr. qui postremi tamen *capiens* addunt, ceteraque coniunctive construunt, i. e. « solvat ... reformet ». Pro *bona*, gr. est καλήν = pulcram, hic et deinceps: quae vox a codd. Syr. hac vice omitt. ob inseq. *diligenter*.

(3) Melius *speciem*: at eadem verba voluit adhibere quibus usus est paulo superius de Scriptura lo-

mae non habeant, et suadeat quoniam haec turpis vulpeculae figura illa est bona regis imago: eodem modo et hi aniculārum fabulas adsuentes,(1) post deinde sermones, et dictiones, et parabolas hinc inde auferentes, adaptare volunt fabulis suis eloquia Dei. Et quanta quidem his, quae sunt intra Pleroma, aptant, diximus.(2)

2. [*WH. I, 16*]. Quanta autem de his quae extra Pleroma sunt ipsorum, ⟨ad suos⟩(3) insinuare conantur ex Scripturis, sunt talia: Dominum in novissimis mundi temporibus propter hoc venisse ad passionem dicunt, ut ostendat, quae circa novissimum Aeonum facta est, passionem, et per hunc finem manifestet finem eius, quae est circa Aeonas, dispositionis. Duodecim autem annorum virginem illam archisynagogi filiam, quam insistens(4) Dominus a mortuis

μορφῆς οὐκ ἔχοντας, καὶ πείθοι ὅτι αὕτη ἡ σαπρὰ τῆς ἀλώπεκος ἰδέα ἐκείνη ἐστὶν ἡ καλὴ τοῦ βασιλέως εἰκών· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι γραῶν μύθους συγκαττύσαντες, ἔπειτα ῥήματα καὶ λέξεις καὶ παραβολὰς ὅθεν καὶ ποθὲν ἀποσπῶντες, ἐφαρμόζειν βούλονται τοῖς μύθοις αὑτῶν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅσα μὲν τοῖς ἐντὸς τοῦ Πληρώματος ἐφαρμόζουσιν, εἰρήκαμεν.

2. Ὅσα δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος αὐτῶν προσοικειοῦν πειρῶνται ἐκ τῶν Γραφῶν, ἔστιν τοιαῦτα· τὸν Κύριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ κόσμου χρόνοις διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πάθος λέγουσιν, ἵν' ἐπιδείξῃ τὸ περὶ τὸν ἔσχατον τῶν Αἰώνων γεγονὸς πάθος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τέλους ἐμφήνῃ τὸ τέλος τῆς περὶ τοὺς Αἰῶνας πραγματείας. Τὴν δὲ δωδεκαετῆ παρθένον ἐκείνην, τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα, ἣν ἐπιστὰς ὁ Κύριος

quens. Paulo post pro *idiotas* repone *inexpertos* ut in codd. Syr.

(1) Ephr. συγκαττύουσι; cod. Syr. *agglutinant.*

(2) Cfr. nempe c. I, 3, et III quae cum praesentibus unus fons sunt.

(3) Male interpolatum est.

(4) Cfr. Marc. V, 22 et 35 sqq. ⟨qui solus ex synopticis habet « erat « enim XII annorum » sicut Sophia, XII Aeon (III, 2)⟩: typus habetur quoque ex eo quod Christus « *insi-* « *stens* et tenens manum puellae » (Marc. l. c.), sat similis est Christo qui *stans* in Pleromate *extendebatur* extra Horon ad Achamoth.

liberavit, typum esse narrant Achamoth, quam extensus Christus eorum figuravit, et ad sensibilitatem adduxit eius, quod dereliquerat eam, luminis.(1) Quoniam autem ei manifestavit semetipsum Salvator, exsistenti extra Pleroma in abortionis parte, Paulum dicunt dixisse in prima ad Corinthios epistola: « Novissime autem tamquam abortivo visus est et mihi ».(2) Et illam quae est cum coaetaneis Salvatoris adventationem ad Achamoth, similiter manifestasse eum in eadem epistola dicentem: « Oportere mulierem velamen habere in capite pro- « pter angelos ».(3) Et quoniam adventante Salvatore ad eam, propter verecundiam velamen imposuit Achamoth [Moysen fecisse manifestum dum velamen imposuit](4) in faciem suam. Et passiones autem, quas passa est, significasse Dominus dicunt: in hoc quidem, ⟨quod derelicta est a lumine; in eo⟩,

ἐκ νεκρῶν ἤγειρεν, τύπον εἶναι διηγοῦνται τῆς Ἀχαμὼθ, ἣν ἐπεκταθεὶς ὁ Χριστὸς αὐτῶν ἐμόρφωσεν, καὶ εἰς αἴσθησιν ἤγαγε τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτός. Ὅτι δὲ αὐτῇ ἐπέφανεν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ ἐκτὸς οὗσῃ τοῦ Πληρώματος, ἐν ἐκτρώματος μοίρᾳ, τὸν Παῦλον λέγουσιν εἰρηκέναι ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· « Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί ». Τήν τε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν πρὸς τὴν Ἀχαμὼθ, ὁμοίως πεφανερωκέναι αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, εἰπόντα· « Δεῖ τὴν γυναῖκα κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς « διὰ τοὺς ἀγγέλους ». Καὶ ὅτι ἥκοντος τοῦ Σωτῆρος πρὸς αὐτὴν, δι' αἰδῶ κάλυμμα ἐπέθετο ἡ Ἀχαμὼθ, Μωυσέα πεποιηκέναι φανερὸν, κάλυμμα θέμενον ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καὶ τὰ πάθη δὲ αὐτῆς, ἃ ἔπαθεν, ἐπισεσημειῶσθαι τὸν Κύριον

(1) De his et seqq. cfr. IV, 1, p. 97 sq.

(2) Cfr. I *Cor.* XV, 6: pretiosum πρώτῃ latens in seq. πρὸς, in graecis auctor. cod. Ven. restituit Dindorf. Cfr. et p. 83, n. 1.

(3) Ibid. XI, 10. *Exc. Theod.* 44, ubi pro κάλυμμα legitur ἐξουσία ut in vulg. Vetus itala habebat περιβόλαιον; idem in vers. syr. Cfr. Commentatores Pauli in h. l.

(4) Lacuna haec (orta ex ὁμοτελευτείᾳ), facile ex graecis suppletur. — Cfr. *Ex.* XXXIV, 29.

quum dicit in cruce:(1) « Deus meus, Deus meus, ut quid me « dereliquisti ? » (2) manifestasse eum, quoniam derelicta est a lumine Sophia, et prohibita est ab Horo in priora impetum facere. Taedium autem eius, in eo quod dixisset: « Quam « tristis est anima mea! » (3) Timorem autem, in eo quod dixerit: « Pater, si possibile est, transeat a me calix ». (4) Et aporiam autem ⟨id est consternationem⟩ similiter in eo, quod dixerit: « Et quid dicam nescio ». (5)

3. Tria autem genera hominum ostendisse docent eum: hylicum quidem, in eo quod responderit dicenti: « Sequar « te? » « Non habet filius hominis ubi caput reclinet ». (6)

φάσκουσιν ἐν τῷ σταυρῷ. Καὶ ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου, « ὁ Θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με; » μεμηνυκέναι αὐτὸν, ὅτι ἀπελείφθη ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡ Σοφία, καὶ ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Ὅρου τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς· τὴν δὲ λύπην αὐτῆς, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου »· τὸν δὲ φόβον, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον »· καὶ τὴν ἀπορίαν δὲ ὡσαύτως, ἐν τῷ εἰρηκέναι· « Καὶ τί εἴπω, οὐκ « οἶδα ».

3. Τρία δὲ γένη ἀνθρώπων οὕτως δεδειχέναι διδάσκουσιν αὐτόν· τὸ μὲν ὑλικὸν, ἐν τῷ ἀποκριθῆναι τῷ λέγοντι, « Ἀκολου- « θήσω σοι; »· « Οὐκ ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τὴν κεφαλὴν

(1) Totus hic locus ex glossa male interpolata « quod derelicta « est a lumine» pessumdatur; restitue: « ... significasse Dominum di- « cunt in cruce: et in hoc quidem « quod dicit: Deus etc. ».

(2) Cfr. Marc. XV, 34, adamussim cum Ir. (ὁ Θεός μου): contra Matth. XXVII, 46 (θεέ μου).

(3) Marc. XIV, 34; idem vers. occurrit III, 22, 2, addito (ante περίλ.), ὡς quod interpres videtur legisse hic quoque: « *Quam* tristis ». Propterea utrimque deest ἕως θανάτου.

(4) Matth. XXVI, 38. Iren. lectio melior est illa quae a vulgata perhibetur, ut ostendunt allatis testimoniis Tischend. et Wordsworth in h. l.

(5) Ioh. XII, 27; οὐκ οἶδα interpol. gnostici ad ἀπορίαν exprimendam.

(6) Luc. IX, 57-58, cum levi transpositione.

Animale autem, in eo quod dixerit dicenti: « Sequar te, per-« mitte autem mihi ire et renunciare domesticis ».(1) « Nemo « super aratrum manum imponens, et in posteriora respi-« ciens, aptus et regno caelorum ». Hunc autem dicunt de mediis esse. Et illum autem similiter, qui multas partes iustitiae confitebatur se fecisse, post deinde noluisse sequi, sed a divitiis victum, ne fieret perfectus, et hunc de psychico genere fuisse volunt.(2) Spiritale vero, in eo quod dicit: « Remitte mortuos sepelire mortuos suos, tu autem « vade et annuntia regnum Dei ».(3) Et Zacchaeo publicano, dicens: « Properans descende, quoniam hodie in domo tua « oportet me manere ».(4) Et fermenti parabolam, quod mulier abscondisse dicitur in farinae(5) sata tria, tria genera

« κλίνῃ »· τὸ δὲ ψυχικόν, ἐν τῷ εἰρηκέναι τῷ εἰπόντι, « Ἀκολου-« θήσω σοι, ἐπίτρεψον δέ μοι πρῶτον ἀποτάξασθαι τοῖς οἰκείοις ». « Οὐδεὶς ἐπ' ἄροτρον τὴν χεῖρα ἐπιβαλὼν, καὶ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων, « εὔθετός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ». Τοῦτον γὰρ λέγουσι τῶν μέσων εἶναι. Κἀκεῖνον δὲ ὡσαύτως τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὁμολογήσαντα πεποιηκέναι, ἔπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἡττηθέντα, πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι θέλουσι. Τὸ δὲ πνευματικὸν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἄφες τοὺς « νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ πορευθεὶς διάγγελλε « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ »· καὶ ἐπὶ Ζακχαίου τοῦ τελώνου εἰπών· « Σπεύσας κατάβηθι, ὅτι σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι »· τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. Καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολὴν, ἣν γυνὴ ἐγκεκρυφέναι λέγεται εἰς

(1) Luc. IX, 61-62, cum varietatibus sane notandis: interpres magis reddit antiquam italam et syr. (cfr. verbum *ire*), quam Vulg.

(2) Marc. X, 17 sqq.; Matth. XIX, 16 sqq.; Luc., XVIII, 28 sqq.

(3) Luc. IX, 60; vocem πορευθεὶς loco ἀπελθών vulgatae, exhibet inter alios cod. Cantabrig. (Cfr. ed. Tischend.).

(4) Luc. XIX, 5, post haec gr. legimus: « Hos enim spiritalis ge-« neris annunciant fuisse ». Non tamen desiderantur omissa.

(5) Luc. XIII, 21; Matth. XIII, 33 (graec.).

manifestare dicunt. Mulierem quidem Sophiam dici docent; farinae vero sata tria, tria genera hominum, spiritale, animale, choicum. Fermentum vero ipsum Salvatorem dictum dicunt. Et Paulum autem manifeste dixisse choicos, animales, spiritales. Alibi quidem: « Qualis choicus, tales et « choici ».(1) Alibi autem: « Animalis homo non percipit « quae sunt spiritus ».(2) Alibi autem: « Spiritalis examinat « omnia ».(3) « Animalis autem non percipit quae sunt spi- « ritus », de Demiurgo dictum dicunt, qui quum psychicus sit non cognoverit neque matrem spiritalem exsistentem, neque semen eius, neque eos qui sunt in Pleromate Aeones. Quoniam autem eorum quos salvaturus erat Salvator initia(4) accepit, Paulum dixisse: « Et si delibatio sancta, et massa ».(5)

ἀλεύρου σάτα τρία, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέγουσι· γυναῖκα μὲν γὰρ τὴν Σοφίαν λέγεσθαι διδάσκουσιν· ἀλεύρου δὲ σάτα τρία, τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευματικὸν, ψυχικὸν, χοϊκόν· ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα εἰρῆσθαι διδάσκουσι. Καὶ τὸν Παῦλον διαῤῥήδην εἰρηκέναι χοϊκοὺς, ψυχικοὺς, πνευματικούς· ὅπου μὲν, « Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί »· ὅπου δὲ, « Ψυχικὸς ἄν- « θρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος »· ὅπου δὲ, « Πνευμα- « τικὸς ἀνακρίνει τὰ πάντα ». Τὸ δὲ, « Ψυχικὸς δὲ οὐ δέχεται « τὰ τοῦ πνεύματος », ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ φασὶν εἰρῆσθαι, ὃν ψυχικὸν ὄντα μὴ ἐγνωκέναι μήτε τὴν μητέρα πνευματικὴν οὖσαν, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῆς, μήτε τοὺς ἐν Πληρώματι Αἰῶνας. Ὅτι δὲ οὓς ἔμελλε σώζειν ὁ Σωτὴρ, τούτων τὰς ἀπαρχὰς ἀνέλαβεν, Παῦλον εἰρηκέναι· « Καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα ».

(1) I *Cor.* XV, 48.

(2) I *Cor.* II, 14. τοῦ Θεοῦ Vulg. deest etiam in CLEM. *Strom.* lib. V; in CHRYS. *Comm.* in h. l.; in vers. syr.; in minusc. 2 et alios codd. Num omissio a Gnosticis (quibus sane contraria sunt verba) repetenda? Cfr. tamen *fragm.* HERACL. 2 (Brooke, p. 54) ubi eadem verba integre perhibentur.

(3) I *Cor.* II, 15, gr. sequitur: « Hoc autem: Animalis etc. ».

(4) ἀπαρχάς = *primitias* (ut in c. VI, 1, p. 115); fortasse a librariis corruptum in *initia*.

(5) *Rom.* XI, 16.

Delibationem quidem, quod est spiritale dictum docentes: conspersionem autem nos, id est psychicam Ecclesiam, cuius substantiam assumpsisse dicunt eum, et cum semetipso erexisse, quoniam erat ipse fermentum.(1)

4. [*WH. I, 17*]. Et quoniam erravit Achamoth extra Pleroma, et formata est a Christo, et quaesita est a Salvatore, manifestare eum dicunt, in eo quod dixit, semetipsum venisse ad eam quae errasset ovem.(2) Ovem enim errantem matrem suam referunt dici, ex qua eam, quae sit hic, volunt esse seminatam Ecclesiam. Errorem autem, eam, quae est extra Pleroma, in omnibus passionibus immorationem, ex quibus factam materiam tradunt.(3) Mulierem

Ἀπαρχὴν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρῆσθαι διδάσκοντες· φύραμα δὲ ἡμᾶς, τουτέστιν τὴν ψυχικὴν Ἐκκλησίαν, ἧς τὸ φύραμα ἀνειληφέναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ συνανεστακέναι, ἐπειδὴ ἦν αὐτὸς ζύμη.

4. Καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμὼθ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μηνύειν αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν, αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πεπλανημένον πρόβατον. Πρόβατον μὲν γὰρ πεπλανημένον τὴν μητέρα αὐτῶν ἐξηγοῦνται λέγεσθαι, ἐξ ἧς τὴν ὧδε θέλουσιν ἐσπάρθαι Ἐκκλησίαν· πλάνην δὲ, τὴν ἐκτὸς Πληρώματος ἐν πᾶσι τοῖς πάθεσι διατριβὴν, ἐξ ὧν γεγονέναι τὴν ὕλην ὑποτίθενται. Τὴν δὲ γυναῖκα τὴν σαροῦσαν τὴν οἰκίαν,

(1) Ad haec intelligenda cfr. parabolam mox allatam mulieris abscondentis fermentum [cum qua fortasse et cum seqq. unam expositionem efficiunt, dum interposita ex alio fonte corrivata videntur]. Fermentum est Redemtor; massa universa, psychica Ecclesia; huius delibatio, pneumaticum. Redemtor, dum se unit pneumatico, assumit simul psychicum et hoc sanctificat; prout fermentum uniens se delibationi quae illud proximius circumdat, integram farinae massam inflans erigit.

(2) Respicit potius MATTH. XVIII, 12; quam LUC. XV, 4 sqq., ubi pro *errare* est *perdere*, quod ad rem non facit. Cfr. eadem infra ubi de Sim. Mago, 23, 2 (*Philos.* VI, 29) et de Marco, c. 16.

(3) Cfr. IV, 3 sqq.

autem illam, quae mundat domum, et invenit drachmam,(1) superiorem Sophiam narrant dici: quae, quum perdidisset intentionem suam, post deinde, mundatis omnibus per Salvatoris adventum, invenit eam; quoniam et haec restituitur secundum eos intra Pleroma. Symeon autem eum, qui « in « manus suas accepit Christum, et gratias egit Deo, et dixit: « Nunc remittis servum tuum, Domine, secundum sermo- « nem tuum in pace »,(2) typum esse Demiurgi dicunt, qui veniente Salvatore didicit transpositionem suam,(3) et gratias egit Bytho. Et per Annam, quae in Evangelio(4) dicitur « septem « annis cum viro vixisse », reliquum autem omne tempus vidua perseverasse, donec vidisset Salvatorem, et agnovisset eum, et loqueretur de eo omnibus, manifestissime Achamoth

καὶ εὑρίσκουσαν τὴν δραχμὴν, τὴν ἄνω Σοφίαν διηγοῦνται λέγεσθαι, ἥτις ἀπολέσασα τὴν ἐνθύμησιν αὐτῆς, ὕστερον καθαρισθέντων πάντων διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας εὑρισκει αὐτήν· διὸ καὶ ταύτην ἀποκαθίστασθαι κατ' αὐτὸς ἐντὸς Πληρώματος. Συμεῶνα δὲ τὸν εἰς τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν, καὶ εὐχαριστήσαντα τῷ Χριστῷ, καὶ εἰπόντα· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν « σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ », τύπον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ λέγουσιν, ὃς ἐλθόντος τοῦ Σωτῆρος ἔμαθε τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ, καὶ ηὐχαρίστησε τῷ Βυθῷ. Καὶ διὰ τῆς Ἄννας τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κηρυσσομένης προφήτιδος, ἑπτὰ ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἐζηκυίας, τὸν δὲ λοιπὸν ἅπαντα χρόνον χήρας μεμενηκυίας, ἄχρις οὗ τὸν Σωτῆρα ἰδοῦσα ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτατα τὴν Ἀχαμὼθ μηνύεσθαι διορί-

(1) Luc. XV, 8. Ampliorem expositionem gnosticam harum parabolarum habes infra c. XVI.

(2) Luc. II, 28-29, ex quibus primus magis mutatur; nota praesertim pro ἐυλόγησεν τὸν Θεὸν poni εὐχαριστήσαντα τῷ Χριστῷ (ex cod. Ven.; edd. αὐτῷ). *Re*mittis pro *di*mittis hic tantum habes: cfr. III, 10, 5; 16, 4; IV, 7, 1.

(3) Scl. in medietatem. (Cfr. VII, 1, p. 121 etiam quod gaudium et reliqua spectat).

(4) Luc. II, 36. Ἄννας in gr. restituit DINDORF ex cod. Veneto Ephiphanii.

significari dicunt: quae quum ad modicum vidisset tunc Salvatorem cum coaetaneis suis,(1) postero omni tempore perseverans in medietate, sustinebat eum, quando iterum veniat et reponat eam suae coniugationi. Et nomen autem eius significatum a Salvatore, in eo quod dixerit: « Iustificata « est Sapientia a filiis eius »:(2) et a Paulo autem sic: « Sa- « pientiam autem loquimur perfectis ».(3) Et coniugationes autem quae sunt intra Pleroma, Paulum dixisse dicunt, in uno ostendentem: de ea enim coniugatione, quae est secundum hanc vitam scribens, ait: « Hoc enim mysterium ma- « gnum est; dico autem in Christo et Ecclesia ».(4)

5. [*WH. I, 18*]. Adhuc autem Ioannem discipulum Domini docent primam ogdoadem, et omnium generatio-

ζονται, ἥτις πρὸς ὀλίγον ἰδοῦσα τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ, τῷ λοιπῷ χρόνῳ παντὶ μένουσα ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτὸν, πότε πάλιν ἐλεύσεται καὶ ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ αὐτῆς μέμηνῦσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ εἰρηκέναι· « Καὶ ἐδικαιώθη ἡ Σοφία ἀπὸ « τῶν τέκνων αὐτῆς »· καὶ ὑπὸ Παύλου δὲ οὕτως· « Σοφίαν δὲ « λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις ». Καὶ τὰς συζυγίας δὲ τὰς ἐντὸς Πληρώματος τὸν Παῦλον εἰρηκέναι φάσκουσιν ἐπὶ ἑνὸς δείξαντα· περὶ γὰρ τῆς περὶ τὸν βίον συζυγίας γράφων ἔφη· « Τὸ μυστή- « ριον τοῦτο μέγα ἐστὶν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκ- « κλησίαν ».

5. Ἔτι τε Ἰωάννην τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου διδάσκουσι τὴν πρώτην ὀγδοάδα μεμηνυκέναι, αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως· Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου βουλόμενος εἰπεῖν τὴν τῶν ὅλων

(1) Angelis ex I, 3 et IV : nota praesertim *septem annis* ad angelos trahi: suntne igitur septem angeli circa Iesum, ut in Medietate circa Demiurgum?

(2) Luc. VII, 35; *ab omnibus* Vulg.; sed πάντων delent cum Ir. cod. D et alii; cfr. Tischend.

(3) I *Cor.* II, 6.

(4) *Eph.* V, 32; alterum εἰς non solum Ir. delevisse ostendit Weiss h. l. Cfr. quae de coniugatione terrena relate ad caelestem diximus VI (4, p. 120, n. 1).

nem significasse ipsis dictionibus.(1) Itaque Principium quoddam subiecit, quod primum factum est a Deo: quod etiam Nun vocat et Filium: et Unigenitum Domini(2) vocat, in quo omnia Pater emisit(3) seminaliter. Ab hoc autem ait Verbum emissum, et in eo omnem Aeonum substantiam, quam ipsum postea formavit Verbum. Quoniam igitur de prima genesi dicit, bene a Principio, hoc est a Filio, et Verbo doctrinam facit. Dicit autem sic: « In « Principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et « Deus erat Verbum: hoc erat in Principio apud Deum ».(4) Prius distinguens in tria, Deum, et Principium, et Verbum, iterum ea univit,(5) uti et emissionem ipsorum utrorumque

γένεσιν, καθ' ἣν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ Πατὴρ, Ἀρχήν τινα ὑποτίθεται τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃ δὴ καὶ Υἱὸν καὶ Μονογενῆ Θεὸν κέκληκεν, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς. Ὑπὸ δὲ τούτου φησὶ τὸν Λόγον προβεβλῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν ὅλην τῶν Αἰώνων οὐσίαν, ἣν αὐτὸς ὕστερον ἐμόρφωσεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει, καλῶς ἀπὸ τῆς Ἀρχῆς, τουτέστι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου, τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται· λέγει δὲ οὕτος· « Ἐν Ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, « καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος « ἦν ἐν Ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν ». Πρότερον διαστείλας τὰ τρία, Θεὸν, καὶ Ἀρχὴν, καὶ Λόγον, πάλιν αὐτὰ ἑνοῖ, ἵνα καὶ τὴν

(1) Graece: ipsis dictionibus, dicentes sic: « Ioannes, discipulus « Domini, cupiens rerum omnium « ortum exponere, iuxta quem Pa- « ter omnia produxit, Principium « quoddam subiecit etc. ». Fit igitur recitatio litteralis, quam non advertens interpres initium obtruncavit, tamquam inutilem repetitionem.

(2) Gr. Unigenitum Deum: ita etiam *Exc. Theod.* 6 cum quo conferatur integer praesens locus.

(3) Edd. « praemisit » = « P̄r emisit » (cfr. mox *emissum*) ut legit Ar.; Ott. et Vatt. omnes legunt *dimisit* ex frequenti immutatione E in D.

(4) Ioan. I, 1–2.

(5) Distinguuntur scl. quatenus unumquodque in propositione distincta exhibetur: uniuntur vero in postremo commate unica propositione; in qua immo exhibetur tum ordo processionum: (hoc3 [Verbum] erat in Principio2 apud

ostendat, id est, Filii et Verbi, et eam quae est ad invicem simul et ad Patrem unionem. In Patre enim et ex Patre Principium, in Principio autem et ex Principio Verbum. Bene igitur dixit: « In Principio erat Verbum »; erat enim in Filio: « Et Verbum erat apud Deum »: et enim Principium.(1) « Et Deus erat Verbum »; consequenter: quod enim ex Deo natum est, Deus est.(2) « Hic enim erat in « Principio apud Deum », ostendit emissionis ordinem.(3) « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ». Omnibus enim his, qui post eum, sunt Aeonibus, formationis et generationis causa Verbum factum est. « Sed quod fa- « ctum est in eo », inquit, « Vita est »:(4) hic enim syzygias(5)

προβολὴν ἑκατέρων αὐτῶν δείξῃ, τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἅμα, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἕνωσιν. Ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ Ἀρχὴ· ἐν δὲ τῇ Ἀρχῇ καὶ ἐκ τῆς Ἀρχῆς ὁ Λόγος. Καλῶς οὖν εἶπεν· « Ἐν Ἀρχῇ « ἦν ὁ Λόγος »· ἦν γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ· « καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν « Θεόν »· καὶ γὰρ ἡ Ἀρχή· « καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος », ἀκολούθως· τὸ γὰρ ἐκ Θεοῦ γεννηθὲν, Θεός ἐστιν· « οὗτος ἦν ἐν « Ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν »· ἔδειξε τὴν τῆς προβολῆς τάξιν· « πάντα « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν »· πᾶσι γὰρ τοῖς μετ' αὐτὸν Αἰῶσι μορφῆς καὶ γενέσεως αἴτιος ὁ Λόγος ἐγένετο. Ἀλλ' « ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ », φησὶ, « Ζωή ἐστιν »· ἐνθάδε καὶ

Deum[1]), tum unio trium in unum. Filius loco Principii heic callide ponitur ut transitus fieri possit ad ea quae sequuntur.

(1) Id est: etenim Principium quoque, seu Filius, in quo Verbum, erat apud Deum.

(2) Nota quam facile et invicte heic vera Verbi divinitas ostendatur a gnostico. Haec ipsa sententia ap. Εἰς ἐπίδειξιν, 47 (p. 26) legitur ut catholica praedicatio.

(3) I. e. Verbi a Principio (in quo erat) et Principii a Deo (apud quem erat).

(4) Igitur gnosticus sic interpungit: « ... factum est nihil. Quod « factum est in eo, vita est ». Ita et Heracl. (Brooke, p. 50-55) cuius expositionem utiliter cum praesenti conferes. Idipsum testantur Orig. *in Ioh.* tr. III; Cyr. Al. et Aug. in in h. l. At cap. XXI, 1, ipse Iren. ita legisse videtur.

(5) Lege *syzygiam* scl. Logos–Zoe. Cfr. *Exc. Theod.* 6: « ὃ γέ-

manifestavit: Omnia enim, ait, per ipsum facta sunt, Vita autem in ipso.(1) Haec ergo quae in eo facta est, proximior est quam ea quae per ipsum facta sunt: cum ipso est enim, et per ipsum fructificat. Quoniam infert: « Et « Vita erat lux hominum ». Hominem autem nunc et Ecclesiam simili nomine(2) significavit, ut per unum nomen manifestet syzygiae communionem. Ex Logo enim et Zoe Homo generatur et Ecclesia. Lumen autem dixit hominum, Vitam, quoniam illuminati sunt ab ea, quod est formatum et manifestatum.(3) Hoc autem et Paulus dicit: « Omne « enim quod manifestatur lumen est ».(4) Quoniam igitur Vita manifestavit et generavit Hominem et Ecclesiam, lumen dicta est eorum. Aperte igitur manifestavit Ioannes

συζυγίαν ἐμήνυσε· Τὰ μὲν γὰρ ὅλα, ἔφη, δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τὴν δὲ Ζωὴν ἔν αὐτῷ. Αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη οἰκειοτέρα ἐστὶν τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων· σύνεστι γὰρ αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ καρποφορεῖ· ἐπειδὴ γὰρ ἐπιφέρει, « καὶ ἡ Ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν « ἀνθρώπων ». Ἄνθρωπον εἰπὼν ἄρτι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὁμωνύμως ⟨τῷ Ἀνθρώπῳ⟩ ἐμήνυσεν, ὅπως διὰ τοῦ ἑνὸς ὀνόματος δηλώσῃ τὴν τῆς συζυγίας κοινωνίαν. Ἐκ γὰρ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς Ἄνθρωπος γίνεται καὶ Ἐκκλησία. Φῶς δὲ εἶπε τῶν ἀνθρώπων τὴν Ζωὴν, διὰ τὸ πεφωτίσθαι αὐτοὺς ὑπ' αὐτῆς, ὃ δή ἐστι μεμορφῶσθαι καὶ πεφανερῶσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστιν ». Ἐπεὶ τοίνυν ἡ Ζωὴ ἐφανέρωσε καὶ ἐγέννησε τόν τε Ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, φῶς εἴρηται αὐτῶν. Σαφῶς οὖν δεδήλωκεν ὁ Ἰωάννης

« γονεν... Ζωὴ ἦν ἡ σύζυγος ». Consimili exegesi usi postea sunt Macedoniani, qui Zoen Spiritum S. esse interpretabantur.

(1) Hic reapse non affert verba Ioannis sed allata declarat: quasi dicat: « manifestavit coniugem « hoc ipso quod, dum dicit omnia « per Verbum facta esse, Vitam in « ipso Verbo ab initio ponit etc. ».

(2) I. e. unico nomine: quum enim syzygia sint, ubi Homo etiam Ecclesia nominatur.

(3) Graece: « id est, formati et « manifestati ».

(4) *Eph.* V, 13, at legendum cum graecis et ex contextu *manifestat.*

per sermones hos, et alia, et quaternationem secundam, Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Sed et primam significavit tetradem. Narrans enim[1] de Salvatore, et docens omnia, quae extra Pleroma sunt, per eum formata,[2] fructum quoque eum esse dicens intra Pleroma. Etenim « lumen » dixit illum « quod in tenebris lucet, et non com« prehenditur » ab eis, quoniam omnia quae facta sunt ex passione formans, ignoratus est ab eis. Et Filium et Veritatem et Vitam dicit eum, et « Verbum carnem factum: cuius « gloriam vidimus », ait, « et erat gloria eius qualis erat Uni« geniti,[3] quae a Patre data est ei, plena Gratia et Veritate ». (Dicit[4] autem sic: « Et Verbum caro factum est, et habi-

διὰ τῶν λόγων τούτων, τά τε ἄλλα, καὶ τὴν τετράδα τὴν δευτέραν, Λόγον καὶ Ζωὴν, Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα· διηγούμενος γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ λέγων πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος δι' αὐτοῦ μεμορφῶσθαι, καρπὸν εἶναί φησιν αὐτὸν παντὸς τοῦ Πληρώματος. Καὶ γὰρ φῶς εἴρηκεν αὐτὸν « τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαινόμενον, καὶ « μὴ καταληφθὲν ὑπ' αὐτῆς », ἐπειδὴ πάντα τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ πάθους ἁρμόσας, ἠγνοήθη ὑπ' αὐτῶν. Καὶ Υἱὸν δὲ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Ζωὴν λέγει αὐτὸν καὶ « Λόγον σάρκα γενόμενον· « οὗ τὴν δόξαν ἐθεασάμεθα », φησὶ, « καὶ ἦν ἡ δόξα αὐτοῦ, οἵα ἦν « ἡ τοῦ Μονογενοῦς, ἡ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δοθεῖσα αὐτῷ, πλήρης Χά« ριτος καὶ Ἀληθείας ». (Λέγει δὲ οὕτως· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ

(1) Demonstratio primae tetradis quam intendit, nonnisi ex v. 14 habetur; ideo breviter perstringit interposita quae ad aliam rem referuntur (Salvatorem et formationem materiae). Quasi dicat: « Postquam enim enarravit... do« cens... ». De rebus autem significatis cfr. c. IV init. p. 98 sqq.

(2) Ex gr. rest.: « formata esse, « fructumque eum esse totius Plero« matis ». De seq. v. *Exc. Theod.* 8.

(3) Verbum caro factum Gnosticis erat Soter, primus totius Pleromatis fructus (πρωτότοκος); non ipse **Μονογενής**, sed simili potestate a Patre donatus [IV, 5, p. 103]. Ideo exaggerant ὡς in οἵα ἦν ἡ τοῦ **M.** κτλ. (Cfr. *Exc. Theod.* 7).

(4) Falsae allegationi Ptolem. Iren. hic in parenth. subiungit verum textum Ioannis. Cfr. V, 18, 2.

« tavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi uni- « geniti a Patre, plenum gratia et veritate »). Diligenter igitur ostendit primam quaternationem, Patrem dicens, et Gratiam, et Monogenem, et Veritatem. Sic Ioannes de prima et matre omnium Aeonum ogdoade dixit. Patrem enim dixit, et Gratiam, et Monogenem, et Veritatem, et Verbum, et Vitam, et Hominem, et Ecclesiam. Et Ptolemaeus quidem ita.(1)

Cap. IX, 1. [*WH. I, 19*]. Vides, igitur, dilectissime, adinventionem, qua utentes seducunt semetipsos, calumniantes Scripturis, fictionem suam ex eis constare annitentes. Propter hoc enim et ipsas eorum adposui astutias et dictiones, ut ex eis consideres malitiam inventionis et nequitiam erroris. Primo enim, si propositum esset Ioanni, illam quae sursum est octonationem ostendere, ordinem custodisset utique emissionis et primam quaternationem, quum sit vene-

« ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν « αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ « ἀληθείας »). Ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα· Πατέρα εἰπὼν, καὶ Χάριν, καὶ τὸν Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν. Οὕτως ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ μητρὸς τῶν ὅλων Αἰώνων ὀγδοάδος εἴρηκε. Πατέρα γὰρ εἴρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἄνθρωπον, καὶ Ἐκκλησίαν.

IX, 1. Ὁρᾷς, ἀγαπητὲ, τὴν μέθοδον, ᾗ χρώμενοι φρεναπατοῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες ταῖς Γραφαῖς, τὸ πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὰς παρεθέμην αὐτῶν τὰς λέξεις, ἵνα ἐξ αὐτῶν κατανοήσῃς τὴν πανουργίαν τῆς μεθοδείας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ προέκειτο Ἰωάννῃ τὴν ἄνω ὀγδοάδα μηνῦσαι, τὴν τάξιν ἂν τετηρήκει τῆς προβολῆς, καὶ τὴν πρώτην τετράδα σεβασμιωτάτην

(1) Haec graece desunt. Fuerint fere: Καὶ ὁ Πτολ. μὲν οὕτως.

rabilior, quemadmodum dicunt, in primis utique posuisset nominibus, et sic adiunxisset secundam, ut per ordinem nominum ordo ostenderetur octonationis: et non utique post tantum intervallum quasi oblitus, deinde commemoratus, in novissimo primae memoratus fuisset quaternationis. Deinde autem et coniugationes significare volens, et Ecclesiae non praetermisisset nomen; sed aut et in reliquis coniugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter quum possent et illa simul subaudiri, ut unitatem per omnia esset custodiens; aut si reliquorum coniugationes enumerabat, et Anthropi (id est, Hominis) utique manifestasset coniugem, et utique non remisisset de divinatione nos accipere nomen ipsius.

2. Manifesta igitur expositionis eorum transfictio.(1) Ioanne enim unum Deum omnipotentem et unum unigenitum Christum Iesum annunciante(2) per quem omnia facta esse dicit, hunc Verbum Dei, hunc unigenitum, hunc facto-

οὖσαν. καθὼς λέγουσιν. ἐν πρώτοις ἂν τεθείκει τοῖς ὀνόμασι, καὶ οὕτως ἐπεζεύχει τὴν δευτέραν, ἵνα διὰ τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων ἡ τάξις δειχθῇ τῆς ὀγδοάδος· καὶ οὐκ ἂν μετὰ τοσοῦτον διάστημα, ὡς ἐκλελησμένος, ἔπειτα ἀναμνησθεὶς, ἐπ' ἐσχάτῳ τῆς πρώτης ἐμέμνητο τετράδος. Ἔπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας σημᾶναι θέλων, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἂν παρέλιπεν ὄνομα· ἀλλ' ἢ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συζυγιῶν ἠρκέσθη τῇ τῶν ἀρρένων προσηγορίᾳ, ὁμοίως δυναμένων κἀκείνων συνυπακούεσθαι, ἵνα τὴν ἑνότητα διὰ πάντων ᾖ πεφυλακὼς, ἢ εἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζύγους κατέλεγε, καὶ τὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἂν μεμηνύκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκεν ἐκ μαντείας ἡμᾶς λαμβάνειν τοὔνομα αὐτῆς.

2. Φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἕνα μονογενῆ Ἰησοῦν Χριστὸν κηρύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, τοῦτον υἱὸν Θεοῦ, τοῦτον μονογενῆ, τοῦτον πάντων ποιητὴν, τοῦτον φῶς

(1) παραποίησις = *vana* fictio. (2) Cfr. haec cum fine h. c.

rem omnium, hunc lumen verum illuminans omnem hominem, hunc mundi fabricatorem, hunc in sua venisse, hunc eumdem carnem factum, et inhabitasse in nobis: hi, transvertentes secundum verisimile expositionem, alterum quidem Monogenem volunt esse secundum emissionem, quem scilicet et Principium vocant: alterum autem Soterem ⟨id est, Salvatorem⟩ fuisse volunt, et alterum Logon ⟨id est, Verbum⟩ filium Monogenis ⟨id est, Unigeniti⟩, et alterum Christum ad emendationem Pleromatis emissum: et unumquodque horum quae dicta sunt auferentes a veritate, et abutentes nominibus, in suam argumentationem transtulerunt: ut secundum eos in tantis Ioannes Domini Iesu Christi memoriam non fecerit. Si enim Patrem dixit, et Charin, et Monogenen, et Alethian, et Logon, et Zoen, et Anthropon, et Ecclesiam, secundum illorum argumentationem de prima ogdoade dixit, in qua nondum Iesus, nondum Christus Ioannis magister. Quia (1) autem non de syzygiis ipsorum

ἀληθινὸν φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, τοῦτον κόσμου ποιητὴν, τοῦτον εἰς τὰ ἴδια ἐληλυθότα, τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα, καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν· οὗτοι παρατρέποντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἐξήγησιν, ἄλλον μὲν τὸν Μονογενῆ θέλουσιν εἶναι κατὰ τὴν προβολὴν, ὃν δὴ καὶ Ἀρχὴν καλοῦσιν, ἄλλον δὲ τὸν Σωτῆρα γεγονέναι θέλουσι, καὶ ἄλλον τὸν Λόγον υἱὸν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ Πληρώματος προβεβλημένον· καὶ ἓν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἅραντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καταχρησάμενοι τοῖς ὀνόμασιν, εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν, ὥστε κατ' αὐτοὺς ἐν τοῖς τοσούτοις τὸν Ἰωάννην τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μνείαν μὴ ποιεῖσθαι. Εἰ γὰρ Πατέρα εἴρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἄνθρωπον, καὶ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης ὀγδοάδος εἴρηκεν, ἐν ᾗ οὐδέπω Ἰησοῦς, οὐδέπω Χριστὸς ὁ τοῦ Ἰωάννου διδάσκαλος. Ὅτι δὲ οὐ περὶ

(1) = Quod... dixerit.

apostolus dixit, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Verbum scit esse Dei, idem ipse fecit manifestum. Recapitulans [1] enim de eo Verbo quod ei [2] in principio dictum est, insuper exponit: « Et Verbum caro factum est, et in- « habitavit in nobis ». Secundum autem illorum argumentationem, non Verbum caro factum est, quod quidem nec venit umquam extra Pleroma: sed qui ex omnibus factus est,[3] et sit posterior Verbo, Salvator.

3. [*WH. I, 20*]. Discite igitur insensati, quoniam Iesus, qui passus est pro nobis, qui inhabitavit in nobis, idem ipse est Verbum Dei. Si enim alius ex Aeonibus pro nostra salute caro factus est, aestimandum erat de altero dixisse apostolum. Si autem Verbum Patris « qui descendit, ipse

τῶν συζυγιῶν αὐτῶν ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν καὶ Λόγον οἶδε τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς πεποίηκε φανερόν. Ἀνακεφαλαιούμενος γὰρ περὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἄνω ἐν ἀρχῇ Λόγου, ἐπεξηγεῖται· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ « ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ». Κατὰ δὲ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν, οὐχ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅς γε οὐδὲ ἦλθέ ποτε ἐκτὸς Πληρώματος· ἀλλὰ ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας μεταγενέστερος τοῦ Λόγου Σωτήρ.

3. Μάθετε οὖν ἀνόητοι, ὅτι Ἰησοῦς ὁ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν ἡμῖν, οὗτος αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος τις τῶν Αἰώνων ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας σὰρξ ἐγένετο, εἰκὸς ἦν περὶ ἄλλου εἰρηκέναι τὸν ἀπόστολον. Εἰ δὲ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς « ὁ καταβὰς, αὐτός ἐστι

(1) I. e. denuo sermonem ducens ab ipso Verbo.

(2) Textus graecus interserit ἄνω = superius, initio nempe capitis ubi de hoc ipso Verbo dictum est in principio esse, de quo tamen v. 14 dicitur et caro factum fuisse.

(3) Paulo dissentiunt graeca a latinis: HARVEY putat verbum lat. *economia* mendose *ex omnibus* lectum esse a scribis: utraque tamen lectio comprobatur: illa ex VI, 1 (p. 115, n. 3), haec vero ex I fin. vel III (p. 94), 4. Latina tamen praeferenda videtur.

« est et qui ascendit »,(1) ab uno Deo unigenitus filius, secundum Patris placitum incarnatus pro hominibus; non de alio aliquo, neque de ogdoade Ioannes sermonem fecit, sed de Domino Iesu Christo. Neque enim Verbum secundum eos principaliter « caro » factum est. Dicunt enim Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili providentia, ut visibile et palpabile fieret.(2) Caro est autem illa vetus de limo secundum Adam facta plasmatio a Deo, quam vere factum Verbum Dei manifestavit Ioannes. Et soluta est illorum prima et primogenita octonatio. Quum

« καὶ ὁ ἀναβάς », ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ μονογενὴς υἱός, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς εὐδοκίαν σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἀνθρώπων, οὐ περὶ ἄλλου τινὸς, οὐδὲ περὶ ὀγδοάδος τὸν λόγον ἐμπεπσίηται, ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς προηγουμένως « σὰρξ » γέγονε. Λέγουσι δὲ τὸν Σωτῆρα ἐνδύσασθαι σῶμα ψυχικὸν ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένον ἀῤῥήτῳ προνοίᾳ, πρὸς τὸ ὁρατὸν γενέσθαι, καὶ ψηλαφητόν. Σὰρξ δέ ἐστιν ἡ ἀρχαία ἐκ τοῦ χοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ γεγονυῖα πλάσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀληθῶς γεγονέναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐμήνυσεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ λέλυται αὐτῶν ἡ πρώτη καὶ ἀρχέγονος ὀγδοάς.

(1) *Eph.* IV, 10; pro seq. *ab uno Deo*, melius ex graec. *unius Dei* quo directius excluditur error Valent. de Iesu tamquam totius Pleromatis florilegio. Argum. ex *Eph.* IV, est vere ad hominem; cfr. enim *Exc. Theod.* § 7, ubi eodem sensu exponitur.

(2) Cfr. VI, 1, p. 115.* (Attende verba eadem omnino esse). Igitur utique corpus sive psychicum (schola occidentalis), sive pneumaticum (schola orient.), non tamen induit carnem hylicam quam Adamo plasmavit Deus de terra etc. Fragmentum quod sequitur «Caro «– compago» exstat syriace in memoratis codd. Nitriensibus 12/157, fol. 200, et 14/629, fol. 4, ubi similem sententiam exstitisse dicitur in σπούδασμα περὶ ὀγδοάδος, quod longe credibile est. Varietates notatu dignae sunt: *commemoravit* loco « manifestavit »; « *et* « Filius Dei »; *castrametata tabernaculorum series* loco « compago ». Quo iam patet haec fragmenta proximiora graeco quam latino textui adesse [Int. videtur legisse σύμπηξις loco σκηνοπηγία].

enim unus et idem ostenditur Logos, et Monogenes, et Zoe, et Phos, et Soter, et Christus, [et] filius Dei, et hic idem incarnatus pro nobis, soluta est octonationis illorum compago. Hac autem soluta, decidit illorum omnis argumentatio, quam, falso nomine somniantes, infamant Scripturas ad propriam argumentationem confingendam.

4. Post deinde dictiones et nomina dispersim posita colligentes, transferunt, sicut praediximus, ex eo quod est secundum naturam, in id quod est contra naturam: similia facientes his, qui controversias sibimetipsis quaslibet proponunt, post deinde conantur ex Homericis versibus meditari eas: ita ut idiotae putent ex illa extemporali (1) declamata controversia Homerum versus fecisse, et multi abducantur per compositam consequentiam versuum, ne forte haec sic Homerus fecerit. (2) Quemadmodum Herculem ab Eurystheo ad eum, qui apud inferos est, canem missum, ex Homericis

Ἑνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ δεικνυμένου Λόγου, καὶ Μονογενοῦς, καὶ Ζωῆς, καὶ Φωτὸς, καὶ Σωτῆρος, καὶ Χριστοῦ, καὶ υἱοῦ Θεοῦ, καὶ τούτου αὐτοῦ σαρκωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, λέλυται ἡ τῆς ὀγδοάδος σκηνοπηγία. Ταύτης δὲ λελυμένης, διαπέπτωκεν αὐτῶν πᾶσα ἡ ὑπόθεσις. ἣν ψευδῶς ὀνειρώττοντες κατατρέχουσι τῶν Γραφῶν, ἰδίαν ὑπόθεσιν ἀναπλασάμενοι.

4. Ἔπειτα λέξεις καὶ ὀνόματα σποράδην κείμενα συλλέγοντες, μεταφέρουσι, καθὼς προειρήκαμεν, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν· ὅμοια ποιοῦντες τοῖς ὑποθέσεις τὰς τυχούσας αὐτοῖς προβαλλομένοις, ἔπειτα πειρωμένοις ἐκ τῶν Ὁμήρου ποιημάτων μελετᾶν αὐτὰς, ὥστε τοὺς ἀπειροτέρους δοκεῖν ἐπ' ἐκείνης τῆς ἐξ ὑπογύου μεμελετημένης ὑποθέσεως Ὅμηρον τὰ ἔπη πεποιηκέναι, καὶ πολλοὺς συναρπάζεσθαι διὰ τῆς τῶν ἐπῶν συνθέτου ἀκολουθίας, μὴ ἄρα ταῦθ' οὕτως Ὅμηρος εἴη πεποιηκώς. Ὡς ὁ τὸν Ἡρακλέα τὸν ὑπὸ Εὐρυσθέως ἐπὶ τὸν ἐν Ἅιδῃ

(1) Ita Ott.[1] et Vat.[1].
(2) De his Homerocentonibus cfr. in simile argumentum TERT. *Praescr.* 39; HIERON. *Ad Paulin.*

versibus scribens (1) ita (nihil enim prohibet exempli gratia commemorari et horum, quum sit similis et eadem utrisque argumentatio): (2)

> Haec ubi dicta dedit, emisit limine flentem
> Herculem invictum, magnarum non inscium rerum,
> Eurystheus natus Sthenelo prosapia Persei,
> ducturum ex Erebo canem atri Ditis ad auras.
> Vadit at ille, velut leo nutritus montibus acer,
> urbem per mediam: noti simul omnes abibant,
> et senes, et pueri, et nondum nuptae puellae,
> plorantes multum, ac si mortem iret ad ipsam.
> Mercurius praemittit et caesia Pallas euntem:
> fratrem etenim sciebat quatenus dolor exagitaret.

Quis non ex simplicibus abripiatur ab huiusmodi versibus, et putet sic illos Homerum in hoc argumento fecisse? Qui autem scit Homerica, cognoscet quidem versus, argumen-

κύνα πεμπόμενον διὰ τῶν Ὁμηρικῶν στίχων γράφων οὕτως (οὐδὲν γὰρ κωλύει παραδείγματος χάριν ἐπιμνησθῆναι καὶ τούτων, ὁμοίας καὶ τῆς αὐτῆς οὔσης ἐπιχειρήσεως τοῖς ἀμφοτέροις)·

> Ὣς εἰπὼν, ἀπέπεμπε δόμων βαρέα στενάχοντα
> φῶθ' Ἡρακλῆα, μεγάλων ἐπίστορα ἔργων,
> Εὐρυσθεὺς, Σθενέλοιο πάϊς Περσηϊάδαο
> ἐξ Ἐρέβευς ἄξοντα κύνα στυγεροῦ Ἀΐδαο.
> Βῆ ῥ' ἴμεν, ὥστε λέων ὀρεσίτροφος ἀλκὶ πεποιθὼς,
> καρπαλίμως ἀνὰ ἄστυ· φίλοι δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
> νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε, πολύτλητοί τε γέροντες,
> οἰκτρ' ὀλοφυρόμενοι, ὡσεὶ θάνατόνδε κίοντα.
> Ἑρμείας δ' ἀπέπεμπεν, ἰδὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη·
> ᾔδεε γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεὸν, ὡς ἐπονεῖτο.

Τίς οὐκ ἂν τῶν ἀπανούργων συναρπαγείη ὑπὸ τῶν ἐπῶν τούτων, καὶ νομίσειεν οὕτως αὐτὰ Ὅμηρον ἐπὶ ταύτης τῆν ὑποθέσεως πεποιηκέναι; Ὁ δ' ἔμπειρος τῆς Ὁμηρικῆς ὑποθέσεως ἐπι-

(1) I. e. quemadmodum qui descripsit Herculem missum etc.

(2) Versus Homeri reperies respective *Od.* X, 76; XXI, 26; *Il.* XIX, 123; VII, 368; *Od.* VI, 130; *Il.* XXIV, 327; *Od.* XI, 38; *Il.* XXIV, 328; *Od.* XI, 625; *Il.* II, 409. Cfr. varietates ap. edd.

tum autem non cognoscet, sciens quoniam aliquid quidem eorum est de Ulysse dictum, aliud vero de Hercule, aliud vero de Priamo, aliud vero de Menelao et Agamemnone. Si autem tulerit illos, et unumquemque suo libro reddiderit, auferet de medio praesens argumentum. Sic autem et qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per baptismum accepit,(1) haec quidem quae sunt ex Scripturis nomina, et dictiones, et parabolas cognoscet: blasphemum autem illorum argumentum non cognoscet. Etenim si gemmas agnoscet, sed vulpem pro regali imagine non recipiet.(2) Unumquemque autem sermonum reddens suo ordini, et aptans veritatis corpusculo, denudabit, et insubstantivum ostendet figmentum ipsorum.

γνώσεται, μὲν τὰ ἔπη, τὴν δὲ ὑπόθεσιν οὐκ ἐπιγνώσεται, εἰδὼς ὅτι τὸ μέν τι αὐτῶν ἐστι περὶ Ὀδυσσέως εἰρημένον, τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλέους, τὸ δὲ περὶ τοῦ Πριάμου, τὸ δὲ περὶ Μενελάου καὶ Ἀγαμέμνονος. Ἄρας δὲ αὐτὰ, καὶ ἓν ἕκαστον ἀποδοὺς τῇ ἰδίᾳ βίβλῳ, ἐκποδὼν ποιήσει τὴν ὑπόθεσιν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῆ ἐν ἑαυτῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴληφεν, τὰ μὲν ἐκ τῶν Γραφῶν ὀνόματα, καὶ τὰς λέξεις, καὶ τὰς παραβολὰς ἐπιγνώσεται, τὴν δὲ βλάσφημον ὑπόθεσιν αὐτῶν οὐκ ἐπιγνώσεται. Καὶ γὰρ εἰ τὰς ψηφῖδας γνωρίσει, ἀλλὰ τὴν ἀλώπεκα ἀντὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος οὐ παραδέξεται· ἓν ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων ἀποδοὺς τῇ ἰδίᾳ τάξει, καὶ προσαρμόσας τῷ τῆς ἀληθείας σωματίῳ, γυμνώσει καὶ ἀνυπόστατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν.

(1) Huius sententiae novum sensum aperit Εἰς ἐπίδειξιν quae ipsa titulatione praefertur ut « apostolicae praedicationis ostensio « seu comprobatio » atque tota in hoc est ut loci aptiores *S. Scripturae* ad « regulam veritatis » demonstrandam afferantur. Haud procul igitur est suspicio reapse huiusmodi symboli explicationes seu διδασκαλίας τῶν ἀποστόλων catechumenos tunc edoctos fuisse (Cfr. ib. 7). De symbolo vero infra.

(2) Cfr. VIII, 1 (p. 129).

5. Quoniam autem scenae huic deest redemtio,(1) ut quis mimum ipsorum explicans,(2) destructorem sermonem inferat, bene habere putavimus ostendere primo in quibus ipsi patres huius fabulae discrepant adversus se invicem, quasi qui sint ex variis spiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoscere est, et ex ostensione, eam firmam quae ab Ecclesia praedicatur veritatem, et ab his id quod fingitur falsiloquium.(3)

Cap. X, 1. [*WH. II*]. Expositio praedicationis veritatis, quam ab apostolis Ecclesia percipiens custodit. Ecclesia enim(4) per universum orbem usque ad fines terrae seminata, et ab apostolis, et discipulis eorum accepit eam fi-

5. Ἐπειδὴ δὲ τῇ σκηνῇ ταύτῃ λείπει ἡ ἀπολύτρωσις, ἵνα τις τὸν μῖμον αὐτῶν περαιώσας τὸν ἀνασκευάζοντα λόγον ἐπενέγκῃ, καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν ἐπιδεῖξαι πρότερον, ἐν οἷς οἱ πατέρες αὐτοὶ τοῦδε τοῦ μύθου διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐκ διαφόρων πνευμάτων τῆς πλάνης ὄντες. Καὶ ἐκ τούτου γὰρ ἀκριβέστατα συνιδεῖν ἔσται, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως, βεβαίαν τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυσσομένην ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων παραπεποιημένην ψευδηγορίαν.

X, 1. Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα

(1) *Redemtio* certe alludit ad finem fabulae scenicae (ut plurimum manumissio servi vel *liberatio* captivi innocentis); etiam graece ἀπολύτρωσις, teste Esychio, vox synonima est ἀπολύσεως, seu ἐξοδίου, i. e. solutionis, cuius exemplar latinum exhibet Tert. c. 13: « superest... vos valete et plaudite! ».

(2) I. e.: ut quis explicans reliqua huius codicis eorum mimum (fabulam scenicam) exhibentis, tandem destructionem seu refutationem reperiat: alludit ad duplicem partem operis, ἔλεγχος = denudatio et ἀνατροπή = eversio.

(3) I. e. quod quidem cognosces... tum ex ostensione illius firmae veritatis quae etc., tum falsiloquii huius, quod etc.

(4) Gr. *et quidem*: cfr. p. 152 fin.

dem,(1) quae est in unum Deum, Patrem omnipotentem, « qui « fecit caelum, et terram, et mare, et omnia quae in eis « sunt »:(2) et in unum Christum Iesum filium Dei, incarnatum pro nostra salute: et in Spiritum sanctum,(3) qui per prophetas praedicavit dispositiones Dei,(4) et adventum, et eam, quae est ex Virgine generationem, et passionem, et resurrectionem a mortuis, et in carne in caelos ascensionem dilecti Iesu Christi Domini nostri, et de caelis in gloria Patris adventum eius, ad recapitulanda universa,(5) et resuscitandam omnem carnem humani generis, ut Christo Iesu Do-

Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, « τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν, καὶ « τὴν γῆν, καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς », πίστιν· καὶ εἰς ἕνα Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας, καὶ τὴν ἔλευσιν, καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἠγαπημένου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα, καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀν-

(1) Cfr. Εἰς ἐπίδειξιν, 6-7; 99: infra c. 19. Ir. ut illum directius commentis gnosticis opponat, plures superponit explicationes primaevo symboli typo romano, qui, prout novimus, hic est: « Credo « in Deum Patrem omnipotentem « et in Christum Iesum filium eius « unicum dominum nostrum, qui « natus est de Spiritu sancto et « Maria virgine, qui sub Pontio « Pilato crucifixus est et sepultus, « tertia die resurrexit a mortuis, « ascendit in caelos, sedet ad dexte- « ram Patris unde venturus est iu- « dicare vivos et mortuos. Et in « Spiritum sanctum, sanctam Ec- « clesiam, remissionem peccato- « rum, carnis resurrectionem ». Cfr. Hahn, *Bibliothek der Symbol.*

(2) Cfr. *Psalm.* CXLV, 6; *Act.* IV, 24; XIV, 14.

(3) Trias ut fundamentum fidei pulchre perhibetur in Εἰς ἐπίδ. c. 6; et 99-100.

(4) *Dei* addit interpres ne οἰκονομία Valent. innuatur. Cfr. Εἰς ἐπίδ. 99.

(5) *Ephes.* I, 10. — Locus hic insignis videtur ad genuinum sensum huius παρουσίας statuendum. Cfr. l. V, c. 27 sqq.

mino nostro, et Deo, et Salvatori, et regi, secundum placitum Patris invisibilis « omne genu curvet caelestium, et ter- « restrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur » [1] ei, et iudicium iustum in omnibus faciat: « spiritalia » quidem « nequitiae », et angelos transgressos, atque apostatas factos, et impios, et iniustos, et iniquos, et blasphemos homines in aeternum ignem mittat: iustis autem et aequis, et praecepta eius servantibus, et in dilectione eius perseverantibus, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex poenitentia,[2] vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, et claritatem aeternam circumdet.

2. [*WH. III*]. OSTENSIO NEQUE PLUS, NEQUE MINUS DE EA QUAE EST ⟨IN⟩[3] FIDE POSSE QUOSDAM DICERE. Hanc praedicationem quum acceperit, et hanc fidem, quemadmodum praediximus, Ecclesia, et quidem in universum mun-

θρωπότητος, ἵνα Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, καὶ Θεῷ, καὶ Σωτῆρι, καὶ βασιλεῖ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀοράτου, « πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, « καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται » αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαίαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιήσηται· τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας, καὶ ἀγγέλους τοὺς παραβεβηκότας, καὶ ἐν ἀποστασίᾳ γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀνόμους, καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ· τοῖς δὲ δικαίοις, καὶ ὁσίοις, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, τοῖς μὲν ἀπ' ἀρχῆς, τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας, ζωὴν χαρισάμενος ἀφθαρσίαν δωρήσηται, καὶ δόξαν αἰωνίαν περιποιήσῃ.

2. Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφυῖα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς προέφαμεν, ἡ Ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρ-

(1) Cfr. *Philip.* II, 10 etc.;

(2) Cuius effectus sane notandus hic; sicut mox seq. *donans* gr. χαρισάμενος i. e. gratificans, seu *in gratiam* donans, non quidem ex necessario fato ut Valent. autumabant, cfr. Εἰς ἐπίδ. 97.

(3) Fortasse legend. UNA. Cfr. finem huius §, ex qua haec corrupta inscriptio restitui poterit.

dum disseminata, diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans: et similiter credit his, videlicet quasi unam animam habens et unum cor, [1] et consonanter haec praedicat, et docet, et tradit, quasi unum possidens os. Nam etsi in mundo loquelae dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una et eadem est. Et neque hae quae in Germania [2] sunt fundatae ecclesiae, aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hae quae in Hiberis sunt, neque hae quae in Celtis, neque hae quae in Oriente, neque hae quae in Aegypto, neque hae quae in Libya, neque hae quae in medio mundi [3] sunt constitutae: sed sicut sol creatura Dei, in universo mundo unus et idem est; sic et ⟨lumen⟩ [4] praedicatio veritatis, ubique lucet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Et neque is

μένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα· καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν, καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει, καὶ διδάσκει, καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη. Κἂν γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιαι, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή· Καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν, ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ιβηρίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολὰς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου ἱδρυμέναι· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἥλιος, τὸ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς, οὕτω καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῇ φαίνει, καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀλη-

(1) Cfr. *Act.* IV, 32.

(2) Cfr. et TERTULL. *Adv. Iud.* c. 7. Immo maior fides adhibenda videtur Irenaeo, qui non ex proposito diffusionem christiani nominis demonstrare intendit, sed veluti per transennam innuit dum unitatem fidei testatur. « Caeterum « [MASSUET] id unum ex hoc loco « erui potest, apud hos populos « ecclesias tunc extitisse ».

(3) Probabiliter Romana seu Itala, media inter regiones nominatas et tunc cognitas.

(4) Verbum interpol. ex similitudine, fortasse in ipsis codd. graecis.

qui valde praevalet in sermone, ex his qui praesunt ecclesiis, alia quam haec sunt dicet: « nemo enim super magistrum (1) « est »: neque infirmus in dicendo deminorabit traditionem. Quum enim una et eadem fides sit, neque is qui multum de ea potest dicere ampliat, neque is qui minus deminorat. (2)

3. [*WH. IV*]. SECUNDUM QUID FIAT PUTARE ALIOS QUIDEM PLUS, ALIOS VERO MINUS HABERE AGNITIONIS. Plus autem aut minus secundum prudentiam nosse quosdam non in eo quod argumentum immutetur, efficitur, et alius deus excogitetur praeter fabricatorem, et factorem, et nutritorem huius universitatis, quasi non ipse sufficiat nobis, aut alius Christus, aut alius Monogenes: sed in eo, quod: (3) omnia quae in parabolis dicta sunt exquirere, et adiungere veritatis (4)

θείας ἐλθεῖν. Καὶ οὔτε ὁ πάνυ δυνατὸς ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προεστώτων, ἕτερα τούτων ἐρεῖ· « οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ « τὸν διδάσκαλον »· οὔτε ὁ ἀσθενὴς ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσει τὴν παράδοσιν. Μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, οὔτε ὁ πολὺ περὶ αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τὸ ὀλίγον, ἠλαττόνησε.

3. Τὸ δὲ πλέον ἢ ἔλαττον κατὰ σύνεσιν εἰδέναι τινὰς, οὐκ ἐν τῷ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἀλλάσσειν γίνεται, καὶ ἄλλον θεὸν παρεπινοεῖν παρὰ τὸν δημιουργὸν, καὶ ποιητὴν, καὶ τροφέα τοῦδε τοῦ παντὸς, ὡς μὴ ἀρκουμένους τούτῳ, ἢ ἄλλον Χριστὸν, ἢ ἄλλον Μονογενῆ· ἀλλ' ἐν τῷ τὰ ὅσα ἐν παραβολαῖς εἴρηται προσεπεξεργάζεσθαι, καὶ συνοικειοῦν τῇ τῆς πίστεως ὑποθέσει·

(1) MATTH. X, 24; LUC. VI, 40.

(2) Cfr. *Exod.* XVI, 18 iuxta LXX et II *Cor.* VIII, 15; hoc utrumque, *universis eamdem* fidei *cognitionem* impertiri; directe aggreditur Valentinianorum systema, ideo neque exaggerari debet.

(3) Sane attentione et studio dignus hic index theologicarum quaestionum II saeculo agitatarum: cfr. et Εἰς ἐπίδ. ex integro, et lib. III a cap. XIX deinceps.

(4) Gr. *fidei*: idem finis operis Εἰς ἐπίδ. perhibetur (§ 1. Cfr. *A. H.* II, 10).

argumento; et in eo, ut instrumentum et dispositionem (1) Dei in genere humano factam enarret; et quoniam magnanimus exstitit Deus et in transgressorum angelorum apostasia, et in inobedientia hominum, edisserere; (2) et quare alia quidem temporalia, alia vero aeterna, et quaedam caelestia, quaedam terrena unus et idem [Deus] fecit (3) annunciare; et quare quum invisibilis sit, apparuit prophetis Dei non in una forma, sed aliis aliter, adesse: (4) et quare testamenta multa tradita humano generi, annunciare, et quis sit uniuscuiusque testamentorum character, (5) docere: et quare « conclusit omnia in incredulitatem Deus, ut universis mise- « reatur », (6) exquirere: et quare « Verbum » Dei « caro

καὶ ἐν τῷ τήν τε πραγματείαν καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπότητι γενομένην, ἐκδιηγεῖσθαι· καὶ ὅτι ἐμακροθύμησεν ὁ Θεὸς ἐπί τε τῇ τῶν παραβεβηκότων ἀγγέλων ἀποστασίᾳ, καὶ ἐπὶ τῇ παρακοῇ τῶν ἀνθρώπων, σαφηνίζειν· καὶ διὰ τί τὰ μὲν πρόσκαιρα, τὰ δὲ αἰώνια, καὶ τὰ μὲν οὐράνια, τὰ δὲ ἐπίγεια εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς πεποίηκεν, ἀπαγγέλλειν· καὶ διὰ τί ἀόρατος ὢν ἐφάνη τοῖς προφήταις ὁ Θεὸς, οὐκ ἐν μιᾷ ἰδέᾳ, ἀλλὰ ἄλλοις ἄλλως, συνιεῖν· καὶ διὰ τί διαθῆκαι πλείους γεγόνασι τῇ ἀνθρωπότητι μηνύειν, καὶ τίς ἑκάστης τῶν διαθηκῶν ὁ χαρακτὴρ, διδάσκειν· καὶ διὰ τί « συνέκλεισε πάντα εἰς ἀπεί- « θειαν ὁ Θεὸς, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ », ἐξερευνᾶν· καὶ διὰ

(1) = Creationem (instruere) et gubernationem.

(2) *Gen.* VI, 2; ad haec et seqq. refer Εἰς ἐπίδ. 8–18 et praesertim *A. H.* III, 20; IV, 41; V, 23; de angelorum lapsu plura ap. IUSTIN. *Apol.* I, 5; TERTULL. passim; CLEM. *Strom.* V et VII.

(3) Cfr. Εἰς ἐπίδ. 9, 11.

(4) Legit συνεῖναι pro συνιεῖν, vel potius NOSSE corruperint librarii in ADESSE. De theophaniis, huiusmodi cfr. v. g. Εἰς ἐπίδ. 22, 24, 26, 30: sed haec cunctis prophetis extendenda docent quae ibi sequuntur usque ad c. 50. Cfr. etiam *A. H.* IV, 33.

(5) Cfr. Εἰς ἐπίδ. 8, 31, 37 ss.; *A. H.* IV, 9 et 34. Quatuor nempe data sunt: sub Adamo, sub Noe, sub Moyse, sub Christo, « ut pos- « sint semper proficere credentes « in eum, et per testamenta matu- « scere perfectum salutis ».

(6) *Rom.* XI, 32: πάντα pro πάντας Vulg. gr. legunt et codd.

« factum est », et passus est [1] gratias agere : et quare in novissimis temporibus adventus Filii Dei, hoc est in fine apparuerit, et non in initio,[2] annunciare : et de fine et de futuris, quaecumque posita sunt in Scripturis, revolvere : et quare desperatas gentes coheredes et concorporatas et participes sanctorum fecit Deus,[3] non tacere : et quemadmodum « mortalis haec » caro « induet immortalitatem, et corru- « ptibile incorruptelam », [4] annunciare : et quemadmodum factus est « qui non erat populus, populus : et non dilecta, « dilecta » ; [5] et quemadmodum « plures filii eius quae « deserta est, magis quam eius quae habet virum », [6] praeconare. (In talibus enim et in similibus exclamavit

τί « ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σὰρξ ἐγένετο », καὶ ἔπαθεν, εὐχαριστεῖν· καὶ διὰ τί ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ τέλει ἐφάνη, καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ, ἀπαγγέλλειν· καὶ περὶ τοῦ τέλους καὶ τῶν μελλόντων, ὅσα τε κεῖται ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀνακπτύσσειν· καὶ τί ὅτι τὰ ἀπεγνωσμένα ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῶν ἁγίων πεποίηκεν ὁ Θεὸς, μὴ σιωπᾶν· καὶ πῶς « τὸ θνητὸν τοῦτο σαρκίον ἐνδύσεται ἀθανα- « σίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν », διαγγέλλειν· πῶς τε ἐρεῖ, « ὁ οὐ λαὸς, λαὸς, καὶ ἡ οὐκ ἠγαπημένη, ἠγαπημένη », καὶ πῶς « πλείονα τῆς ἐρήμου τὰ τέκνα μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν « ἄνδρα », κηρύσσειν. (Ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων

D (Cantabr.), F G (Seidelii), immo et versiones omnes etiam vulg. ; *incredulitatem* pro *incredulitate* (vulg. lat.) cod. Amiatinus et alii apud Tischendorf. — Cfr. Εἰς ἐπίδ. 34, 38; *A. H.* III, 20, 2 : « dicens hoc de « homine qui proiectus de immor- « talitate, dehinc misericordiam « consequutus est etc. ».

(1) Εἰς ἐπίδ. 1, 33, 39, 42, 82.

(2) Cfr. Εἰς ἐπίδ. § 6, 37, ut *-omnia* scl. tempora gestaque perficeret et recapitularet in se.

(3) Cfr. Εἰς ἐπίδ. § 95 sq.

(4) I *Cor.* XV, 54 ; argumentum est totius V libri huius operis. Cfr. Εἰς ἐπίδ. 33, 61.

(5) Os. II, 25 apud *Rom.* IX, 25. Cfr. Εἰς ἐπίδ. 93.

(6) Is. LIV, 1 apud *Gal.* IV, 27 ; idem Εἰς ἐπίδ. c. 94 de Ecclesia relate ad Synagogam dicitur.

Apostolus: « O altitudo divitiarum et sapientiae et agnitionis « Dei! quam inscrutabilia iudicia eius, et investigabiles viae « eius »). (1) Sed non in eo, ut supra creatorem et fabricatorem, matrem eius et illorum, (2) Enthymesin Aeonis errantis adinvenires, et ad tantam pervenires blasphemiam: neque in eo, quod est super hanc rursus Pleroma, aliquando quidem XXX, aliquando vero innumerabiles (3) multitudines Aeonum mentiri: quemadmodum dicunt hi qui vere sunt deserti a divina sententia, magistri; quum ea, quae est Ecclesia universa, unam et eamdem fidem habeat in universo mundo, quemadmodum praediximus. (4)

Cap. XI, 1. [*WH. V, 1*]. Quae est Valentini sententia, in quibus discrepant adversus eum discipuli eius. Videamus nunc et horum inconstantem sententiam, quum

αὐτοῖς ἐπεβόησεν ὁ Ἀπόστολος· « Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας « καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ « ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ »). Ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ὑπὲρ τὸν κτιστὴν καὶ Δημιουργὸν μητέρα τούτου καὶ αὐτῶν Ἐνθύμησιν Αἰῶνος πεπλανημένου παρεπινοεῖν, καὶ εἰς τοσοῦτον ἥκειν βλασφημίας· οὐδὲ ἐν τῷ τὸ ὑπὲρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα, τότε μὲν τριάκοντα, νῦν δὲ ἀνήριθμον φῦλον Αἰώνων ἐπιψεύδεσθαι, καθὼς λέγουσιν οὗτοι οἱ ἀληθῶς ἔρημοι θείας συνέσεως διδάσκαλοι· τῆς οὔσης Ἐκκλησίας πάσης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἐχούσης εἰς πάντα τὸν κόσμον, καθὼς προέφαμεν.

XI, 1. Ἴδωμεν νῦν καὶ τὴν τούτων ἄστατον γνώμην δύο

(1) *Rom.* XI, 33 (scl. post vers. de quo p. 155, n. 6). Versum istum a Gnosticis frequentatum, in suo vero sensu obiicit hic Ir.

(2) *Eius* h. e. Demiurgi: *illorum* scl. Gnosticorum omnium, ut saepe dixit.

(3) « Innumeras legiones » *Opus ignotum* ap. Schmidt. p. 335 sq. exhibet; cfr. infra ubi de Basilide etc.

(4) Cfr. nempe c. X init.; oppositio inter haereticorum inconstantem doctrinam simulhac non ab uno magistro exponitur, et constantem catholicam fidem indicat illos vere desertos a divina sententia. Hoc attende pro historia notarum [ut aiunt] verae Ecclesiae.

sint duo vel tres;[1] quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, sed et nominibus et rebus contraria respondent. Qui enim est primus, ab ea quae dicitur gnostica haeresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus[2] sic definivit:[3] dualitatem quamdam innominabilem, cuius quidem aliquid vocari Inenarrabile, aliud autem Sigen. Post deinde ex hac dualitate, secundam duali-

που καὶ τριῶν ὄντων, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀνόμασιν καὶ τοῖς πράγμασιν ἐναντία ἀποφαίνονται· Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, ἀπὸ τῆς λεγομένης γνωστικῆς αἱρέσεως τὰς ἀρχὰς εἰς ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου μεθαρμόσας Οὐαλεντῖνος, οὕτως ἐξεφόρησεν, ὁρισάμενος εἶναι δυάδα ἀνωνόμαστον, ἧς τὸ μέν τι καλεῖσθαι Ἄρρητον, τὸ δὲ Σιγήν. Ἔπειτα ἐκ ταύτης τῆς δυάδος δευτέραν δυάδα προβεβλῆσθαι, ἧς τὸ μέν τι

(1) Gr.: ubivis duo vel tres sint; i. e.: quum non ab uno magistro eorum sententia exponitur.

(2) Quasi nempe elementa dispersa gnoseos in his quae c. 29 sqq. tradentur, in unum scholae corpus contulerit Valentinus. Cfr. I, 30, 15. De huius *vita* pauca novimus; Epiph. [XXXI], 2 ex traditione orali (ἔφασαν... τίνες) docet illum Phreboniten (?) fuisse ex maritimis Aegypti ora; in Graecorum vero disciplinis eruditum Alexandriae ubi Theodada Pauli discipulum audisse, tradit Clemens, *Strom.* VII, 17. Romam venisse sub presbytero Hygino usque ad Aniceti tempora (135–160) testatur Iren. III, 4, 2. (Cfr. Tert. *Praesc.* 30 ubi pro *Eleutheri* repone *Thelesphori*). Sperasse «epi-«scopatum, quia ingenio poterat «et eloquio, sed alium ex martyrii «praerogativa (i. e. confessorem «Telesphorum) loci potitum, in-«dignatum», Tertull. *C. Val.* 4. Post haec tempora haeresim conflasse, quam (Roma semel et iterum eiectus) Cypro praesertim propagavit, Epiph. l. c. De doctrina magistri plura in notis delibavimus, cet. v. in *Proleg.* p. 43 sq. Quae Ir. hic tradit incompleta sunt (antecedunt ut diximus in *Proleg.* p. 34 reliquas libri partes) nonnulla ex mediatis fontibus. Cfr. de eo Lipsius, l. c.; Harnack, *Chron.* 291; *DG.* I², 214.

(3) In prima sectione «duali-«tatem – dispositionem fecisse» duobus mutatis nominibus eadem repetit quae c. I vidimus; (cfr. ps. Tert. l. c. p. 218 sq.). Caetera originalia sunt ac notatu digna, quamvis veram Valentini sententiam non referant adamussin. Sunt, ut diximus, ex opere quodam quod sub nomine Valentini Romae efferebatur.

tatem emissam, cuius aliud quidem Patrem vocat, aliud autem Aletheiam. Ex hac autem quaternatione fructificari Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Esse autem hanc octonationem primam. Et a Logo quidem et Zoe decem virtutes dicit emissas, sicut praediximus. Ab Anthropo autem et Ecclesia XII, ex quibus unam discedentem, et destitutam, reliquam dispositionem fecisse. Terminos autem duos adhibet: unum quidem inter Bythum et Pleroma, determinantem natos Aeones ab infecto Patre; alterum vero separantem illorum matrem a Pleromate. (1) Et Christum autem non ab his qui sunt in Pleromate Aeonibus emissum, (2) sed a matre foris autem facta secundum memoriam meliorum enixum esse cum quadam umbra. (3) Et hunc

Πατέρα ὀνομάζει, τὸ δὲ Ἀλήθειαν. Ἐκ δὲ τῆς τετράδος ταύτης καρποφορεῖσθαι Λόγον καὶ Ζωήν, Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν· εἶναί τε ταύτην ὀγδοάδα πρώτην. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς δέκα δυνάμεις λέγει προβεβλῆσθαι, καθὼς προειρήκαμεν· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας δώδεκα, ὧν μίαν ἀποστᾶσαν καὶ ὑστερήσασαν, τὴν λοιπὴν πραγματείαν πεποιῆσθαι. Ὅρους τε δύο ὑπέθετο, ἕνα μὲν μεταξὺ τοῦ Βυθοῦ καὶ τοῦ ⟨λοιποῦ⟩ Πληρώματος, διορίζοντα τοὺς γεννητοὺς Αἰῶνας ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου Πατρός· ἕτερον δὲ τὸν ἀφορίζοντα αὐτῶν τὴν μητέρα ἀπὸ τοῦ Πληρώματος. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Πληρώματι Αἰώνων προβεβλῆσθαι, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς μητρὸς, ἔξω γενομένης, κατὰ τὴν γνώμην τῶν κρειττόνων

(1) Nota: 1° Alter Horus bene exprimit quod p. 89, n. 2, diximus Bython non esse in Pleroma numerandum (erroneum glossema graec. λοιποῦ [*om.* L.] est expungendum) 2° *illorum* (matrem) referri debet ad Gnosticos non ad Aeones, est scl. Sophia Achamoth (unicus Aeon) *discedens ac destituta*.

(2) Ut nempe docetur II, 5, ubi tamen a Monogene tantum emissus dicitur (cfr. VI, 1; VII, 2; PS. TERT. l. c.).

(3) *Cum umbra quadam*, quia extra Pleroma, *masculus* autem quia ex memoria meliorum, i. e. coniugis Theleti: expende quid differant haec a c. IV, 1.

quidem, quippe quum esset masculus, abscidisse a semetipso umbram, et regressum in Pleroma. Matrem autem subrelictam sub umbra, vacuatam autem spiritali substantia, alterum filium emisisse. Et hunc esse Demiurgum, quem et omnipotentem dicit eorum quae ei subiacent. Coemissum autem ei et sinistrum principem, similiter his qui dicentur a nobis falsi nominis Gnostici. (1) Et Iesum autem (2) aliquando quidem ab eo qui separatus a matre eorum et coadunatus est cum reliquis, emissum dicit, id est a Theleto: (3) aliquando autem ab eo, qui recucurrit sursum in Pleroma, hoc est a Christo: aliquando autem ab Anthropo et Ecclesia. (4) Et Spiritum autem sanctum a Veritate dicit emissum, (5) in examinationem et fructificationem Aeonum, in-

ἀποκεκυῆσθαι μετὰ σκιᾶς τινος. Καὶ τοῦτον μὲν, ἅτε ἄῤῥενα ὑπάρχοντα, ἀποκόψαντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν σκιὰν, ἀναδραμεῖν εἰς τὸ Πλήρωμα. Τὴν δὲ μετέρα ὑπολειφθεῖσαν μετὰ τῆς σκιᾶς, κεκενωμένην τε τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, ἕτερον υἱὸν προενέγκασθαι· καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Δημιουργὸν, ὃν καὶ παντοκράτορα λέγει τῶν ὑποκειμένων. Συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ἀριστερὸν ἄρχοντα ἐδογμάτισεν, ὁμοίως τοῖς ῥηθησομένοις ὑφ' ἡμῶν ψευδωνύμοις Γνωστικοῖς. Καὶ τὸν Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ συσταλέντος ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν, συναναχυθέντος τοῖς ὅλοις προβεβλῆσθαί φησι, τουτέστι τοῦ Θελητοῦ· ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναδραμόντος εἰς τὸ Πλήρωμα, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ· ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Ἀληθείας φησὶ προβεβλῆσθαι εἰς ἀνάκρισιν

(1) Cfr. c. 29: princeps sinister aequivalet Cosmocratori c. V, 4.

(2) Distinguitur sane hic a Christo.

(3) Coniux hic Sophiae, separatus ab ea per lapsum et caeteris coadunatus Aeonibus (II, 2).

(4) Hyppol. VI, 35; non minus falso tres Christos distinguit. At ps. Tertull. l. c. contra ostendit Valentinum dixisse Iesum a Patre emissum seu a Bytho, atque transiisse per Mariam ut per tubum aqua transit. Quod simplicius est et veri similius.

(5) Contra scl. c. II, 4; et cum Hippol. l. c. (a Mente et Veritate).

visibiliter in eos introeuntem, per quem Aeones fructificarent folia veritatis.(1) Haec quidem ille.

2. [*WH. V, 2*]. Secundus autem primam ogdoadem sic tradidit, dicens: quaternationem esse dextram, et quaternationem sinistram, et lumen et tenebras; et discedentem autem et destitutam virtutem, non a triginta Aeonibus dicit fuisse, sed a fructibus eorum.(2)

3. Alius vero quidam, qui et clarus est magister ipsorum,(3) in maius sublime, et quasi in maiorem agnitionem

καὶ καρποφορίαν τῶν Αἰώνων, ἀοράτως εἰς αὐτοὺς εἰσιόν· δι' οὗ τοὺς Αἰῶνας καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας.

2. Σεκοῦνδος δὲ [τὴν πρώτην ὀγδοάδα οὕτως παρέδωκε λέγων] τετράδα εἶναι δεξιὰν καὶ τετράδα ἀριστερὰν, καὶ φῶς καὶ σκότος· καὶ τὴν ἀποστᾶσαν δὲ καὶ ὑστερήσασαν δύναμιν οὐκ ἀπὸ τῶν τριάκοντα Αἰώνων λέγει γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν.

3. Ἄλλος δέ τις [ὁ καὶ] ἐπιφανὴς διδάσκαλος αὐτῶν | ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενος, τὴν πρώτην

(1) Lege ex gr.: *plantas*, vel *stirpes* veritatis. His expletur uberrima citatio Epiphanii (§ 33).

(2) Hanc periodum graece exactius quam EPIPH. XXXII, 1 refert HIPP. VI, 38 ex quo desumitur, paucis exceptis. De Secundo nil aliud habemus; eadem doctrina a PS. TERT. *Adv. omn. haeres.* 19 ei adscribitur. Cfr. tamen *fragm.* BASILIDIS apud HEGEMONII *Acta Archelai* [ed. Beeson, p. 92].

(3) Quis sit iste *clarus* [ἐπιφανής] *magister* (cfr. TERT., HIPPOL.) disputatur. Complures post Theodoret. et Epiphanium [qui rursus graeca a signo | servat *Haer.* XXXII, 5] putant hic innui *Epiphanem* Carpocratis filium, qui *de Iustitia* scripsit, quemque patrem τῆς μοναδικῆς γνώσεως tradit Clemens (*Strom.* III, 2); sed obiici potest: *a*) huic locus aptior foret ubi de patre et de Marcellina discipula sermo erit; *b*) indoles libri cuius fragm. et argumentum late refert Clemens sane nihil habet cum his commune; *c*) Clemens ipse ibidem docet Epiphanem tantum *decem et septem* annos vixisse quamvis ut deus in Samo Cephalenes coleretur. – Harvey *Colarbasum* intrudit qui tamen, ut mox dicetur, numquam exstitit. – Neander cum aliis *Marcum* innuit, et id quidem ex c. XV, 1 fortasse suaderi potest; Harnack vero *Heracleonem*. (In quo casu huc re-

extensus, primam quaternationem dixit sic: Est quidem ante omnes Proarche, proanennoëtos,(1) et inenarrabilis, et innominabilis, quam ego Monotetem voco. Cum hac Monotete est virtus, quam et ipsam voco Henotetem. Haec Henotes et Monotes, quum sint unum, emiserunt, quum nihil emiserint,(2) principium omnium noëton, et agenneton, et aoraton,(3) quam Archem sermo Monada vocat. Cum hac Monade est virtus eiusdem substantiae ei, quam et eam voco Hen. Hae autem virtutes, id est Monotes, et Henotes, et Monas, et Hen, emiserunt reliquas emissiones Aeonum.

4. Iu iu! et pheu pheu!(4) Tragicum vere dicere oportet

τετράδα [ἔλεγε] οὕτως· Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχὴ. προαννοήτος, ἄῤῥητός τε καὶ ἀνωνόμαστος, ἣν ἐγὼ Μονότητα ἀριθμῶ. Ταύτῃ τῇ Μονότητι συνυπάρχει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω Ἑνότητα. Αὕτη ἡ Ἑνότης, ἥ τε Μονότης, τὸ ἓν οὖσαι, προήκαντο, μὴ προέμεναι, ἀρχὴν ἐπὶ πάντων νοητὴν ἀγέννητόν τε καὶ ἀόρατον, ἣν ἀρχὴν ὁ λόγος Μονάδα καλεῖ. Ταύτῃ τῇ Μονάδι συνυπάρχει δύναμις ὁμοούσιος αὐτῇ, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸ Ἕν. Αὗται αἱ δυνάμεις, ἥ τε Μονότης καὶ Ἑνότης, Μονάς τε καὶ τὸ Ἕν, προήκαντο τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.

4. Ἰοὺ ἰού, καὶ φεῦ φεῦ. Τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπει-

ferenda essent quae de eo disserit Brooke, o. c. p. 31 sq.). Lis tamen insoluta manet. (Cfr. Harnack, *Quellenkritik*, p. 69 sq. Lipsius, in *Dict. of christ. Biogr.* IV, p. 1080).

(1) *Inexcogitabilis*; Hipp. h. l. Allegatio est litteralis: latina versio utiliter conferetur cum Tert. 37, qui eadem videtur usus.

(2) Gr. « non proferentes » (ut Tert. l. c.; cfr. mox Ir. in parodia quae sequitur). Ut nempe servetur rigida unitas, quam nomina indicant, processio non est *ad extra* sed in uno Monotete–Henotete includitur. In Unitate et Solitate est ergo aeternaliter inseparabile Principium Unicum omnium (μόνας). Plura in hac sententia conveniunt cum *opere incognito* gnostico a Schmidt vulgato; cfr. praef. p. 336–340.

(3) Tert. l. c.: « intellectuale, « innascibile, invisibile ».

(4) « Tragica exclamatio et doloris vociferatio », XV, 4. Lacunas in graeco innuimus, ubi Epiphanius sua interserit.

super hanc nominum factionem et tantam audaciam, quemadmodum, sine rubore, mendacio suo nomina posuit. In eo enim quod dicit, « est ante omnia Proarche, proanen- « noëtos, quam ego Monoteta voco », et iterum, « cum « hac Monotete est virtus, quam et ipsam voco Henotetem », manifestum,(1) quoniam figmenta sunt quaecumque ab eo dicta sunt, confessus est, et quoniam ipse nomina posuit figmento, quae a nemine altero antea posita sunt: qui nisi haec auderet, hodie veritas secundum eum non habuisset nomen. Nihil igitur prohibet et alterum quemdam in tali argumento sic praefinire nomina: Est(2) quaedam Proarche regalis proanennoëtos, proanypostatos virtus, Proprocylindomene.(3) Cum illa autem est virtus, quam ego Cucurbitam voco: cum hac Cucurbita autem est virtus, quam et ipsam voco Perinane. Haec Cucurbita et Perinane, quum sint unum,

πεῖν ἔστιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ.... ὀνοματοποιίᾳ, καὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ, ὡς ἀπερυθριάσας τῷ ψεύσματι αὐτοῦ ὀνόματα τέθεικεν· ἐν γὰρ τῷ λέγειν· « ἔστι τις Προαρχὴ πρὸ πάντων, προανεννόητος, ἣν ἐγὼ « Μονάδα καλῶ »· καὶ πάλιν « ταύτῃ τῇ Μονάδι συνυπάρχει δύ- « ναμις, ἣν καὶ αὐτὴν Ἑνότητα ὀνομάζω »· σαφέστατα, ὅτι τε πλάσματα αὐτοῦ ἐστι [πάντα] τὰ εἰρημένα, ὡμολόγηκε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὀνόματα τέθεικε τῷ πλάσματι, ὑπὸ μηδενὸς πρότερον ἄλλου τεθειμένα... [οὗτος εἰ μὴ ταῦτα ἐτολμήσῃ], οὐκ ἂν ἡ ἀλήθεια εἶχεν ὄνομα. Οὐδὲν οὖν κωλύει, καὶ ἄλλον τινὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως οὕτως ὁρίσασθαι ὀνόματα. [Ἔστι τις προαρχὴ βασιλικὴ προανεννόητός τε καὶ προανυπόστατος δύναμις Προπροκυλινδομένη. Αὕτῃ δὲ συνυπάρχει δύναμις ἣν ἐγὼ Κολοκύνθην καλῶ· ταύτῃ τῇ Κολοκύνθῃ συνυπάρχει δύναμις ἣν καὶ αὐτὴν

(1) Adverbialiter; i. e. « ma- « nifesto confessus est ».

(2) Haec Epiph. non refert, sed argumentum eorum contrahit l. c. Tamen facillime restitui potuerunt, quum Ir. tantum nomina immutaverit in his quae praecedenter retulit. Hinc ipse Epiphanius: ὡς τοῖς φιλολόγοις σαφὲς ἂν εἴη ἀφ' ὧν προανέγνωσαν.

(3) I. e. *Pro–volubilis*, in qua nempe sit principium cucurbitae.

emiserunt, quum non emisissent, fructum, in omnibus visibilem manducabilem et dulcem, quem fructum sermo Cucumerem vocat. Cum hoc Cucumere est virtus eiusdem potestatis ei, quam et ipsam Peponem voco. Hae virtutes, Cucurbita, et Perinane, et Cucumis, et Pepo, emiserunt reliquam multitudinem Valentini deliriosorum peponum. Si enim eum sermonem qui de universis fit, transfigurari in primam quaternationem oportet,(1) et, quemadmodum vult aliquis, ipse ponere nomina, quis prohibet his nominibus uti multo credibilioribus, et in usu positis, et ab omnibus cognitis?

5. [*WH. V, 3*]. Alii(2) autem rursus ipsorum primam et archegonon octonationem his nominibus nominaverunt:

ὀνομάζω Κενότατον. Αὕτη ἡ Κολοκύνθη ἥ τε Κενότατον, τὸ ἓν οὖσαι, προήκαντο μὴ προέμεναι καρπὸν ἐπὶ πάντων ὁρατὸν φαγετόν τε καὶ γλυκὺν, ὃν καρπὸν ὁ λόγος Σίκυον καλεῖ. Τούτῳ τῷ Σικύῳ συνυπάρχει δύναμις ὁμοεξούσιος αὐτῷ, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸν Πέπονα. Αὗται αἱ δυνάμεις, ἥ τε Κολοκύνθη ἡ τὸ Κενότατον, Σίκυός τε καὶ ὁ Πέπων προήκαντο τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν Οὐαλεντίνου ληρώδων πεπόνων|....

5. Ἄλλοι δὲ πάλιν αὐτῶν τὴν πρώτην καὶ ἀρχέγονον ὀγδοάδα τούτοις τοῖς ὀνόμασι κεκλήκασι· πρῶτον Προαρχὴν, ἔπειτα Ἀνεν-

(1) Scl. si ad primam quatern. indicandam oportet sermonem usitatum omnino transfigurare etc.

(2) Hic § refertur ab EPIPHAN. XXX, 7, et, paucis mutatis, ab HIPP. *Philos.* V, 38; cfr. TERT. *Adv. Val.* 35 qui se fatetur malle ignorare cur « singula binis locis « et quidem tam intercisis seu dis- « sitis nascantur »: 1 et 5; 2 et 6 etc. ac irridet eis qui « nec princi- « pa- « tum Bytho defendunt ». Verum haec omnia non sunt sine philosophica ratione: singula enim bis nasci (quamquam id non necessario supponitur: posset quis enim interpretari v. g. Archen primo loco in ordine ad ceteras emanationes quarum est prima, emitti qui ipse quintus est relate ad iam exsistentes Aeones: ita de ceteris; nec secus constaret Pleroma ogoadis sed dodecadis) non est ignotum ipsi Ptolemaeo: ita bis apud hunc ἀρχή habetur (Bythos et Nous) bis Ogdoas, bis Anthropos, bis

primum Proarchen, deinde Anennoëton, tertiam autem Arrheton, et quartam Aoraton. Et de prima quidem Proarche emissum esse primo et quinto loco Archen, ex Anennoëto secundo et sexto loco Acatalepton, et de Arrheto autem tertio et septimo loco Anonomaston, de Aorato autem quarto et octavo loco Agenneton. Pleroma hoc primae ogdoadis. Has volunt virtutes fuisse ante Bython et Sigen, ut perfectorum perfectiores appareant, et Gnosticorum magis gnostici; ad quos iuste quis hoc dicat: O pepones, sophistae vituperabiles, et non veri! (1) Etenim de ipso Bytho variae sunt sententiae apud eos.(2) Quidam enim sine coniugatione dicunt eum, neque masculum, neque feminam,(3) neque omnino aliquid esse.(4) Alii autem et masculum

νόητον, τὴν δὲ τρίτην Ἄῤῥητον, καὶ τὴν τετάρτην Ἀόρατον· καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης Προαρχῆς προβεβλῆσθαι πρώτῳ καὶ πέμπτῳ τόπῳ Ἀρχὴν, ἐκ δὲ τῆς Ἀνεννοήτου δευτέρῳ καὶ ἕκτῳ τόπῳ Ἀκατάληπτον, ἐκ δὲ τῆς Ἀῤῥήτου τρίτῳ καὶ ἑβδόμῳ τόπῳ Ἀνωνόμαστον, ἐκ δὲ τῆς Ἀοράτου Ἀγέννητον· Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος. Ταύτας βούλονται τὰς δυνάμεις προϋπάρχειν τοῦ Βυθοῦ καὶ τῆς Σιγῆς, ἵνα τελείων τελειότεροι φανῶσιν ὄντες, καὶ Γνωστικῶν γνωστικώτεροι· πρὸς οὓς δικαίως ἄν τις ἐπιφωνήσειεν· ⟨ὦ ληρολόγοι σοφισταί⟩. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ τοῦ Βυθοῦ διάφοροι γνῶμαί παρ' αὐτοῖς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἄζυγον λέγουσιν, μήτε ἄῤῥενα, μήτε θήλειαν, μήτε ὅλως ὄντα τι. Ἄλλοι δὲ ἀῤῥενόθηλυν αὐτὸν

Ecclesia: quia scl. id necessarium ex lege imitationis (καθ' ἀκολουθίαν Hipp.) et ex platonica doctrina idearum seu typorum in mente Dei (Pleroma) exsistentium. – Octo nomina in binas tetradas sunt singula attributa Dei ex quibus aeternaliter subsistit Bythos, qui igitur *logice* est illis posterior.

(1) Imitatur Homerum (*Il.* II, 235). Graece fuerit: ὦ πέπονες σοφισταὶ ἐπονείδιστοι καὶ οὐκ ἀληθεῖς.

(2) Cfr. Tert. 33–34. Hipp. l. c. haec quoque paucis exscribit.

(3) Cfr. II, 4; id autem et Euseb. (*Praep. Ev.* I, 9) et August. (*De Civ. Dei* IV, 27) probatur.

(4) Haec sententia Basilidi tribuit Hipp.: λέγω εἶναι θεὸν οὐκ ὄντα (*Philos.* X, 14): de Marcosiis v. infra: ceterum et nomina ἀῤῥητος, ἀκατωνόμαστος ἀνεννόη-

et feminam eum dicentes esse, hermaphroditi genesin ei donant.(1) Sigen autem rursus alii coniugem ei addunt, ut fiat prima coniugatio.

CAP. XII. [*WH. VI, 1*]. QUAE SUNT, IN QUIBUS NON CONSONANT ADVERSUS INVICEM HI, QUI SUNT A VALENTINO OMNES. Hi vero(2) qui sunt circa Ptolemaeum scientiores, duas coniuges habere eum dicunt, quas et dispositiones vocant, Ennoean et Thelesin.(3) Primo enim mente concepit quid emittere (sicut dicunt), post deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus et virtutibus, id est, Ennoeas et Theleseos, velut commixtis in invicem, emissio Monogenis et Aletheiae secundum coniugationem facta est. Quos typos et imagines duorum affectuum Patris egressas esse, invisibilium visibiles; Thelematis quidem Nun, Ennoeas

λέγουσιν εἶναι, ἑρμαφροδίτου φύσιν αὐτῷ περιάπτοντες. Σιγὴν δὲ πάλιν ἄλλοι συνευνέτιν αὐτῷ προσάπτουσιν, ἵνα γένηται πρώτη συζυγία.

XII, 1. Οἱ δὲ περὶ τὸν Πτολεμαῖον [ἐμπειροτέροι] δύο συζύγους αὐτὸν ἔχειν λέγουσιν, ἃς καὶ διαθέσεις καλοῦσιν, Ἔννοιαν καὶ Θέλησιν. Πρῶτον γὰρ ἐνενοήθη τι προβαλεῖν, ὥς φασιν, ἔπειτα ἠθέλησε. Διὸ καὶ τῶν δύο τούτων διαθέσεων καὶ δυνάμεων, τῆς τε Ἐννοίας καὶ τῆς Θελήσεως, ὥσπερ [συγ]κραθεισῶν εἰς ἀλλήλας, ἡ προβολὴ τοῦ τε Μονογενοῦς καὶ τῆς Ἀληθείας κατὰ συζυγίαν ἐγένετο· Οὕστινας τύπους καὶ εἰκόνας τῶν δύο διαθέσεων τοῦ Πατρὸς διελθεῖν ἐκ τῶν ἀοράτων ὁρατὰς, τοῦ μὲν Θελήματος τὸν Νοῦν, τῆς δὲ Ἐννοίας τὴν Ἀλήθειαν· καὶ διὰ

tos supponunt Deo nihil tribui posse. Cfr. et opus gnosticum ap. SCHMIDT, p. 338, 343.

(1) Cfr. p. 77, not. 2.

(2) Graeca his gemina melius HIPP. VI, 39 quam EPIPH. 33, 1 refert. Cfr. TERT. *Adv. Val.* 33.

(3) I. e. cogitatio et voluntas. Illa, ut dicetur, ingenita ab aeterno; haec vero superveniens, at alteram foecundans (*velut virtus Ennoeae*).

autem Aletheian; et propter hoc adventitiae Voluntatis masculus est imago, innatae vero Ennoeae femininus, quoniam Voluntas velut virtus facta est Ennoeae. Cogitabat enim Ennoea semper emissionem, non tamen et emittere ipsa per semetipsam poterat quae cogitabat. Quum autem Voluntatis virtus advenit, tunc quod cogitabat, emisit.

2. Non videntur tibi hi, o dilectissime, Homerici Iovis,[1] propter sollicitudinem non dormientis, sed curae habentis, quando poterit honorare Achillem, et multos perdere Graecorum, apprehensionem habuisse[2] magis, quam eius, qui est universorum Deus? qui simul ut cogitavit, perfecit id quod cogitavit: et simul ac voluit, et cogitat hoc quod voluit: tunc cogitans quum vult, et tunc volens quum cogitat: quum sit totus cogitatus, et totus sensus, et totus oculus, et totus auditus, et totus fons omnium bonorum.[3]

τοῦτο τοῦ ἐπιγεννητοῦ Θελήματος, ὁ ἄρρην εἰκών, τῆς δὲ ἀγεννήτου Ἐννοίας ὁ θῆλυς, ἐπεὶ τὸ Θέλημα ὥσπερ δύναμις ἐγένετο τῆς Ἐννοίας. Ἐνενοεῖτο μὲν γὰρ ἀεὶ ἡ Ἔννοια τὴν προβολήν· οὐ μέντοι προβάλλειν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἠδύνατο, ἃ ἐνενοεῖτο. Ὅτε δὲ ἡ τοῦ Θελήματος δύναμις ἐπεγένετο, τότε ὁ ἐνενοεῖτο [προεβαλε].

2. .... [δοκεῖ.... τὴν Ὁμηρικὴν κατάληψιν περὶ Διὸς.... τὸν.... χαλεπαίνοντα καὶ ἄϋπνον διατετελεκότα, ὅπως τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπιβουλεύσῃ.... διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ὕβριν.... μᾶλλον ἐξεμέσας] ἢ περὶ τοῦ τῶν ὅλων δεσπότου· ὃς ἅμα τῷ νοηθῆναι καὶ ἐπιτετέλεκεν τοῦθ' ὅπερ ἠθέλησε, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι καὶ ἐννοεῖται τοῦθ' ὅπερ καὶ ἠθέλησε, τότε ἐννοούμενος, ὅτε θέλει, καὶ τότε θέλων, ὅτε ἐννοεῖται, ὅλος ἔννοια ὤν, ὅλος νοῦς, ὅλος ὀφθαλμὸς, ὅλος ἀκοὴ, ὅλος πηγὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν.

(1) Cfr. *Iliad.* II, 1 sq. EPIPH. l. c. 2 haec ipsa plurimis suis auget.

(2) I. e. meminisse, spectasse (Iovem Homeri), potius quam etc.

(3) Notanda hic notio simplicitatis Dei, ut aiunt, actuosae; sententiam exscripsit etiam CYRILL. HIER. *Cat.* VI (cfr. et II, XVI, 3).

3. [*WH. VI, 2*]. QUAE EST COLARBASEORUM ET MARCI DOCTRINA.(1) Qui autem prudentiores putantur illorum esse,(2) primam octonationem non gradatim, alterum ab altero Aeonem emissum dicunt, sed simul et in unum Aeonum emissionem a Propatore et Ennoea eius (quum crearentur, ipsi obstetricasse se, affirmant).(3) Et iam non ex Logo et Zoe Anthropon et Ecclesiam, sed ex Anthropo et Ecclesia Logon et Zoen dicunt generatos, in hunc modum dicentes: Quando cogitavit aliquid emittere Propator, hoc Pater vocatus est; at ubi quae emisit vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est. Quum autem voluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quos autem praecogitaverat, posteaquam emisit,

' 3. . . . . τὴν πρώτην ὀγδοάδα, οὐ καθ' ὑπόβασιν ἄλλον ὑπὸ ἄλλου Αἰῶνα προβεβλῆσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ εἰς ἅπαξ τὴν τῶν ⟨ἓξ⟩ Αἰώνων προβολὴν ὑπὸ τοῦ Προπάτορος καὶ τῆς Ἐννοίας αὐτοῦ τετέχθαι, ὡς αὐτὸς μαιωσάμενος, διαβεβαιοῦται. Καὶ οὐκέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν ⟨ὡς οἱ ἄλλοι⟩· ἀλλ' ἐξ Ἀνθρώπου, καὶ Ἐκκλησίας Λόγον καὶ Ζωήν φασι τετέχθαι ἀλλὰ καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο λέγουσιν· ὅτι ὅπερ ἐνενοήθη προβαλεῖν ὁ Προπάτωρ, τοῦτο Πατὴρ ἐκλήθη· ἐπειδὴ δὲ ἃ προεβάλετο ἀληθῆ ἦν, τοῦτο Ἀλήθεια ὠνομάσθη· ὅτε οὖν ἠθέλησεν ἐπιδεῖξαι ἑαυτὸν τοῦτο, Ἄνθρωπος ἐλέχθη· οὓς δὲ προελογίσατο ὅτε προέβαλε,

(1) Mss. § 4 interserunt inscriptionem: « QUAE EST CONVERSA- « TIO IPSORUM ET QUAE EST FIGU- « RATIO VITAE cplm. VII »; sed a sede aberrat, quam, arbitror, commutavit cum ea quae initio c. XIII item in codd. legitur: « QUAE EST « COLARBASEORUM ET MARCI DO- « CTRINA cplm. VII ». Cfr. not. seq.

(2) Haec omnia sub nomine *Colarbaseorum* (*Haer.* 35, 1) refert EPIPH.: alludit ad haec TERT. 36. Sententia autem magis psychologica videtur, ac ex Scripturarum exegesi singulari exorta. Huic et modalismus Sabellii accedit.

(3) Haec addit Ir. ut ex graecis perspicuum fit. Id est: ipsi (Gnostici) fidenter haec affirmant quasi ipsi Propatori et Ennoeae obstetricum munere functi fuissent, quum Aeones crearentur! Interpres male reddit. Cfr. idipsum apertius II, 28, 6 fin.

hoc Ecclesia vocata est.(1) Loquutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus filius. Subsequitur autem Logon Zoe, et sic prima octonatio completa est.

4. [*WH. VI, 3*].(2) Multa autem pugna apud eos, etiam de Salvatore. Quidam enim eum ex omnibus generatum dicunt, quapropter Beneplacitum vocari, quoniam universum Pleroma bene sensit per eum glorificare Patrem.(3) Alii autem ex solis decem Aeonibus, qui sunt a Logo et Zoe emissi, et propter hoc Logon et Zoen dici eum, parentum nomina custodientem. Alii autem ex duodecim Aeonibus his, qui sunt ab Anthropo et Ecclesia facti: et propter hoc Filium hominis se confiteri, velut postgenitum(4) Anthropi. Alii autem a Christo et Spiritu sancto, his qui ad firmamentum Pleromatis emissi sunt, factum eum dicunt, et

τοῦτο Ἐκκλησία ὠνομάσθη· καὶ ὁ Ἄνθρωπος τὸν Λόγον, οὗτός ἐστιν ὁ πρωτότοκος υἱός· ἐπακολουθεῖ δὲ τῷ Λόγῳ καὶ ἡ Ζωή· καὶ οὕτως πρώτη Ὀγδοὰς συνετελέσθη.

4. Πολλὴ δὲ μάχη παρ' αὐτοῖς καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐκ πάντων γεγονέναι λέγουσι· διὸ καὶ Εὐδοκητὸν καλεῖσθαι, ὅτι πᾶν τὸ Πλήρωμα ηὐδόκησεν δι' αὐτοῦ δοξάσαι τὸν Πατέρα. Οἱ δὲ ἐκ μόνων τῶν δέκα Αἰώνων, τῶν ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς, προβεβλῆσθαι αὐτὸν λέγουσι, τὰ προγονικὰ ὀνόματα διασώζοντα. Οἱ δὲ ἐκ τῶν δώδεκα Αἰώνων τῶν ἐκ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ Ἐκκλησίας γενομένων· καὶ διὰ τοῦτο Υἱὸν ἀνθρώπου [ἑαυτὸν] ὁμολογεῖ, ὡσανεὶ ἀπόγονον Ἀνθρώπου. [Ἄλλ]οι δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος [τῶν] εἰς στήριγμα τοῦ Πληρώματος [προβεβλημένων] γεγονέναι λέγουσιν

(1) Attende analogiam huius sententiae cum verbis Apostoli: « Quos autem praedestinavit, hos « et vocavit ».

(2) Cfr. p. 168, not. 1.

(3) Reflectuntur huc verba « Hic « est Filius meus dilectus in quo ego « mihi complacui » ἐν ᾧ ηὐδόκησα (MATTH. III, 17). Quod rem spectat cfr. p. 88–89.

(4) I. e. *nepotem*; similia apud HERACLEON. fragm. 6.

propter hoc Christum vocari eum dicunt, Patris sui, a quo emissus est, custodientem appellationem.(1) Alii autem sunt, qui ipsum Propatorem omnium, et Proarchen, et Proanennoëton Anthropon dicunt vocari: et hoc esse magnum et absconditum mysterium, quoniam quae est super omnia virtus, et continet omnia, Anthropos vocatur: et ideo hoc Filium hominis se dicere Salvatorem.(2)

Cap. XIII. [*WH. I II, 1*]. Quae est conversatio ipsorum et quae est figuratio vitae.(3) Alius vero quidam ex his, qui sunt apud eos, magistri emendatorem se esse glorians (Marcus(4) est autem illi nomen), magicae imposturae

αὐτόν· καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν λέγεσθαι αὐτὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς, ἀφ' οὗ προεβλήθη, διασώζοντα προσηγορίαν. Ἄλλοι δέ.... τινες.... τὸν Προπάτορα τῶν ὅλων, καὶ Προάρχην, καὶ Προανεννόητον Ἄνθρωπον λέγουσι καλεῖσθαι· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ὅλα δύναμις καὶ ἐμπεριεκτικὴ τῶν πάντων Ἄνθρωπος καλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγειν τὸν Σωτῆρα.

XIII, 1. ⟨Μάρκος δέ τις.... ἀπὸ τούτων.... γύναια καὶ ἄνδρας ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένα.... ἐπηγάγετο. ὑπολειφθεὶς ὁ ἐλεεινὸς διορθωτὴς εἶναι τῶν προειρημένων ἀπατεώνων, μαγικῆς

(1) Cfr. Tertull. 39.

(2) Similia tribuit Cyprianus Anthropianis (*ep. ad Iubaian. 73*); verum aptius huic opinioni colligatur doctrina Apollinarii de *theandrica* Christi natura.

(3) Cfr. p. 168, not. 1; haec inscriptio etiam seqq. §§ afficit.

(4) De hoc Marco omnia quae novimus ab Irenaeo suppeditantur, exscribentibus Hippolyto et Epiphanio. Patria illius ignoratur: prima tamen gesta in *Asia* ex § 5 huius capitis coniiciuntur: Zahn *syrum* eum facit ex aramaicis quibus utitur formulis, at non necessario, ut videtur; Hieron. (*in Isa.* LXIV, 4) *aegyptium* vocat, at ex confusione cum Marco manich. de quo plura enarrat Sulpicius Severus. Quod aetatem spectat qua vixerit, Ir. quidem de eo loquitur tamquam adhuc in vivis esset; at id potius ex ratione

peritissimus, per quam et viros multos, et non paucas feminas seducens, ad se converti, velut ad scientissimum, et virtutem maximam ab invisibilibus et ab inenarrabilibus locis habentem,(1) fecit, praecursor quasi vere exsistens Antichristi.(2) Anaxilai(3) enim ludicra cum nequitia eorum, qui dicuntur magi, commiscens, per haec virtutes perficere putatur apud eos, qui sensum non habent, et a mente sua excesserunt.

ὑπάρχων κυβείας ἐμπειρότατος. Ἀπατήσας δὲ τοὺς προειρημένους πάντας καὶ τὰς προειρημένας〉 προσέχειν αὐτῷ ἔπεισεν, ὡς γνωστικωτάτῳ, καὶ δύναμιν τὴν μεγίστην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατωνομάστων τόπων ἔχοντι, ὡς πρόδρομος ὢν ἀληθῶς τοῦ Ἀντιχρίστου ἀποδέδεικται. Τὰ γὰρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι' αὐτῶν 〈φαντάζων τε καὶ μαγεύων κτλ.〉 . . . . . .

stylistica (cfr. v. g. TERTULL. de Marcione): probabilius igitur est eum c. a. 180 e vivis excessisse, floruisse vero non ante a. 145 in Asiae regionibus, ex quibus discipuli celerrime in occidentales diffusi sint usque ad Rhodanenses teste IR. h. c. § 7. Iren. autem referre veram Marci doctrinam ex HIPP. patet, qui (*Philos.* VI, 42) testatur quidem plures Marci discipulos suo tempore conqueri se nequaquam sic accepisse qui scl. semper negare didicerant; at, diligenti inquisitione peracta, cuncta vera invenisse. Graeca usque ad c. XXII sunt ex EPIPH. 34, 1 sqq.; collata tamen cum HIPP. VI, 40 sqq.

(1) Fingebat enim (c. XVI, 1) tetradem ipsam muliebri figura ad se descendisse ac cuncta docuisse.

(2) Cfr. MATTH. XXIV, 24.

(3) De hoc Anaxilao medico plura apud PLIN. *Hist. Nat.* 19, 1; 28, 11; 33,10; ac praes. 33, 15 ubi similia enarrandis occurrunt: «Sulphure ... lusit et Anaxilaus eo « candens in calice novo, prunaque « subdita circumferens, exarde- « scentis repercussu, pallore dirum « velut defunctorum, offundente « convivis». Quemdam Anaxil. a Laryssa, philosophum pythag., Urbe pulsum ab Augusto tradit EUSEB. (*Chronol.* Olimp. 188, 1); de eo plura cfr. apud STADLER, *Die Quellen des Plinius im XIX Buch.*, 1891, p. 29 sq. Equidem attendendus est ab historicis gnosticismi hic nexus cum doctrinis physicis temporis. Cfr. infra c. XVII. De magia, lege *Philos.* IV, IV.

2. [*WH. VII, 2*]. Quae est industria Marci, et quae sunt quae ab eo fiunt. Pro[1] calice enim vino mixto[2] fingens se gratias agere, et in multum extendens sermonem invocationis, purpureum et rubicundum apparere facit, ut putetur ea Gratia[3] ab his quae sunt super omnia, suum sanguinem stillare in illius calicem per invocationem eius, et valde concupiscere praesentes ex illo gustare poculo, ut et in eos stillet quae per magum hunc vocatur Gratia. Rursus mulieribus dans calices mixtos, ipsas gratias agere iubet praesente se. Et ubi hoc factum est, ipse alium calicem multo maiorem quam est ille, in quo illa seducta eucharistiam fecit, proferens, et transfundens a minori, qui est a muliere eucharistiae factus,[4] in illum, qui est ab eo al-

2. Ποτήρια οἴνῳ κεκραμένα προσποιούμενος εὐχαριστεῖν, καὶ ἐπὶ πλέον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐπικλήσεως, πορφύρεα καὶ ἐρυθρὰ ἀναφαίνεσθαι ποιεῖ· ὡς δοκεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ ὅλα Χάριν τὸ αἷμα τὸ ἑαυτῆς στάζειν ἐν τῷ ἐκείνου ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ, καὶ ὑπεριμείρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γεύσασθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγου τούτου κληζομένη Χάρις. Πάλιν δὲ γυναιξὶν ἐπιδοὺς ἐκπόματα κεκραμένα, αὐτὰς εὐχαριστεῖν ἐγκελεύεται παρεστῶτος αὐτοῦ. Καὶ τούτου γενομένου, αὐτὸς ἄλλο ποτήριον πολλῷ μεῖζον ἐκείνου, οὗ ἡ ἐξηπατημένη ηὐχαρίστησε, προσενεγκών, καὶ μετακενώσας ἀπὸ τοῦ μικροτέρου, τοῦ ὑπὸ

(1) Ex celebri hac praestigia quidam existimant e Gnosticis transubstantiationis eucharisticae conceptum derivasse in Ecclesiam. (Cfr. v. g. Harnack, *Dogmeng.* I, 252 qui et *Exc. Theod.* 82 citat): at his criticis refutanda sunt omnia quae in N. T. de eucharistia inveniuntur.

(2) Iustinus primus meminit aquae tantillum in calice vini euchar. inmisceri: cfr. etiam Iren. V, 2; *Const. Apost.* VIII, 12 etc. De haereticis qui aquam tantum adhibebant (*Strom.* I), cfr. Scheiwiler. *Die Elemente des Euchar.* 1903. — Epiph. vinum album dicit.

(3) Sige quae etiam gratia χάρις vocatur (I, 1) et Marcum speciali favore prosequitur (c. XIII).

(4) Qui nempe calix a muliere factus est calix eucharistiae ⟨po-

latus, multo maiorem, statim dicens ita: « Illa quae est « ante omnia, inexcogitabilis et inenarrabilis Gratia, adim- « pleat tuum intus hominem, et multiplicet in te agnitionem « suam, inseminans granum sinapis in bonam terram ».(1) Et talia quaedam dicens, et in insaniam mittens illam infelicem, admirabilia faciens apparuit, quando maior calix adimpletus est de minori calice, ut et supereffunderet ex eo. Et alia quaedam his similia faciens, exterminavit(2) multos, et abstraxit post se.

3. Datur autem intelligi, eum et daemonem quemdam paredrum(3) habere, per quem ipse quoque prophetare videtur, et quotquot dignas putat fieri participes suae Gratiae, prophetare facit. Maxime enim circa mulieres vacat, et hoc

τῆς γυναικὸς ηὐχαριστημένου, εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κεκομισμημένον ἐπιλέγων ἅμα οὕτως· « Ἡ πρὸ τῶν ὅλων, ἡ ἀνεννόητος καὶ « ἄῤῥητος Χάρις πληρώσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ πλη- « θύναι ἐν σοὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἐγκατασπείρουσα τὸν κόκκον « τοῦ σινάπεως εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν ». Καὶ τοιαῦτά τινα εἰπὼν, καὶ ἐξοιστρήσας τὴν ταλαίπωρον, θαυματοποιὸς ἀνεφάνη, τοῦ μεγάλου πληρωθέντος ἐκ τοῦ μικροῦ ποτηρίου, ὥστε καὶ ὑπερεκχεῖσθαι ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις παραπλήσια ποιῶν ἐξηπάτησε πολλοὺς, καὶ ἀπαγήοχεν ὀπίσω αὑτοῦ.

3. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ δαίμονά τινα πάρεδρον ἔχειν, δι' οὗ αὐτός τε προφητεύειν δοκεῖ, καὶ ὅσας ἀξίας ἡγεῖται μετόχους τῆς Χάριτος αὐτοῦ, προφητεύειν ποιεῖ. Μάλιστα γὰρ περὶ γυ-

τηρίον τῆς εὐλογίας) (I *Cor.* X, 16). Ita HARVEY.

(1) Alludit ad MARC. IV, 31: ut enim granum sinapis in arborem crescit, ita multiplicatur calix, ac symbolum fit adauctae agnitionis et perfecti luminis.

(2) Scl. ex termino (limine) Ecclesiae abduxit Cfr. graec.

(3) De his adhuc c. XXIII, 3 (cfr. TERTULL. *De an.* 28 et *Apologet.* 23); sunt scl. πάρεδροι seu adsistentes daemones familiares per quos multa fiunt vel suggeruntur (cfr. *Apolog. Socratis*): distinguuntur ab oniropompis, qui tantum somnia immittunt. Utiliter conferes iambicos c. XV fin.

circa eas quae sunt honestae, et circumpurpuratae,(1) et ditissimae, quas saepe abducere tentans, dicit blandiens eis: « Participare te volo ex mea gratia, quoniam Pater omnium « angelum tuum semper videt ante faciem suam.(2) Locus « autem tuae magnitudinis(3) in nobis est: oportet nos in « unum convenire. Sume primum a me, et per me gra- « tiam. Adapta te ut sponsa sustinens sponsum suum, ut « sis quod ego, et ego quod tu. Constitue in thalamo tuo « semen luminis. Sume a me sponsum, et cape eum, et « capere in eo. Ecce gratia descendit in te: aperi os tuum, « et propheta ». Quum autem mulier responderit: « Num- « quam prophetavi et nescio prophetare »: invocationes quasdam faciens denuo, ad stuporem eius quae seducitur, dicit

ναῖκας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρύφους, καὶ περιπορφύρους, καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ὑπάγεσθαι πειρώμενος, κολακεύων φησὶν αὐτκῖς· « Μεταδοῦναί σοι θέλω τῆς ἐμῆς χά- « ριτος, ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων τὸν ἄγγελόν σου διὰ παντὸς « βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ· ὁ δὲ τόπος τοῦ μεγέθους ἐν ἡμῖν « ἐστί· δεῖ ἡμᾶς εἰς ἓν καταστῆσαι. Λάμβανε πρῶτον ἀπ' ἐμοῦ, « καὶ δι' ἐμοῦ τὴν χάριν. Εὐτρέπισον σεαυτὴν, ὡς νύμφη ἐκ- « δεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς, ἵνα ἔσῃ ὃ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ ὃ σύ. « Καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. Λάβε « παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον, καὶ χώρησον αὐτὸν, καὶ χωρήθητι ἐν « αὐτῷ. Ἰδοὺ, ἡ χάρις κατῆλθεν ἐπὶ σέ· ἄνοιξον τὸ στόμα « σου, καὶ προφήτευσον ». Τῆς δὲ γυναικὸς ἀποκρινομένης, « οὐ προεφήτευσα πώποτε, καὶ οὐκ οἶδα προφητεύειν », ἐπικλήσεις τινὰς ποιούμενος ἐκ δευτέρου εἰς κατάπληξιν τῆς ἀπα-

(1) I. e. quae purpura indutae incedunt: nempe nobilissimae. Gnosis enim, ut quid superioris ordinis, ditioribus et nobilioribus tantum concredebatur.

(2) Alludit ad MATTH. XVIII, 10. Cfr. infra XIV, 1 fin.

(3) Hoc nomine abstracto hic et saepe angelus designatur. (Cfr. mox § 6 in formula redemtionis etc. XIV, 1 fin.). Atqui angelorum species et imagines, ut vidimus, sunt gnostici et spiritales [cfr. p. 105 (IV, fin.) cum 112 sq. (V, 6) etc.

ei: « Aperi os tuum, et loquere quodcumque, et prophetabis ». Illa autem seducta et elata ab his quae praedicta sunt, concalefaciens animam a suspicione quod incipiat prophetare, quum cor eius multo plus quam oporteat palpitet, audet, et loquitur deliriosa, et quaecumque evenerint omnia,(1) vacue et audacter, quippe calefacta spiritu; (sicut melior nobis(2) de talibus prophetis exsequitur,(3) quod audax et inverecunda est anima quae sit(4) vacuo aëre excalefacta) et exinde prophetidem semetipsam putat, et gratias agit Marco ei, qui participavit ei suam gratiam: et remunerare eum gestit, non solum secundum substantiae suae dationem (unde et divitiarum copiam magnam collegit), sed et secundum corporis copulationem, et secundum omnia uniri ei cupit, ut cum eo descendat in unum.

τωμένης, φησὶν αὐτῇ· « Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, λάλησον ὅ τι « ὅτι ποτε, καὶ προφητεύσεις ». Ἡ δὲ χαυνωθεῖσα, καὶ κεπφωθεῖσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθεῖσα τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφητεύειν, τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ἀποτολμᾷ λαλεῖν ληρώδη καὶ τὰ τυχόντα πάντα κενῶς καὶ τολμηρῶς, ἅτε ὑπὸ κενοῦ τεθερμαμμένη πνεύματος· (καθὼς ὁ κρείσσων ἡμῶν ἔφη περὶ των τοιούτων, ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενῷ ἀέρι θερμαινομένη), καὶ ἀπὸ τούτου λοιπὸν προφήτιδα ἑαυτὴν ὑπολαμβάνει, καὶ εὐχαριστεῖ Μάρκῳ τῷ ἐπιδιδόντι τῆς ἰδίας χάριτος αὐτῇ· καὶ ἀμείβεσθαι αὐτὸν πειρᾶται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων δόσιν (ὅθεν καὶ χρημάτων πλῆθος πολὺ συνενήνοχεν), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος κοινωνίαν, κατὰ πάντα ἑνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα σὺν αὐτῷ κατέλθῃ εἰς τὸ ἕν.

(1) I. e. quidquid temere loquenti occurrerit. In graec. ἀποτολμᾷ καὶ λαλεῖ, ut ap. *Rom.* X, 20.

(2) Cfr. Praef. p. 72, not. 2.

(3) I. e. *verbo persequitur*, ut est etiam infra c. XIV, 7 etc.

(4) Lectio Vat. 1; intellige: anima vana spe excalefacta [cfr. super. χαυνωθεῖσα καὶ κεπφωθεῖσα – διαθερμανθεῖσα, i. e. inflata et elata et effervescens] impudens et audax fit ad omnia eloquenda.

4. [*WH. VII, 3*]. Iam vero quaedam ex fidelissimis mulieribus, quae habent timorem Dei, et non sunt seducibiles, quas similiter ut reliquas affectavit seducere, iubens eis prophetare, exsufflantes et catathematizantes(1) eum, separaverunt se ab huiusmodi insano, qui se divinum spirare simulabat:(2) pro certo scientes, quoniam prophetare non a Marco mago inditur hominibus, sed quibuscumque Deus desuper immiserit gratiam suam, hi a Deo traditam habent prophetiam, et tunc loquuntur ubi, et quando Deus vult; sed non quando Marcus iubet. Quod enim iubet, eo quod iubetur maius est et dominatius, quoniam illud quidem principatur, illud autem subiectum est.(3) Si ergo Marcus quidem iubet, vel alius quis (sicut solent in caenis sortibus hi omnes ludere,(4) et sibimetipsis invicem imperare ut pro-

4. Ἤδη δὲ τῶν πιστοτάτων τινὲς γυναικῶν τῶν ἐχουσῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξαπατηθεισῶν, ἃς ὁμοίως ταῖς λοιπαῖς ἐπετήδευσε παραπείθειν, κελεύων αὐταῖς προφητεύειν, καὶ καταφυσήσασαι, καὶ καταθεματίσασαι αὐτὸν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου· ἀκριβῶς εἰδυῖαι, ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θεόσδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἔνθα καὶ ὁπότε Θεὸς βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος κελεύει. Τὸ γὰρ κελεῦον τοῦ κελευομένου μεῖζόν τε καὶ κυριώτερον, ἐπεὶ τὸ μὲν προηγεῖται, τὸ δὲ ὑποτέτακται. Εἰ οὖν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις (ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις τοῦ κλήρου οὗτοι πάντοτε παίζειν, καὶ ἀλλήλοις ἐγκε-

(1) I. e. exsecrantes. Utrumque verbum est ex liturgia baptismali. Cfr. XVII, 3.

(2) Graece unicum verbum est: τοῦ τοιούτου θίασου, i. e. *ab huiusmodi choro*; θίασος enim nomen technicum est ad indicandos coetus mysteriis addictos. Interpres fortasse legit θειάσου a θείαζειν quod est: divinum spirare.

(3) Scl. quod iubet aliquid, maius et praestantius (gr. κυριότερον) esse debet eo cui iubet (in casu, spiritu prophetico); quoniam iubere est principis; iussum capessere subiecti.

(4) Mos et Romanis erat in caenis talorum iactu uti ad desi-

phetent), et secundum suas concupiscentias eos sibi prophetare, erit ille qui iubet et maior et dominatior prophetico spiritu, quum sit homo: quod est impossibile. Sed tales quidem, qui iubentur ab ipsis, spiritus, et loquuntur quando volunt ipsi, terreni et infirmi sunt;(1) audaces autem et impudentes, a Satana immissi ad seductionem et perditionem eorum, qui non firmam fidem, quam ab initio per Ecclesiam acceperunt, custodiunt.

5. [*WH. VII, 4*]. Adhuc etiam et amatoria et adlectantia(2) efficit, ut et corporibus ipsarum contumeliam irroget, hic idem Marcus quibusdam mulieribus, etsi non universis. Hae saepissime conversae ad Ecclesiam Dei

λεύεσθαι τὸ προφητεύειν), καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι, ἔσται ὁ κελεύων μείζων τε καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἄνθρωπος ὤν, ὅπερ ἀδύνατον. Ἀλλὰ τοιαῦτα κελευόμενα ὑπ' αὐτῶν πνεύματα, καὶ λαλοῦντα ὁπότε βούλονται αὐτοί, ἐπίσαθρα καὶ ἀδρανῆ ἐστι, τολμηρὰ δὲ καὶ ἀναιδῆ, ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ἀπώλειαν τῶν μὴ εὖτονον τὴν πίστιν, ἣν ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῆς Ἐκκλησίας παρέλαβον, φυλασσόντων.

5. Ἔτι δὲ φίλτρα καὶ ἀγώγιμα, πρὸς τὸ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνυβρίζειν, ἐμποιεῖ οὗτος ὁ Μάρκος ἐνίαις τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ πάσαις· αὗται πολλάκις ἐπιστρέψασαι εἰς τὴν ἐκκλη-

gnandos arbitros praesertim bibendi: cfr. HORAT. *Od.* I, 4; II, 7; ita scl. ut quis numerum talorum prophetasset is arbiter esset: hinc sibimetipsis invicem imperare ut prophetent.

(1) H. e. non propheticum spiritum Marcosii habent; sed loquuntur a spiritibus malis, terrenis et homine vivente infirmiores, ac ideo iussum eorum recipientes; audaces tamen etc. De infirmitate horum spirituum nota apud TERT. *Apol.* 23 doceri spiritus huiusmodi defunctorum animas, ac praecise puerorum esse: idipsum apud *Recog. Clem.* II, 13, Simon M.: « Pueri incorrupti et violenter ne- « cati animam iuramentis ineffa- « bilibus evocatam adsistere mihi « feci etc. ».

(2) Subaudi *pocula*; cfr. c. 23, 3; 25, 2 eadem de Simone et Carpocrate.

confessae sunt, et secundum corpus exterminatas se ab eo, et velut cupidine inflammatas valde illum se dilexisse; ut et diaconus quidam eorum qui sunt in Asia nostri,[1] suscipiens eum in domum suam, inciderit in huiusmodi calamitatem. Nam quum esset uxor eius[2] speciosa, et sententia et corpore corrupta esset a mago isto, et sequuta eum esset multo tempore, post deinde cum magno labore fratres eam convertissent, omne tempus in exhomologesi[3] consummavit, plangens et lamentans ob hanc, quam passa est ab hoc mago, corruptelam.

6. [*WH. VII, 5*]. Et discipuli autem eius quidam circumobversati in iisdem, seducentes mulierculas multas corruperunt, perfectos semetipsos vocantes:[4] quasi nemo possit exaequari magnitudini agnitionis ipsorum, nec si Paulum

σίαν τοῦ Θεοῦ ἐξωμολογήσαντο, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἠχρειῶσθαι ἑαυτὰς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐρωτικῶς πάνυ αὐτὸν πεφιληκέναι· ὥστε καὶ διάκονόν τινα τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῶν ἡμετέρων ὑποδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, περιπεσεῖν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ· τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εὐειδοῦς ὑπαρχούσης, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸ σῶμα διαφθαρείσης ὑπὸ τοῦ μάγου τούτου, καὶ ἐξακολουθησάσης αὐτῷ πολλῷ τῷ χρόνῳ, ἔπειτα μετὰ πολλοῦ κόπου τῶν ἀδελφῶν ἐπιστρεψάντων αὐτὴν, τὸν ἅπαντα χρόνον ἐξομολογουμένη διετέλεσε. πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα ἐφ' ᾗ ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ μάγου διαφθορᾷ.

6. Καὶ μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ τινὲς περιπολίζοντες ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἐξαπατῶντες γυναικάρια πολλὰ διέφθειραν, τελείους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες· ὡς μηδενὸς δυναμένου ἐξισωθῆναι τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως αὐτῶν, μηδ' ἂν Παῦλον, μηδ' ἂν Πέτρον εἴπῃς, μηδ' ἄλ-

(1) I. e. quidam ex nostris (concivibus) in Asia. Hinc eruitur quoque patria Marci, ut diximus.

(2) Locus insignis ad historiam caelibatus. Notum est autem Graecos hanc super rem peculiari semper usos esse iure.

(3) Ante Callixtum mulier adultera debuit toto vitae tempore in poenitentia publica [hunc ergo sensum habet vox *exhomologesis*] versari, ut notum est.

(4) Cur haec addat vidimus VI, 4, p. 119 et 120, not. 1.

aut Petrum dicas, vel alterum quemdam apostolorum: (1) sed plus omnibus se cognovisse, et magnitudinem agnitionis illius, quae est inenarrabilis, virtutis, (2) solos ebibisse. Esse autem se in altitudine super omnem virtutem: quapropter et libere omnia agere, nullum in nullo timorem habentes. (3) Propter enim redemtionem et incomprehensibiles et invisibiles fieri iudici. (4) Si autem et apprehenderit eos, assistentes ei cum redemtione haec dicerent: « O assessor Dei (5) et mysticae illius proaeonon (6) Siges,

λον τινὰ τῶν ἀποστόλων· ἀλλὰ πλείω πάντων ἑαυτοὺς ἐγνωκέναι, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως τῆς ἀῤῥήτου δυνάμεως μόνους καταπεπωκέναι. Εἶναί τε αὐτοὺς ἐν ὕψει ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν· διὸ καὶ ἐλευθέρως πάντα πράσσειν, μηδένα ἐν μηδενὶ φόβον ἔχοντας. Διὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν ἀκρατήτους καὶ ἀοράτους γίνεσθαι τῷ κριτῇ. Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο αὐτῶν, παραστάντες αὐτῷ μετὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τάδε εἴποιεν· « ὦ πάρεδρε Θεοῦ καὶ μυστικῆς

(1) Cfr. similia c. XXV 2 de Carpocratianis, ex quibus liquet haec « nec si Paulum aut Pe- « trum etc. » non Ir. addidisse sed a Gnosticis revera praedicari.

(2) Scl. Siges, ut mox habes.

(3) Cfr. apud Hipp. eadem prorsus de Simonis Magi discipulis. V. etiam infra c. XXV de Carpocratianis prorsus eadem et quidem in eodem sensu. Non igitur Marcosii contenti sunt omnem creatam scientiam exsuperare, quin et omnes leges Dei (Demiurgi) ac iudicium ipsum non timeant, quasi super haec omnia sint, liberi. Ratio autem huius confidentiae est redemtio seu liberatio ab his omnibus, per pneuma quod acceperunt secundo baptismo, ut inferius uberius dicetur (c. XXI). Observat Grabe non otiose, redemtionem seu Geulah etiam vocari apud Iudaeos duplicem *deprecatoriam* formulam, quam late describit. At maxime notandum est in scriptis gnosticis copticis permulta adhuc edoceri de ratione qua pneumatici Demiurgum et archontas effugiant; ita ut fere ad has formulas, sigilla, apologias etc., ediscendas integra gnosis redire videatur. Cfr. praes. *Pistis S.* c. 143 [Schmidt, p. 245 sqq.]; *Liber Ieu*, II, c. 51 [Schmidt, p. 321 sqq.] etc.

(4) Scl. Demiurgo qui nescit *spiritalia* (V, 4–6, pp. 110–113).

(5) Melius: « O quae Deo assi- « des »: est nempe *Sophia*, ut mox legenti constabit.

(6) H. e. quae ante saecula (non *Aeones*) fuit; cfr. I, 1, p. 77.

« quam magnitudines[1] semper videntes, faciem Patris, te « viae duce et adductore utentes, abstrahunt sursum suas « formas, quas valde audax illa ducta phantasmate, propter « bonum Propatoris emisit nos imagines illorum, tunc in- « tentionem illorum quae sunt sursum, quasi somnium ha- « bens; ecce, iudex in proximo, et praeco me iubet meae « defensioni adesse. Tu autem, quasi quae scias utrorumque « nostrorum rationem, tamquam unum exsistentem iudici as- « siste ».[2] Mater autem cito, audiens haec, Homericam inferorum galeam eis superimposuit,[3] ut invisibiliter effuge-

« πρὸ αἰῶνων Σιγῆς, ἣν τὰ μεγέθη διὰ παντὸς βλέποντα, τὸ πρό- « σωπον τοῦ Πατρὸς, ὁδηγῷ σοι καὶ προσαγωγεῖ χρώμενα, ἀνά- « σπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφὰς, ἃς ἡ μεγαλότολμος ἐκείνη φαν- « τασιασθεῖσα, διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Προπάτορος προεβάλετο ἡμᾶς « τὰς εἰκόνας, τότε ἐνθύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα· ἰδοὺ « ὁ κριτὴς ἐγγὺς, καὶ ὁ κῆρυξ με κελεύει ἀπολογεῖσθαι· σὺ δὲ « ὡς ἐπισταμένη τὰ ἀμφοτέρων, τὸν ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν λόγον, « ὡς ἕνα ὄντα τῷ κριτῇ παράστησον ». Ἡ δὲ μήτηρ ταχέως ἀκούσασα τούτων, τὴν Ὁμηρικὴν Ἄϊδος κυνέην αὐτοῖς περιέ- θηκε, πρὸς τὸ ἀοράτως ἐκφυγεῖν τὸν κριτήν· καὶ παραχρῆμα

(1) I. e. angeli, ut diximus, qui semper vident faciem Patris (Sigen ipsam); ut sequentia intelligas recole ante omnia quae c. IV, § 5 dicta sunt: Achamoth scl. (illa) postquam Salvator eam relevavit, virtutem maiorem accepisse (valde audax) atque angelos eius satellites conspexisse, ex quo conspectu animo informavit (ἐφαντασίασε; male redd. *ducta phantasmate*) partum spiritalem, atque hunc emisit in bonum Propatoris, homines scl. spiritales (qui idcirco sunt *formae* et *imagines* angelorum), quum, visione hac transacta, superas res, seu angelos ipsos, mente velut in somnio revolveret. (Cfr. XI, 1, p. 159, secundum memoriam meliorum). Has igitur angelorum imagines seu *formas suas*, Sophia duce, angeli sursum abstrahere debent, ac Iudicis conspectui eripere, ut in Pleroma receptae angelis ipsis nubant (cfr. c. VII, 1, 7, p. 122; XXI, 5).

(2) Ex graec. pro « tamquam « unum » etc. repone: « has ipsas « utriusque rationes, tamquam u- « nam exsistentem (i. e. utrique « communem), iudici exhibe ».

(3) Cfr. Il. V, 844 sq. « Plutoni « (inferorum = Ἄϊδος) galea erat

rent iudicem, et statim eripiens eos in thalamum duxit, et reddidit suis sponsis.

7. [*WH. VII, 6*]. Talia autem dicentes et operantes, et in his quoque quae sunt secundum nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres, quae cauteriatas conscientias habentes,(1) quaedam quidem etiam in manifesto exhomologesin faciunt, quaedam autem reverentes hoc ipsum, in silentio sensim semetipsas retrahunt, desperantes a vita Dei,(2) quaedam quidem in totum abscesserunt; quaedam autem inter utrumque dubitant, et quod est proverbii passae(3) sunt, neque intus, neque foris exsistentes, hunc fructum habentes seminis filiorum agnitionis.

CAP. XIV, 1. [*WH. VIII, 1*]. QUEMADMODUM QUIDAM EX EIS PER NUMEROS ET PER SYLLABAS ET PER LITERAS CONANTUR CONSTITUERE EAM, QUAE EST SECUNDUM EOS ARGU-

ἀνασπάσασα αὐτοὺς, εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσήγαγε, καὶ ἀπέδωκε τοῖς ἑαυτῶν νυμφίοις.

7. Τοιαῦτα δὴ λέγοντες καὶ πράττοντες, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας, πολλὰς ἐξηπατήκασι γυναῖκας, αἵτινες κεκαυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν, αἱ μὲν καὶ εἰς φανερὸν ἐξομολογοῦνται, αἱ δὲ δυσωπούμεναι τοῦτο, ἡσυχῇ δέ πως ἑαυτὰς ἀπηλπικυῖαι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἔνιαι μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπέστησαν, ἔνιαι δέ ἐπαμφοτερίζουσι, καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασι, μήτε ἔξω, μήτε ἔσω οὖσαι, ταύτην ἔχουσαι τὴν ἐπικαρπίαν τοῦ σπέρματος τῶν τέκνων τῆς γνώσεως.

« quam qui gestaret omnes vide- « bat, ipse autem nemini perspi- « cuus »; ERASMUS.

(1) Verba apud I *Tim.* IV, 1; res autem simillima II *Tim.* III, 6; de feminis in historia haereseon cfr. HIERON. (*in Isa.* c. LXIV) qui hunc locum quoque affert, non omnia tamen recte intelligens, ut diximus. Id. in *ep. 29, ad Theodor.*

(2) Allusio ad *Ephes.* IV, 18. Habes hic unde ostendas necessitatem ad salutem sacramenti poenitentiae; ac simul satisfactionem (etiam confessionem) in manifesto pro quibusdam criminibus, officium fuisse in Eccl. primaeva.

(3) Id est: expertae.

MENTATIO. Hic igitur Marcus, vulvam et susceptorium Colarbasi [1] Silentii semet solum fuisse dicens (quippe unigenitus exsistens), semen, quod depositum est in eum, sic enixus est. Illam quae est a summis, et ab invisibilibus, et innominabilibus locis quaternationem descendisse figura muliebri ad eum [2] (quoniam, inquit, eius masculinum [3] mundus non ferre poterat), et ostendisse quoque semetipsam quae esset, et universorum genesim, quam nemini umquam neque deorum neque hominum revelavit, huic solo enarrasse, ita dicentem: Quando primum Pater, cuius pater nemo est, qui est inexcogitabilis et insubstantivus, [4] qui

XIV. 1. Οὗτος οὖν ὁ Μάρκος μήτραν καὶ ἐκδοχεῖον τῆς Κολαρβάσου Σιγῆς, ἑαυτὸν μονώτατον γεγονέναι λέγων, ἅτε μονογενὴς ὑπάρχων τὸ .... [σπέρμα] κατατεθὲν εἰς αὐτὸν ὧδέ πως ἀπεκύησεν. Αὐτὴν τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατωνομάστων τόπων τετράδα κατεληλυθέναι σχήματι γυναικείῳ πρὸς αὐτὸν (ἐπειδὴ, φησὶ, τὸ ἄῤῥεν αὐτῆς ὁ κόσμος φέρειν οὐκ ἠδύνατο), καὶ μηνῦσαι αὐτὴν ἥτις ἦν, καὶ τὴν τῶν πάντων γένεσιν, ἣν οὐδενὶ πώποτε οὔτε θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἀπεκάλυψε, τούτῳ μονωτάτῳ διηγήσασθαι, οὕτως εἰποῦσαν· ὅτε τὸ πρῶτον, οὗ πατὴρ οὐδεὶς ἦν, ὁ ἀνεννόητος καὶ ἀνούσιος, ὁ μήτε

(1) Ex multis huius difficilis loci interpretationibus simplicior est quae Colarbasi nomen cum hebr. כל-ארבע (= tetradis) unum facit: est igitur appellatio nomen *Sige* determinans. (Hinc nullus videtur Colarbasus haereticus, sectaeque dux, exstitisse, multoque minus qui fuerit filius unicus Marci; Iren. ipse nullibi alias nomen hoc commemorat). Marcus sese effutiebat velut filium unicum Siges, atque ab ea ita dilectum ut illa in eo tamquam in μήτρᾳ et promptuario suâ arcana (semen) deposuisset, quae et ipse enixus est ut sequitur. Graece semen τοῦ ὑστερήματος seu labis Sophiae-Achamoth dicitur.

(2) Similem manifestationem (pueri, seu Logou, pro femina) sibi factam docuisse Valentinum testatur HIPP. VI. 43, qui et sequentia exscribit verbaliter.

(3) Ut diximus, masculinum Gnosticis perfectius est prae femineo, ideo difficilius revelatur.

(4) I. e. naturae expers (ἀνούσιος); cfr. quae sequuntur.

neque masculus neque femina est, voluit suum inenarrabile narrabile fieri, et quod invisibile ⟨sibi⟩ est, formari,[1] aperuit os, et protulit Verbum simile sibi: quod adsistens ostendit ei quod erat ipse, quum invisibilis[2] forma apparuisset. Enuntiatio autem nominis facta est talis: Loquutus est verbum primum nominis eius; fuit ἀρχή,[3] et syllabe[4] eius literarum quatuor. Coniunxit et secundam, et fuit haec literarum quatuor. Post loquutus est et tertiam, et fuit haec literarum x. Et eam, quae est post haec, loquutus est, et fuit ipsa literarum xii. Facta est ergo enuntiatio universi nominis, literarum xxx, sillabarum autem quatuor. Unum-

ἄῤῥεν μήτε θῆλυ, ἠθέλησεν αὐτοῦ τὸ ἄῤῥητον ῥητὸν γενέσθαι καὶ τὸ ἀόρατον μορφωθῆναι, ἤνοιξε τὸ στόμα καὶ προήκατο Λόγον ὅμοιον αὐτῷ· ὃς παραστὰς ἐπέδειξεν αὐτῷ ὃ ἦν, αὐτὸς τοῦ ἀοράτου μορφὴ φανείς. Ἡ δὲ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος ἐγένετο τοιαύτη· ἐλάλησε λόγον τὸν πρῶτον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἥτις ἦν ἀρχή, καὶ ἦν ἡ συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων. Ἐπισυνῆψε καὶ τὴν δευτέραν· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων τεσσάρων. Ἐξῆς ἐλάλησε τὴν τρίτην· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δέκα. Καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐλάλησε· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δώδεκα. Ἐγένετο οὖν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὅλου ὀνόματος στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἕκαστον δὲ τῶν

(1) I. e.: « quod invisibile est, « ad sui formam effingi ».

(2) Genitivus est: gr. ἀοράτου. Ut sequentia aliquatenus intelligas attende universam genesim Pleromatis tradi a Marco in manifestatione nominis Patris: Pater enim ut se intelligeret emisit Verbum; Verbum autem, ut Patrem diceret, huius nomen enuntiavit: enuntiatio nominis fit quatuor syllabis (series Aeonum) quae respective literas (Aeones) 4+4+ +10+12 = 30 continent. Quaenam sint hae syllabae ignoratur (cfr. et. c. XV, 1): verum hinc etiam percipere licet, Pleroma gnosticum non esse nisi manifestationem essentiae Dei.

(3) Restitue: *initium* nominis: ἀρχή enim hic commune verbum est, non nomen ipsum Patris. Int. falsus est ex his quae adiacent.

(4) I. e. complexus (σὺν λαμβ.).

quodque autem elementorum suas literas, et suum characterem, et suam enuntiationem, et figurationes, et imagines habere: et nihil eorum esse, quod illius videat formam, neque ipsum super elementum est.(1) Sed nec cognoscere eum, sed ne quidem proximi eius unumquodque enuntiationem scire, sed quod ipse enuntiat; ita omne quod enuntiat, illud quod est totum, nominet.(2) Unumquemque enim ipsorum, pars exsistens totius, suum sonum quasi omne nominare, et non cessare sonantia, quoadusque ad novissimam literam novissimi elementi, singulariter enuntiata, deveniant. Tunc autem et redintegrationem universorum(3) dicit futuram, quando omnia devenientia in unam literam, unam

στοιχείων ἴδια γράμματα, καὶ ἴδιον χαρακτῆρα, καὶ ἰδίαν ἐκφώνησιν, καὶ σχήματα, καὶ εἰκόνας ἔχειν, καὶ μηδὲν αὐτῶν εἶναι, ὃ τὴν ἐκείνου καθορᾷ μορφήν. οὗπερ αὐτὸ στοιχεῖόν ἐστιν· ἀλλὰ οὐδὲ γινώσκειν αὐτὸν, οὐδὲ μὴν τὴν τοῦ πλησίου αὐτοῦ ἕκαστον ἐκφώνησιν πλεονεκτεῖν ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἐκφωνεῖ, ὡς τὸ πᾶν ἐκφωνοῦντα, τὸ ὅλον ἡγεῖσθαι ὀνομάζειν. Ἕκαστον γὰρ αὐτῶν μέρος ὂν τοῦ ὅλου, τὸν ἴδιον ἦχον ὡς τὸ πᾶν ὀνομάζειν. καὶ μὴ παύσασθαι ἠχοῦντα, μέχρις ὅτου ἐπὶ τὸ ἔσχατον γράμμα τοῦ ἐσχάτου στοιχείου μονογλωσσήσαντα καταντήσαι. Τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὅλων ἔφη γενέσθαι, ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ ἓν γράμμα, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφώνησιν

(1) Graeca legit interpres ὁ ὑπὲρ αὐτὸ στοιχειόν ἐστι; at ex Hipp. et Epiph. videtur restituendum: « nec eorum quidquam esse « quod illius, cuius elementum est, « formam percipiat ». I. e. quaevis litera nequit integrum nomen videre seu efferre; quo indicat Aeonibus singulis Patrem esse incomprehensibilem (cfr. II, 1).

(2) Versio vel mutila vel pessima. Intell. non solum non comprehendit totum nomen, sed nec id exsistere novit, ac similiter nec proximum sibi elementum, sed se tantum, ita ut putet totum nomen ad id redire quod ipsum enuntiet: quo (et sequentibus) significat quemlibet Aeonum sibi autonomum esse ac velut integrum κόσμον constituere (cfr. *Exc. Theod.* 32: ἕκαστος τῶν Αἰώνων ἴδιον ἔχει πλήρωμα).

(3) Alludit ad ἀποκατάστασιν [cfr. graec.] c. VII descriptam.

et eamdem consonationem sonent, cuius exclamationis (1) imaginem, « amen » simul dicentibus nobis, tradidit esse. Sonos autem eos esse qui formant insubstantivum et ingenitum Aeona, et esse hos formas, quas Dominus angelos dixit, quae sine intermissione vident faciem Patris.

2. Nomina autem elementorum communia et enarrabilia, Aeonas, et verba, et radices, et semina, et plenitudines, et fructus vocavit. Singula autem ipsorum et uniuscuiusque propria in nomine Ecclesiae contineri et intelligi ait. Quorum elementorum novissimi elementi ultima litera (2) vocem emisit suam, cuius sonus exiens, secundum imaginem elementorum elementa propria generavit: ex quibus et quae sunt hic, disposita dicit, et ea quae sunt ante haec,(3)

ἠχήσῃ· ἧς ἐκφωνήσεως εἰκόνα τὸ « ἀμὴν » ὁμοῦ λεγόντων ἡμῶν ὑπέθετο εἶναι. Τοὺς δὲ φθόγγους ὑπάρχειν τοὺς μορφοῦντας τὸν ἀνούσιον καὶ ἀγέννητον Αἰῶνα· καὶ εἶναι τούτους μορφὰς, ἃς ὁ Κύριος ἀγγέλους εἴρηκε, τὰς διηνεκῶς βλεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός.

2. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν στοιχείων τὰ κοινὰ καὶ ῥητὰ, Αἰῶνας καὶ λόγους, καὶ ῥίζας, καὶ σπέρματα, καὶ πληρώματα, καὶ καρποὺς ὠνόμασε. Τὰ δὲ καθ' ἕνα αὐτῶν καὶ ἑκάστου ἴδια ἐν τῷ ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας ἐμπεριεχόμενα νοεῖσθαι ἔφη. Ὧν στοιχείων τοῦ ἐσχάτου στοιχείου τὸ ὕστατον γράμμα φωνὴν προήκατο τὴν ἑαυτοῦ· οὗ ὁ ἦχος ἐξελθὼν κατ' εἰκόνα τῶν στοιχείων στοιχεῖα ἴδια ἐγέννησεν· ἐξ ὧν τά τε ἐνταῦθα διακεκοσμῆσθαί φησι, καὶ

(1) = enuntiationis: huius symbolum est *Amen* tripliciter, primo quia in quavis Ecclesiae oratione vel prece claudit dicta (futura); secundo quia eadem recapitulat (redintegratio); tertio quia ab omnibus simul dicitur (unam et eamdem ... sonent). Cfr. I *Cor.* XV, 28, et infra XVI, 1 fin., cum nota.

(2) Si elementa series Aeonum, literae vero Aeones sunt, facile intelliges per ultimam literam ultimi elementi (duodecadis scl.) significari Sophiam, cuius casus in sequentibus habes: sonus vero eius est Achamoth, ut dicetur.

(3) I. e. Demiurgus et quae in Medietate sunt.

generata. (1) Ipsam quidem literam, cuius sonus erat consequens sonum deorsum, a syllaba sua sursum receptam dicit, ad impletionem universi: (2) remansisse autem deorsum sonum quasi foras proiectum. Elementum autem ipsum, (3) ex quo litera cum enuntiatione sua descendit deorsum, literarum ait esse xxx, et unamquamque ex his xxx literis in semetipsa habere alias literas, per quas nomen literae nominatur. Et rursus alias per alias nominari literas, et alias per alias, ita ut in immensum decidat multitudo literarum. Sic autem planius disces quod dicitur. [*IVH. VIII, 3*]. « Delta » elementum literas habet in se quinque, et ipsum Δ, et E, et Λ, et T, et A, et hae rursus literae per alias scribuntur literas, et aliae per alias. Si ergo universa substantia deltae in immensum decidit, aliis alias literas gene-

τὰ πρὸ τούτων γεγενῆσθαι. Τὸ μέντοι γράμμα αὐτὸ, οὗ ὁ ἦχος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ ἤχῳ κάτω, ὑπὸ τῆς συλλαβῆς τῆς ἑαυτοῦ ἀνειλῆφθαι ἄνω λέγει εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ὅλου· μεμενηκέναι δὲ εἰς τὰ κάτω τὸν ἦχον, ὥσπερ ἔξω ῥιφέντα. Τὸ δὲ στοιχεῖον αὐτὸ, ἀφ' οὗ τὸ γράμμα σὺν τῇ ἐκφωνήσει τῇ ἑαυτοῦ κατῆλθε κάτω, γραμμάτων φησὶν εἶναι τριάκοντα. καὶ ἓν ἕκαστον τῶν τριάκοντα γραμμάτων ἐν ἑαυτῷ ἔχειν ἕτερα γράμματα, δι' ὧν τὸ ὄνομα τοῦ γράμματος ὀνομάζεται· καὶ αὖ πάλιν τὰ ἕτερα δι' ἄλλων ὀνομάζεσθαι γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων· ὥστε εἰς ἄπειρον ἐκπίπτειν τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων. Οὕτως δ' ἂν σαφέστερον μάθοις τὸ λεγόμενον· Τὸ δέλτα στοιχεῖον γράμματα ἔχει ἐν ἑαυτῷ πέντε, αὐτὸ δὲ τὸ δέλτα, καὶ τὸ ε, καὶ τὸ λάβδα, καὶ τὸ ταῦ, καὶ τὸ ἄλφα· καὶ ταῦτα πάλιν τὰ γράμματα δι' ἄλλων γράφεται γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων. Εἰ οὖν ἡ πᾶσα ὑπόστασις τοῦ δέλτα εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, ἀεὶ

(1) I. e. Demiurgus, hebdom. etc.

(2) Sophia enim emundata et coniugio restituta est. Enthymesis vero foris facta optime significatur sono (ἤχῳ) quod independenter a voce perseverare videtur.

(3) Id nequit esse aliud a Pleromate (cfr. sup.).

rantibus et succedentibus alterutrum, quanto magis illius elementi maius esse pelagus literarum? Et si una litera sic immensa est, vide totius nominis profundum literarum, ex quibus Propatora Marci Silentium constare docuit. Quapropter et Patrem scientem incapabile suum, dedisse elementis, quae et Aeonas vocat, unicuique eorum suam enuntiationem exclamare, eo quod non possit unum, illud quod est totum enuntiare.

3. [*WH. VIII, 4*]. Haec itaque exponentem ei quaternationem dixisse: Volo autem tibi et ipsam ostendere Veritatem. Deposui enim illam de superioribus aedificiis, ut circumspicias eam nudam, et intuearis formositatem eius; sed et audias eam loquentem, et admireris sapientiam eius. Vide quid igitur in caput eius sursum, primum A et Ω. Collum autem B et Ψ. Humeros cum manibus Γ et X. Pectus Δ et Φ. Cinctum E et Υ. Ventrem Z et T. Verenda H et Σ. Femora Θ et P. Genua I et Π. Ti-

ἄλλων ἄλλα γράμματα γεννώντων, καὶ διαδεχομένων ἄλληλα, πόσῳ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ στοιχείου μεῖζον εἶναι τὸ πέλαγος τῶν γραμμάτων; Καὶ εἰ τὸ ἓν γράμμα οὕτως ἄπειρον, ὅρα ὅλου τοῦ ὀνόματος τὸν βυθὸν τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν τὸν Προπάτορα ἡ Μάρκου Σιγὴ συνεστάναι ἐδογμάτισε. Διὸ καὶ τὸν Πατέρα ἐπιστάμενον τὸ ἀχώρητον αὑτοῦ, δεδωκέναι τοῖς στοιχείοις, ἃ καὶ Αἰῶνας καλεῖ, ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν ἰδίαν ἐκφώνησιν ἐκβοᾶν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἕνα τὸ ὅλον ἐκφωνεῖν.

3. Ταῦτα δὲ σαφηνίσασαν αὐτῷ τὴν τετρακτὺν εἰπεῖν· θέλω δέ σοι καὶ αὐτὴν ἐπιδεῖξαι τὴν Ἀλήθειαν. Κατήγαγον γὰρ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπερθεν δωμάτων, ἵν' ἐσίδῃς αὐτὴν γυμνὴν, καὶ καταμάθῃς τὸ κάλλος αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἀκούσῃς αὐτῆς λαλούσης, καὶ θαυμάσῃς τὸ φρόνημα αὐτῆς. Ὅρα οὖν κεφαλὴν ἄνω, τὸ πρῶτον ἄλφα καὶ τὸ ω, τράχηλον δὲ β καὶ ψ, ὤμους ἅμα χερσὶν γ καὶ χ, στήθη δ καὶ φ, διάφραγμα ε καὶ υ [κοιλίαν ζ καὶ τ, αἰδοῖα η καὶ σ], μηροὺς θ καὶ ρ, γόνατα ι καὶ π, κνήμας κ καὶ ο,

bias K et O. Crura Λ et Ξ. Pedes M et N.[1] Hoc est corpus eius, quae est secundum magum, Veritatis; haec figura elementi, hic caracter literae. Et vocat elementum hoc, Hominem:[2] esse autem fontem ait eum omnis verbi, et initium universae vocis, et omnis inenarrabilis enarrationem, et taciti Silentii os. Et hoc quidem corpus eius. Tu autem sublimius allevans sensus intelligentiam, autogenitora et patrodotora[3] verbum ab ore Veritatis audi.

4. [*WH. VIII, 5*]. Haec autem quum dixisset illa, attendentem ad eum Veritatem, et aperientem os, loquutam esse verbum: verbum autem nomen factum, et nomen esse hoc quod scimus et loquimur « Christum Iesum »; quod quum nominasset, statim tacuit. Quum autem putaret Marcus plus

σφυρὰ λ καὶ ξ, πόδας μ καὶ ν. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα τῆς κατὰ τὸν μάγον Ἀληθείας· τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου, οὗτος ὁ χαρακτὴρ τοῦ γράμματος. Καὶ καλεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο Ἄνθρωπον· εἶναί τε πηγήν φησιν αὐτὸ παντὸς λόγου, καὶ ἀρχὴν πάσης φωνῆς, καὶ παντὸς ἀῤῥήτου ῥῆσιν, καὶ τῆς σιωπωμένης Σιγῆς στόμα. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σῶμα αὐτῆς. Σὺ δὲ μετάρσιον ἐγείρας τὸ τῆς διανοίας νόημα, τὸν αὐτογεννήτορα καὶ πατροδότορα λόγον ἀπὸ στομάτων Ἀληθείας ἄκουε.

4. Ταῦτα δὲ ταύτης εἰπούσης, προσβλέψασαν αὐτῷ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ ἀνοίξασαν τὸ στόμα λαλῆσαι λόγον· τὸν δὲ λόγον ὄνομα γενέσθαι, καὶ τὸ ὄνομα εἶναι τοῦτο, ὃ γινώσκομεν καὶ λαλοῦμεν, Χριστὸν Ἰησοῦν· ὃ καὶ ὀνομάσασαν αὐτὴν παραυτίκα σιωπῆσαι. Προσδοκῶντος δὲ τοῦ Μάρκου πλέον τι μέλλειν

(1) Cur universa Veritas 24 usitatis alphabeti literis exhibeatur, docetur tum § 6 h. c. (quia nempe 24 literae sunt quae in nomine Iesu, qui ipse est Veritas, continentur; tum c. XVIII, 1, quia nempe totidem sunt membra corporis hominis. Hinc et ex § 5 (p. 190, not. 4) expones quae adiacent.

(2) Cuius filium esse, se dicit Salvator. Cfr. c. XII fin. et infra XV, 3 fin.

(3) I. e. sui ipsius genitorem et Patrem donans.

aliquid eam dicturam, rursus quaternatio veniens in medium ait: Tamquam contemptibile putasti esse verbum, quod ab ore Veritatis audisti. Non hoc quod scis et putas habere, olim est nomen. Vocem enim tantum habes eius, virtutem autem ignoras. Iesus autem est insigne nomen, sex habens literas,(1) ab omnibus qui sunt vocationis cognitum.(2) Illud autem quod est apud Aeonas Pleromatis, quum sit multifarium (3) exsistens, alterius est formae, et alterius typi, quod intelligitur ab ipsis qui sunt cognati eius, (4) quorum magnitudines apud eum sunt semper.

5. [*WH. VIII, 6*]. Has igitur, quae apud nos sunt viginti quatuor literae, emanationes esse intellige trium virtutum imaginales, (5) earum quae continent universum, quae

αὐτὴν λέγειν, πάλιν ἡ τετρακτὺς παρελθοῦσα εἰς τὸ μέσον φησίν· ὡς εὐκαταφρόνητον ἤγήσω τὸν λόγον, ὃν ἀπὸ στομάτων τῆς Ἀληθείας ἤκουσας· οὐ τοῦθ', ὅπερ οἶδας καὶ δοκεῖς ἔχειν, πάλαι ἐστὶν ὄνομα· φωνὴν γὰρ μόνον ἔχεις αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν ἀγνοεῖς. Ἰησοῦς μὲν γάρ ἐστιν ἐπίσημον ὄνομα, ἓξ ἔχον γράμματα, ὑπὸ πάντων τῶν τῆς κλήσεως γινωσκόμενον. Τὸ δὲ παρὰ τοῖς Αἰῶσι τοῦ Πληρώματος, πολυμερὲς τυγχάνον, ἄλλης ἐστὶ μορφῆς καὶ ἑτέρου τύπου, γινωσκόμενον ὑπ' ἐκείνων τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ὧν τὰ μεγέθη παρ' αὐτῷ ἐστι διὰ παντός.

5. Ταῦτ' οὖν τὰ παρ' ὑμῖν εἰκοσιτέσσαρα γράμματα ἀποῤῥοίας ὑπάρχειν γίνωσκε τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικὰς, τῶν ἐμπεριεχου-

(1) Est scl. summa literarum sex I^{10} H^{8} Σ^{200} O^{70} Υ^{400} Σ^{200} = 888, i. e. tres 8, seu restitutio trium partium Pleromatis in eumdem numerum 8 (cfr. infra § 5, p. 190 sq.).

(2) I. e. etiam a catholicis qui omnes ad gnosim vocantur: hi quidem omnes cognoscunt nomen Iesu quatenus 6 (graecis) literis constans; non quatenus ad Aeonas rationem habet.

(3) Gr. legitur πολυμερές quod est: ex multis partibus constans (cfr. II fin.).

(4) I. e. a pneumaticis, qui descendunt ab ipsis angelis satellitibus (magnitudines) qui simul cum sidere Iesu prognati sunt (l. c.).

(5) Magis perspicue vertisset: « esse emanationes adumbrantes « tres eas virtutes quae continent

sunt sursum, elementorum numerum. Mutas (1) enim literas novem puta esse Patris et Veritatis, quoniam sine voce sint, hoc est, et inenarrabiles et ineloquibiles. Semivocales (2) autem quum sint octo, Logi esse et Zoes, quoniam quasi mediae sint inter mutas et vocales : et recipere eorum quidem quae super sint, emanationem, eorum vero quae subsint elevationem. (3) Vocales autem et ipsas septem esse, Anthropi et Ecclesiae: quoniam per Anthropum vox progrediens formavit omnia. (4) Sonus enim vocis formam eis circumdedit. Est igitur Logos habens et Zoe VIII. Anthropos autem et Ecclesia VII. Pater autem et Alethia IX. Ex minori autem computatione, (5) qui erat apud Patrem

σῶν τὸν ὅλον τῶν ἄνω στοιχείων ἀριθμόν. Τὰ μὲν γὰρ ἄφωνα γράμματα ἐννέα νόμισον εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Ἀληθείας, διὰ τὸ ἀφώνους αὐτοὺς εἶναι, τουτέστιν ἀῤῥήτους καὶ ἀνεκλαλήτους. Τὰ δὲ ἡμίφωνα, ὀκτὼ ὄντα, τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς, διὰ τὸ μέσα ὥσπερ ὑπάρχειν τῶν τε ἀφώνων καὶ τῶν φωνηέντων· καὶ ἀναδέχεσθαι τῶν μὲν ὕπερθεν τὴν ἀπόῤῥοιαν, τῶν δ' ὑπ' αὐτὰ τὴν ἀναφοράν. Τὰ δὲ φωνήεντα καὶ αὐτὰ ἑπτὰ ὄντα τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπεὶ διὰ τοῦ Ἀνθρώπου ἡ φωνὴ προελθοῦσα, ἐμόρφωσε τὰ ὅλα. Ὁ γὰρ ἦχος τῆς φωνῆς μορφὴν αὐτοῖς περιεποίησεν. Ἔστιν οὖν ὁ μὲν Λόγος ἔχων καὶ ἡ Ζωὴ τὰ ὀκτὼ, ὁ δὲ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία τὰ ἑπτά, ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἡ Ἀλῆθεια τὰ ἐννέα. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὑστερήσαντος λόγου ὁ

«universum numerum horum ele- «mentorum quae sursum sunt». Quaenam autem sint hae virtutes, mox dicetur.

(1) Mutae sunt, ut notum est, IX literae, nempe, β, γ, δ – π, κ, τ – φ, χ, θ.

(2) Semivocales λ, μ, ν, ρ – σ, ζ, ξ, ψ; scl. octo.

(3) Scl. emanantur (ἀπόῤῥοια) a praecedentibus, emanant vero (ἀναφορά) subsequentes Aeonas. Ideo mediae sunt inter utrasque.

(4) Cfr. fortasse *Gen.* II, 19–20. Adam enim hebr. = Homo.

(5) Habes ergo 9 (apud Patrem), 8 (apud Logon), 7 (apud Anthropon): scl. degradationem quamdam, non unitatem numeri. Ut haec restituatur necesse est ut unum ex elementis quae apud Patrem sunt (9 = 8 + 1) descendat

descendit, emissus illuc unde fuerat separatus,(1) ad emendationem factorum, ut Pleromatum unitas aequalitatem habens, fructificet unam in omnibus quae est ex omnibus virtus. Et sic is qui est numeri VII, eorum qui sunt octo accepit virtutem, et facta sunt tria loca similia numeris, quum sint octonationes: quae ter in se venientia viginti quatuor ostenderunt numerum. Et tria quidem elementa,(2) quae dicit ipse trium in coniugatione virtutum exsistere, quae fiunt VI, ex quibus emanaverunt viginti quatuor literas, quadripertita inenarrabilis quaternationis ratione, eumdem numerum faciunt; quae quidem dicit illius qui est innominabilis exsistere.(3) Indui autem ea a tribus virtutibus, in similitudinem illius qui est invisibilis:(4) quorum elementorum imagines

ἀφεδρασθεὶς ἐν τῷ Πατρὶ κατῆλθε, ἐκπεμφθεὶς ἐπὶ τὸν ἀφ' οὗ ἐχωρίσθη ἐπὶ διορθώσει τῶν πραχθέντων, ἵνα ἡ τῶν Πληρωμάτων ἑνότης ἰσότητα ἔχουσα καρποφορῇ μίαν ἐν πᾶσι τὴν ἐκ πάντων δύναμιν. Καὶ οὕτως ὁ τῶν ἑπτὰ τὴν τῶν ὀκτὼ ἐκομίσατο δύναμιν· καὶ ἐγένοντο οἱ τρεῖς τόποι ὅμοιοι τοῖς ἀριθμοῖς, ὀγδοάδες ὄντες· οἵτινες τρεῖς ἐφ' ἑαυτοὺς ἐλθόντες, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀνέδειξαν ἀριθμόν. Τὰ μέντοι τρία στοιχεῖα ἅ φησιν αὐτὸς τῶν τριῶν ἐν συζυγίᾳ δυνάμεων ὑπάρχειν, ἅ ἐστιν ἓξ, ἀφ' ὧν ἀπερρύη τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα, τετραπλασιασθέντα τῇ τῆς ἀῤῥήτου τετράδος λόγῳ, τὸν αὐτὸν αὐτοῖς ἀριθμὸν ποιεῖ, ἅπερ φησὶ τοῦ ἀνωνομάστου ὑπάρχειν. Φορεῖσθαι δὲ αὐτὰ ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων, εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀοράτου, ὧν στοιχείων εἰκόνες εἰκόνων

ad elementa quae apud hominem sunt (7 = 8 – 1) et sic fiant tres 8 (cfr. I, 6 «Facti omnes... *Logos*»).

(1) I. e. ibi missus ubi deerat seu ad 7 (penes Anthropon).

(2) Pater, Logos, Anthropos, qui in syzygia cum Veritate, Zoe et Ecclesia VI fiunt; hic vero numerus per sacrum numerum IV ductus iterum XXIV efficit.

(3) Id non poteris referre ad numerum XXIV, quia non is sed XXX est numerus Patris inenarrabilis, ut vidimus: igitur intelligendum est de ipsis syzygiis Aeonum quae utique ad Pleroma (nomen Patris) pertinent (ὑπάρχειν).

(4) Ad similitudinem nominis invisibilis quo se Propater per tres dictas syzygias dixerat, quodque

imaginum (1) esse eas quae sunt apud nos duplices literae, quas cum XXIV literis adnumerantes virtute quae est secundum analogiam, XXX faciunt numerum.

6. [*WH. VIII, 7*]. Huius rationis et dispositionis (2) fructum dicit in similitudinem imaginis apparuisse illum, qui post VI dies quartus ascendit in montem, et factus est sextus, qui descendit et detentus est in hebdomade, cum esset insignis octonatio, et haberet in se omnem elementorum numerum, quem manifestavit, quum ipse venisset ad baptismum, columbae descensio, quae est Ω et A. Numerus

τὰ παρ' ἡμῖν διπλᾶ γράμματα ὑπάρχειν, ἃ συναριθμούμενα τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις δυνάμει τῇ κατὰ ἀναλογίαν τὸν τῶν τριάκοντα ποιεῖ ἀριθμόν.

6. Τούτου τοῦ λόγου, καὶ τῆς οἰκονομίας ταύτης καρπόν φησιν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος πεφηνέναι ἐκεῖνον, τὸν μετὰ τὰς ἓξ ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ ὄρος, καὶ γενόμενον ἕκτον, τὸν καταβάντα καὶ κρατηθέντα ἐν τῇ ἑβδομάδι, ἐπίσημον ὀγδοάδα ὑπάρχοντα, καὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅπαντα τῶν στοιχείων ἀρίθμὸν, ὃν ἐφανέρωσεν, ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἥ τῆς περιστερὰς κάθοδος, ἥτις ἐστὶν ω καὶ α. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς

XXX literis constabat (cfr. § 1) iam novae tres syzygiae efferuntur (cfr. mox not. 2), quae et ipsae per tres duplices litteras (ζ, ξ, ψ = δσ, κσ, πσ) significantur; ita ut universa ratio literarum $24 + (3 \times 2) = 30$ inveniatur.

(1) Scl. imagines virtutum quae et ipsae imagines sunt elementorum (cfr. super. « indui ea a tri- « bus virtutibus »).

(2) *Ratio et dispositio* in hoc est: Soter[1] per Horon[2] exstensus invisit Achamoth[3], cui adiungitur Demiurgus[4]; Soteri succedit syzygia Christus[5]–Spiritus[6] et ita sex Aeones XXIV mox dictis adduntur: *similitudo imaginis* vero in hoc quod Iesus (qui simul est *fructus* Pleromatis et ἐπίσημος ὀγδοάς; cfr. § 5, p. 189 not. 1) « *post dies sex* » (MARC. IX, 2) dicitur ascendisse montem transfigur. cum tribus (Petro, Iacobo, Ioanne) ideo ipse IV; ibique factus est sextus, additis scl. Elia ac Moyse: descendit vero « *in* « *sequenti die* » (LUC. IX, 37) quae dies cum praecedentibus *sex*, hebdomada complet, et in hac die ait se detentum (cfr. MARC. IX, 19: « quamdiu apud vos ero? quam- « diu vos patiar? »). Ita conieci.

enim ipsius unum et DCCC.(1) Et propter hoc Moysen in sexta die dixisse hominem factum : et dispositionem(2) autem in sexta die, quae est in caena pura, novissimum hominem in regenerationem primi hominis apparuisse. Cuius dispositionis initium et finem sextam horam, in qua affixus est ligno. Perfectum enim sensum,(3) scientem eum numerum qui est sex, virtutem fabricationis et regenerationis habentem,(4) manifestasse filiis luminis eam [re]generationem quae facta est per eum, qui manifestatus est insignis, in eum numerum.(5) Hinc etiam et duplices literas numerum in-

μία καὶ ὀκτακόσιαι. Καὶ διὰ τοῦτο Μωυσέα ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι· καὶ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥτις ἐστὶ παρασκευὴ, ἣ τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι, ἧς οἰκονομίας ἀρχὴν καὶ τέλος τὴν ἕκτην ὥραν εἶναι, ἐν ᾗ προσηλώθη τῷ ξύλῳ. Τὸν γὰρ τέλειον Νοῦν, ἐπιστάμενον τὸν τῶν ἓξ ἀριθμὸν δύναμιν ποιήσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἔχοντα, φανερῶσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ φανέντος ἐπισήμου εἰς αὐτὸν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην ἀναγέννησιν. Ἔνθεν καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα τὸν ἀριθμὸν ἐπίσημον ἔχειν φησίν. Ὁ γὰρ ἐπίσημος

(1) Christus XXX annos (aevos, aeones) habens ad baptisma venit, et manifestatus est in se omnia elementa continere (esse ideo **A** et **Ω**) a columba (περιστερά) cuius nominis literae graecae in se additae (80 + 5 + 100 + 10 + 200 + 300 + 5 + 100 + 1) 801 efficiunt, nempe **A** (= 1) et **Ω** (= 800), ut *Apoc.* I, 8, dicitur Iesus.

(2) I. e. opus redemtionis quod coeptum est in παρασκευῇ (sexta scl. die seu προσαββάτῳ); quod nomen Interpres *caena pura* reddit, voce utique ethnicis cognita (cfr. FESTUM sub voce *Penem*), sed et a Iudaeis ad parasceven indicandam frequentata (TERTULL. *Adv. Marc.* V, 4; AUG. *tract. 120 in Io.*), quia scl. puris animis, vestibus, cibis, corporibus, esse eos decebat ea die « ne coinquinarentur sed ut « [puri] manducarent Pascha » (Io. XVIII, 28).

(3) Restitue Νοῦν (Aeonem).

(4) I. e. habere. Cur sextus numerus his virtutibus polleat exponetur infra.

(5) Haec tria verba intellige post « manifestasse ».

signem[1] habere ait. Insignis enim numerus commixtus viginti quatuor elementis xx literarum nomen explicuit.

7. [*WH. VIII, 8*]. Usus est[2] autem diacono[3] septem numerorum magnitudine, quemadmodum dicit Marci Sige, ut a se cogitatae cogitationis manifestetur fructus. Et insignem quidem hunc numerum in praesenti,[4] ait, eum qui ab insigni figuratus est, intellige eum qui quasi in partes divisus est, aut praecisus, et foris perseveravit, qui sua virtute et prudentia per eam quae est ab eo emissionem, hunc, qui est septem virtutum, secundum imitationem hebdomadis virtutis animavit mundum, et animam posuit esse

ἀριθμὸς συγκερασθεὶς τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις, τὸ τριακονταγράμματον ὄνομα ἀπετέλεσε.

7. Κέχρηται δὲ διακόνῳ τῷ τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶν μεγέθει, ὡς φησιν ἡ Μάρκου Σιγή, ἵνα τῆς αὐτοβουλήτου βουλῆς φανερωθῇ ὁ καρπός. Τὸν μέντοι ἐπίσημον τοῦτον ἀριθμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησί, τὸν ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου μορφωθέντα, νόησον τὸν ὥσπερ μερισθέντα [ἢ διχοτομηθέντα] καὶ ἔξω μείναντα, ὃς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ φρονήσει, διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦτον τὸν τῶν ἑπτὰ δυνάμεων, κατὰ μίμησιν τῆς ἑβδομάδος δυνάμεως, ἐψύχωσε κόσμον, καὶ ψυχὴν ἔθετο εἶναι τοῦ ὁρωμένου παντός.

(1) Pro *insignem*, graece habes ἐπίσημον quo nomine Graeci innuunt signa extra-alphabetica quae pro 6, 90, 900 scl. adhibent (διγάμμα, κόππα, σάμπι); Gnosticis tamen episemon κατ' ἐξοχήν est num. F seu 6, cui aequivalent etiam ζ, ξ, ψ. Hinc cetera intelligas.

(2) I. e. Νοῦς (ex praecedentibus).

(3) I. e. ministrā, nempe Ἀλήθεια, cuius nomen septem constat literis: hic ponitur *exemplum*; in sequentibus vero *imitatio*. Ut enim Monogenes per septem virtutes illi adstantes (in Aletheia) Pleroma condidit, ita Achamoth per Demiurgum (Hebdomas) mundum creat.

(4) Haec omnia referuntur ad operationes Achamoth, quae figuram accepit a Salvatore, quum esset a Sophia et a Pleromate separata, et huius figurationis virtute, ope Demiurgi, animavit hunc mundum septem constantem virtutibus, quem posuit ut animam universi adspectabilis. Eam nomine illius a quo redemta est donari, vidimus et c. IV, 1, p. 98.

huius universi quod videtur. Utitur autem et ipse hoc opere quasi spontanee ab ipso facto: reliqua vero ministrant, quum sint imitationes inimitabilium, Enthymesin matris.(1) Et primum quidem caelum sonat A; quod autem est post illum E; tertium autem H; quartum vero et medium numeri VII iotae virtutem enarrat, quintum vero O; sextum autem Υ; septimum autem et IV a medio Ω elementum exclamat, quemadmodum Marci Sige, quae multa quidem loquacius exsequitur, nihil autem verum loquens affirmat. Quae virtutes, ait, omnes simul in invicem complexae, sonant et glorificant illum a quo emissae sunt, gloria autem soni mittitur in Propatorem. Huius autem glorificationis sonum in terram delatum ait plasmatorem factum, et generatorem eorum quae sunt in terra. (2)

Κέχρηται μὲν οὖν καὶ αὐτὸς οὗτος τῷδε τῷ ἔργῳ, ὡς αὐθαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ γενομένῳ· τὰ δὲ ἄλλα διακονεῖ, μιμήματα ὄντα τῶν ἀμιμήτων, τὴν Ἐνθύμησιν τῆς μητρός. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος οὐρανὸς φθέγγεται τὸ α, ὁ δὲ μετὰ τοῦτον τὸ ε, ὁ δὲ τρίτος τὸ η, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἑπτὰ τὴν τοῦ ιῶτα δύναμιν ἐκφωνεῖ, ὁ δὲ πέμπτος τὸ ο, ἕκτος δὲ τὸ υ, ἕβδομος δὲ καὶ τέταρτος ἀπὸ μέσου τὸ ω στοιχεῖον ἐκβοᾷ, καθὼς ἡ Μάρκου Σιγή, ἡ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀληθὲς λέγουσα, διαβεβαιοῦται. Αἱ τινες δυνάμεις ὁμοῦ, φησί, πᾶσαι εἰς ἀλλήλας συμπλακεῖσαι ἠχοῦσι καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον, ὑφ' οὗ προεβλήθησαν· ἡ δὲ δόξα τῆν ἠχῆς ἀναπέμπεται εἰς τὸν Προπάτορα. Ταύτης μέντοι τῆς δοξολογίας τὸν ἦχον εἰς τὴν γῆν φερόμενόν φησι πλάστην γενέσθαι καὶ γεννήτορα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

(1) Haec refer ad ea quae c. V, 3 exposita sunt de ignorantia Demiurgi (p. 108–109).

(2) Notum est Pythagoram qui vibrationes chordae iuxta legem 1, 1, 1/2, 1/2, 1 1/2, 1/2, 1 1/2, detexit, id et sphaeris caelestibus tribuisse, docens singulas suum sonum in revolutione emittere, ex quibus *harmonia universi* constaret. Cfr. MÜLLER, *Harmonie der Sphaeren* in *Stimm. a. M. L.* 1901.

8. [*WH. VIII, 9*].(1) Ostensionem autem affert ab his qui nunc nascuntur infantibus, quorum anima simul ut de vulva progressa est, exclamat uniuscuiusque elementi hunc sonum.(2) Sicut ergo septem virtutes, inquit, glorificant Verbum, sic et anima in infantibus plorans et plangens Marcum,(3) glorificat eum. Propter hoc autem et David(4) dixisse: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem ». Et iterum: « Caeli enarrant gloriam Dei ». Et propter hoc quando in doloribus et calamitatibus anima fuerit, in relevationem(5) suam, dicit Ω, in signum laudationis, ut cognoscens illa quae sursum est anima, quod est cognatum suum, adiutorium ei deorsum mittat.(6)

8. Τὴν δὲ ἀπόδειξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν. ὧν ἡ ψυχὴ ἅμα τῷ ἐκ μήτρας προελθεῖν ἐπιβοᾷ ἑνὸς ἑκάστου τῶν στοιχείων τούτων τὸν ἦχον. Καθὼς οὖν αἱ ἑπτὰ, φησὶ, δυνάμεις δοξάζουσι τὸν Λόγον, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίουσα καὶ θρηνοῦσα Μάρκον, δοξάζει αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλα- « ζόντων κατηρτίσω αἶνον »· καὶ πάλιν « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται « δόξαν Θεοῦ ». Καὶ διὰ τοῦτο ἔν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη, εἰς διυλισμὸν αὐτῆς, ἐπιφωνεῖ τὸ ω εἰς σημεῖον αἰνέσεως, ἵνα γνωρίσασα ἡ ἄνω ψυχὴ τὸ συγγενὲς αὐτῆς, βοηθὸν αὐτῇ καταπέμψῃ.

(1) Mss. hic interserunt inscriptionem: « Quomodo solvunt « parabolas cplm. XI » quae manifesto restituenda est cap. XVI.

(2) Notum est infantes modo geniti (« qui nunc nascuntur ») in planctu et gemitu tantum sonos *vocales* edere. Cfr. graeca.

(3) Erat, puta, « quempiam »; at Ir. aliquod planctu dignum nomen requirens, *Marcum* intrudit.

(4) *Ps.* VIII. 2; et XIX. 1.

(5) Διυλισμός proprie est percolatio, expurgatio (cfr. ap. Matth. XXIII, 24: « *excolantes* culicem, « camelum autem glutientes »); innuit igitur conatum expellendi ea quae dolore afficiunt. Id testatur Clemens Al. (*Paed.* I) a Gnosticis fieri *recordatione meliorum* et invocatione superiorum, cui consonare videtur Ir. – Harvey qui suggerit δι' ἀλύσμου = *prae angore* non explicat sequentia: « in « signum laudationis ».

(6) Cfr. XIII, 6, p. 179 sq.

9. [*WH. VIII, 10*]. Et de omni quidem nomine, quod est XXX literarum, et de Bytho, qui augmentum accipit ex huius literis,(1) adhuc etiam de Veritatis corpore, quod est duodecim membrorum, unoquoque membro ex duabus literis constante; et de voce eius quam loquuta est non loquuta;(2) et de resolutione eius nominis, quod non est enarratum; et de mundi anima, et hominis, secundum quae habent illam, quae est ad imaginem, dispositionem, sic deliraverit. Dehinc autem quemadmodum ex nominibus aequiparatam virtutem ostendit eorum quaternatio,(3) referemus, ut nihil lateat te, dilectissime, eorum quae ad nos pervenerunt ex iis, quae ab his dicuntur, quemadmodum saepe postulasti a nobis.

Cap. XV, 1. [*WH. VIII, 11*].(4) Sic autem annuntiat

9. Καὶ περὶ μὲν τοῦ παντὸς ὀνόματος τριάκοντα ὄντος γραμμάτων, καὶ τοῦ Βυθοῦ, τοῦ αὔξοντος ἐκ τῶν τούτου γραμμάτων, ἔτι τε τῆς Ἀληθείας σώματος δωδεκαμελοῦς, ἑκάστου μέλους ἐκ δύο γραμμάτων συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, ἣν ἐλάλησε μὴ προσομιλήσασα, καὶ περὶ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ μὴ λαληθέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου, καθὰ ἔχουσι τὴν κατ' εἰκόνα οἰκονομίαν, οὕτως ἐλήρησεν. Ἐξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἰσάριθμον δύναμιν ἐπέδειξεν ἡ τετρακτὺς αὐτῷ, ἀπαγγελοῦμεν, ἵνα μηδὲν λάθῃ σε τῶν εἰς ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἐληλυθότων, ἀγαπητέ, καθὼς πολλάκις ἀπήτησας παρ' ἡμῶν.

XV, 1. Οὕτως οὖν ἀπαγγέλλει ἡ πάνσοφος αὐτῷ Σιγὴ τὴν

(1) Iterum attende quo sensu sit accipiendum Gnosticorum Pleroma. — Hic brevis epilogus dictorum lucem fortasse affundit ad praecedentia intelligenda.

(2) I. e. enunciavit sed non explicavit, *statim tacens*, § 4.

(3) I. e. referemus quonam modo Tetras ex his ipsis nominibus ostendat parem vim et facultatem Aeonibus factam; seu de Soteriologia agendum est.

(4) Huc quoque codd. interserunt inscriptionem: « Quemadmo-

perquam sapiens eorum Sige generationem XXIV elementorum: cum solitate esse unitatem, ex quibus duae sunt emissiones, sicut praedictum est,(1) monas et hen, quae duplicatae,(2) IV factae sunt: bis enim duo, quatuor. Et rursus duo et quatuor in idipsum compositae, sextum manifestaverunt numerum. Hi autem sex quadruplicati viginti quatuor generaverunt figuras. Et quidem quae sunt primae quaternationis nomina sancta sanctorum intelliguntur, quae non possunt enarrari; intelliguntur autem a solo Filio, quae Pater scit quaenam sunt. Alia vero, quae cum gravitate, et honore, et fide nominantur apud eum, sunt haec, Ἄῤῥητος et Σιγή, Πατὴρ et Ἀλήθεια. Huius autem quaternationis universus numerus est literarum viginti quatuor: Ἄῤῥ-

γένεσιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων· τῇ μονότητι συνυπάρχειν ἑνότητα, ἐξ ὧν δύο προβολαί, καθὰ προείρηται, μονάς τε καὶ τὸ ἕν ἐπὶ δύο οὖσαι τέσσαρες ἐγένοντο· δὶς γὰρ δύο, τέσσαρες. Καὶ πάλιν, αἱ δύο καὶ τέσσαρες εἰς τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι τὸν τῶν ἓξ ἐφανέρωσαν ἀριθμόν. Οὗτοι δὲ οἱ ἓξ τετραπλασιασθέντες, τὰς εἰκοσιτέσσαρας ἀπεκύησαν μορφάς. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης τετράδος ὀνόματα ἅγια ἁγίων, νοούμενα καὶ μὴ δυνάμενα λεχθῆναι, γινώσκεσθαι ὑπὸ μόνου τοῦ Υἱοῦ, ἃ ὁ Πατὴρ οἶδε τίνα ἐστί. Τὰ δὲ σεμνὰ, καὶ μετὰ πίστεως ὀνομαζόμενα παρ' αὐτῷ ἐστι ταῦτα· Ἄῤῥητος καὶ Σιγὴ, Πατήρ τε καὶ Ἀλήθεια. Ταύτης δὲ τῆς τετράδος ὁ σύμπας ἀριθμός ἐστι στοιχείων εἰκοσιτεσσάρων. Ὁ γὰρ Ἄῤῥητος ὄνομα γράμματα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἑπτὰ, ἡ δὲ

« DUM CONVERSATIONEM SECUNDUM « FIGURAM EIUS QUI EST APUD EOS « PLEROMA EXPONUNT FACTAM « cplm. XII ». Haec quoque a sede aberrat; quum restituenda videatur c. XVII.

(1) Id non est praedictum nisi c. XI, 3, ubi de alio Gnosticorum claro magistro sermo est: estne igitur ille Marcus? Equidem non modo systema id consentit, sed et ratio qua irrisio *Iu iu, et pheu pheu* rursus hic § 4 adducitur, id suadere videtur.

(2) Vertendum erat: *secus duabus*.

ῥητος enim nomen literas habet in se septem, Σιγή[1] quinque, et Πατήρ quinque et Ἀλήθεια VII, quae composita in se, bis quinque, et bis septem, XXIV numerum adimpleverunt. Similiter et secunda quaternatio Logos et Zoe, Anthropos et Ecclesia eumdem numerum elementorum ostenderunt. Et Salvatoris quoque narrabile nomen Ἰησοῦς literarum est sex; inenarrabile autem eius, literarum viginti quatuor.[2] Υἱὸς Χριστός literarum XII; quod est autem in Christo inenarrabile, literarum XXX. Et propter hoc ait eum A et Ω, ut περιστερὰν manifestet, quum hunc numerum habeat haec avis.

2. [*WH. VIII, 12*]. Iesus autem hanc habet inquit inenarrabilem genesin. A matre enim universorum, id est primae quaternationis, in filiae locum processit secunda qua-

Σιγὴ πέντε, καὶ ὁ Πατὴρ πέντε, καὶ ἡ Ἀλήθεια ἑπτά· ἃ συντεθέντα ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὰ δὶς πέντε, καὶ δὶς ἑπτὰ, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δευτέρα τετρὰς, Λόγος καὶ Ζωὴ, Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξαν. Καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος δὲ ῥητὸν ὄνομα Ἰησοῦς, γραμμάτων ὑπάρχειν ἓξ, τὸ δὲ ἄῤῥητον αὐτοῦ γραμμάτων εἰκοσιτεσσάρων. Υἱὸς Χριστὸς, γραμμάτων δώδεκα· τὸ δὲ ἐν Χριστῷ ἄῤῥητον, γραμμάτων τριάκοντα. Καὶ διὰ τοῦτό φησιν αὐτὸν α καὶ ω, ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ, τούτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὀρνέου.

2. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ταύτην ἔχει, φησὶ, τὴν ἄῤῥητον γένεσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς μητρὸς τῶν ὅλων, τῆς πρώτης τετράδος, ἐν θυ-

(1) Aevo Antonini quo Marcus floruit, ε et ει et η ηι promiscue usurpabantur: ita et apud Tacitum « impulsore Chresto » et hic paulo inferius Χρειστός. Hipp. ἦιτα (cfr. Aul. Gell. *Noct.* XIX. 14).

(2) Si sex literas ΙΗΣΟΥΣ, ut iam monuit Marcus de Δ, suis quaeque literis exscribas, habes ἰωτα, ἦι, σῖγμα, οὖ, ὖψιλον, σῖγμα i. e. XXIV literas. Ita et Hippol. (VI, 50) nomen Χρειστὸς XXX literis constare dicit. Hinc ἄῤῥητον non quod enunciari nequit, sed quod reapse non enunciatur. Cetera ex iam dictis sunt manifesta.

ternatio, et facta est octonatio, ex qua progressa est decas: sic factum est XVIII. Decas itaque adiuncta octonationi et decuplam eam faciens, LXXX fecit numerum: et rursus octuagies decies octingentorum numerum fecit ut sit universus literarum numerus ab octonatione in decadem progrediens octo et octuaginta et DCCC quod est Iesus. Iesus enim nomen secundum Graecarum literarum computum DCCC sunt LXXXVIII.(1) Habes manifeste et supercaelestis Iesu secundum eos genesin. Quapropter et A B(2) Graecorum habere monadas octo, et decadas VIII, et hecatontadas VIII, DCCCLXXXVIII numerum ostendentia, hoc est, Iesum, qui est ex omnibus constans numeris: et propter hoc A et Ω nominari eum, quum significet ex omnibus eius generationem. Et iterum ita: primae quaternationis, secundum pro-

γατρὸς τρόπῳ προῆλθεν ἡ δευτέρα τετρὰς, καὶ ἐγένετο ὀγδοὰς, ἐξ ἧς προῆλθε δεκάς· οὕτως ἐγένετο δεκὰς καὶ ὀγδοάς. Ἡ οὖν δεκὰς ἐπισυνελθοῦσα τῇ ὀγδοάδι, καὶ δεκαπλασίονα αὐτὴν ποιήσασα, τὸν τῶν ὀγδοήκοντα προεβίβασεν ἀριθμόν· καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα, τὸν τῶν ὀκτακοσίων ἀριθμὸν ἐγέννησεν· ὥστε εἶναι τὸν ἅπαντα τῶν γραμμάτων ἀριθμὸν ἀπὸ ὀγδοάδος εἰς δεκάδα προελθόντα, η καὶ π καὶ ω, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς. Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμόν ἐστιν ὀκτακόσια ὀγδοήκοντα ὀκτώ. Ἔχεις σαφῶς καὶ τὴν ὑπερουράνιον τοῦ Ἰησοῦ κατ' αὐτοὺς γένεσιν. Διὸ καὶ τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλήνων ἔχειν μονάδας ὀκτὼ, καὶ δεκάδας ὀκτὼ, καὶ ἑκατοντάδας ὀκτὼ, τὴν τῶν ὀκτακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτὼ ψῆφον ἐπιδεικνύοντα, τουτέστι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐκ πάντων συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἄλφα καὶ ω ὀνομάζεσθαι αὐτὸν, τὴν ἐκ πάντων γένεσιν σημαίνοντα. Καὶ πάλιν οὕτως· τῆς

(1) Cfr. p. 189, not. 1.

(2) I. e. alphabetum, quatenus etiam numeros repraesentat: nam ibi ex 24 literis 8 unitates, 8 decadas, 8 vero centenarios numeros indicant: nam tria ἐπίσημα reapse literae semiticae sunt, ideoque a graecis aliena.

gressionem numeri in semetipsam compositae, x apparuit numerus. A enim et B et Γ et Δ in semetipsa composita x fiunt, quod est I, et hoc esse volunt Iesum. [*WH. VIII, 13*]. Sed et Christus, inquit, literarum est VIII, ex quibus primam octonationem significari, quae cum Iota applicita[1] DCCCLXXXVIII numerum generavit. Dicitur autem, ait, et filius Christus, hoc est duodecas: Υἱὸς enim nomen literarum quatuor est, Χρειστὸς autem octo: quae composita duodecadis ostenderunt magnitudinem. Prius autem, inquit, quam huius nominis insigne appareret, hoc est Iesus,[2] filius, in ignorantia magna fuerunt homines et errore. Quum autem manifestatum est VI literarum nomen hoc, quod secundum carnem amictum est ut ad sensibilitatem hominis descenderet, habens in semetipso ipsum

πρώτης τετράδος κατὰ πρόβασιν ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντιθεμένης, ὁ τῶν δέκα ἀνεφάνη ἀριθμός. Μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι, δέκα γίνονται· καὶ τοῦτ' εἶναι θέλουσι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρειστὸς, φησὶ, γραμμάτων ὀκτὼ ὤν, τὴν πρώτην ὀγδοάδα σημαίνει, ἥτις τῷ ι συμπλακεῖσα, τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύησε. Λέγεται δὲ, φησὶ, καὶ υἱὸς Χρειστὸς, τουτέστιν ἡ δωδεκάς· τὸ γὰρ υἱὸς ὄνομα γραμμάτων ἐστὶ τεσσάρων, τὸ δὲ Χρειστὸς ὀκτώ· ἅτινα συντεθέντα τὸ τῆς δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγεθος. Πρὶν μὲν οὖν, φησὶ, τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίσημον φανῆναι, τουτέστι τὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν, ἐν ἀγνοίᾳ πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἄνθρωποι καὶ πλάνῃ. Ὅτε δὲ ἐφανερώθη τὸ ἐξαγράμματον ὄνομα, ὃ σάρκα περιεβάλετο, ἵνα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ἔχων ἐν ἑαυτῷ

(1) I aequivalet 10, ut dictum est: hinc 8 (literae quae in Χρειστός sunt) + (8. 10) + (8. 10. 10) = 888.

(2) Iesus igitur est insigne (ἐπίσημον) nominis Christi: si enim Χρειστός = 30, et 30 idem est quod 24 literas alphabeti, additis 3 duplicibus literis, patet huic simile esse nomen Ἰησοῦς = 24 ut vidimus, ac totius alphabeti insigne, additis sex literis quibus constat (cfr. sq. « habens et ipse VI et XXIV »).

quoque VI et viginti quatuor; tunc cognoscentes eum cessaverunt ab ignoratione, et a morte in vitam ascenderunt, nomine eis facto ducatore[1] ad Patrem veritatis. Voluisse enim Patrem universorum solvere ignorantiam, et destruere mortem. Ignorantiae autem solutio, agnitio eius[2] fiebat. Et propter hoc electum secundum voluntatem eius, eum qui est secundum imaginem eius, quae sursum est virtus, dispositum hominem.[3]

3. [*WH. VIII, 14*]. A quaternatione enim progressi sunt Aeones. Erat autem in quaternatione Anthropos et Ecclesia, Logos et Zoe. Ab his igitur virtutes, ait, emanatae generaverunt eum, qui in terra manifestatus est, Iesum. Et Logi quidem locum adimplesse angelum Gabriel, Zoes autem Spiritum sanctum, Anthropi autem Altissimi

αὐτὰ τὰ ἓξ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα, τότε γνόντες αὐτὸν ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας, ἐκ θανάτου δὲ εἰς ζωὴν ἀνῆλθον, τοῦ ὀνόματος αὐτοῖς ὁδοῦ γενηθέντος πρὸς τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας. Τεθεληκέναι γὰρ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων λῦσαι τὴν ἄγνοιαν, καὶ καθελεῖν τὸν θάνατον. Ἀγνοίας δὲ λύσις ἡ ἐπίγνωσις αὐτοῦ ἐγίνετο. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεχθῆναι τὸν κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως οἰκονομηθέντα ἄνθρωπον.

3. Ἀπὸ τετράδος γὰρ προῆλθον οἱ Αἰῶνες. Ἦν δὲ ἐν τῇ τετράδι Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, Λόγος καὶ Ζωή. Ἀπὸ τούτων οὖν δυνάμεις, φησίν, ἀπορρυεῖσαι, ἐγενεσιούργησαν τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα Ἰησοῦν. Καὶ τοῦ μὲν Λόγου ἀναπεπληρωκέναι τὸν τόπον τὸν ἄγγελον Γαβριήλ, τῆς δὲ Ζωῆς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦ δὲ Ἀνθρώπου τὴν τοῦ Ὑψίστου δύναμιν· τὸν δὲ τῆς Ἐκ-

(1) Graece ὁδοῦ = via: ita evidens allusio est ad IOAN. XIV, 6: « Ego sum via, veritas et vita ».

(2) I. e. Patris veritatis. Cfr. TERT. *De resur.* 19: « Mortem di« cunt esse ignorantiam Dei per « quam homo mortuus Deo non « minus in errore iacuerit quam « in sepulcro » etc.

(3) Scl. electus est ille homo qui, sui ipsius dispositione, totius Pleromatis conceptum indidisset. Liquet ex dictis. HARVEY (otiose tamen) innuit XII, 4 fin.

virtutem, Ecclesiae autem locum Virgo ostendit.(1) Et sic ille qui est secundum dispositionem, per Mariam generatur apud eum homo, quem Pater omnium transeuntem per vulvam (2) elegit per Verbum ad agnitionem suam. Quum autem venisset ipse ad aquam, descendisse in eum, quasi columbam, eum qui recurrit sursum, et implevit XII numerum:(3) in quo inerat semen eorum qui conseminati sunt cum eo, et condescenderunt et coascenderunt. Ipsam autem virtutem quae descendit, semen dicit esse Patris, habens in se et Patrem, et Filium, et eam quae per eos cognoscitur innominabilis virtus Siges, et omnes Aeonas. Et hunc esse Spiritum qui loquutus est per os Iesu, qui se confessus est Filium hominis, et manifestavit Patrem; descendens quidem

κλησίας τόπον ἡ Παρθένος ἐπέδειξεν. Οὕτως τε ὁ κατ' οἰκονομίαν διὰ τῆς Μαρίας γενεσιουργεῖται παρ' αὐτῷ ἄνθρωπος, ὃν ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων διελθόντα διὰ μήτρας ἐξελέξατο διὰ Λόγου εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ. Ἐλθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ, κατελθεῖν εἰς αὐτὸν ὡς περιστερὰν τὸν ἀναδραμόντα ἄνω, καὶ πληρώσαντα τὸν δωδέκατον ἀριθμόν· ἐν ᾧ ὑπάρχει τὸ σπέρμα τούτων τῶν συσπαρέντων αὐτῷ, καὶ συγκαταβάντων, καὶ συναναβάντων. Αὐτὴν δὲ τὴν δύναμιν τὴν κατελθοῦσαν σπέρμα φησὶν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἔχον ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, τήν τε διὰ τούτων γινωσκομένην ἀνωνόμαστον δύναμιν τῆς Σιγῆς, καὶ τοὺς ἅπαντας Αἰῶνας. Καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ λαλῆσαν διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁμολογῆσαν ἑαυτὸ Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ φανερῶσαν τὸν Πατέρα, κατελθὸν μὲν εἰς τὸν

(1) Cfr. Luc. I, 35.

(2) Cfr. l. III, XVI, 1 vel etiam supra, VII, 3–4, cum quo integra haec expositio conferri potest: utrimque Spiritus, eiusque illapsus (ut columba) in Iesum, utrimque Christus psychicus, atque ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτήρ.

(3) *Qui descendit et ascendit* [cfr. IOAN. III, 13, ad quem absque dubio Marcus respicit. — *XII numerum*] habebas enim duplicem tetradem hisque additos Mariam, Patrem, Iesum, Spiritum.

in Iesum, unitus est ei. Et destruxit quidem mortem, ait, qui fuit ex dispositione Salvator ⟨Iesus⟩; agnovit autem Patrem Christum Iesum.(1) Esse ergo Iesum nomen quidem eius, qui est ex dispositione homo, dicit; positum autem esse in assimilationem et figurationem eius, qui incipit in eum descendere, Hominis, quem capientem habere et ipsum (2) Hominem, et ipsum Logon, et Patrem, et Arrheton, et Sigen, et Alethian, et Ecclesiam, et Zoen.

4. [*WH. VIII, 15*]. Haec iam supra iu iu, et super pheu, et super universam tragicam exclamationem et doloris vociferationem sunt. Quis enim non oderit eum, qui tantorum mendaciorum malus compositor est poeta,(3) quum

Ἰησοῦν, ἡνῶσθαι δ' αὐτῷ. Καὶ καθεῖλε μὲν τὸν θάνατον, φησὶν, ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτὴρ, ἐγνώρισε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν· Εἶναι οὖν τὸν Ἰησοῦν ὄνομα μὲν τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπου λέγει, τεθεῖσθαι δὲ εἰς ἐξομοίωσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ μέλλοντος εἰς αὐτὸν κατέρχεσθαι Ἀνθρώπου, ὃν χωρήσαντα αὐτὸν, ἐσχηκέναι αὐτόν τε τὸν Ἄνθρωπον, αὐτόν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Ἄρρητον, καὶ τὴν Σιγὴν, καὶ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ Ἐκκλησίαν, καὶ Ζωήν.

4. Ταῦτ' ἤδη ὑπερ τὸ ἰοὺ ἰού, καὶ τὸ φεῦ, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τραγικὴν φώνησιν καὶ σχετλιασμόν ἐστι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν μισήσειεν τῶν τηλικούτων ψευσμάτων κακοσύνθετον ποιητὴν, τὴν μὲν

(1) Locus perdifficilis ad quem interpretandum dele cum Hipp. et Epiph. primum « Iesus », ac ita habebis Salvatorem ex dispositione, et Salvatorem (Ἰησοῦς) Christum seu Spiritum: primi est destruere mortem, secundi vero Patrem revelare. Neque necessarium est pro « Christ*um* Iesu*m* » ponere « Christus Iesus », nam Christus psychicus nedum virtute sed et nomine participat de Christo pneumatico, ut mox dicitur (cfr. III, XVI, 1; vel etiam I, XII, 4: « Alii a « Christo etc. »).

(2) Subaudi: Iesum qui ex dispositione est; qui quum acceperit Spiritum, simul accepit quae hic habet in se, Patrem et Filium etc. ut mox audivimus. De *redemtione* Iesu cfr. infra c. XXI, 2.

(3) = male componens artifex.

viderit Veritatem idolum a Marco factam, et hoc alphabetae literis stigmatam? Nuper, sicut quod est ab initio, quod dici solet «heri et ante»,(1) Graeci confitentur a Cadmo se primum sedecim accepisse: post deinde procedentibus temporibus semetipsos adinvenisse, aliquando quidem adspiratas, aliquando autem duplices: novissime autem omnium Palamedem aiunt longas eis apposuisse. Prius igitur quam apud Graecos haec fierent, non erat Veritas. Corpus enim eius secundum te, Marce, posterius est tempore quam Cadmos, et hi qui ante eum sunt; posterius autem his, qui reliqua elementa addiderunt:(2) posterius autem tempore, quam et

Ἀλήθειαν ὁρῶν εἴδωλον ὑπὸ Μάρκου γεγονυῖαν, καὶ τοῦτο τοῖς τοῦ ἀλφαβήτου γράμμασι κατεστιγμένην; Νεωστὶ, πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς τὸ δὴ λεγόμενον «χθὲς καὶ πρώην», Ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου πρῶτον ἑκκαιδέκα παρειληφέναι, εἶτα μετέπειτα προβαινόντων τῶν χρόνων αὐτοὶ ἐξηυρηκέναι ποτὲ μὲν τὰ δασέα, ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ· ἔσχατον δὲ πάντων Παλαμήδην φασὶ τὰ μακρὰ τούτοις προστεθεικέναι· πρὸ τοῦ οὖν Ἕλλησι ταῦτα γενέσθαι, οὐκ ἦν Ἀλήθεια· τὸ γὰρ σῶμα αὐτῆς κατὰ σὲ, Μάρκε, μεταγενέστερον μὲν Κάδμου, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ· μεταγενέστερον δὲ τῶν τὰ λοιπὰ προστεθεικότων στοιχεῖα· μεταγενέστερον δὲ

(1) I. e. ex graecis: Sese accepisse *nuper* tantum, relate ad rerum initia (*heri* et *nudiustertius*, ut cum Scriptura loquamur [cfr. *Genes.* XXXI, 2]) Graeci etc. De historia alphabeti Graecorum cfr. PLIN. VII, 16; EUSEB. *Praepar.* X, 5; hi consentiunt sexdecim litteras, quae ideo cadmeae vel phoenices dicuntur (HEROD. V, 58), a Cadmo primum inductas; at adspiratas a Simonide, duplices vero ab Epicharmo invectas vellent; quo nescimus qui Palamedes *novissimus* (nullum enim, praeter eum qui ab Homero commemoratur, novimus) apposuerit longas. Si monumenta epigraphica inspicias revera ϑ, φ, χ in vetustissimis inscriptionibus exstant. Integrum alphabetum primum apud Ionicos apparet (hinc nomen Ἰωνικὰ γράμματα caeteris octo factum), deinde apud Samenses. Athenis, ante bellum Peloponnesiacum, hae litterae a cunctis publicis instrumentis exsulant. (Cfr. plura apud PAULY–WISSOWA, *Realenc. d. class. AW.* I, p. 1612 sqq. et opp. ibi cit.).

(2) Glossema adiacens (HARVEY, p. 153) «temporis quam Palame-

tu ipse. Tu autem solus in idolum deposuisti eam, quae a te praedicatur Veritas.

5. [*WH. VIII, 16*]. Quis autem sustinebit tuam illam, quae tantum verbosata (1) est Sigen, quae innominabilem nominat ⟨Aeonem⟩, inenarrabilem exponit, et eum qui investigabilis est enuntiat, et aperuisse os dicit eum, quem incorporalem et infiguratum dicis, et emisisse Verbum, quasi unum ex his quae composita sunt animalia: Verbum quoque eius simile ⟨esse⟩ ei qui eum emisit, et formam invisibilis factum, elementorum quidem esse triginta, syllabarum autem quatuor? Erit ergo secundum similitudinem Verbi Pater omnium, sicut tu ais, elementorum quidem triginta, syllabarum autem quatuor. Aut iterum quis sustinebit te in schemata et numeros, aliquando quidem triginta, aliquando autem viginti quatuor, aliquando sex tantum, concludentem universorum conditorem, et demiurgum, et factorem Verbum Dei, et minuentem eum in syllabas

καὶ σαυτοῦ· σὺ γὰρ μόνον εἴδωλον κατήγαγες τὴν ὑπὸ σοῦ λεγομένην Ἀλήθειαν.

5. Τίς δ' ἀνέξεταί σου τὴν τοσαῦτα φλυαροῦσαν Σιγὴν, ἣ τὸν ἀνωνόμαστον ὀνομάζει, καὶ τὸν ἄῤῥητον ἐξηγεῖται, καὶ τὸν ἀνεξιχνίαστον ἐξιστορεῖ· καὶ ἠνοιχέναι τὸ στόμα φησὶν αὐτὸν ὃν ἀσώματον καὶ ἀνείδεον λέγεις· καὶ προενέγκασθαι Λόγον, ὡς ἕν τι τῶν συνθέτων ζώων· τόν τε Λόγον αὐτοῦ ὅμοιον ὄντα τῷ προβαλόντι, καὶ μορφὴν τοῦ ἀοράτου γεγονότα, στοιχείων μὲν εἶναι τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων; Ἔσται οὖν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Λόγου ὁ Πατὴρ τῶν πάντων, ὡς σὺ φῂς, στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἢ πάλιν τίς ἀνέξεταί σου εἰς σχήματα καὶ ἀριθμοὺς, ποτὲ μὲν τριάκοντα, ποτὲ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ποτὲ δὲ ἓξ μόνον, συγκλείοντος τὸν τῶν πάντων κτίστην, καὶ δημιουργὸν, καὶ ποιητὴν Λόγον τοῦ Θεοῦ·

« des » deest in mss. Clar., Voss., Merc., ideo expunctum est. Si libet restitue inter *autem* et *his qui reliqua*.

(1) Cfr. ps. Aug. *Serm. de temp.* 265: « in ecclesia stantes, nolite « verbosari ».

quidem quatuor, elementa autem triginta: et omnium Dominum qui firmavit caelos,[1] in DCCCLXXXVIII deducentem numeros, similiter atque alphabetum: et ipsum qui omnia capit Patrem, a nullo autem capitur, in quaternationem et octonationem [et decadem] et duodecadem subpartientem, et per huiusmodi multiplicationes illud, quod est inenarrabile et incognoscibile, quemadmodum tu dicis, Patris, enarrantem? Et quem incorporalem et insubstantivum nominas, huius materiam et substantiam ex multis literis, aliis ex aliis generatis, fabricas, ipse Daedalus fictus[2] et faber malus factus sublimissimae virtutis: et quam indivisibilem dicis substantiam, in mutas, et vocales, et semivocales sonos subdividens, id quod est mutum in his, omnium Patri et huius intentioni mentiens,[3] in summam blasphemiam et magnam impietatem immisisti omnes qui tibi credunt.

καὶ κατακερματίζοντος αὐτὸν εἰς συλλαβὰς μὲν τέσσαρας, στοιχεῖα δὲ τριάκοντα· καὶ τὸν πάντων Κύριον τὸν ἑστερεωκότα τοὺς οὐρανούς, εἰς ω π η κατάγοντος ἀριθμὸν, ὁμοίως τῷ ἀλφαβήτῳ, καὶ αὐτὸν πάντα χωροῦντα Πατέρα, ἀχώρητον δὲ ὑπάρχοντα, εἰς τετράδα, καὶ ὀγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα ὑπομερίζοντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολυπλασιασμῶν τὸ ἄῤῥητον καὶ ἀνενόητον, ὡς σὺ φῂς, τοῦ Πατρὸς ἐκδιηγουμένου; Καὶ ὃν ἀσώματον καὶ ἀνούσιον ὀνομάζεις, τὴν τούτου οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκ πολλῶν γραμμάτων, ἑτέρων ἐξ ἑτέρων γεννωμένων, κατασκευάζεις, αὐτὸς Δαίδαλος ψευδὴς, καὶ τέκτων κακὸς γενόμενος τῆς προπανυπερτάτου δυνάμεως· καὶ ἣν ἀμέριστον φῂς εἶναι, εἰς ἀφώνους, καὶ φωνήεντας, καὶ ἡμιφώνους φθόγγους ὑπομερίζων, τὸ ἄφωνον αὐτῶν τῷ τῶν πάντων Πατρὶ, καὶ τῇ τούτου ἐννοίᾳ ἐπιψευδόμενος, εἰς τὴν ἀνωτάτω βλασφημίαν καὶ μεγίστην ἀσέβειαν ἐμβέβληκας ἅπαντας τοὺς σοὶ πειθομένους.

(1) Cfr. *Psalm.* XXXII, 6.

(2) Alterius scl. *labyrinthi* conditor. *Fictus* quod legunt codd. Vatt. melius concinit cum graecis et cum seq. *malus*, quam *fictor*.

(3) I. e. falso attribuens.

6. [*WH. VIII, 17*]. Quapropter et iuste et apte tali temeritati tuae divinae adspirationis senior et praeco veritatis (1) invectus est in te, dicens sic:

Idolorum fabricator, Marce, et portentorum inspector,
Astrologiae cognitor et magicae artis,
Per quae confirmas erroris doctrinas,
Signa ostendens his qui a te seducuntur,
Apostaticae virtutis operationes,
Quae tibi praestat tuus pater Satanas
Per angelicam virtutem Azazel (2) facere, habens te
Praecursorem contrariae adversus Deum nequitiae.

Et haec quidem amator Dei senior. Nos autem reliqua mysteria eorum, quae sunt longa, conabimur breviter expe-

6. Διὸ καὶ δικαίως καὶ ἁρμοζόντως τῇ τοιαύτῃ σου τόλμῃ ὁ θεῖος πρεσβύτης καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας ἐμμέτρως ἐπιβεβόηκέ σοι, εἰπῶν οὕτως·

Εἰδωλοποιὲ Μάρκε καὶ τερατοσκόπε,
ἀστρολογικῆς ἔμπειρε καὶ μαγικῆς τέχνης,
δι' ὧν κρατύνεις τὴν πλάνης τὰ διδάγματα,
σημεῖα δεικνὺς τοῖς ὑπό σου πλανωμένοις,
ἀποστατικῆς δυνάμεος ἐγχειρήματα,
ἃ σοὶ χορηγεῖ σὸς πατὴρ Σατὰν ἀεί,
δι' ἀγγελικῆς δυνάμεος Ἀζαζὴλ ποιεῖν
ἔχων σε πρόδρομον ἀντιθέου πανουργίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτης. Ἡμεῖς δὲ τὰ λοιπὰ τῆς μυσταγωγίας αὐτῶν, μακρὰ ὄντα, πειρασόμεθα βραχέως διεξελ-

(1) Unus ex presbyteris, probabilius Asianus sicut ipse Marcus; Polycarpum ipsum vult HILGENFELD. Versus qui sequuntur graeci, senarii iambici sunt, « non omnino mali, et, excepto sexto, cui « pes deest, integri » [MASSUET].

(2) Azazel ex XX angelis in terras lapsis aliquando X aliquando princeps a Rabbinis dicebatur. De eo plura in *libro Henoch*. (Cfr. indicem trad. Martin, Paris, 1906, p. 290), In rem faciunt c. VIII, 1: « Et Azazel docuit homines fabri- « cationem gladiorum.... metalla, « artem fabrilem ») etc. [Cfr. h. l. Εἰς ἐπίδ. 18]; c. IX, 6: « Tu vi- « disti quae fecit Azazel, quatenus « docuit omnes iniquitates in terris, « et revelavit secreta sempiterna « caelorum »; c. X, 8: « Omnis terra « corrupta est in doctrina operum

dire, et ea quae multo tempore sunt occultata, in manifestum producere. Sic enim fit ut facile argui et convinci possint ab omnibus.

Cap. XVI, 1. [*WH. IX, 1*]. Quomodo solvunt parabolas.(1) Generationem itaque Aeonum, et errorem ovis, et adinventionem, adunantes in unum, mystice audent annunciare hi qui in numeros omnia deduxerunt, de monade et dualitate dicentes omnia constare: et a monade usque ad quatuor numerantes, sic generant decadem. Unum enim, et duo, et tres, et quatuor, in unum compositae, decem Aeonum generaverunt numerum. Rursus autem dualitas ab ea progressa usque ad episemon, duo et quatuor et sex, duodecadem ostendit.(2) Et rursus a dualitate similiter numerantibus nobis usque ad x, xxx numerus ostensus

θεῖν, καὶ τὰ πολλῷ χρόνῳ κεκρυμμένα εἰς φανερὸν ἀγαγεῖν· οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο εὐέλεγκτα πᾶσι.

XVI, 1. Τὴν οὖν γένεσιν τῶν Αἰώνων αὐτῶν, καὶ τὴν πλάνην τοῦ προβάτου, καὶ ἀνεύρεσιν ἑνώσαντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, μυστικώτερον ἐπιχειροῦσιν ἀπαγγέλλειν οὗτοι οἱ εἰς ἀριθμοὺς τὰ πάντα κατάγοντες, ἐκ μονάδος καὶ δυάδος φάσκοντες τὰ ὅλα [συνεστάναι] καὶ ἀπὸ μονάδος ἕως τῶν τεσσάρων ἀριθμοῦντες οὕτω γεννῶσι τὴν δεκάδα. Μία γὰρ, καὶ δύο, καὶ τρεῖς, καὶ τέσσαρες, συντεθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὸν τῶν δέκα Αἰώνων ἀπεκύησαν ἀριθμόν. Πάλιν δ' αὖ ἡ δυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα ἕως τοῦ ἐπισήμου, οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἕξ, τὴν δωδεκάδα ἀπέδειξε. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δυάδος ὁμοίως ἀριθμούντων ἡμῶν ἕως τῶν δέκα,

« Azazel; illi tribuenda sunt univer- « sa peccata » ed. cit. p. 15, 20, 24.

(1) Ut diximus, in mss. haec inscriptio cap. XIV, 8 decernitur: hic autem habetur: Quemadmodum ea quae sunt in Lege in suum transferunt figmentum cplm. XIII, quam restituimus c. XVIII ut par erat, rerum pertractatarum serie ita prorsus exigente.

(2) Monas, numero 1 repraesentatur, dualitas n. 2. Si ternas ab illa generationes numeres, habes 1 + 2 + 3 + 4 = 10; si a dualitate vero binas, habes 2 + 4 + + 6 [episemon F] = 12.

est, in quo est ogdoas et decas et duodecas.(1) Duodecadem igitur, eo quod episemon habuerit consequentem sibi, propter episemon passionem vocant.(2) Et propter hoc circa XII numerum quum labes quaedam facta fuisset, ovem luxuriatam aberrasse: quoniam apostasiam a duodecade factam dicunt. Similiter et a duodecade abscedentem unam virtutem periisse divinant: et hanc esse mulierem quae perdiderit drachmam, et accenderit lucernam, et invenerit eam. Sic igitur et numeros reliquos in drachma, qui sunt novem,(3) in ove vero undecim, perplexos sibimetipsis, XCIX numerum generare: quoniam novies undeni XCIX fiant. Quapropter et « amen » hunc habere dicunt numerum.(4)

ἡ τριακοντὰς ἀνεδείχθη, ἐν ᾗ ὀγδοὰς καὶ δεκὰς καὶ δωδεκάς. Τὴν οὖν δωδεκάδα, διὰ τὸ ἐπίσημον ἐσχηκέναι συνεπακολουθῆσαν αὐτῇ, τὸ ἐπίσημον πάθος λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τοῦ σφάλματος γενομένου, τὸ πρόβατον ἀποσκιρτῆσαν πεπλανῆσθαι· ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ δωδεκάδος γεγενῆσθαι φάσκουσι. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἀπὸ τῆς δωδεκάδος ἀποστᾶσαν μίαν δύναμιν ἀπολωλέναι μαντεύονται· καὶ ταύτην εἶναι τὴν γυναῖκα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμὴν, καὶ ἅψασαν λύχνον, καὶ εὑροῦσαν αὐτήν. Οὕτως οὖν καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἐννέα, ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἕνδεκα, ἐπιπλεκομένους ἀλλήλοις τὸν τῶν ἐνενηκόντα ἐννέα τίκτειν ἀριθμόν· ἐπεὶ ἐννάκις τὰ ἕνδεκα ἐνενήκοντα ἐννέα γίνεται. Διὸ καὶ τὸ « ἀμὴν » τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμόν.

(1) Nam $2+4+6+8+10 = 30 = [8+10+12]$.

(2) Ubi duodecas est, est etiam episemon (6 = F) quod igitur illam consequitur: episemon autem, ut vidimus, passionem indicat (sexta die creatus homo, mortuus Christus et quidem hora sexta etc.); immo circa eum labes facta est quia F in literarum graecarum ordine non est, sed additum: hoc si demas, non 12 sed 11 numeros habes (cfr. mox: *in ove vero 11*). Ceterum res obscura est. Allusiones scripturales perpendimus c. III, 1, et c. VIII, 4.

(3) Mulier enim X drachmas habebat (Luc. XV, 8); una deperdita, novem supersunt.

(4) $A^1 M^{40} H^8 N^{50} = 99$; hebraice

2. Non pigritabor autem tibi et aliter eos interpretantes annunciare, ut undique conspicias fructum eorum. Literam enim H, cum episemo,[1] ogdoadem esse volunt, quum ab alpha octavo sit posita loco: rursus iterum sine episemo computantes numerum ipsarum literarum, et componentes usque ad H, triacontadem ostendunt. Incipiens enim quis ab alpha, et perfiniens in H, numerum literarum, abstrahens autem episemum, et insuper coniungens incrementum literarum, inveniet tricenarium numerum.[2] Usque enim ad E literam, xv fiunt: post deinde appositus eis septimus numerus, II et XX perficit. Quum autem appositum est eis H, quod est octavum, admirabilem triacontadem adimplevit. Et hinc ostendunt ogdoadem matrem triginta Aeonum. Quoniam igitur ex tribus virtutibus unitus est tricenarius numerus, ter idem factus XC

2. Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ἄλλως ἐξηγουμένων αὐτῶν ἀπαγγεῖλαι, ἵνα πανταχόθεν κατανοήσῃς τὸν καρπὸν αὐτῶν. Τὸ γὰρ στοιχεῖον τὸ η σὺν τῷ ἐπισήμῳ ὀγδοάδα εἶναι θέλουσιν, ἀπὸ τοῦ ἄλφα ὀγδόῳ κείμενον τόπῳ· εἶτα πάλιν ἄνευ τοῦ ἐπισήμου ψηφίζοντες τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τῶν στοιχείων, καὶ ἐπισυνθέντες μέχρι τοῦ ἦτα, τὴν τριακοντάδα ἐπιδεικνύουσιν. Ἀρξάμενος γάρ τις ἀπὸ τοῦ ἄλφα. καὶ τελευτῶν εἰς τὸ ἦτα τῷ ἀριθμῷ τῶν στοιχείων, ὑπεξαιρούμενος δὲ τὸ ἐπίσημον, καὶ ἐπισυντιθεὶς τὴν ἐπαύξησιν τῶν γραμμάτων, εὑρήσει τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμόν. Μέχρι γὰρ τοῦ ε στοιχείου πεντεκαίδεκα γίνονται· ἔπειτα προστεθεὶς αὐτοῖς ὁ τῶν ἑπτὰ ἀριθμὸς, β καὶ κ ἀπετέλεσε· προσελθὼν δὲ τούτοις τὸ η, ὅ ἐστιν ὀκτὼ, τὴν θαυμασιωτάτην τριακοντάδα ἀνεπλήρωσε. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύουσι τὴν ὀγδοάδα μητέρα τῶν τριάκοντα Αἰώνων. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τῶν τριῶν δυνάμεων ἥνωται ὁ τῶν τρίακοντα ἀριθμὸς, τρὶς αὐτὸς

vero summa literarum Amen = 91 eadem est ac literae ℵ, ה = I(ahve) A(donai).

(1) Scl. computato episemo F = 6.

(2) $(A^1 + B^2 + \Gamma^3 + \Delta^4 + E^5 + F^6 + Z^7 + H^8) - F^6 = \Lambda^{30}$.

fecit.(1) Et ipsa autem trias in se composita IX generavit. Sic ogdoas XCIX generavit numerum. Et quoniam duodecimus Aeon absistens reliquit sursum XI, consequenter dicunt typum literarum in figura L⟨ogi⟩(2) positum esse: (undecimam enim in literis esse Λ, qui est numerus XXX) et secundum imaginem positum esse superioris dispositionis: quoniam ab alpha sine episemo, ipsarum literarum numerus usque ad Λ compositus, secundum augmentum literarum cum ipso Λ, XC et IX facit numerum.(3) Quoniam autem Λ, quae est undecimo loco in ordine, ad similis sui descendit inquisitionem, ut impleret XII numerum, et quum invenisset eum, adimpleta est, manifestum esse ex ipsa figuratione literae. Λ enim quasi ad sui similis inquisitionem adve-

γενόμενος τὰ ἐνενήκοντα ἐποίησε· τρὶς γὰρ τριάκοντα ἐνενήκοντα. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τριὰς ἐφ' ἑαυτῆς συντεθεῖσα, ἐννέα ἐγέννησεν. Οὕτως ἡ ὀγδοὰς τὸν τῶν ἐνενήκοντα ἐννέα ἀπεκύησεν ἀριθμόν. Καὶ ἐπεὶ ὁ δωδέκατος Αἰὼν ἀποστὰς κατέλειψε τοὺς ἄνω ἕνδεκα, κατάλληλον λέγουσι τὸν τύπον τῶν γραμμάτων τῷ σχήματι τοῦ λ κεῖσθαι· (ἑνδέκατον γὰρ τῶν γραμμάτων κεῖσθαι τὸ λ, ὅ ἐστιν ἀριθμὸς τῶν τριάκοντα), καὶ κατ' εἰκόνα κεῖσθαι τῆς ἄνω οἰκονομίας· ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἄλφα, χωρὶς τοῦ ἐπισήμου, αὐτῶν τῶν γραμμάτων ὁ ἀριθμὸς ἕως τοῦ λ συντιθειμένος κατὰ τὴν παραύξησιν τῶν γραμμάτων σὺν αὐτῷ τῷ λ, τὸν ἐνενήκοντα ἐννέα ποιεῖται ἀριθμόν. Ὅτι δὲ τὸ λ ἑνδέκατον ὂν τῇ τάξει ἐπὶ τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτῷ κατῆλθε ζήτησιν, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, καὶ εὑρὸν αὐτὸν ἐπληρώθη, φανερὸν εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος τοῦ στοιχείου. Τὸ γὰρ λ, ὥσπερ ἐπὶ

(1) Seq. in graec. (et Hipp.) « ter « enim XXX, XC sunt »; tres vero virtutes sunt ogdoas, decas, dodecas.

(2) Male interpretatur siglum Λ: Hipp. vero haec legit: « ... sur- « sum XI, dicunt et illud litteris « esse congruum. Quod quidem « forma (τύπος, an τόπος = locus?) « litterarum significat: undecimam « enim literarum esse λ... et ad « supernae dispositionis imaginem « collocatam etc. ».

(3) 30 scl. habebas usque ad H: addens Θ9 I10 K20 Λ30 habes 99.

niens, et inveniens, et in semet rapiens ipsum, duodecimi adimplevit locum, M litera ex duobus lambdis ⟨ΛΛ⟩ consistente. Quapropter et fugere eos per agnitionem XCIX locum, hoc est deminorationem, typum sinistrae manus: sectari autem unum, quod additum super XCIX in dexteram eos manum transtulit.(1)

3. Tu quidem haec pertransiens, dilectissime, optime scio quoniam ridebis multum tantam illorum in tumore sapientem stultitiam. Sunt autem digni planctu, qui tantam Dei religionem et magnitudinem vere inenarrabilis virtutis, et tantas dispositiones Dei per A et B, et per numeros tam frigidos, et vi extortos enunciant. Quotquot autem absistunt ab Ecclesia, et his anilibus fabulis assentiunt, vere a semetipsis sunt damnati.(2) Quos Paulus iubet

τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτῷ ζήτησιν παραγενόμενον, καὶ εὑρὸν, καὶ εἰς ἑαυτὸ ἁρπάσαν αὐτὸν, τὴν τοῦ δωδεκάτου ἀνεπλήρωσε χώραν, τοῦ Μ στοιχείου ἐκ δύο Λ συγκειμένου. Διὸ καὶ φεύγειν αὐτοὺς διὰ τῆς γνώσεως τὴν τῶν ἐνενήκοντα ἐννέα χώραν, τουτέστι τὸ ὑστέρημα, τύπον ἀριστερᾶς χειρός· μεταδιώκειν δὲ τὸ ἓν, ὃ προστεθὲν τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα, εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοὺς χεῖρα μετέστησε.

3. Σὺ μὲν ταῦτα διερχόμενος, ἀγαπητὲ, εὖ οἶδα ὅτι γελάσεις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰησίσοφον μωρίαν. Ἄξιοι δὲ πένθους οἱ τηλικαύτην θεοσέβειαν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀληθῶς ἀῤῥήτου δυνάμεως, καὶ τὰς τοσαύτας οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ ἄλφα, καὶ δι' ἀριθμῶν οὕτως ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. Ὅσοι δὲ ἀφίστανται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τούτοις τοῖς γραώδεσι μύθοις πείθονται, ἀληθῶς αὐτοκατάκριτοι, οὓς ὁ Παῦλος ἐγκε-

(1) *Manus* quod spectat, noveris Vett. digitis varie conformatis usos esse ut numerarent, et quidem sinistrae manus usque ad 99, dexterae a 100 deinceps: hinc loquutio prophanis sacrisque scriptoribus pervia «dextera annos numerare» ad decrepitam senectam innuendam [ex MASS. et GRABE]. Psychicos vero et pneumaticos sinistris dextrisque significatos vidimus.

(2) Cfr. nempe *Tit.* III, 11.

nobis «post primam et secundam correptionem devitare».[1] Ioannes enim Domini discipulus superextendit damnationem in eos, neque ave a nobis eis dici volens: «Qui enim «dicit», inquit, «eis ave, communicat operibus ipsorum «nequissimis».[2] Et merito: «Non enim est gaudere «impiis»,[3] dicit Dominus. Impii autem super omnem impietatem hi sunt, qui factorem caeli et terrae, unum Deum omnipotentem, super quem alius Deus non est, ex labe, et ipsa ex altera labe facta, emissum dicunt: et sic iam secundum eos esse eum emissionem tertiae labis.[4] Quam sententiam digne exsufflantes et catathematizantes, oportet porro alicubi et longe fugere ab eis: et quanto plus haec affirmant et gaudent in his adinventionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ab ogdoadis nequissimis spiritibus. Quem-

λεύεται ἡμῖν «μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτεῖσθαι». Ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ Κυρίου μαθητὴς ἐπέτεινε τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι βουληθείς. «Ὁ γὰρ «λέγων αὐτοῖς», φησὶ «χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτων «τοῖς πονηροῖς». Καὶ εἰκότως· «οὐκ ἔστι γὰρ χαίρειν τοῖς «ἀσεβέσι», λέγει Κύριος. Ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν οὗτοι, οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνον Θεὸν παντοκράτορα, ὑπὲρ ὃν ἄλλος Θεὸς οὐκ ἔστιν, ἐξ ὑστερήματος, καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ὑστερήματος γεγονότος, προβεβλῆσθαι λέγοντες· ὥστε κατ' αὐτοὺς εἶναι αὐτὸν προβολὴν τρίτου ὑστερήματος. Ἣν γνώμην ὄντως καταφυσήσαντας, καὶ καταθεματίσαντας, δέον πόρρω που μακρὰν φυγεῖν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ᾗ πλέον διισχυρίζονται, καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς παρευρέμασιν αὐτῶν, ταύτῃ μᾶλλον εἰδέναι πλέον αὐτοὺς ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευ-

(1) *Tit.* III, 10.

(2) II Ioan. 11.

(3) Isa. XLVIII, 22. Vulg. «Non «est *pax* impiis»: Ir. interpretatur «Non est pax vel salus dicenda»: χαίρειν. Cfr. et Aug. *De Civ. Dei*, XIV, 8.

(4) Demiurgus enim tertia labes ab Enthymesi et a Sophia quae et ipsa labes est Pleromatis.

admodum hi qui in phreneticam passionem inciderunt, aut plus rident, et valere se putant, et quasi sani omnia agunt, quaedam autem et quasi plus quam sani sunt, tanto magis male habent; similiter autem et hi, quo magis plus sapere putantur, enervantes semetipsos, super tonum [1] sagittantes, tanto magis non sapiunt. Exiens enim immundus spiritus [2] ignorantiae, dein vacantes eos non Deo, sed mundialibus [3] quaestionibus inveniens, assumens alios spiritus septem nequiores semetipso, et infatuans illorum sententiam, quasi possint quae sunt super Deum adinvenire, et aptabiliter in exclusionem compositam, ogdoadem ignorantiae nequissimorum spirituum in eos deposuit. [4]

μάτων. Καθάπερ οἱ εἰς φρενίτιδα διάθεσιν ἐμπεσόντες, ἢ πλέον γελῶσι, καὶ ἰσχύειν δοκοῦσιν, καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσιν, ἕνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὑγιαίνειν, ταύτῃ μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οὗτοι, ἢ μᾶλλον ὑπερφρονεῖν δοκοῦσι, καὶ ἐκνευρίζουσιν ἑαυτοὺς ὑπέρτονα τοξεύοντες, ταύτῃ μᾶλλον οὐ σωφρονοῦσιν. Ἐξελθὸν γὰρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀνοίας, ἔπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐ Θεῷ, ἀλλὰ κοσμικαῖς ζητήσεσιν εὑρὸν, προσπαραλαβὸν ἕτερα πνεύματα ἑπτὰ πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ χαυνῶσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τὸν Θεὸν ἐννοεῖν, καὶ ἐπιτήδειον εἰς ὑπερέκκρουσιν κατασκευάσαν, τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνεθήκωσεν.

(1) Scl. plus quam nervum consentiat.

(2) Elegans paraphrasis in Matth. XII, 43 quae etiam ut parodia interpretationum gnosticarum exhibetur in ogdoadis argumentum.

(3) I. e. « saecularibus ». Fuerint haec studia in philosophorum opera impensa, vel etiam, ut iam de Marco liquet (et ex cap. sequenti adhuc magis), in naturam rerum perscrutandam. Id, ut diximus, ad origines gnosticismi cognoscendas maxime attendendum est. Cfr. et Hippol. ab init.

(4) Scl. spiritus malus intumefacit superbia illorum mentem, hancque tumefactam et ad exclusionem (emissionem nempe) proximam, foecundat immissa Ogdoade.

CAP. XVII, 1. [*WH. X*]. QUEMADMODUM CONDITIONEM SECUNDUM FIGURAM EIUS, QUI APUD EOS EST PLEROMA, EXPONUNT FACTAM.(1) Volo autem tibi referre quemadmodum et ipsam conditionem (2) secundum imaginem invisibilium a Demiurgo, quasi ignorante eo, fabricatam per matrem dicunt. Primo quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram, et aërem, imaginem emissam esse superioris quaternationis: et operationes eorum cum eis annumeratas, id est, calidum et frigidum, humectum et aridum, diligenter imaginare ogdoadem; ex qua (3) decem virtutes sic enumerant: septem quidem corpora circumlata,(4) quae etiam caelos vocant: post deinde continentem eos circulum, quem octavum caelum vocant, post deinde solem et lunam. Haec quum sint decem numero, imagines dicunt esse invisibilis decadis eius, quae a Logo et Zoe progressa sit. Duodecadem

XVII, 1. Βούλομαι δέ σοι καὶ ὡς αὐτὴν τὴν κτίσιν κατ' εἰκόνα τῶν ἀοράτων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ, κατεσκευάσθαι διὰ τῆς μητρὸς λέγουσι, διηγήσασθαι. Πρῶτον μὲν τὰ τέσσαρα στοιχεῖά φασι, πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα, εἰκόνα προβεβλῆσθαι τῆς ἄνω τετράδος· τάς τε ἐνεργείας αὐτῶν συναριθμουμένας, οἷον θερμόν τε καὶ ψυχρὸν, ξηρόν τε καὶ ὑγρὸν, ἀκριβῶς ἐξεικονίζειν τὴν ὀγδοάδα· ἐξῆς δέκα δυνάμεις οὕτως καταριθμοῦσιν· ἑπτὰ μὲν σώματα κυκλοειδῆ, ἃ καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν· ἔπειτα τὸν περιεκτικὸν αὐτῶν κύκλον, ὃν καὶ ὄγδοον οὐρανὸν ὀνομάζουσι· πρὸς δὲ τούτοις ἥλιόν τε καὶ σελήνην. Ταῦτα δέκα ὄντα τὸν ἀριθμὸν, εἰκόνας λέγουσιν εἶναι τῆς ἀοράτου δεκάδος, τῆς ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς προελθούσης. Τὴν δὲ ὠ-

(1) In mss. QUEMADMODUM INCOGNITUM OMNIBUS CONANTUR INDUCERE PATREM cplm XIIII. Restitui cap. XIX. Cfr. Praef. l. II.

(2) I. e. creatas res (a condere).

(3) Ita ex lectione ἐξ ἧς; at videtur legendum «deinde», «tum», ἐξῆς, ut et codd. habent.

(4) I. e. corpora orbis forma praedita: huiusmodi astronomicam cosmogoniam Aegyptiis et Chaldaeis cognitam noverunt eruditi; cfr. HIPPOL. l. IV, integr. Vide etiam Εἰς ἐπίδειξιν, c. 9.

autem ostendi per eum, qui zodiacus vocatur circulus. Duodecim enim signa manifestissime Hominis et Ecclesiae filiam duodecadem, quasi per quamdam umbram pinxisse dicunt. Et e contrario superiunctum, inquiunt, universorum oneri, quum sit velocissimum, quod superpositum est caelum, qui ad ipsam concavationem aggravat, et ex contrarietate moderatur illorum velocitatem sua tarditate,(1) ita ut in xxx annis circuitum a signo in signum faciat,(2) imaginem dicunt eum Hori eius, qui trigesimam nominis(3) illorum matrem circumtenet. Lunam quoque rursus suum caelum circumeuntem xxx diebus, per dies numerum xxx Aeonum significare. Et solem autem in duodecim mensibus circum-

δεκάδα μηνύεσθαι διὰ τοῦ ζωδιακοῦ καλουμένου κύκλου. Τὰ γὰρ δώδεκα ζώδια φανερώτατα τὴν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας θυγατέρα δωδεκάδα σκιαγραφεῖν λέγουσι. Καὶ ἐπεὶ ἀντεπεζεύχθη, φασί, τῇ τῶν ὅλων φορᾷ, ὠκυτάτῃ ὑπαρχούσῃ, ὁ ὕπερθεν οὐρανός, ὁ πρὸς αὐτῷ τῷ κύτει βαρύνων, καὶ ἀντιταλαντεύων τὴν ἐκείνων ὠκύτητα τῇ ἑαυτοῦ βραδυτῆτι, ὥστε αὐτὸν ἐν τριάκοντα ἔτεσι τὴν περίοδον ἀπὸ σημείου ἐπὶ σημεῖον ποιεῖσθαι, εἰκόνα λέγουσιν αὐτὸν τοῦ Ὥρου τοῦ τὴν τριακοντώνυμον μητέρα αὐτῶν περιέχοντος. Τὴν σελήνην τε πάλιν τὸν ἑαυτῆς οὐρανὸν ἐκπεριερχομένην ἐν τριάκοντα ἡμέραις, διὰ τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα Αἰώνων ἐκτυποῦν. Καὶ τὸν ἥλιον δὲ

(1) Ex Hipp. restitue: « Et quo-« niam... oppositum est conversio-« nibus (ἀναφορᾷ non φορᾶν) velo-« cissimae universitatis, caeteris « orbibus sublimius caelum, quod « propria mole gravans » etc. — Praecessio namque aequinoctialis iuxta Hipparcum aliosque Veteres retrogressionibus octavi caeli seu fixarum stellarum tribuenda erat. (Cfr. Müller, *Astronomia*, I, p. 351 sq. 419 sq.).

(2) Hinc fortasse ostendi potest Veteres praecessionem aequinoctiorum 360 annis [30 × 12 (signa zodiaci)] perfectam fore, existimasse. At nullum aliud hac super re documentum novimus neque interpretatio ipsa in aprico est.

(3) I. e.: Sophia XI Aeon quae littera Λ = 30 significabatur (cfr. XVI, 2).

euntem et perficientem circularem suam apocatastasin,(1) per duodecim menses duodecadem manifestare. Et ipsos autem dies duodecim horarum mensuram habentes, typum non apparentis duodecadis esse. Sed et horam dicunt, quod est duodecimum diei, ex triginta partibus adornatam propter imaginem triacontadis.(2) Et ipsius autem zodiaci circuli circummensurationem esse partium CCCLX: (quodque enim signorum partes habere XXX). Sic quoque per circulum imaginem copulationis eorum, quae sunt duodecim, ad XXX custoditam dicunt.(3) Adhuc etiam et terram, in XII climata divisam dicentes,(4) et in unoquoque climate unamquamque

ἐν δώδεκα μησὶν ἐκπεριερχόμενον καὶ τερματίζοντα τὴν κυκλικὴν αὑτοῦ ἀποκατάστασιν, διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὴν δωδεκάδα φανερὰν ποιεῖν. [Καὶ αὐτὰς] δὲ τὰς ἡμέρας, δώδεκα ὥρῶν τὸ μέτρον ἐχούσας, τύπον τῆς κενῆς δωδεκάδος εἶναι. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ὥραν φασὶ, τὸ δωδέκατον τῆς ἡμέρας, ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κεκοσμῆσθαι διὰ τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τὴν περίμετρον εἶναι μοιρῶν τριακοσίων ἑξήκοντα· (ἕκαστον γὰρ ζώδιον μοίρας ἔχειν τριάκοντα). Οὕτως δὴ καὶ διὰ τοῦ κύκλου τὴν εἰκόνα τῆς συναφείας τῶν δώδεκα πρὸς τὰ τριάκοντα τετηρῆσθαι λέγουσιν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν γῆν εἰς δώδεκα κλίματα διῃρῆσθαι φάσκοντες, καὶ καθ' ἓν ἕκαστον

(1) I. e.: reditus ad punctum quo cursum iniverat: scl. orbis plenitudinem.

(2) Vett. dies in XII horas partiebantur, ideo ex 360 orbis diurni gradibus, quaelibet hora 30° habebat. Id et de zodiaco et de quovis circulo patet.

(3) Copulatio $12 \times 30 = 360$, quot nempe gradus circulus habet.

(4) Climata sunt zonae aequatori parallèlae, ac propterea polum versus decrescentes sicut et dies; immo earum commensuratio ab horis sumitur ita ut ab uno ad aliud clima $^1/_2$ hora dies decrescat. Sunt idcirco et ipsa XII atque a vett. geographis ex civitate in unoquoque conspicua nomen habent: v. g. διαμερογῆς, διασυεννῆς, διαλεξανδρίας, διαῤῥωδῆς, διαῤῥωμῆς (HARVEY). [Alia tamen praeter haec nomina ignorantur]. – In hoc est prima pars similitudinis (duodecadis).

virtutem ex caelis secundum demissionem suscipientem, et similes generantem filios ei virtuti, quae demiserit distillationem, typum esse duodecadis et filiorum eius manifestissimum asseverant. (1)

2. Ad haec autem volentem, aiunt, Demiurgum superioris ogdoadis interminabile, et aeternum, et infinitum, et intemporale imitari, et quum non potuisset perseverabile eius et perpetuum deformare, (2) ideo quod fructus sit labis, in temporum spatia, et tempora, et numeros multorum annorum aeternitatem eius deposuisse, existimantem in multitudine temporum imitari eius interminatum. Hic dicunt, quum effugisset eum veritas, subsequutum mendacium: et propter hoc destructionem, adimpletis temporibus, accipere eius opus.

κλίμα ἀνὰ μίαν δύναμιν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατὰ κάθετον ὑποδεχομένην, καὶ ἐοικότα τίκτουσαν τέκνα τῇ καταπεμπούσῃ τὴν ἀπόῤῥοιαν δυνάμει, τύπον εἶναι τῆς ὀωδεκάδος καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς σαφέστατον διαβεβαιοῦνται.

2. Πρὸς δὲ τούτοις θελήσαντά φασι τὸν Δημιουργὸν τῆς ἄνω ἐγδοάδος τὸ ἀπέραντον, καὶ αἰώνιον, καὶ ἀόριστον, καὶ ἄχρονον μιμήσασθαι, καὶ μὴ δυνηθέντα τὸ μόνιμον αὐτῆς, καὶ ἀΐδιον ἐκτυπῶσαι, διὰ τὸ καρπὸν αὐτὸν εἶναι ὑστερήματος, εἰς χρόνους καὶ καιροὺς, ἀριθμούς τε πολυετεῖς τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατατεθεῖσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ ἀπέραντον. Ἐνταῦθά τε λέγουσιν, ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς ἀληθείας, ἐπηκολουθηκέναι τὸ ψεῦδος· καὶ διὰ τοῦτο κατάλυσιν, πληρωθέντων τῶν χρόνων, λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

(1) Terra scl. in unoquoque climate virtutem caelestem ad perpendiculum (κάθετον, non κάθεσιν) suscipit, atque ad illius influxum (distillationem) homines conformat; in quo altera similitudinis pars est (filiorum eius). Cfr. maxime Hipp. l. IV, 1, 3.

(2) I. e. ex typo exprimere (cfr. grec.).

Cap. XVIII, 1. [*WH. XI*]. Quemadmodum ea quae sunt in Lege in suum transferunt figmentum.(1) Et de conditione quidem talia dicentes, quotidie adinvenit unusquisque eorum, quemadmodum potest, aliquid novi. Perfectus enim nemo, nisi qui maxima mendacia apud eos fructificaverit. De propheticis autem quaecumque transformantes coaptant, necessarium est, manifestantes arguitionem, his inferre. Moyses enim, inquiunt, incipiens id quod est secundum conditionem opus, statim in principio matrem(2) omnium ostendit, dicens: « In principio fecit Deus caelum « et terram ». Quatuor haec nominans, Deum et principium, caelum et terram, quaternationem ipsorum, quemadmodum ipsi dicunt, figuravit. Et invisibile autem et absconditum eius manifestantem dicere: « Terra autem erat invi- « sibilis et incomposita ».(3) Secundam autem quaternatio-

XVIII, 1. Καὶ περὶ μὲν τῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιγεννᾷ ἕκαστος αὐτῶν, καθὼς δύναται, καινότερόν τι. Τέλειος γὰρ οὐδεὶς ὁ μὴ μεγάλα ψεύσματα παρ' αὐτοῖς καρποφορήσας. Ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν ὅσα μεταμορφάζουσιν, ἀναγκαῖον μηνύσαντας τὸν ἔλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. Ὁ γὰρ Μωυσῆς, φασίν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν μητέρα τῶν ὅλων ἐπέδειξεν, εἰπών· « ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ». Τέσσαρα οὖν ταῦτα ὀνομάσας, Θεὸν καὶ ἀρχὴν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτὺν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσεν. Καὶ τὸ ἀόρατον δὲ καὶ ἀπόκρυφον αὐτῆς μηνύοντα εἰπεῖν· « Ἡ δὲ γῆ « ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος ». Τὴν δὲ δευτέραν τετράδα,

(1) In mss. Quibus ex Scripturis testimoniis utuntur. Id melius congruit c. XX, 1, prout restitutum est.

(2) I. e. tetradem. *Gen.* I, 1; cfr. autem quomodo hunc vers. hebraice legat ipse Ir. in Εἰς ἐπίδ. 43. Cum hac Genesis expositione cfr. illam quae ex *Apophasi* Simonis (spuria) effert Hipp. *Philos.* VI, 14, sqq.

(3) *Gen.* I, 2.

nem, progeniem primae quaternationis, sic eum dixisse volunt, abyssum nominantem et tenebras, in quibus sunt et aquae, et qui ferebatur super aquas spiritus. Post quam decadis commemorantem, lumen dicere, et diem, et noctem, et firmamentum, et vesperam, et quod vocatur mane, et aridam, et mare, adhuc etiam et herbam, et decimo loco lignum : sic quoque per decem nomina, x Aeonas manifestasse. Duodecadis autem sic formatam apud eos virtutem : solem enim dicere, et lunam, et stellas, et tempora, et annos, et cetos, adhuc etiam pisces, et serpentia, et volatilia, et quadrupedia, feras quoque, et super haec omnia duodecimum hominem. Sic ab Spiritu triacontadem per Moysen dictam docent. Nec non et formatum hominem secundum imaginem superioris virtutis, habere in se eam, quae sit ab uno fonte, virtutem. (1) Constitutam autem eam

γέννημα πρώτης τετράδος, οὕτως αὐτὸν εἰρηκέναι θέλουσιν, ἄβυσσον ὀνομάζοντα καὶ σκότος, ἐν σφίσιν αὐτοῖς καὶ ὕδωρ, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι πνεῦμα. Μεθ' ἣν τῆς δεκάδος μνημονεύοντα φῶς λέγειν, καὶ ἡμέραν, καὶ νύκτα, στερέωμά τε, καὶ ἑσπέραν, καὶ ὃ καλεῖται πρωΐ, ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἔτι τε βοτάνην, καὶ δεκάτῳ τόπῳ τὸ ξύλον· οὕτω δὲ διὰ τῶν δέκα ὀνομάτων τοὺς δέκα Αἰῶνας μεμηνυκέναι. Τῆς δὲ δωδεκάδος οὕτως ἐξεικονίσθαι παρ' αὐτῷ τὴν δύναμιν· ἥλιον γὰρ λέγειν καὶ σελήνην, ἀστέρας τε καὶ καιροὺς, ἐνιαυτούς τε καὶ κήτη, ἰχθύας καὶ ἑρπετά, πετεινά τε καὶ τετράποδα, θηρία τε καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις δωδέκατον τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τὴν τριακοντάδα διὰ Μωυσέως εἰρῆσθαι διδάσκουσιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πλαστὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως ἔχειν ἐν αὑτῷ τὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς πηγῆς δύναμιν. Ἱδρῦσθαι δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν

(1) Virtus scl. sensitiva, quae ut Monas in cerebro residet et ab eo in tetrada sensuum defluit ut quatuor flumina in Paradiso seu Eden (Hipp. *Philos.* l. c.; cfr. et ibid. IV fin.; V, 9 sub fin. etc.). Quatuor sensus tantum numerantur quorum organa in capite circa cerebrum resident; tactus igitur praetermittitur.

esse in eo, qui sit in cerebro locus, ex quo defluant virtutes quatuor secundum imaginem supernae tetradis, quae vocantur, una quidem visio, altera autem auditus, tertia odoratus, et quarta gustatio. Octonationem autem dicunt significari per hominem sic: aures quidem duas habentem, et totidem visus, adhuc etiam odorationes duas, et duplicem gustationem, amari et dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis sic habere docent: in manibus quidem per digitos decadem baiulare: in toto autem corpore, quum in XII membra dividatur, duodecadem. Dividunt autem illud, quemadmodum Veritatis apud eos divisum est corpus, de quo praediximus. Ogdoadem autem, et inenarrabilem et invisibilem, in visceribus (1) absconditam intelligi.

2. Solem quoque iterum, qui sit magnum luminare, in quarta dierum fieri (2) propter quaternationis numerum dicunt. Tabernaculi quoque, quod a Moyse compositum

ἐγκέφαλον τόπῳ· ἀφ' ἧς ἀποῤῥεῖν δυνάμεις τέσσαρας, κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω τετράδος, καλουμένας, τὴν μὲν ὅρασιν, τὴν δὲ ἀκοήν, τὴν δὲ τρίτην ὄσφρησιν, καὶ τὴν τετάρτην γεῦσιν. Τὴν δὲ ὀγδοάδα φασὶ μηνύεσθαι διὰ τοῦ ἀνθρώπου οὕτως· ἀκοὰς μὲν δύο ἔχοντος, καὶ τοσαύτας ὁράσεις, ἔτι τε ὀσφρήσεις δύο, καὶ διπλῆν γεῦσιν, πικροῦ τε καὶ γλυκέως. Ὅλον δὲ τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος οὕτως ἔχειν διδάσκουσιν· ἐν μὲν ταῖς χερσὶ διὰ τῶν δακτύλων τὴν δεκάδα βαστάζειν· ἐν ὅλῳ δὲ τῷ σώματι εἰς δώδεκα μέλη διαιρουμένῳ τὴν δωδεκάδα. Διαιροῦσι δὲ αὐτὸ, καθάπερ τὸ τῆς Ἀληθείας διῄρηται παρ' αὐτοῖς σῶμα, περὶ οὗ προειρήκαμεν. Τήν τε οὖν ὀγδοάδα, ἄῤῥητόν τε καὶ ἀόρατον οὖσαν, ἐν τοῖς σπλάγχνοις κρυβομένην νοεῖσθαι.

2. Ἥλιον δὲ πάλιν, τὸν μέγαν φωστῆρα, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονέναι διὰ τὸν τῆς τετράδος ἀριθμὸν φάσχουσι. Τῆς τε σκηνῆς, τῆς ὑπὸ Μοϋσέως κατασκευασθείσης, αἱ αὐλαῖαι ἐκ

(1) Viscera enim intestina serpentis seu 8 figuram habent. Cfr. EPIPH. XXXVII, 5.

(2) *Gen.* I, 14, 19.

est, atria de bysso, et hyacintho, et purpura, et coccino facta, eadem apud eos ostenderunt imaginem.(1) Sacerdotis quoque poderem(2) quatuor ordinibus lapidum pretiosorum adornatum, quaternationem significare praefiniunt. Et si qua omnino talia sunt posita in Scripturis, quae quatuor possunt numerum designare, propter quaternationem ipsorum dicunt factum. Octonationem rursus ostendi sic: in octavo dierum formatum dicunt hominem. Aliquando enim volunt eum sexto die factum,(3) aliquando autem in octavo, nisi forte choicum quidem in sexto dierum dicunt formatum, carnalem autem in octavo: distincta sunt enim haec apud eos. Quidam autem et alterum esse volunt qui secundum imaginem et similitudinem Dei factus est homo masculo femineus, et hunc esse spiritalem: alterum autem qui ex terra plasmatus sit.

3. Et arcae autem dispositionem in cataclysmo, in qua

βύσσου, καὶ ὑακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου γεγονυῖαι, τὴν αὐτὴν παρ' αὐτοῖς ἐπέδειξαν εἰκόνα. Τόν τε τοῦ ἱερέως ποδήρη, τέσσαρσι στίχοις λίθων πολυτελῶν κεκοσμημένων, τὴν τετράδα σημαίνειν διορίζονται· καὶ εἴ τινα τοιαῦτα κεῖται ἐν ταῖς Γραφαῖς, εἰς τὸν τῶν τεσσάρων δυνάμενα ἄγεσθαι ἀριθμὸν, διὰ τὴν τετρακτὺν αὐτῶν φασι γεγονέναι. Τὴν δὲ ὀγδοάδα πάλιν δείκνυσθαι οὕτως· ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι λέγουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸν τῇ ἕκτῃ βούλονται γεγονέναι, ποτὲ δὲ τῇ ὀγδόῃ, εἰ μή τι τὸν μεν χοϊκὸν ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν ἐροῦσι πεπλάσθαι, τὸν δὲ σαρκικὸν ἐν τῇ ὀγδόῃ· διέσταλται γὰρ ταῦτα παρ' αὐτοῖς. Ἔνιοι δὲ ἄλλον θέλουσι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότα ἀρσενόθηλυν ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πνευματικόν· ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα.

3. Καὶ τὴν τῆς κιβωτοῦ δὲ οἰκονομίαν ἐν τῷ κατακλυσμῷ,

(1) *Exod.* XXVI, 1; XXXVI, 8. XXVIII, 15 sqq.
(2) Seu vestis de qua *Exod.* (3) Cfr. XIV, 6.

octo homines liberati sunt,(1) manifestissime dicunt [salutarem] ogdoadem ostendere. Hoc autem idem et David, quum octavus esset(2) genitus inter fratres suos, significare. Adhuc etiam et circumcisionem, quae octavo die fit,(3) circumcisionem superioris ogdoadis manifestare. Et omnino quaecumque inveniuntur in Scripturis obduci posse ad numerum octavum, mysterium ogdoadis adimplere dicunt. Sed et decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abrahae in possessionem dare,(4) dicunt: et dispositionem quae est secundum Saram, quomodo post decem annos(5) dat ei ancillam suam Agar, ut ex ea filium faciat, idem significare. Et servus autem Abraham missum ad Rebeccam, et super puteum dans ei armillas aureorum decem, et fratres eius tenentes eam in dies decem,(6) adhuc etiam Ieroboam, qui decem sceptra accepit;(7) et tabernaculi

ἐν ᾗ ὀκτὼ ἄνθρωποι διεσώθησαν, φανερώτατά φασι τὴν σωτήριον ὀγδοάδα μηνύειν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ, ὄγδοον ὄντα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, σημαίνειν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν περιτομὴν, ὀκταήμερον γινομένην, τὸ περίτμημα τῆς ἄνω ὀγδοάδος δηλοῦν. Καὶ ἁπλῶς ὅσα εὑρίσκεται ἐν ταῖς Γραφαῖς, ὑπάγεσθαι δυνάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτὼ, τὸ μυστήριον τῆς ὀγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν δεκάδα σημαίνεσθαι διὰ τῶν δέκα ἐθνῶν, ὧν ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ εἰς κατάσχεσιν δοῦναι, λέγουσι· καὶ τὴν περὶ Σάῤῥαν δὲ οἰκονομίαν, ὡς μετὰ ἔτη δέκα δίδωσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς δούλην Ἄγαρ, ἵνα ἐξ αὐτῆς τεκνοποιήσηται, τὸ αὐτὸ δηλοῦν. Καὶ ὁ δοῦλος δὲ ὁ Ἀβραὰμ πεμφθεὶς ἐπὶ Ῥεβέκκαν, καὶ ἐπὶ τῷ φρέατι διδοὺς αὐτῇ ψέλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἡμέρας· ἔτι τε Ἱεροβοὰμ ὁ τὰ δέκα σκῆπτρα

(1) *Gen.* VII, 7; Petr. III, 20,
(2) I *Reg.* XVI, 10, 11.
(3) *Gen.* XVII, 12.
(4) *Gen.* XV, 19.
(5) *Gen.* XVI, 3.
(6) *Gen.* XXIV, 22 et XXV, 55.
(7) I *Reg.* XI, 31.

decem atria, et columnae decem cubitorum,(1) et decem filii Iacob ad emptionem tritici prima vice in Aegyptum missi,(2) et decem apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, quum Thomas non esset praesens,(3) invisibilem defigurabant secundum eos decadem.

4. [*WH. XI, 3*]. Duodecadem autem, erga quam et

λαμβάνων, καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα αὐλαῖαι, καὶ οἱ στύλοι οἱ δεκαπήχεις, καὶ οἱ δέκα υἱοὶ Ἰακὼβ, ἐπὶ τὴν ὠνὴν τοῦ σίτου τὸ πρῶτον εἰς Αἴγυπτον πεμφθέντες, καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οἷς φανεροῦται μετὰ τὴν ἔγερσιν ὁ Κύριος, τοῦ Θωμᾶ μὴ παρόντος, τὴν ἀόρατον διετύπουν κατ' αὐτοὺς δεκάδα.

4. Τὴν δωδεκάδα δὲ, περὶ ἣν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους

1) *Ex.* XXVI, 1 et XXXVI, 8, 9; XXVI, 15 sq. et XXXVI, 20 sq.

(2) *Gen.* XLII, 3.

(3) Ioann. XX, 24. Quum autem hic locus in opere Irenaei opportunius non occurrat, placet hic ad maiorem rei notitiam ad verbum vertere insignem in hunc interpretationem sancti episcopi, quae perhibetur in fragm. iam edito *coptice* a Lagarde (*Catenae in Ev. aegyptiae*, Götting. 1886, p. 220): « Servus Dei Irinnaeus [*sic*] discipulus Apostolorum. Illi qui non « viderunt et crediderunt, dicit. « Verbo eius non credidit sane « Thomas ob causam maxime utilem: ut magis magisque propter « eum innotesceret resurrectionis « mysterium. Etenim inde a cru« cifixione non adfuerat Thomas « et quando dixerunt ei discipuli « quod dederunt ictum lanceae in « latus eius et exivit aqua et san« guis [*sic*], credidit; quando autem « dixerunt ei quod resurrexit a « mortuis, non credidit propter ma« gnitudinem mysterii resurrectio« nis. Sed quemadmodum Tho« mas vidit Dominum in die octava « resurrectionis a mortuis, hoc pla« ne modo etiam ipsi apostoli be« nedicti, cum sanctis omnibus vi« debunt eum pariter in die octava, « quae est communis resurrectio, « quando suscitabit omnem crea« turam in altera sua parousia, « veniens iudicare vivos et mor« tuos. Etenim hebdomada die« rum est finis huius saeculi: nam « in septies millesimo anno fiet « consummatio huius mundi. Dies « igitur octava est resurrectio om« nium iustorum et peccatorum « simul ». Hoc fragm. sententia et dictione absque dubio authenticum est, neque parvi momenti ad doctrinam Ir. elucidandam. Hoc igitur divulgare, etsi fortasse inopportuna in sede, non piget.

mysterium passionis labis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter et manifestissime positam ubique dicunt: ut duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim quoque tribus,(1) et logion varium duodecim habens lapides, et duodecim tintinnabula, et eos qui a Moyse positi sunt sub monte duodecim lapides,(2) similiter autem et eos qui a Iesu in flumine positi sunt, et alteros qui trans positi sunt, et portantes arcam testamenti,(3) et eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli,(4) et numerum quoque apostolorum, et omnia omnino quaecumque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem unitatem omnium, quae vocatur triacontas, per eam arcam, cuius triginta cubitis altitudo fuit sub Noe;(5) et per Samuelem declinantem Saul [in triginta

τοῦ ὑστερήματος γεγονέναι, ἐξ οὗ πάθους τὰ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἐπισήμως καὶ φανερῶς πανταχῇ κεῖσθαι λέγουσιν, ὡς τοὺς δώδεκα υἱοὺς τοῦ Ἰακὼβ, ἐξ ὧν καὶ δώδεκα φυλαί, καὶ τὸ λογεῖον τὸ ποικιλτὸν δώδεκα ἔχον λίθους, καὶ τοὺς δώδεκα κώδωνας καὶ τοὺς ὑπὸ Μουσέως τεθέντας ὑπὸ τὸ ὄρος δώδεκα λίθους, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Ἰησοῦ ἐν τῷ ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βαστάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ Ἠλίᾳ τεθειμένους ἐν τῇ ὁλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων· καὶ πάντα ἁπλῶς ὅσα τὸν δώδεκα ἀριθμὸν διασώζει, τὴν δωδεκάδα αὐτῶν χαρακτηρίζειν λέγουσι. Τὴν δὲ τούτων πάντων ἕνωσιν ὀνομαζομένην τριακοντάδα, διὰ τῆς τριάκοντα πηχῶν τὸ ὕψος ἐπὶ Νῶε κιβωτοῦ, καὶ διὰ Σαμουὴλ κατακλίναντος τὸν Σαοὺλ ἐν τοῖς τριάκοντα

(1) *Gen.* XXXV, 22, et XLIX, 28.

(2) *Ex.* XXVIII, 2; XXXIX, 10; XXIV, 4. De duodecim tintinnabulis nihil in Scriptura; IUSTINUS vero (*c. Tryph.* 42) idem refert, ex traditione rabbinica.

(3) IOSUE IV, 3, 8, 9, 20; III, 12.

(4) III *Reg.* XVIII, 31.

(5) *Gen.* VI, 15.

convitatis primum, et per David](1) qui triginta(2) diebus abscondebatur in agro, et per eos qui cum eo intraverunt in speluncam, et propter id quod longitudo fuerit sancti tabernaculi triginta cubitorum.(3) Et quaecumque alia aequalia numeris his inveniuntur, triacontadem ipsorum per huiusmodi ostendunt asseverationes.

Cap. XIX, 1. [*WH. XII*]. Quemadmodum incognitum omnibus conantur inducere Patrem.(4) Necessarium autem duxi addere his, et quanta de Propatore ipsorum, qui incognitus erat omnibus ante adventum Christi, eligentes de Scripturis suadere contendunt, ut ostendant Dominum nostrum alterum annunciare Patrem praeter fabricatorem huius universitatis: quem, sicut praediximus, impie blasphemantes, labis fructum esse dicunt. Prophetam igitur Esaiam dicen-

κλητοῖς πρῶτον, καὶ διὰ Δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ σπήλαιον λ′, καὶ διὰ τὸ μῆκος γίνεσθαι τῆς ἁγίας σκηνῆς τριάκοντα πηχῶν· καὶ εἴ τινα ἄλλα ἰσάριθμα τούτοις εὑρίσκεται, τὴν τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύναι φιλεριστοῦσιν.

XIX, 1. Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην προσθεῖναι τούτοις καὶ ὅσα περὶ τοῦ Προπάτορος αὐτῶν, ὃς ἄγνωστος ἦν τοῖς πᾶσι πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἐκλέγοντες ἐκ τῶν Γραφῶν πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ἵν' ἐπιδείξωσι τὸν Κύριον ἡμῶν ἄλλον καταγγέλλοντα Πατέρα παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός· ὃν, καθὼς προέφαμεν, ἀσεβοῦντες, ὑστερήματος καρπὸν εἶναι λέγουσι. Τὸν

(1) Lacuna ex graecis impletur: xxx convivas I *Reg.* IX, 22 ex textu hebr. et Vulg. contra LXX (ὡσεὶ ἑβδομήκοντα) enumerat.

(2) I *Reg.* XX, 5 et II *Reg.* XXIII, 13, at falsae citationes: *tres* tantum dies omnes codd. habent; et *tres* tantum qui speluncam ingressi sunt. At γ (3) cum λ (30) facile commutari potuit.

(3) *Exod.* XXVI, 8.

(4) In mss. De redemptione sua quanta dicunt et faciunt cplm XVI. Cfr. inscriptionem c. XXI.

tem: « Israel autem me non cognovit, et populus me non « intellexit », invisibilis Bythi ignorantiam dixisse coaptant. Et in Osee quod dictum est: « Non est in eis veritas, neque « agnitio Dei », in hoc idem tendere conantur. (1) Et « Non « est intelligens aut requirens Deum: omnes declinaverunt, « simul inutiles facti sunt »,(2) in Bythi ignorantia apponunt. Et per Moysen autem dictum: « Nemo videbit Deum et « vivet », (3) in illum habere suadent relationem.

2. Et fabricatorem (4) quidem a prophetis visum dicunt: illud autem quod scriptum est, « nemo videbit Deum et « vivet », de invisibili magnitudine et incognita omnibus dictum volunt. (Et quoniam (5) quidem de invisibili Patre factore omnium dictum est « nemo videbit Deum », omnibus nobis manifestum est: quoniam autem non de hoc,

γοῦν προφήτην Ἡσαΐαν εἰπόντα· « Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ « ὁ λαός με οὐ συνῆκε », τὴν τοῦ ἀοράτου Βυθοῦ ἀγνωσίαν εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι. Καὶ διὰ Ὡσηὲ τὸ εἰρημένον· « Οὐκ « ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια, οὐδὲ ἐπίγνωσις Θεοῦ », εἰς τὸ αὐτὸ συντείνειν βιάζονται. Καὶ τὸ « Οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, ἢ ἐκζητῶν « τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν », ἐπὶ τῆς τοῦ Βυθοῦ ἀγνωσίας τάττουσι. Καὶ τὸ διὰ Μωυσέως δὲ εἰρημένον· « Οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεὸν, καὶ ζήσεται », εἰς ἐκεῖνον ἔχειν πείθουσι τὴν ἀναφοράν.

2. Τὸν μὲν γὰρ ποιητὴν ⟨ἐπιψευδόμενοι⟩ ὑπὸ τῶν προφητῶν ἑωρᾶσθαι λέγουσι· τὸ δ' « οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεὸν, καὶ ζήσεται », περὶ τοῦ ἀοράτου μεγέθους καὶ ἀγνώστου τοῖς πᾶσιν εἰρῆσθαι θέλουσι. (Καὶ ὅτι μὲν περὶ τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων εἴρηται τὸ « οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεὸν », πᾶσιν ἡμῖν φανερόν ἐστιν· ὅτι δὲ οὐ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων παρεπι-

(1) Isai. I, 3; Ose. IV, 1.
(2) Cfr. *Ps.* XIV, 3 (LIII, 4), et *Rom.* III, 11, 12.
(3) *Ex.* XXXIII, 20.
(4) I. e. Demiurgus. V. p. 123 et 155.
(5) Hanc periodum Iren. addit ex catholico sensu ut ex verbo « nobis » ut ex contextu palam fit.

qui ab his adinventus est Bythus, sed de Demiurgo (et ipse est invisibilis Deus), ostenditur procedente sermone). Et Danielem autem hoc idem significare, in eo quod interrogat angelum absolutiones (1) parabolarum, quasi non scientem. Sed et angelum abscondentem ab eo magnum mysterium Bythi, dicere ei: « Recurre Daniel: hi enim sermones « obstructi sunt, quoadusque intellectores intelligant, et albi « inalbentur »: et seipsos esse albos et intellectores gloriantur.

Cap. XX, 1. [*WH. XIII*]. Quibus ex Scripturis testimoniis utuntur. Super haec autem inenarrabilem multitudinem apocryphorum et perperûm scripturarum, quas ipsi finxerunt,(2) afferunt ad stuporem insensatorum, et, quae

νοουμένου Βυθοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ (καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἀόρατος Θεὸς), δειχθήσεται τοῦ λόγου προϊόντος). Καὶ τὸν Δανιὴλ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο σημαίνειν, ἐν τῷ ἐπερωτᾶν τὸν ἄγγελον τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν, ὡς μὴ εἰδότα. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγγελον ἀποκρυπτόμενον ἀπ' αὐτοῦ τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Βυθοῦ, εἰπεῖν αὐτῷ· « Ἀπότρεχε Δανιήλ· οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι « ἐμπεφραγμένοι εἰσὶν, ἕως οἱ συνιέντες συνιῶσι, καὶ οἱ λευκοὶ « λευκανθῶσι » · καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς λευκοὺς καὶ συνιέντας αὐχοῦσιν.

XX, 1. Πρὸς δὲ τούτοις ἀμύθητον πλῆθος ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἔπλασαν, παραφέρουσιν εἰς κατάπληξιν

(1) I. e. interpretationem; cfr. Dan. XII, 9, 10; qui versus diversimode legitur. Apud Ir. IV, 26; V, 14 [Cypr. I, *Cont. Ind.* 5]: « Quoad « addiscant multi et impleatur agni- « tio ». Apud LXX, et Vulg. autem: « usque ad praefinitum tempus. « Eligentur et dealbabuntur etc. »; hebr. vero יִתְבָּרְרוּ יִתְלַבְּנוּ, quod est: « purificabuntur et albi « fient ». Lectio gnostica ex his conflata videtur, sed nullibi reperitur.

(2) De evangeliorum apocryphorum litteratura cfr. Tasker,

sunt veritatis, non scientium literas. Assumunt autem in hoc et illam falsationem, quasi Dominus quum puer esset, et disceret literas, quum dixisset magister eius quemadmodum in consuetudine est: Dic A, responderit A. Rursum quum magister iussisset dicere B, respondisse Dominum: Tu prior dic mihi quid est A, et tunc ego dicam tibi quid est B. Et hoc exponunt, quasi ipse solus incognitum scierit, quod manifestavit in typum alphae. (1)

2. Quaedam autem eorum quae in Evangelio posita sunt, in hunc characterem transfigurant. Sicut illud quod ad matrem suam, duodecim annorum exsistens, respondit dicens: « Non scitis quoniam in his quae Patris mei sunt « oportet me esse? » (2) hunc quem non sciebant, dicunt,

τῶν ἀνοήτων, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γράμματα. Προσπαραλαμβάνουσι δὲ εἰς τοῦτο κἀκεῖνο τὸ ῥᾳδιούργημα, ὡς τοῦ Κυρίου παιδὸς ὄντος καὶ μανθάνοντος τὰ γράμματα, τοῦ διδασκάλου αὐτῷ φήσαντος, καθὼς ἔθος ἐστὶν· εἰπὲ ἄλφα, ἀποκρίνασθαι τὸ ἄλφα. Πάλιν τε τὸ βῆτα τοῦ διδασκάλου κελεύσαντος εἰπεῖν, ἀποκρίνασθαι τὸν Κύριον· σύ μοι πρότερον εἰπὲ τί ἐστι τὸ ἄλφα, καὶ τότε σοι ἐρῶ τί ἐστι τὸ βῆτα. Καὶ τοῦτο ἐξηγοῦνται, ὡς αὐτοῦ μόνου τὸ ἄγνωστον ἐπισταμένου, ὃ ἐφανέρωσεν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄλφα.

2. Ἕνια δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κειμένων εἰς τοῦτον τὸν χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν· ὡς τὴν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ δωδεκαετοῦς ὄντος ἀπόκρισιν· « Οὐκ οἴδατε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πα« τρός μου δεῖ με εἶναι; » Ὃν οὐκ ᾔδεισαν, φασὶ, Πατέρα κα-

in HASTING'S *Dict. of the Bible*, V, 420 sqq. Textus autem v. ap. TISCHENDORFF, *Evang. apoc.*, Lips. 1876.

(1) Haec ipsa fabula primum reperitur in c. VI et c. XIV *Evang. Thomae*, qui c. a. 160-170 confictum esse videtur. Magister ibi Zachaeus fingitur; iisdem prorsus verbis in *Evang. infantiae Salvatoris*, quod ab illo pendet, arabice legitur. [TISCHEND. p. 134 et 171].

(2) Luc. II, 49; lectio οἴδατε (Vulg. ᾔδειτε) est etiam in cod. D (Cantabr.), et vers. syr.

Patrem annuntiabat eis. Et propter hoc emisisse discipulos in duodecim tribus, annuntiantes ignotum eis Deum.(1) Et ei qui dixisset illi: « Magister bone »; eum, qui vere bonus esset Deus, confessum esse respondentem: « Quid me dicis « bonum? unus est bonus, Pater in caelis ».(2) Caelos autem nunc Aeonas dictos dicunt. Et propter hoc non respondisse eis, qui ei dixerunt, « In qua virtute hoc facis? »(3) sed e contrario interrogatione sua consternasse eos, inenarrabile Patris, in eo quod non dixerit, ostendisse eum interpretantur. Sed et in eo quod dixerit: « Saepius con- « cupivi audire unum ex sermonibus istis, et non habui « qui diceret mihi, »(4) manifestantis dicunt esse per hoc « unum » eum qui sit vere unus Deus, quem non cognove-

τήγγελλεν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐκπέμψαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς δώδεκα φυλάς, κηρύσσοντας τὸν ἄγνωστον αὐτοῖς Θεόν. Καὶ τῷ εἰπόντι αὐτῷ, « Διδάσκαλε ἀγαθέ », τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν Θεὸν ὁμολογηκέναι εἰπόντα, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; εἷς ἐστὶν « ἀγαθός, ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ». Οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς Αἰῶνας εἰρῆσθαι λέγουσι. Καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποκριθῆναι τοῖς εἰποῦσιν αὐτῷ, « Ἐν ποίᾳ δυνάμει τοῦτο ποιεῖς; » ἀλλὰ τῇ ἀντεπερωτήσει ἀπορῆσαι αὐτοὺς, τὸ ἄῤῥητον τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ μὴ εἰπεῖν, δεδειχέναι αὐτὸν ἐξηγοῦνται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, « Πολλάκις ἐπεθύμησα ἀκοῦσαι ἕνα τῶν λόγων τούτων « καὶ οὐκ ἔσχον τὸν ἐροῦντα », ἐμφαίνοντός φασιν εἶναι διὰ τοῦ « ἑνὸς » τὸν ἀληθῶς ἕνα Θεὸν, ὃν οὐκ ἐγνώκεισαν. Ἔτι ἐν τῷ

(1) Cfr. MATTH. X, 1 cum synopt.

(2) Cfr. VIII, 3, p. 133. Versus hac ratione (idem in HIPP. *Philos.* V, 1, 7) in Bibliis non est; at primum comma *Quid – bonum?* est ex MARC. X, 17, alterum vero ex MATTH. XIX, 17 cui adiunguntur verba *Pater in caelis*. EPIPH. (*Haer.* XLII) haec addidisse Marcionem testatur. Lectio inter *reiectas notabiles* a WESTCOTT-HORT adscribitur. Cfr. HIPP. V, 1, 7 (Cruice, p. 150).

(3) MATTH. XXI, 23; MARC. XI, 28; LUC. XX, 2, qui omnes habent ἐξουσίᾳ loco δυνάμει (cfr. iterum vers. syr.). Ad rei intellectum lege sacros textus.

(4) In Scripturis non est; cfr. RESCH, *Agrapha* (1907), p. 179.

rint. Adhuc in eo quod appropinquans ad Hierusalem ploraverit super eam, et dixerit; « Si cognovisses et tu hodie « quae sunt ad pacem, abscondita autem sunt a te »,(1) per eum sermonem qui est absconditus, apocryphon Bythi manifestasse. Et iterum dicentem, « Venite ad me omnes qui « laboratis et onerati estis, discite a me »,(2) veritatis Patrem annuntiasse. Quod enim nesciebant, inquiunt, hoc eis promisit se docturum.

3. Ostensionem autem superiorum, et velut finem regulae suae(3) afferunt haec: « Confiteor tibi Pater, Domine « terrae et caelorum, quoniam abscondisti ea a sapientibus « et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita Pater meus, « quoniam in conspectu tuo placitum factum est. Omnia « mihi tradita sunt a Patre: et nemo cognovit Patrem nisi

προσσχόντα αὐτὸν τῇ Ἱερουσαλὴμ δακρῦσαι ἐπ' αὐτὴν, καὶ εἰπεῖν· « Εἰ ἔγνως καὶ σὺ σήμερον τὰ πρὸς εἰρήνην, ἐκρύβη δὲ « ἀπὸ σοῦ »· διὰ τοῦ « ἐκρύβη » ῥήματος, τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Βυθοῦ δεδηλωκέναι. Καὶ πάλιν εἰπόντα· « Δεῦτε πρός με « πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ », τὸν τῆς ἀληθείας Πατέρα κατηγγελκέναι. Ὃ γὰρ οὐκ ἤδεισαν, φασὶ, τοῦτο αὐτοῖς ὑπεσχετο διδάξειν.

3. Ἀπόδειξιν δὲ τῶν ἀνωτάτω, καὶ οἱονεὶ κορωνίδα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν φέρουσι ταῦτα· « Ἐξομολογήσομαί σοι Πάτερ, κύριε « τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας αὐτὰ ἀπὸ σοφῶν καὶ « συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· οὐὰ, ὁ Πατήρ μου, « ὅτι ἔμπροσθέν σου εὐδοκία ἐγένετο. Πάντα μοι παρεδόθη « ὑπὸ τοῦ Πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ

(1) Luc. XIX, 42; at simplicius allatum. — Cfr. textum graecum.

(2) Matth. XI, 28 sq. quibusdam omissis ut sensus perverteretur.

(3) Habent ergo canonem, seu *didascaliam* (symboli ex Scripturis ostensionem ut vidimus) Gnostici quoque. Notandum locum Luc. X, 21 sqq. (= Matth. XI, 25 sq.) *Marcioni* perquam familiarem fuisse (Epiph. l. c.). Attende et varietates, quae cum illo et cum Iustino communes sunt.

« Filius, et Filium nisi Pater, et cuicumque Filius revela-« verit ». In his enim manifestissime aiunt ostendisse eum, quod ante adventum eius nemo manifeste cognoverit Patrem veritatis: (1) et aptare volunt, quod quasi fabricator et conditor semper ab omnibus cognitus sit, et haec Dominum dixisse de incognito omnibus Patre, quem ipsi annuntiant.

Cap. XXI, 1. [*WH. XIV.*] De redemptione sua quanta dicunt et faciunt. Redemptionis autem ipsorum (2) traditionem evenit invisibilem esse et incomprehensibilem: videlicet quum sit incomprehensibilium et invisibilium mater. (3) Et propter hoc quum sit instabilis, non simpli-

« Υἱὸς, καὶ τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκα-« λύψῃ ». Ἐν τούτοις γὰρ διαῤῥήδην φασὶ δεδειχέναι αὐτὸν, ὡς τὸν .... Πατέρα ἀληθείας πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μηδὲ ἑνὸς πώποτε ἐγνωκότος· καὶ κατασκευάζειν θέλουσιν, ὡς τοῦ ποιητοῦ καὶ κτίστου ἀεὶ ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένου, καὶ ταῦτα τὸν Κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πᾶσι Πατρὸς, ὃν αὐτοὶ καταγγέλλουσι.

XXI, 1. Τὴν δὲ τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν παράδοσιν συμβέβηκεν ἀόρατον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον· ἅτε τῶν ἀκρατήτων καὶ ἀοράτων μητέρα ὑπάρχουσαν. Καὶ διὰ τοῦτο ἄστατον οὖσαν,

(1) « Ab ipsis confictum » addit graec., sed non desiderantur; pro « aptare » melius « adstruere » i. e. arguere, ex eo quod Demiurgus etc. — Cfr. l. IV, c. VI.

(2) I. e. (ut ex his quae adiacent liquet) Valentinianorum generatim non tantum Marcosiorum. (Cfr. Lipsius, *Prot. Kirch. Zeit.* 1873, p. 177 vel *praef.* l. II fin.).

(3) Redemtio, i. e. liberatio a potestatibus omnibus quae sint infra spirituales (ab ipso, ut vidimus, Demiurgo), et inductio in spiritualium censum. Cfr. quoque Hipp. VI, 41–42; *Exc. Theod.* 22, 77 et apud Schmidt, *Pistis Sophia*, p. 245 sqq.; *Liber Ieu*, p. 308 sqq. De effectu mox audies; de analogiis cum initiationibus in myste-

*

citer, neque uno sermone referendum est: quoniam unusquisque illorum, quemadmodum ipsi volunt, tradunt eam. Quanti enim sunt huiusmodi sententiae mystici antistites, tot sunt et redemptiones. Et quia ad negationem baptismatis eius quae est in Deum regenerationis, (1) et universae fidei destructionem, remissa (2) est species haec a Satana, arguentes eos referemus aptiori loco.

2. Dicunt autem eam necessariam esse his qui perfectam agnitionem acceperunt, ut in eam quae est super omnia virtus, sint regenerati. Aliter enim nobis impossibile esse intra Pleroma introire, quoniam haec est quae in profundum Bythi (3) deducit, secundum eos. Et baptisma quidem apparentis Iesu (4) in remissionem esse peccatorum, redemptionem

οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἑνὶ λόγῳ ἀπαγγεῖλαι ἔστι· διὰ τὸ ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται, παραδιδόναι αὐτήν. Ὅσοι γάρ εἰσι ταύτης τῆς γνώμης μυσταγωγοί, τοσαῦται καὶ ἀπολυτρώσεις. Καὶ ὅτι μὲν εἰς ἐξάρνησιν τοῦ βαπτίσματος τῆς εἰς Θεὸν ἀναγεννήσεως, καὶ πάσης τῆς πίστεως ἀπόθεσιν ὑποβέβληται τὸ εἶδος τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, ἐλέγχοντες αὐτοὺς ἀπαγγελοῦμεν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

2. Λέγουσι δὲ αὐτὴν ἀναγκαίαν εἶναι τοῖς τὴν τελείαν γνῶσιν εἰληφόσιν, ἵνα εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα δύναμιν ὦσιν ἀναγεγεννημένοι. Ἄλλως γὰρ ἡμῖν ἀδύνατον ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθεῖν· ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἡ εἰς τὸ βάθος τοῦ Βυθοῦ κατάγουσα κατ' αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα τοῦ φαινομένου Ἰησοῦ, εἰς ἄφεσιν εἶναι ἁμαρ-

riis graecis eleusiniis, quae teste Tert. « Valentiniani fecerunt leno- « cinia » et cum ritibus magicis cfr. ANRICH, *Das antike Mysterienw.* p. 75 sqq.; 84 sqq.

(1) Cfr. I, 14, 6; I, 21 etc. Εἰς ἐπίδ. c. 7.

(2) Lege: « *submissa,* i. e. inducta, suffecta in locum baptismi; eadem porro obiurgatio fit a IUSTINO, *Apol.* I, 62–64; *Dial.* 69, 70; TERT. *Praescr.* 40 etc.

(3) Nonnisi enim spiritus scrutatur *profunda Dei*; et « psychicum » (quod redemtione deponitur; cfr. § 5) « nihil in Pleroma transibit » (c. VII, 1, p. 121–122).

(4) Cfr. et. p. 173, not. 3.

autem esse eius qui in eo descenderit spiritus ad perfectionem: (1) et illud quidem animale, illam autem spiritalem esse repromittunt. Et baptisma quidem a Ioanne annuntiatum in poenitentiam, redemptionem autem eius qui in eo est Christi, positam (2) esse ad perfectionem: et hoc esse de quo dicit: « Aliud baptisma habeo baptizari, et valde « propero ad illud ». (3) Sed et filiis Zebedaei, matre ipsorum postulante, ut sedere faceret eos a dextris et a sinixtris cum eo in regno, hanc apposuisse redemptionem Dominum dicunt, dicentem: « Potestis baptismum baptizari, quod ego « habeo baptizari? » (4) Et Paulum manifeste dicunt eam, quae sit in Christo Iesu, redemptionem saepissime ostendisse: et esse hanc eam quae ab ipsis varie et inconsonanter traditur.

τιῶν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος κατελθόντος, εἰς τελείωσιν· καὶ τὸ μὲν ψυχικὸν, τὴν δὲ πνευματικὴν εἶναι ὑφίστανται. Καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ὑπὸ Ἰωάννου κατηγγέλθαι εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ Χριστοῦ κεκομίσθαι εἰς τελείωσιν. Καὶ τοῦτ' εἶναι περὶ οὗ λέγει· « Καὶ ἄλλο βάπτισμα ἔχω βαπ- « τισθῆναι, καὶ πάνυ ἐπείγομαι εἰς αὐτό ». Ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱοῖς Ζεβεδαίου, τῆς μητρὸς αὐτῶν αἰτουμένης τὸ καθίσαι αὐτοὺς ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν, ταύτην προσθεῖναι τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν Κύριον λέγουσιν, εἰπόντα· « Δύνασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι, ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτί- « ζεσθαι; » Καὶ τὸν Παῦλον ῥητῶς φάσκουσι τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀπολύτρωσιν πολλάκις μεμηνυκέναι· καὶ εἶναι ταύτην τὴν ὑπ' αὐτῶν ποικίλως καὶ ἀσυμφώνως παραδιδομένην.

(1) Iesus sese manifestans ad Iordanum *baptizatus* est a Ioanne, *redemtus* vero a Spiritu descendente ut columba in ipsum. Cfr. quoque *Exc. Theod.* 22; *Philos.* VI, 35.

(2) Graece simplicius, *redemtionem a Christo positam* etc.

(3) Luc. XII, 50; in omnibus codd. habes πῶς συνέχομαι εἰς ὅτου; sola tamen similitudo literarum, etsi magna sit, non sufficit ad immutationem explicandam.

(4) Marc. X, 38; ad sensum: *baptismum* est et in codd. omnibus.

3. [*WH. XIV*, 2]. QUOT MODI SUNT APUD EOS REDHIBITIONIS. Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum [1] quoddam adaptant, et quasi mysticum conficiunt cum quibusdam profanis dictionibus his qui sacrantur, et spiritales nuptias dicunt esse id quod ab ipsis fit, secundum similitudinem supernarum coniugationum. Alii autem adducunt ad aquam, et baptizantes ita dicunt: « In nomen « incogniti Patris omnium, in Veritatem matrem omnium, in « descendentem [in] Iesum ad unitionem [et redemptionem] « et communionem virtutum. » [2] Alii autem et hebraica nomina superfantur, [3] ut stupori sint, vel deterreant eos qui sacrantur, sic: « Basymma cachabasa eanaa uramista diarvada

3. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιῤῥήσεών τινων τοῖς τελειουμένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον, κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγιῶν. Οἱ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες οὕτως ἐπιλέγουσιν· « Εἰς ὄνομα ἀγνώστου Πατρὸς « τῶν ὅλων, εἰς Ἀλήθειαν μητέρα πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα « εἰς Ἰησοῦν, εἰς ἕνωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ κοινωνίαν τῶν δυ« νάμεων ». Ἄλλοι δὲ ἑβραϊκά τινα ὀνόματα ἐπιλέγουσι, πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξαι τοὺς τελειουμένους, οὕτως· « Βασεμὰ

(1) Hi enim ritus redemtionis adumbrant ingressum in Pleroma c. VII descriptum; cfr. p. 241, not. 2. Graec. usque ad ap. Eus. IV, 11.

(2) BARNES opinatur hinc suspicari posse primordia symboli baptismalis haec fuisse: « Credo in « Patrem, et Filium, et Spiritum « Sanctum, in unam Ecclesiam, re« missionem peccatorum, commu« nionem sanctorum », verum subtiliori discursu saltem tria postrema quod attinet. (*Journ. o. th. St.* 1906).

(3) Usus linguae syriacae et hebraicae in formulis magicis frequens est. ANRICH, l. c. p. 96, not. 5, allegat quae leguntur in duobus papyris magicis apud WESSELY 118 et 426: ἐγώ εἰμι ὁ ἐπικαλουμενός σε συριστὶ θεὸν μέγαν.... καὶ σὺ μὴ παρακούσῃς τὴν φωνὴν ἑβραιστί. – ποίησον τὸ πρᾶγμα ὅτι ἐξορκίζω σε κατὰ τῆς ἑβραικῆς φωνῆς. De inspiratione Marcosiana horum papyr. cfr. LEEMANS, *Papyri graec. musei Lugd. Batav.*, ib. 1885, Introd.

« caëota bafobor camelanthi ».[1] Horum autem interpretatio est talis: « Hoc quod est super omnem virtutem Patris « invoco, quod vocatur lumen, et spiritus, et vita, quoniam « in corpore regnasti ». Alii autem rursus redemptionem profantur sic: « Nomen quod absconditum est ab universa « deitate, et dominatione, et veritate, quod induit Iesus « Nazarenus in zonis luminis, Christus Dominus viventis « per Spiritum sanctum in redemptionem angelicam ». Nomen[2] est quod restaurationis: « Messia ufar magno in seen-

« χαμοσσὴ βααιανοορὰ μισταδία ῥουαδὰ κουστὰ βαβοφὸρ κα- « λαχθεῖ ». Τούτων δ' ἡ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη· « Τὸ ὑπὲρ « πᾶσαν δύναμιν τοῦ Πατρὸς ἐπικαλοῦμαι φῶς ὀνομαζόμενον, καὶ « πνεῦμα ἀγαθὸν, καὶ ζωὴ, ὅτι ἐν σώματι ἐβασίλευσας ». Ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν λύτρωσιν ἐπιλέγουσιν οὕτως· « Τὸ ὄνομα τὸ ἀποκε- « κρυμμένον ἀπὸ πάσης θεότητος, καὶ κυριότητος, καὶ ἀληθείας, « ὃ ἐνεδύσατο Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηνὸς ἐν ταῖς ζωαῖς τοῦ φωτὸς « τοῦ Χριστοῦ ζῶντος διὰ Πνεύματος ἁγίου εἰς λύτρωσιν ἀγγελι- « κήν ». Ὄνομα τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως· « Μεσσία οὐφαρὲγ

(1) Haec aliter leguntur apud Nic. *Thes. Orth. Fid.* Graeca male sunt divisa at latinis saniora; syriaca potius sunt quam hebraica: at in his interpretandis non consentiunt periti. Rhenferd. legit: βάσεμα χαμωσί βααίη νορὰ μίστα δαρούα δαχούστα βαφούρκαν μελάχθει, ac interpretatur: « In no- « mine absconditi in vita luminis, « unctionis Spiritus Sanctitatis, in « redemtionem angelicam ». Harvey vero: Βασεμὰ Ἀχαμῶθ Ἄβα οὐὰ νοῦρα μιστάμια Ῥοῦκ δακούδσα βαφύυρκαν μελάχθει, scl. « In no- « mine Sophiae Patris, et Lucis, « quae vocata est Spiritus Sancti- « tatis et in redemtionem angeli- « cam ». Si haec vera sunt interpretatio sequens ab incauto quodam conficta est; equidem « in « corpore regnasti » est ex perpera lectione βαφαγράχ μάλαχθι. Loquutionem « in redemtionem ange- « licam », quae et in altera formula occurrit, sic exponit *Exc. Theod.* 22: « h. e. quam etiam angeli habent; « ut baptizatus sit qui nomine pro- « prio redemtionem adeptus est, « quo et angelus eius prius fuit ba- « ptizatus. Angeli vero in princi- « pio baptizati fuerunt in redemtio- « nem nominis illius, qui columbae « forma in Iesum descendit et « ipsum redemit ».

(2) De vi *nominis*, Anrich, l. c.

« chaldia mosomeda eaacha faronepseha Iesu Nazarene ». Et horum interpretatio est talis : « Christi non divido spi- « ritum, cor, et supercaelestem virtutem misericordem : « fruar nomine tuo, Salvator veritatis ». Et haec quidem profantur ipsi qui sacrant. Qui autem sacratur respondet : « Confirmatus sum, et redemptus sum, et redimo animam « meam ab aeone hoc, et omnibus quae sunt ab eo in no- « mine Iao, qui redemit animam eius in redemptionem in « Christo vivente ». Dehinc superfantur qui astant : « Pax « omnibus in quos hoc nomen requiescit ».(1) Post deinde ungunt sacratum opobalsamo.(2) Unguentum enim hoc

« ναμεμψαιμὰν χαλδαίαν μοσομηδαέα ἀκφαρναὶ ψεύουσα, Ἰησοῦ « Ναζαρία ». Καὶ τούτων δὲ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη· « Χριστοῦ « οὐ διαιρῶ τὸ πνεῦμα, τὴν καρδίαν, καὶ τὴν ὑπερουράνιον δύ- « ναμιν, τὴν οἰκτίρμονα· ὀναίμην τοῦ ὀνόματός σου, Σωτὴρ ἀλη- « θείας ». Καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν αὐτοὶ οἱ τελοῦντες. Ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται· « Ἐστήριγμαι, καὶ λελύτρωμαι, « καὶ λυτροῦμαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ « πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰαὼ, ὃς ἐλυτρώ- « σατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν Χριστῷ τῷ ζῶντι ». Εἶτ' ἐπιλέγουσιν οἱ παρόντες· « Εἰρήνη πᾶσιν, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα « τοῦτο ἐπαναπέπαυται ». Ἔπειτα μυρίζουσι τὸν τετελεσμένον

(1) Cfr. et EPIPH. *Haer.* 36, 2. Huc quoque graeca etsi corrupta aptius ad sensum faciunt; at quae post vocem *Messia* referuntur, nihil ad interpretationem conferunt, quum potius conveniant responsioni «Confirmatus sum etc.», igitur syriaca 2ae et 3ae formulae perierunt; RHENFERD legit: οὐ φαρέκ μεν νεφί ἀλέμα ἄνα οὐ μεν χολ δε βασμὴ δέ Ιαὼ βακαφούρα... νάφα I. N. quibus respondet adamussim supposita interpretatio: HARVEY vero Μεσσία οὐμφαρὲκ ἄνα μεν νάφα οὐ μὲν χὰλ δαίαν δίνα βασομὴ δαεα φρακ νάφα οὐὰ I. N. = « Unctus et redemtus ego « ab anima et ab omni iudicio in « nomine Iah ; redime animam « meam I. N. ». Viderint periti.

(2) Hic clauduntur excerpta Epiphanii; at sequentis § paraphrasis, est sub nomine Heracleonis, *haer.* 36. De ritibus unctionis cfr. HIPPOL. V, 7; ORIG. *c. Cels.* VI, 27; quos ritus etiam in papyris magicis saepe reperiri monet ANRICH, l. c. p. 104.

typum esse dicunt eius suavitatis, quae sit super universa.

4. [*WH. XIV, 3*]. Quidam autem eorum adducere quidam ad aquam supervacuum esse dicunt; admiscentes autem oleum et aquam in unum, cum quibusdam prophanis dictionibus, similibus quae praediximus, mittunt super eorum caput qui sacrantur: et hoc esse redemptionem volunt. Ungunt autem et ipsi opobalsamo. Alii autem haec omnia recusantes, dicunt, non oportere inenarrabilis et invisibilis virtutis mysterium per visibiles et corruptibiles perfici creaturas: et ea quae mente concipi non possunt, et incorporalia, et insensibilia, per sensibilia et corporalia. Esse autem perfectam redemptionem, ipsam agnitionem inenarrabilis magnitudinis. Ea enim, quae sunt de ignorantia labis et passione facta per agnitionem dissolvi, universum ignorantiae statum, uti sit agnitio redemptio interioris hominis. Et neque corporalem esse eam (corruptibile enim est corpus);

τῷ ὀπῷ τῶ ἀπὸ βαλσάμου· τὸ γὰρ μῦρον τοῦτο τύπον τῆς ὑπὲρ τὰ ὅλα εὐωδίας εἶναι λέγουσιν.

4. Ἔνιοι δ' αὐτῶν τὸ μὲν ἄγειν ἐπὶ τὸ ὕδωρ περισσὸν εἶναι φάσκουσι, μίξαντες δὲ ἔλαιον καὶ ὕδωρ ἐπὶ τὸ αὐτό, μετ' ἐπιῤῥήσεων ὁμοιοτρόπων αἷς προειρήκαμεν, ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τῶν τελειουμένων· καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν ἀπολύτρωσιν θέλουσι. Μυρίζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ. Ἄλλοι δὲ, ταῦτα πάντα παραιτησάμενοι, φάσκουσι μὴ δεῖν τὸ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ἀοράτου δυνάμεως μυστήριον δι' ὁρατῶν καὶ φθαρτῶν ἐπιτελεῖσθαι κτισμάτων, καὶ τῶν ἀνεννοήτων καὶ ἀσωμάτων δι' αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν. Εἶναι δὲ τελείαν ἀπολύτρωσιν αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀῤῥήτου μεγέθους· ὑπ' ἀγνοίας γὰρ ὑστερήματος καὶ πάθους γεγονότων, διὰ γνώσεως καταλύεσθαι πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σύστασιν· ὥστε εἶναι τὴν γνῶσιν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου. Καὶ μήτε σωματικὴν ὑπάρχειν αὐτὴν, (φθαρτὸν γὰρ τὸ σῶμα)· μήτε ψυχικὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ ψυχὴ ἐξ ὑστερήματός ἐστι,

neque animalem, quoniam et anima de labe est, [et] spiritûs velut habitaculum: spiritalem ergo oportere et redemptionem esse. Redimi enim per agnitionem interiorem hominem spiritalem, et sufficere eis universorum agnitionem: et hanc esse redemptionem veram.(1)

5. [*WH. XIV, 4*]. QUEMADMODUM IMBUUNT EOS, QUI SIBI CREDUNT, ET QUIBUS SERMONIBUS UTUNTUR. Alii sunt qui mortuos(2) redimunt ad finem defunctionis, mittentes eorum capitibus oleum et aquam,(3) sive praedictum unguentum cum aqua, et cum supradictis invocationibus, ut incomprehensibiles et invisibiles principibus et potestatibus fiant, et ut superascendat super invisibilia interior ipsorum

καὶ τοῦ πνεύματος ὥσπερ οἰκητήριον· πνευματικὴν οὖν δεῖν καὶ τὴν λύτρωσιν ὑπάρχειν· λυτροῦσθαι γὰρ διὰ γνώσεως τὸν ἔσω ἄνθρωπον τὸν πνευματικόν, καὶ ἀρκεῖσθαι αὐτοὺς τῇ τῶν ὅλων ἐπιγνώσει· καὶ ταύτην εἶναι λύτρωσιν ἀληθῆ.

5. [.... τοὺς τελευτῶντας .... καὶ ἐπὶ αὐτὴν τὴν ἔξοδον φθάνοντας .... λυτροῦνται .... ἔλαιον ὕδατι μίξαντες ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τοῦ ἐξελθόντος. Οἱ δὲ μύρον τὸ λεγόμενον .... καὶ ὕδωρ τὴν .... ἐπίκλησιν κοινὴν ἔχοντες .... ἵνα δῆθεν .... ἀκράτητοι γένωνται καὶ ἀόρατοι ταῖς ἄνω ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, εἰς τὸ ὑπερβῆναι ἀοράτως τὸν ἔσω αὐτῶν ἄνθρωπον ....

(1) Haec opinio Carpocratianorum quoque (EPIPH. *Haer.* XL, 2).

(2) I. e.: morti proximos. Quae sequuntur sunt ex EPIPH. *Haer.* XXXVI, 2–3 (Heracleonitae).

(3) Habes igitur praeter nostrum baptismum, apud Gnosticos redemtionem et confirmationem, ac morientium unctiones. Si ritus conferas plura invenies christianis sacramentis communia, immo nec deest (*Exc. Theod.* 22) impositio manuum (χειροθεσία) in confirmatione. Haec omnia confirmantur ex libris copticis saepe citatis; cfr. v. g. *Pistis S.* c. 141 sqq.; *Liber Ieû*, 45 sqq. At qui huiusmodi rem sedulo perpensam habuerit numquam dicet sacramenta ex his derivata, sed potius ex adverso, ut Patres uno ore praedicant; vel saltem « utrim- « que evolutionem liturgicam in- « dependenter peractam fuisse e « communibus exordiis »; ANRICH, l. c. p. 105.

homo,(1) quasi corpus quidem ipsorum in creatura mundi relinquatur, anima vero proiiciatur Demiurgo. Et praecipiunt eis venientibus ad potestates (2) haec dicere, posteaquam mortui fuerint: « Ego filius a Patre, Patre qui ante « fuit, filius autem in eo qui ante fuit.(3) Veni autem vi- « dere omnia quae sunt mea et aliena; non autem aliena « in totum, sed sunt Achamoth, quae est femina, et haec « sibi fecit: deducit enim genus ex eo qui ante fuit, et eo « rursus in mea unde veni ». Et haec dicentem evadere et effugere potestates dicunt. Venire quoque ad eos qui sunt

ὡς τῶν σωμάτων τούτων ἐν τῇ κτίσει καταλιμπανομένων· τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν παρισταμένης τῷ Δημιουργῷ .... Ἐγκελεύονται δὲ .... ὅτι .... ἐὰν ἔλθῃ ἐπὶ τὰς .... ἐξουσίας .... τάδε εἰπεῖν, μετὰ τὴν .... τελευτήν] · « Ἐγὼ υἱὸς ἀπὸ Πατρὸς, Πατρὸς προόν- « τος, υἱὸς δὲ ἐν τῷ προόντι. Ἦλθον πάντα ἰδεῖν τὰ ἀλλότρια, « καὶ τὰ ἴδια· καὶ οὐκ ἀλλότρια δὲ παντελῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀχαμὼθ, « ἥτις ἐστὶ θήλεια, καὶ ταῦτα ἑαυτῇ ἐποίησε· κατάγω δὲ τὸ « γένος ἐκ τοῦ προόντος, καὶ πορεύομαι πάλιν εἰς τὰ ἴδια, « ὅθεν ἐλήλυθα ». Καὶ ταῦτα εἰπόντα διαφεύγειν τὰς ἐξουσίας

(1) Nempe pneuma quod in Pleroma transibit, corpus terrae, ψυχὴν Demiurgo relinquens. Cfr. supra c. VII, 2.

(2) I. e. Cosmocrator et caetera spiritalia malitiae, quibus corpus hylicum relinquitur. Opportune observat ANRICH, l. c. p. 77, his ritibus geminos haberi qui apud ethnicos in genere, praesertim in mysteriis et ritibus magicis, saepe describuntur ἀποθανατίσμοι seu itinera animae post mortem. Cfr. super haec *De myst. aegyptiis*, VIII, 6; PLOTIN. *Ennead.* II, 9, 13; *fragm. pap. mag.* 556 sqq. Breviter rem pingit ARNOB. *Adv. Nat.* II, 13 « quid illi sibi volunt secretarum « artium ritus, quibus affantur ne- « scio quas potestates, ut sint vo- « luntate placidae, neque ad sedes « remeantibus patrias obstacula « impeditionis opponant etc. ».

(3) Facile percipies hic notionem unionis hominis cum divinitate quam Gnostici studiose affectabant. Cfr. sup. XIV, 3 sententiam illam Marci ἵνα ἔσῃ ὃ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ ὃ σὺ quam et *Pistis S.* (SCHMIDT, 203, 231) effert ut Christi dictum: « ille est ego, ego sum « isti, isti sunt ego »; huius etiam gemina exstat quae in *pap. anag. Leyden W.* (LEEMANS, o. c. I, p. 143)

circa Demiurgum,(1) et dicere eis: « Vas ego sum pretio-
« sum, magis quam femina quae fecit vos. Si mater ve-
« stra ignorat radicem suam, ego autem novi meipsum, et
« scio unde sim,(2) et invoco incorruptibilem Sophiam,
« quae est in Patre, mater autem est matris vestrae,
« quae non habet patrem, neque coniugem masculum;
« femina autem a femina nata effecit vos, ignorans et
« matrem suam, et putans seipsam esse solam: ego au-
« tem invoco eius matrem ». Haec autem eos qui circa Demiurgum sunt audientes, valde conturbari, et reprehendere suam radicem, et genus matris:(3) ipsos autem abire

Ἔρχεσθαι δὲ ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Δημιουργὸν .... καὶ λέγειν, ...
« Σκεῦός εἰμι ἔντιμον, μᾶλλον παρὰ τὴν θήλειαν τὴν ποιήσασαν
« ὑμᾶς. Εἰ ἡ μητὴρ ὑμῶν ἀγνοεῖ τὴν ἑαυτῆς ῥίζαν, ἐγὼ οἶδα
« ἐμαυτὸν, καὶ γινώσκω ὅθεν εἰμὶ, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἄφθαρτον
« Σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, μήτηρ δὲ τῆς μητρὸς ὑμῶν
« τῆς μὴ ἐχούσης πατέρα, ἀλλ' οὐδὲ σύζυγον ἄῤῥενα· θήλεια
« δὲ ὑπὸ θηλείας γενομένη ἐποίησεν ὑμᾶς, ἀγνοοῦσα καὶ τὴν μη-
« τέρα αὐτῆς, καὶ δοκοῦσα ἑαυτὴν εἶναι μόνην· ἐγὼ δὲ ἐπικα-
« λοῦμαι αὐτῆς τὴν μητέρα ». Ταῦτα δὲ τοὺς περὶ τὸν Δη-
μιουργὸν ἀκούσαντας σφόδρα ταραχθῆναι, καὶ καταγνῶναι αὐτῶν
τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ γένους τῆς μητρός· αὐτὸν δὲ πορευθῆναι εἰς

legitur: σὺ γὰρ εἶ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ σῦ. Hanc esse principium vis redemtivae facile patet.

(1) I. e. in hebdomada, ubi ψυχή relinquitur.

(2) Achamoth « in ignorantia « omnia » generavit (c. IV, 2), a qua Gnostici liberantur. Cfr. *Exc. Theod.* 78: « Est autem non « solum lavacrum quod in liber- « tatem nos asserit, verum etiam « et scientia quales fuerimus, quid « sumus effecti, ubi eramus, vel « ubi fuimus coniecti, quo pro- « peramus, unde redemti sumus, « quid generatio, quid regeneratio ». Cfr. et *hymn. Naassen.* ap. HIPPOL. V, 1 fin. (Cruice, 183).

(3) I. e., ut diximus, ψυχήν. Ad seqq. faciunt quae in *Pist. Soph.* 286 (Schwartze) legimus: « Dicit « mysterium solutionis suorum « σφραγίδων et vinculorum om- « nium ἀντιμίμου πνεύματος qui- « bus Archontes ligarunt istud in « ψυχῇ et solvuntur vincula ἀντι- « μίμου πνεύματος ut desistat ve- « nire adversus ψυχήν illam ».

in sua, proiicientes nodos ipsorum, id est animam. Et de redemptione quidem ipsorum haec sunt quae quidem in nos venerunt. Quum autem discrepent ab invicem et doctrina, et traditione, et qui recentiores eorum agnoscuntur, affectant per singulos dies novum aliquid adinvenire, et fructificare quod numquam quisquam excogitavit, durum est omnium describere sententias.

Cap. XXII, 1. [*WH. XV*]. Quod est propositum omnibus haereticis et quo tendant. Quum teneamus autem nos regulam veritatis,(1) id est, quia sit unus(2) Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum, et aptavit, et fecit ex eo, quod non erat, ad hoc ut sint omnia; quemadmodum Scriptura dicit: « Verbo enim Domini caeli firmati « sunt, et Spiritu oris eius omnis virtus eorum ».(3) Et iterum: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est « nihil ».(4) Ex omnibus autem nihil subtractum est; sed « omnia per ipsum » fecit Pater, sive visibilia, sive invisibilia, sive sensibilia, sive intelligibilia, sive temporalia propter quamdam dispositionem,(5) sive sempiterna, et aeonia non

τὰ ἴδια, ῥίψαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ.... τουτέστι τὴν ψυχήν.... Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπολυτρώσεως ταῦτά ἐστιν ὅσα εἰς ἡμᾶς συνελήλυθεν. . . . . .

(1) Cfr. p. 151, not. 1.

(2) Haec vox *unus*, ubique in symbolo Iren. legitur: at a primo typo romano exsulare videtur; quum autem initio tertii saec. in eumdem inducta pateat (cfr. *Can. Hippol.* ap. Funk) pronum est inferre id contra Gnosticos factum esse. Veruntamen cfr. mox p. 244, not. 3.

(3) Ps. XXXIII, 6. Cfr. Εἰς ἐπίδ. 5; *A. H.* III, 8, 3.

(4) Ioann. I, 3. Cfr. p. 139, not. 4. In hoc « omnia » exponendo Ir. insistit ad elidendam fabulam Demiurgi tantum psychicorum, non autem spiritualium creatoris. Cfr. maxime Εἰς ἐπίδ. 5 et 8

(5) Cfr. p. 155, not. 3. Εἰς ἐπίδ. 11: « Universa autem mundi « machina, quae omnia in se con- « tinet, quaeque a Deo ante homi- « nis creationem aptata est, homini

per angelos, neque per virtutes aliquas abscissas ab eius sententia:(1) nihil enim indiget omnium Deus; sed per Verbum et Spiritum suum omnia faciens, et disponens, et gubernans, et omnibus esse praestans: hic qui mundum fecit, etenim mundus ex omnibus:(2) hic qui hominem plasmavit, hic qui Deus Abraham et Deus Isaac, et Deus Iacob, super quem alius Deus non est, neque initium, neque virtus, neque Pleroma: hic Pater Domini nostri Iesu Christi, quemadmodum ostendemus: hanc ergo tenentes regulam, licet valde varia et multa dicant, facile eos deviasse a veritate arguimus. Omnes enim fere quotquot sunt haereses, Deum quidem unum dicunt,(3) sed per sententiam malam immutant, ingrati exsistentes ei, qui fecit eos, quemadmodum et Gentes per idolatriam. Plasma(4) autem Dei contemnunt, contradicentes suae saluti, ipsi sui accusatores amarissimi, et falsi testes exsistentes. Qui quidem resurgent in carne, licet nolint, uti agnoscant virtutem suscitantis eos a mortuis: cum iustis autem non adnumerabuntur, propter incredulitatem suam.

2. Quum sit igitur adversus omnes haereticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est omnibus his secundum ipsorum characterem contradicere, necessarium arbitrati sumus prius referre fontem et radicem eorum, uti sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligas arborem, de qua defluxerunt tales fructus.

« in habitaculum constituitur ».

(1) *Sententia:* gr. fuit Ἔννοια vel Νοῦς; his gemina recurrunt in Εἰς ἐπίδ. § 8 fin.

(2) I. e. voce « omnia » qua utitur Ioannes continetur.

(3) Deum unum igitur Gnostici quoque tenent; quid ergo multitudo Aeonum refert nisi enarrationem vitae et operationis illius?

(4) Opus quod Deus operatus est, praesertim materia et corpus (cfr. IX, 3, p. 146). Attende quid maxime Iren. in gnosi reprehendat, nempe denegationem salutis *carnis*, huiusque resurrectionem. Cfr. p. 145, 156, not. 4 cum locis ibi citatis, p. 234, not. 1 etc.

24683

281.3
IR 2

AUTHOR Irenagus

TITLE Adversus Haereses Part I

OPERA "BIBLIOTHECAE" IAM EDITA

Ser. I. Patres Apostolici.

Vol. I. *Doctrina duodecim Apostolorum.* — Clementis Romani *Epistola I ad Corinthios.*

Vol. II. Ignatii et Polycarpi *Epistolae.*

Vol. III. Barnabae *Epistola.* — *Epistola ad Diognetum.* — Clementis Romani *Epistola II ad Corinthios.*

Vol. IV. Clementis Romani *Epistolae de Virginitate.* — Hermae *Pastor* (*Visiones, Mandata*).

Vol. V. Hermae *Pastor* (*Similitud.*). — Papiae *Fragmenta.*

Ser. II. Scriptores graeci antenicaeni.

Vol. III. Irenaei *Adversus haereses* (Pars I).

Ser. III. Scriptores latini antenicaeni.

Vol. I. M. Minucii Felicis *Octavius.* — Q. Sept. Flor. Tertulliani *Apologeticum.*

Vol. II. Q. Sept. Flor. Tertulliani *De praescriptione haereticorum.* — *De testimonio animae.* — *De baptismo.* — *De poenitentia.* — *De oratione.* — *De pudicitia.*

Vol. III. Q. Sept. Flor. Tertulliani *Adversus Marcionem* (Libri I–III).

Vol. IV. Q. Sept. Flor. Tertulliani *Adversus Marcionem* (Liber IV).

Vol. V. Q. Sept. Flor. Tertulliani *Adversus Marcionem* (Liber V). — *Adversus Valentinianos.*

Ser. V. Scriptores latini postnicaeni.

Vol. I. Hilarii Pictaviensis *De Trinitate* (Libri I-IV).

Vol. II. Hilarii Pictaviensis *De Trinitate* (Lib. V-VIII).

Vol. III. Hilarii Pictaviensis *De Trinitate* (Lib. IX-X).

Vol. IV. Hilarii Pictaviensis *De Trinitate* (Lib. XI-XII). — *De Synodis seu De Fide Orientalium.*

Vol. V. Ambrosii Mediolanensis *De Fide ad Gratianum Augustum* (Libri I-III).

Vol. VI. Ambrosii Mediolanensis *De Fide ad Gratianum Augustum* (Libri IV-V) — *De Spiritu sancto ad Gratianum Augustum* (Lib. I).

Ser. VII. Scriptores medii aevi.

Vol. I. Sancti Gregorii M. *Epistolae Selectae* (Pars I).

SUB PRELO

Ser. II. Scriptores graeci antenicaeni.

Vol. III. Irenaei *Adversus haereses* (Pars II) curante sac. doct. U. Mannucci. (Statim sequetur).

Vol. VII. Eusebii Caesareensis *Historia Ecclesiastica* (Pars I) curante sac. prof. E. Buonaiuti.